

**KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT**

XIV. évfolyam 2. szám

2015. június

**FELDERÍTŐ
SZEMLE**

ALAPÍTVÁ: 2002

BUDAPEST

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Kovács József altábornagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Dr. Béres János vezérőrnagy

Tagok: Dezső Sándor dandártábornok
Dr. Magyar István ny. dandártábornok
Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok
Deák Anita alezredes
Dr. Fürjes János alezredes
Háry Szabolcs alezredes
Dr. Magyar Sándor alezredes
Dr. Tóth Sándor alezredes
Dr. Vida Csaba alezredes

A kézirat lezárva: 2015. június 15.

Felelős szerkesztő: Deák Anita alezredes

Olvasószerkesztő: Gál Csaba ny. ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina zászlós

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

BIZTONSÁGPOLITIKA

MEZŐ ANDRÁS ALEZREDES AZ EURÓPAI REGIONÁLIS BIZTONSÁGPOLITIKAI KOMPLEXUM	5
--	---

DR. BÉKÉSI LÁSZLÓ – PALLOS JUDIT A HOLLAND ÉS A DÉL-KOREAI TERÜLETFEJLESZTÉS MAHANI ÖSSZEHASONLÍTÁSA	44
--	----

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

LAKATOS ZSOLT ALEZREDES AZ EURÓPAI UNIÓ VÉDELMI KÉPESSÉGEINEK HIÁNYAI, A FEJLESZTÉSEK FŐ IRÁNYA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HÍRSZERZÉS TERÜLETÉRE.....	62
--	----

SZALONTAI GÁBOR ŐRNAGY AZ ISZLÁM RADIKALIZMUS EURÓPÁBAN ÉS NEMZETBIZTONSÁGI KIHÍVÁSAI – I.....	73
--	----

DR. PORKOLÁB IMRE EZREDES A HIBRID HADVISELÉS ELLENI STRATÉGIA FELDERÍTŐ VONATKOZÁSAI.....	106
--	-----

ORSZÁGISMERTETŐ

KŐSZEGVÁRI ZSUZSA DÓRA FŐHADNAGY A DÉLKELET-ÁZSIAI ORSZÁGOK FEGYVERES ERŐI – FÜLÖP-SZIGETEK.....	117
--	-----

KUTATÁS – FEJLESZTÉS

VRÁNICS DÁVID – ÜVEGES ANDRÁS FŐHADNAGY PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEK FEJLŐDÉSE.....	124
--	-----

SZAKMATÖRTÉNET

DR. PARÁDI JÓZSEF AZ EVIDENZBÜRO AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA FELDERÍTŐSZERVEZETE.....	141
---	-----

FÓRUM

ERDÉSZ VIKTOR HADNAGY – TAMÁS GÁBOR HADNAGY AZ ELLENÁLLÓ TEVÉKENYSÉG AMERIKAI FELFOGÁSA ...	161
--	-----

HORVÁTH ISTVÁN ŐRNAGY ELSŐKÉNT A HARCMEZŐRE.....	169
---	-----

DR. VIDA CSABA ALEZREDES HÍRSZERZÉS A 21. SZÁZADBAN: A MOZAIKMÓDSZER – KÖNYVISMERTETŐ	194
---	-----

AZ OLVASÓHOZ

E SZÁMUNK TARTALMA	200
A KÖTET SZERZŐI	210
A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI	211

AZ EURÓPAI REGIONÁLIS BIZTONSÁGPOLITIKAI KOMPLEXUM¹

A Magyar Honvédség (MH) Kiképzési és Doktrinális Központ Doktrinális Elemző Osztályának feladata, hogy a Honvéd Vezérkar főnök igényei alapján olyan dokumentumokat állítson össze, amelyek bemutatják Magyarország jövőbeni biztonságpolitikai környezetét, azokat az országokat és régiókat, ahol számolni kell az MH alkalmazásával, és leírja a honvédség előtt álló hadsereg-fejlesztési és kiképzési feladatokat. Kutatásaink során azzal szembesültünk, hogy Magyarország biztonságának értelmezésekor a legtágabb perspektívák, azaz a globális elemzések nem mondtak el szinte semmi közvetlenül hasznosíthatót, ugyanakkor az országokat bemutató munkáink egyfajta mikrokozmoszba vezettek minket, ahol megint csak nehezen lehetett megfogalmazni Magyarország számára releváns mondanivalót. Ráadásul az országokat bemutató részletes tanulmányaink kiadásuk után nagyon rövid idővel elvesztik aktualitásukat, folyamatos frissítésük pedig meghaladja a rendelkezésünkre álló kereteket. Szükségünk volt tehát egy olyan módszerre, amely segít eligazodni és hatékonyan megmagyarázni Magyarország biztonságpolitikai problémáit úgy, hogy közben megőrzi a megfelelő fókusz: nem túl általános és nem túl aprólékos.

Kézenfekvő választás volt a Magyarországon viszonylag kevésbé ismert, Barry Buzan, Ole Waever és Jaap de Wilde nevéhez köthető regionális biztonsági komplexum (RBK) elméletének a felhasználása, amelyet e tanulmányban áttekintek, és a Magyarország számára elsősorban fontos európai szuperkomplexumot bemutatom. A tanulmány készítése során többször szembe találtam magamat azzal a problémával, hogy a tanulmány 12 évvel ezelőtt készült, de a jövőre vonatkozó találgatásai annyira helytállóak voltak, hogy sok helyen egyszerűen múlt időbe tettem az eredeti szövegben még jövő időben szereplő jóslataikat.

A multiszektorális biztonság és a biztonságiasítás

Az elmélet megértéséhez tisztázni kell a biztonság fogalmi körére vonatkozó vitát. A vita lényege a szűkebb hagyományosabb értelmezés, valamint a kibővített (vagy multiszektorális) értelmezés között folyik. A hagyományos értelmezés szerint a biztonság alapvetően az államra vonatkozik, és annak két alrendszerét vizsgálja: a katonait és a politikait. A tradicionalista felfogással ellentétben a multiszektorális értelmezés szerint a létfenyegetés tárgya nem kizárólag az állam, ezért a politikai és a katonai dimenzió túl vizsgálata tárgyává teszi a társadalmi, a gazdasági, a szociális, a környezeti és az ökológiai területet is.²

¹ A tanulmány BARRY Buzan – OLE Waever: Regions and Powers c. könyve alapján készült.

² DR. VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei (A biztonsági tanulmányok új korszaka). In: Nemzetbiztonsági Szemle, MMXIII. I. évfolyam I. szám, 2013. p. 89.
epa.oszk.hu/02500/02538/00001/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2013_01.pdf;
letöltés: 2015.06.14.

Az 1990-es években végbement paradigmaváltás átalakította Buzan és Waever álláspontját, és megalkották az általuk kidolgozott elméletet, amely a hidegháború után jelentkező biztonságpolitikai problémák egyik leghatékonyabb magyarázatának bizonyult. Az elmélet szerint az állam biztonsága a szuverenitásra mint központi értékre vonatkozik, a társadalmi biztonság pedig az identitásra, azaz arra a képességre, hogy fenntartsák nemzeti önazonosságukat, kultúrájukat és nyelvüket. Buzan és Waever számára a társadalmi biztonság nem „cseréli le” az állam biztonságát. Megállapítják, hogy a biztonság mindkettőre egyformán vonatkozhat, és végső soron bármi biztonsági kérdéssé tehető.³

A multiszektorális felfogás szerint a biztonság tárgya tehát az állam, amely öt dimenzióban értelmezi a biztonságot: katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és környezeti szektorban is. Más kutatók a dimenziók (vagy más szóhasználat: szektorok) számának tekintetében sokkal szélesebben értelmezik a biztonságot. A RAND Corporation kutatói (Bearne, Olikier, O'Brien és Rathmell) például a fenti területeken kívül megkülönböztetik a titkosszolgálat, a diplomácia, a pénzügy, a kommunikáció, a jog és a közbiztonság területeit is. Tovább bővíthető a biztonság értelmezése a demográfia, az egészségügy, az ipar, a kereskedelem stb. területén is, de a biztonság fogalmának ilyen kibővítése a fogalmat teljesen „kiüresíti” és értelmezhetetlenné teszi.⁴

A biztonság mindig fenyegetésekhez kapcsolódik, mindig annak (vagyis a veszély, a fenyegetés vagy a kockázat) hiányát, vagy annak az elhárításának és a hatásainak a csökkentésére vonatkozó képességet jelenti. Az állam biztonságról vagy biztonságos állapotáról akkor beszélhetünk, ha az állam fenyegetések elhárítására (vagy a veszély bekövetkezésekor annak hatásainak felszámolására) szolgáló képességei meghaladják vagy azonosak a fenyegetés mértékével. Ha az állam védelmi képességei jelentősen meghaladják a fenyegetettség mértékét, az arra sarkallja a nemzetközi élet többi szereplőjét, hogy fokozzák saját képességeiket, és ez magasabb szintre emeli a fenyegetettség szintjét.⁵ Az Amerikai Egyesült Államok 1980-as években meghirdetett stratégiai védelmi kezdeményezésének (népszerűbb nevén csillagháborús tervzet) célja egy ballisztikus rakéták elleni teljes védelem volt. Sikere esetén azonban a kölcsönös pusztítás elmélete megdőlt volna és felbillent volna a két szuperhatalom közötti katonai erőegyensúly, ez pedig arra ösztönözte a Szovjetuniót, hogy erején felüli katonai beruházásokba kezdjen.

A modernitás korában a társadalom képes rá, hogy a biztonság iránti szükségletét egy mindenki fölött álló hatóságra ruházza, általában az államra. Az állam legfontosabb érdeke saját túlélése. A Buzan által megállapított öt biztonsági szektor szoros kapcsolatban van egymással. Mindegyik a biztonság egyik jelentős elemét képviseli, ami fontos szerepet tölt be a prioritások meghatározásában, ugyanakkor egymástól elválaszthatatlan, szoros hálózatot is alkotnak.⁶

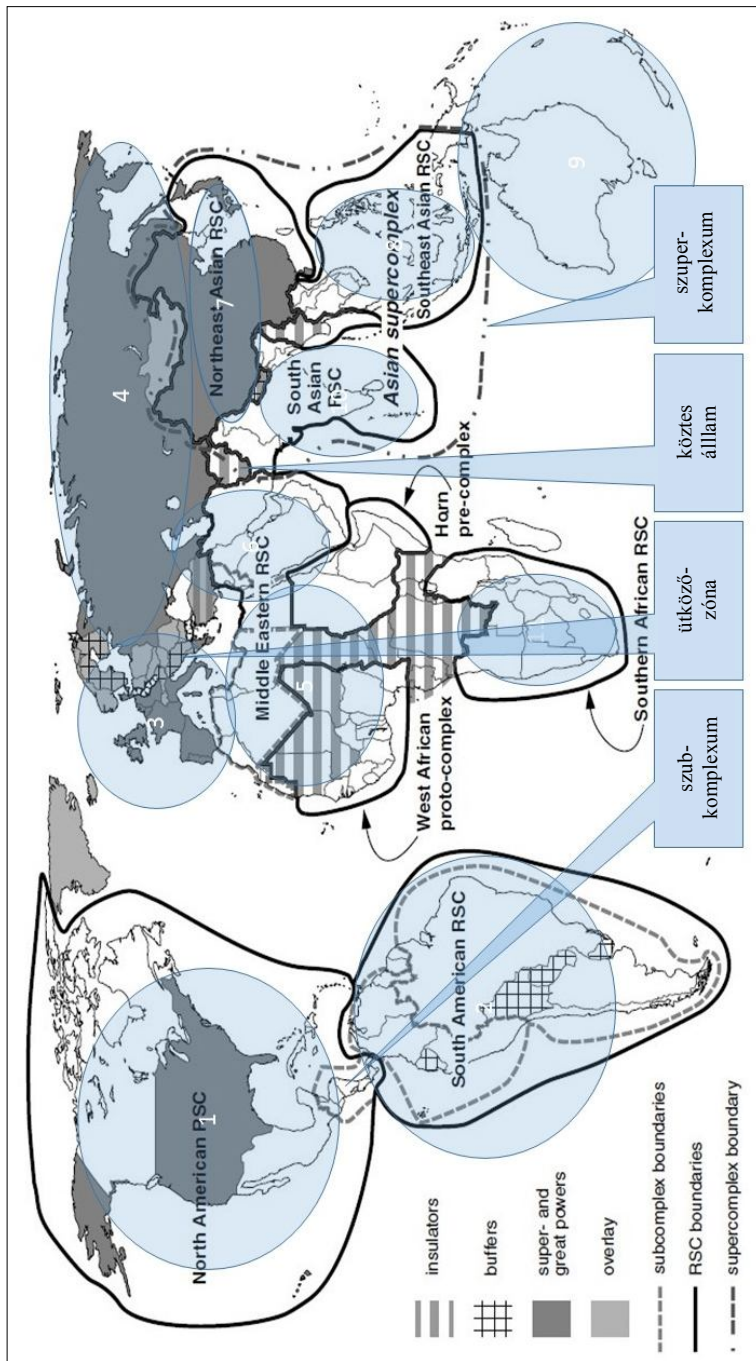
³ GAZDAG Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011. p. 75.

⁴ DR. VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. p. 91.

⁵ DR. VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei. p. 89.

⁶ KOVÁCS Zoltán alezredes: A volt Jugoszlávia tagállamai biztonságának értékelése a regionális biztonsági komplexum elmélet alapján.

In: Felderítő Szemle, XII. évfolyam 1. szám, 2013. szeptember–október. p. 5.

1. ábra. A világ a hidegháború idején (forrás: Buzan és Waever)

Az RBK elmélete szerint a biztonság tehát nemcsak az államra tartozik, hanem a társadalomra is, és e kettős vonatkozású tárgy tekintetében úgyszólván bármilyen biztonsági kérdéssé tehető. Csak akkor beszélhetünk egy problémáról biztonsági problémaként, ha egzisztenciális fenyegetésről van szó, és az elhárításához rendkívüli intézkedéseket kell hozni. A politikától mentes kérdések is politikai jellegű öltönek a biztonságiasítás⁷ (securitisation) folyamatában, és biztonsági kérdéssé válnak. A folyamat azonban kétirányú is lehet, azaz korábban nagy fenyegetést jelentő nemzeti biztonsági kérdések elveszítik jelentőségüket és „biztonságtalanná”⁸ (desecuritisation) válnak.

A fenyegetések mindig társadalmi produktumok. Valami csak akkor válik fenyegetéssé, ha a társadalmi közeg annak határozza meg az adott dolgot (kérdést, témát, vitát, személyt, csoportot, országot stb.). Ez a veszély nem feltétlenül érint egzisztenciális kérdést, de lehet valóságos és úgy kommunikált, hogy betöltse a létfenyegetés szerepét. A fenyegetéseket a társadalom a nyelv segítségével érzékeli, a beszéden keresztül fogja fel, hogy mi számít fenyegetésnek és miért. Attól a pillanattól fogva, hogy a társadalmi közbeszédbe bekerült az adott probléma (kihívás vagy veszély), annak valóságos veszélytartalma és mértéke már másodlagos. A biztonságiasítás folyamata egy beszédbeli aktus, amelyen keresztül a közvéleményt meghatározó személy valamit fenyegetésnek nyilvánít, amely egzisztenciális, és amellyel szemben sürgős intézkedéseket kell hozni. Egy egzisztenciális fenyegetés azonnali, közeli fenyegetést jelent, amely az adott állam eltűnéséhez vezethet, ha figyelmen kívül hagyják vagy nem foglalkoznak vele megfelelően. A legfontosabb feltétele a sikeres biztonságiasításnak az, hogy egy releváns közösség elfogadja és legitimálja.⁹ Végül pedig a biztonságiasított téma más államokat is cselekvésre késztet azáltal, hogy vele kapcsolatban kialakult a renden kívüli eljárás lehetősége. Így a kérdés már nemzetközi szinten is biztonságiasodott, mert más államok biztonságészlelését is érinti.¹⁰ Ne felejtjük el, hogy a biztonság nem objektív, hanem szubjektív, percepcionális fogalom.

A regionális biztonsági komplexumok elmélete

A biztonsági komplexumok teóriája a nemzetközi kapcsolatok azon jellegzetességének a megfigyeléséből származik, hogy az államok biztonsági problémáit, tehát a fenyegetéseket és az elhárításukra tett lépéseket nem lehet pusztán államközi alapon szemlélni. Minden államra elsősorban a közvetlen szomszédjai gyakorolnak hatást, de a befolyásolás képességét a földrajzi távolságon kívül a szereplők méretei és a képességei függés kialakítására egyaránt befolyásolják.¹¹

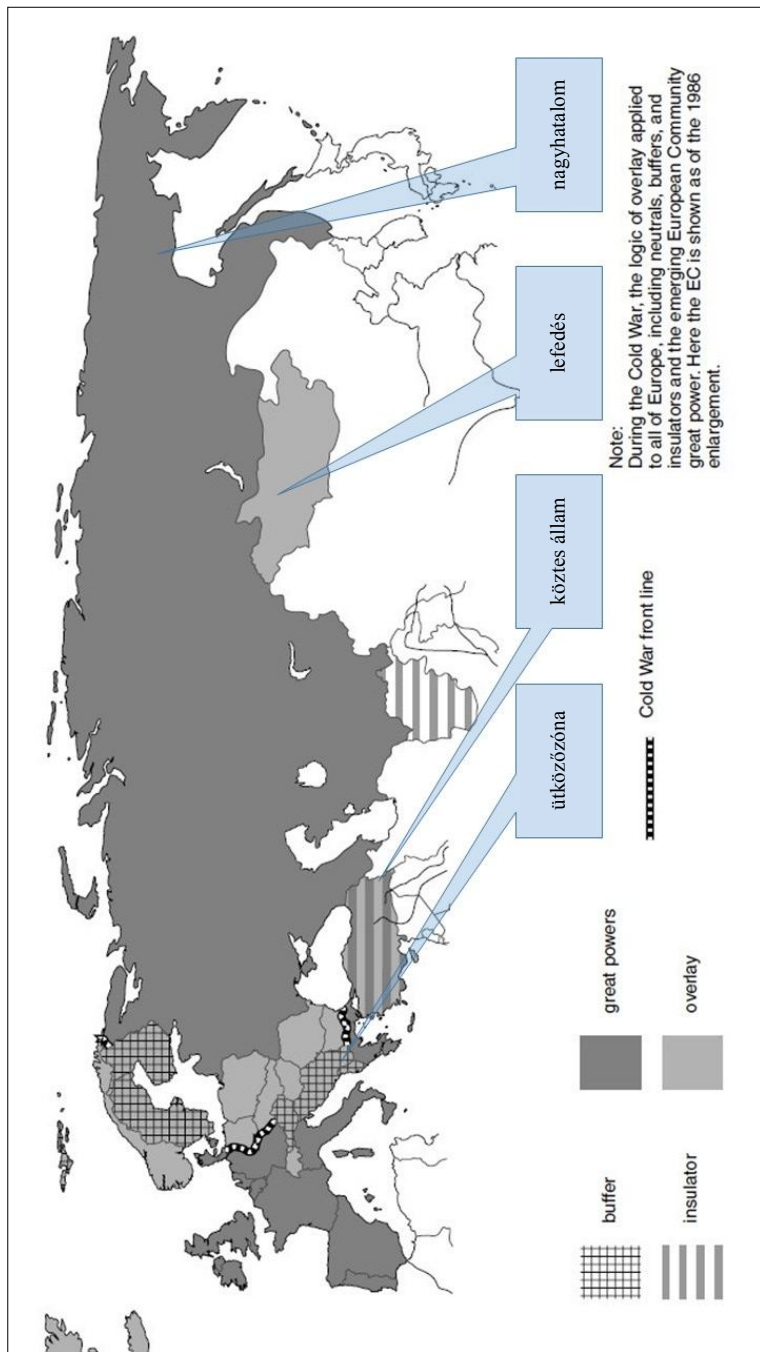
⁷ GARTNER, Heinz: Nemzetközi biztonság (fogalmak A-tól Z-ig) című könyvében (fordításában) a „szekurizálás” szót használja.

⁸ Dr. Prof. Gazdag Ferenc a **biztonságiasít** és a „**deszekuralizálódott**” szavakat egymás ellentétéként használja. Sem a sajátomat, sem Gazdag tanár úr kifejezését nem leltem fel egyetlen irodalomban sem, ezért használom a **biztonságiasít** ellentétéként a-**biztonságtalanít**” szót, noha morfológiailag úgy lenne következetes, hogy „**biztonságiasítottatlanít**”. Ez a szó azonban bennem már viszolygást kelt.

⁹ MIREANU, Manuel: Belföldi extrémizmus – A biztonság és erőszak politikai elemzése. Háttérelmzés Sorozat Tanulmány, Athena Institute, 2012. http://www.athenaintezet.hu/uploaded_docs/4fe96a925c4c7.pdf; letöltés: 2015.04.08.

¹⁰ GAZDAG Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika. p. 74.

¹¹ GAZDAG Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika. p. 76.

2. ábra. Európa a hidegháború alatt (forrás: Buzan és Waever)

A távolság és a földrajzi környezet is módosíthatja az államok képességét abban, hogy hassanak egymás biztonságára. Egy magas hegylanc, egy nehezen járható sivatag például még egymással határos államok között is kizárja a rendszeres kapcsolatok lehetőségét, így nem alakulhat ki semmiféle biztonsági kölcsönhatás sem. Másfelől viszont a látszólag akadályt jelentő képződmények, közös tavak, folyók összefűzhetik két ország biztonsági problémáit és felerősíthetik egymásra gyakorolt hatásait.

Az elmélet szerint az RBK olyan államok vagy a nemzetközi szereplők csoportját jelenti, amelyeket biztonságiasított problémáik vagy biztonsági érdekeik olyan szorosan kötnek össze, hogy azokat nem lehet sem értelmezni, sem megoldani egymás nélkül, mert egymásra vonatkoznak, egymásból erednek, egymást befolyásolják. „A komplexum olyan egységek halmaza, amelyeknek a biztonsággal, vagy a biztonság hiányával, vagy mindkettővel kapcsolatos problémáik annyira összefüggnek, hogy nem lehet megfelelően elemezni vagy megoldani a másik figyelembevétele nélkül.”¹² A Buzan-féle elmélet nem csak az állami szereplőkre terjed ki, hanem az állam funkcióit részben átvevő új szereplőkre is kiterjeszti. Az új szereplők között láthatjuk a nemzetközi szervezeteket, a multinacionális vállalatokat és az államok koalícióit. Az RBK belső dinamikáját az határozza meg, hogy az államok milyen mértékben működnek együtt, illetve mennyire súlyosak a konfliktusaik, és a komplexumon belül milyen a hatalommegosztás természete.¹³

A **regionális hatalmak**¹⁴ azok az államok, amelyek egy-egy komplexum polaritását alapvetően meghatározzák, képességei az adott régióhoz kötődnek, attól elválaszthatatlanok, de globálisan már alig észlelhető a hatása. **Nagyhatalmaknak** nevezzük az olyan államokat, amelyek képességei jelentősen meghaladják egy regionális hatalom adottságait, bizonyos területeken pedig már elérik a globális hatalom szintjét.¹⁵ Az ilyen államok még nem rendelkeznek átfogóan a hatalom kivetítésének és más régiók befolyásolásának a képességével, de rövid vagy középtávon már reálisan képessé válhatnak arra. Ilyen hatalom például India, az EU vagy Japán. India gazdasági képességei, humán erőforrásai, katonai ereje már-már szuperhatalommá tehetnék, de az adott régió kívül még nem képes jelentős befolyást gyakorolni, rangpozícióját nem ismerik el, hiszen még regionálisan is akad vetélytársa a nukleáris fegyverkezésben, azonkívül pedig a biztonság más szektorában (pl. társadalmi) kiegyensúlyozatlan. Hasonló a helyzet az EU és Japán esetében, mert miközben bizonyos szektorokban globális képességekkel rendelkeznek, más területeken (pl. katonai) egyensúlyhiány figyelhető meg.

¹² VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. In: Hadtudomány, XVII. évfolyam 1. szám, 2007. március. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html; letöltés: 2015.04.04.

¹³ GAZDAG Ferenc (szerk.): Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika. p. 76.

¹⁴ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. Cambridge University Press, Cambridge, 2003. p. 37.

¹⁵ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 35.

A **szuperhatalom** vagy **globális hatalom** ezzel szemben olyan széleskörű képességekkel rendelkezik, amelyek lehetővé teszik számára befolyásának érvényesítését az egész világon.¹⁶ A globális akaratérvényesítés fontos feltétele például a világszínvonalú erőkitételre alkalmas hadsereg és haditengerészet, és az ezt a katonai erőt fenntartani képes gazdasági erő. Fontos feltétel az is, hogy a nemzetközi rendszer szereplőinek többsége elismerje ezt a rangpozíciót, és ezért a biztonságiasításban (és biztonságtalanításban is) aktív szerepet legyen képes vállalni, akár ugyanúgy, mint saját maga a fenyegető hatalom, akár a biztonságot garantáló fél, akár mint szövetséges, vagy mint beavatkozó egy konfliktusba.

Az elmélet fogalomrendszeréhez tartozik még a **minikomplexum**, amely olyan kicsi komplexum, hogy annak belső dinamikájához már nem állami szereplők is tartoznak. Ilyen minikomplexum alakult ki Afganisztánban a szovjet kivonulás után, amely annyira gyenge és érdektelen volt a szomszédok számára, hogy nem alakult ki a környező országok irányába semmiféle biztonsági értelemben vett egymásraultalság, így váltak a komplexum meghatározó szereplőivé az állam alatti szerveződések, törzsek, hadurak és a tálib különféle irányzatai.¹⁷ **Köztes államnak** nevezzük az olyan államot (vagy minikomplexumot), amely két nagyobb regionális biztonsági komplexumot elválaszt. Köztes állam például Törökország, amely Európát választja el a Közel-Kelettől, miközben nem része egyik komplexumnak sem, így azok nem képesek jelentősen hatni egymásra.¹⁸ Meg kell különböztetni ezt a fogalmat az **ütközőzónától**. Az **ütközőzóna** olyan állam vagy minikomplexum, amely része egy komplexumnak, és nagyon is erős biztonságiasítási minta közepén található, de szerepe szerint az őt körülvevő rivális hatalmakat választja el egymástól. Ilyen szerepet töltött be Jugoszlávia a hidegháború idején a nyugati és a keleti blokk országai között.¹⁹

A RBK sajátos állapota, amikor az abban lévő szereplők között nem képes érvényesülni a komplexum saját biztonsági dinamikája, a szereplők egymásra hatását megakadályozza egy vagy több nagyhatalom jelenléte vagy konkrét katonai megszállása. Ilyen **lefedés** (overlay) alakult ki Európában a hidegháború idején, amikor a kontinens második világháború előtti biztonsági problémáit, az államok közötti kapcsolatokat alapvetően megváltoztatta az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió katonai jelenléte. Ez a lefedés képes végleg elnyomni az eredeti biztonsági dinamikát. Ez történt a legtöbb gyarmati ország esetében a gyarmatosítók kivonulása után, amikor már nem alakultak vissza a korábban meghatározó struktúrák, ezért a komplexum dinamikája már teljesen új képet mutatott a dekolonializáció után, mint a gyarmatosítás előtt. Másik példa a dél-ázsiai RBK, ahol ma már a korábbi történelmi birodalmak (Mauryan, Gupta és Mughal) helyett megalakult Indiai Köztársaság és a történelmi előzmények nélküli Pakisztán határozza meg a komplexum működését, nem pedig a korábbi szultánatusok, fejedelemségek és tartományok.²⁰ Számos esetben azonban a lefedés csak ideiglenesen képes felfüggeszteni az eredeti problémákat. Európa esetében 1989-ben

¹⁶ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 34.

¹⁷ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 111.

¹⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 483.

¹⁹ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 382.

²⁰ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 102.

ez volt az a dilemma, amely a legnyomasztóbban vetődött fel, hogy Európa vajon vissza fog-e süllyedni az egymással rivalizáló nagyhatalmi komplexum állapotába, ami a második világháború előtt jellemezte, vagy megőrzi azt az integrációs fokot, amelyet addigra elért.²¹

A RBK fontos része lehet egy **szubkomplexum** is, amelynek minden sajátossága megegyezik egy szabványos komplexummal és saját belső dinamikája erős, de közben egy nagyobb komplexumhoz is kötődik. Ilyen szubkomplexum a Nyugat-Balkán térsége, amelynek belső biztonsági kötődései az 1990-es években annyira erősek voltak, hogy az Európából való kiszakadással fenyegetett, de mára már határozott része az európai komplexumnak.²²

Az elmélet 11 régiót különböztet meg, amelyekben regionális hatalom vagy hatalmak határozzák meg a hatalmi struktúrát: az észak-amerikai, a dél-amerikai, az európai, a posztszovjet, a sahara-afrikai, a közel-keleti, az északkelet-ázsiai, a délkelet-ázsiai, az ausztráliai, a közép-ázsiai és a fekete-afrikai. Egyetlen globális szuperhatalom létezik, amely globális hatalommal rendelkezik, valamint képes a világ bármely körzetére erőt kivetíteni. A hidegháborút követően azonban még ez az egy, az Amerikai Egyesült Államok sem rendelkezik akkora erővel (és politikai akarattal), hogy minden régióban folyamatosan jelen legyen. Az elmélet négy nagyhatalmat határoz meg: az Európai Uniót, Oroszországot, Kínát és Japánt. Ezek potenciális szuperhatalmak, valamint koalíciójuk esetén akár globális hatalmi tényezőt is jelenthetnének. Ezek a nagyhatalmak meghatározó gazdasági és katonai potenciállal rendelkeznek és képesek saját régiójukon túl más régiókban is jelen lenni.

A regionális biztonsági komplexumok csoportosítása

A legerjedtebb komplexum az **általános** vagy a **szabványos RBK**, amelyet regionális hatalmak határoznak meg, és ennek megfelelően szerkezete anarchikus. Ilyen RBK a dél-amerikai komplexum. Az általános komplexumok lehetnek **unipolárisak** (pl. dél-afrikai) vagy **multipolárisak** (pl. közel-keleti).²³

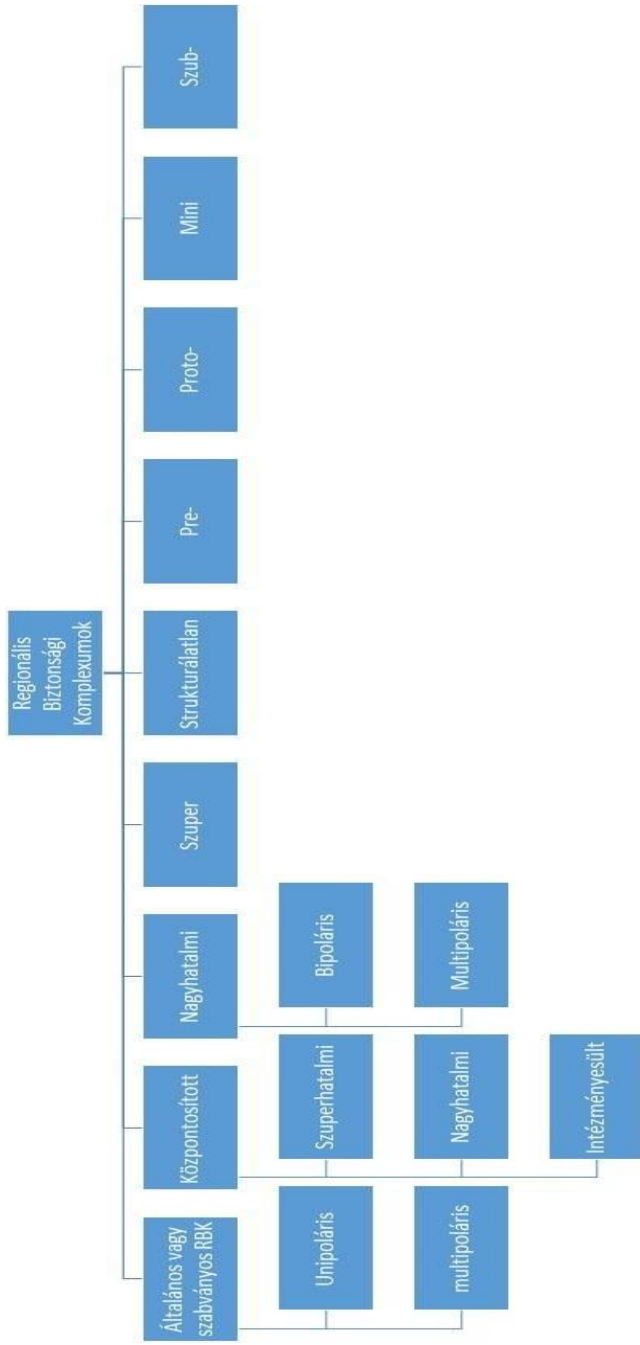
Gyakori a **központosított** RBK is, amelyben egy nagyhatalom hegemóniája elnyomja a regionális hatalmakat. A központosított RBK lehet **szuperhatalmi központosított** (pl. az észak-amerikai RBK), vagy **nagyhatalmi központosított** (pl. a posztszovjet RBK), ahol a kétségkívül legerősebb szereplő dominanciája elnyomja az egyébként regionális hatalmi képességekkel rendelkező országo(-ka)t (pl. Kanada vagy Mexikó régiós képességei nem bírnak kibontakozni az Amerikai Egyesült Államok árnyékában). Az RBK központosítása megtörténhetett az adott régió intézményesülése útján is, ilyen például az európai (európai uniós) RBK, ahol nem egy hatalom központosította a komplexumot, hanem az integráció hozta létre az **intézményesült központosított** RBK-t. Az EU pillanatnyilag félúton van egy nagyon fejlett biztonsági közösség és a nagyhatalmi státus között azzal a potenciállal, hogy valamikor globális hatalommá váljon.²⁴ Végül pedig elméletileg lehetséges, de példa nélküli egy regionális hatalom által központosított RBK is.

²¹ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 65.

²² BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 377.

²³ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 55.

²⁴ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 56.

3. ábra. A regionális biztonsági komplexumok csoportosítása (forrás: szerző)

Nagyhatalmi RBK-ről beszélünk akkor (és ezt nem szabad összekeverni a nagyhatalmi központosított komplexummal, ahol egyetlen nagyhatalom dominál), ha a komplexumot legalább két nagyhatalom szembenállása határozza meg. A nagyhatalmi komplexum lehet **bipoláris**, például a kelet-ázsiai RBK, ahol Kína és Japán szembenállása határozza meg alapvetően a komplexum belső dinamikáját, vagy lehet **multipoláris** nagyhatalmi RBK. Ilyen volt például a második világháború előtti Európa.

A regionális biztonsági komplexumok **szuperkomplexumokat** is alkothatnak, amelyekben a regionális komplexumok biztonsági kölcsönhatása magas. Az elmélet gyakorlati alkalmazói eddig két szuperkomplexumot határoztak meg: az európai és az ázsiai. Az európai szuperkomplexum az európai és a posztszovjet regionális komplexumokat tartalmazza, illetve olyan köztes területeket, mint a Balkán és Törökország. Az ázsiai szuperkomplexum az északkelet-ázsiai, a délkelet-ázsiai és az ausztráliai RBK-ből formálódó szuperkomplexum.

Strukturálatlan RBK-ről beszélünk, ha a térségbeli államok gyengék és fejletlenek, vagy a földrajzi akadályok miatt nincs biztonsági dinamika. A csendes-óceáni szigetvilágban például sem az erőforrások, sem a képességek nem állnak rendelkezésre, és a hatalmas távolságok is azt eredményezik, hogy ne alakuljanak ki közös biztonsági érdekek. **Prekomplexumnak** nevezzük, amikor kétoldalú biztonsági kapcsolatok vékony hálójá kezd kialakulni, de még nem elég erős, például Afrika szarván, ahol csak elszórtan jelentkezik államok közötti biztonsági kapcsolat.²⁵ **Protokomplexumok** azok a térségek, ahol már kialakultak a kapcsolatok, de a biztonsági dinamika még mindig gyenge ahhoz, hogy valódi RBK-nak lehessen hívni. Ilyen például Nyugat-Afrika, amely az 1970-es évekig a teljes strukturálatlanság állapotát mutatta, és a legtöbb biztonsági probléma az államokon belül jelentkezett. Nigéria az egyetlen regionális hatalom, amely körül formálódhatna általános RBK, de saját maga is gyenge és súlyos belső válságokkal küzd, ezért ennek a térségnek a további fejlődése Nigéria fejlődésétől függ.

Az európai uniós RBK

A regionális biztonsági rendszerek elmélete alapján az európai kontinenst átölelő biztonsági rendszernek egy gyenge, de formálódó európai szuperkomplexumot tekinthetjük, amely több komplexumból áll. Ennek a komplexumnak a gyökerei a Római Birodalomig vezethetők vissza, amely a világ egyik legrégebbi biztonsági rendszere volt. Az európai biztonsági rendszer évszázadokon keresztül változatos formájú komplexum formáját öltötte. A Római Birodalom idején központosított RBK volt, majd a Kelet- és a Nyugatrómai Birodalomra történt kettéválását követően bipoláris nagyhatalmi. A kora középkorban a viszonylag gyenge feudális királyságok egymásra gyakorolt gyenge hatásai miatt strukturálatlan RBK jött létre, majd megannyi minikomplexum. A középkorban kialakult két nagy (délnyugati és északkeleti) RBK, a kontinens többi részét pedig részlegesen egy ázsiai nagyhatalom fedett le (török hódítások a Balkán-félszigeten), végül egyetlen nagyhatalmi komplexummá olvadt össze, amely a 16–17. századtól képes volt arra, hogy saját

²⁵ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 241.

maga fedje le szinte az egész világot (gyarmatosítás kora). Európa 1945-től saját maga válik lefedetté a két szuperhatalom szembenállása következtében egészen 1989-ig, amikor ismét két RBK-vá válik szét erős kapcsolatokkal egymás irányába. Ezeknek a kapcsolatoknak a fejlődése előrevetíti egy európai uniós szuperkomplexum kialakulásának a lehetőségét. A Nyugat-Balkánon lezajló háborúk eredményeképpen ideiglenesen három regionális biztonsági komplexum jött létre Európában: az európai uniós, a posztszovjet és a balkáni szubkomplexum.²⁶

Az európai uniós RBK egyedülálló jelenség az elmélet szempontjából, mert az EU úgy formálódik globális szintű nagyhatalommá, miközben fokozatosan hatalmi jogköröket és képességeket vesz át tagállamaitól, hogy közben nem rendelkezik regionális képességekkel.²⁷ Ezért ezt a komplexumot nem lehet egyértelműen központosított RBK-nak felfogni, hiszen az EU úgy játszik nagyhatalmi szerepet, hogy önálló regionális hatalma nincs is, ugyanis azok (ti. a regionális képességek) a „régii nagyhatalmak”-nál vannak. Tovább bonyolítja ennek a komplexumnak a megítélését, hogy ezek a hatalmak nem egyszerűen „csak” regionális hatalmak, de önállóan is vannak globális képességeik. Németország például tagadhatatlanul gazdasági világhatalom, Franciaország és az Egyesült Királyság az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai, nukleáris képességekkel, de mindegyikük regionális hatalmi státusa is megkérdőjelezhető, mert képességeik nem kiegyensúlyozottak a biztonság valamennyi szektorában. Ez a többszintű ellentmondás feszültséget kelt és az RBK belső dinamikájára alapvető hatást gyakorol.²⁸

Az európai szuperkomplexum másik komplikációja az Oroszország által vezetett Független Államok Közösségével szemben kialakuló ellenkoalíció. A GUUAM együttműködés Grúziát, Ukrajnát, Üzbegisztánt,²⁹ Azerbajdzsánt és Moldovát fogta össze laza szövetségben. A tagállamok azt a célt tűzték ki, hogy önálló külpolitikát folytatva, euroatlanti irányvonalat követve és értékeket vallva közösen járuljanak hozzá az európai stabilitás és biztonság fenntartásához.³⁰ Ha ez a szövetség sikert érne el, az Oroszországot nagyhatalomból regionális hatalommá degradálná, Ukrajnát pedig a komplexum regionális hatalmává tenné.³¹

Fontos megemlíteni két másik szereplőt. Törökország nem része ugyan az európai uniós RBK-nak, hanem köztes államként elválasztja egymástól az európai uniós és a közel-keleti RBK-t, ugyanakkor regionális szerepkörre törekszik és az iszlám államokat próbálja vonzáskörébe gyűjteni. Papírforma szerint nem része az RBK-nak az Amerikai Egyesült Államok sem, de tagsága a NATO-ban meghatározó, és az EBESZ-nek is befolyásos tagja, ezért hatása, részvétele az európai uniós RBK-ban vitathatatlan és kétségtelenül fontos szereplője a komplexum biztonsági dinamikájának.

²⁶ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. pp. 343–356.

²⁷ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 344.

²⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 344.

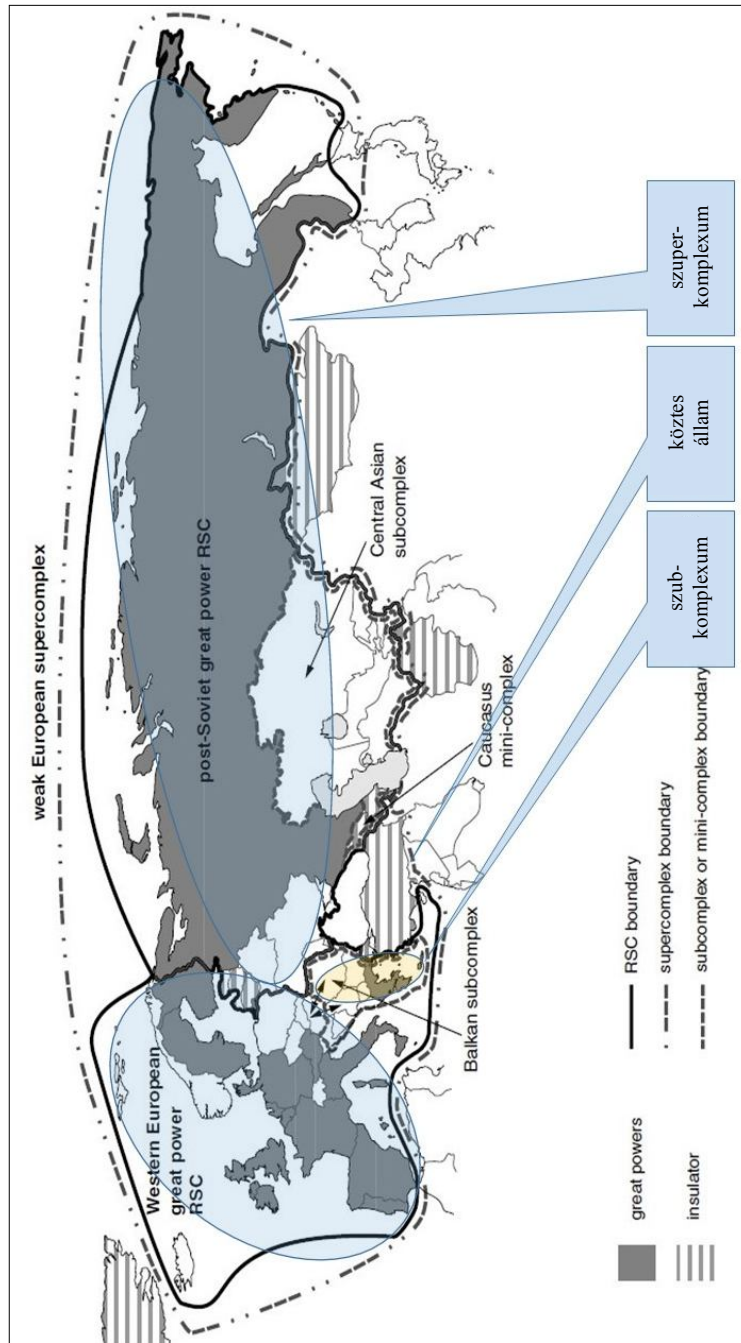
²⁹ Üzbegisztán 2002-től elhanyagolta részvételét a szövetségben, végül 2005-ben hivatalosan is kilépett.

³⁰ SIMÓ Balázs Máté: GUAM – egy posztszovjet unió kísérlete.

In: *Nemzet és Biztonság*, 2009. november. pp. 13–14.

www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/simo_balazs_mate-guam_egy_posztszovjet_unio_kiserlete.pdf,
letöltés: 2015.04.04.

³¹ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 344.

4. ábra. Az európai RBK ma (forrás: Buzan és Wæver)

Az európai uniós RBK fejlődése a hidegháborút követően

A hidegháborút követő időszak legfontosabb eseménye, hogy a kontinens „felszabadult” a két szuperhatalom vetélkedése alól és ezzel megszűnt a kettős lefedettsége is. Ahogy korábban szó volt róla, az ilyen lefedés utáni időszak egyik lehetséges forgatókönyve az, hogy a korábbi biztonságiasított témák már nem kerülnek napvilágra, de Európában ez nem így történt. A korábban szőnyeg alá söpört, agyonhallgatott viták és nézeteltérések – néha átfogalmazva, de – ismét nyilvánosságot kaptak és a politikai élet meghatározó szereplői biztonságiasították azokat. Ennek legcsúfabb példáját a Nyugat-Balkánon kirobbant polgárháborúk jelentették, ahol a korábbi lefojtás nélkül és a nagyhatalmak figyelmének hiányában „Európa löporos hordója” ismét felrobbant. A feléledő nacionalizmuson túl megjelentek az új keletű biztonsági problémák is. A környezetvédelem, a bevándorlás, az etnikai konfliktusok, a szervezett bűnözés és a terrorizmus jelentettek új veszélyeket.³²

A legnagyobb kérdést az jelentette, hogy a hidegháború utáni Európa a feléledő régi problémák nyomán elindul-e visszafelé a régi nagyhatalmi egyensúly és rivalizálás felé, vagy megőrzi az integráció eredményeit. A kérdést nagyon gyorsan el kellett dönteni, hiszen ha megindul a nagyhatalmak közötti játszma, az dominóhatás-szerűen eléri a RBK valamennyi szereplőjét, és akkor a folyamat visszafordíthatatlanná válik.³³

A második nagy kérdést az első kérdés reciprokjának lehet tekinteni: milyen veszélyt jelent az integráció (és a globalizáció) a nemrég még elnyomott és éppen reneszánszát élő (mi több: frissen alakult nemzetállamok) nemzeti önazonosságára? Számos ország belpolitikailag kezdetben jelentéktelen tényezői karolták fel ezt a témát, hogy aztán sikeresen keresztülvigyék a biztonságiasítás folyamatán, majd mint alapvető politikai mondanivalót találják a nemzetet fenyegető végveszélyként az integráció (értsd: európai uniós csatlakozás) rémét. Ezek a nacionalista mozgalmak gyakran társították ezt a biztonságiasult témát az idegengyűlölet szintén jól kommunikálható veszélyével, majd a terrorfenyegetéssel is. A feléledő nacionalista mozgalmak kezére játszott a Nyugat-Balkánon kirobbant polgárháborúk sorozata is azzal, hogy egy közel félévszázados tézist döntött meg. Nevezetesen azt, hogy egy Európában kirobbant háború feltétlenül eszkalálódik, és végül világháborúba torkollik. Függetlenül attól, hogy a korábban kikezdetlennek látszó elv valójában a hidegháború viszonyai között érvényesült volna, a háború mint az évszázados konfliktusok lehetséges rendezése ismét megjelent a földrészen. (Vajon miért pont most sikerülne egy újabb mérsárlással megoldani a korábbi mérsárlások okozta sérelmeket?) Miközben a partikularizmus szélsőséges megjelenése komoly demográfiai, gazdasági, kulturális veszteségeket eredményezett Nyugat-Balkán országainak, Európa többi része zavartalanul élvezte a globalizmus és az integráció gyorsan jelentkező előnyeit.

³² BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 356.

³³ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 356.

A biztonságiasítási folyamatok középpontjában Európa-szerte teljesen más témák jelentek meg a biztonság gazdasági és társadalmi szektorában. A szociális és a gazdasági biztonság kérdése szintén az euroatlanti integráció kapcsán merült fel. A csatlakozáspárti érvek szerint gazdaságilag fejlett Nyugattal való együttműködés fokozza a prosperitást, ami a társadalom stabilitását és végső soron biztonságot eredményez. Másik oldalról viszont a gazdasági együttműködés kiszolgáltatottá teszi a nemzetgazdaságokat, bizonyos mezőgazdasági és ipari potenciálok felszámolásához vezet, a gazdasági specializáció pedig egyoldalúvá teszi a fejlődést, és végső soron a nemzeti szuverenitás ellen hat.

A Nyugat-Európában is megfigyelhető nemzetiségi mozgalmak (baszk, észak-ír, skót, korzikai, dél-tiroli) önálló területiséget követelnek, vagy másik, önálló államba akarnak tartozni. Ezek a regionális mozgalmak azonban irrelevánsá váltak az EU-integráció fokozódásával, ahogy az államoknak a szuverenitása is „feloldódik”, súlytalanná válik a folyamatban. A kelet-közép-európai és a nyugat-balkáni államok etnikai konfliktusai azonban sokkal komolyabb formában jelentkeztek. Igazán komoly biztonsági fenyegetéssé csak akkor válhattak, amikor az EU magállamai bármelyik oldalon elkötelezték magukat. A regionalizmussal olyan folyamat indult meg a Nyugat-Balkánon, amely visszavezethetett volna a régi nagyhatalmi egyensúlyi politizáláshoz és az európai integráció visszafordulásához. Az integráció folyamatának blokkolása ezekben az országokban és az EU-ban is válsághoz vezethetett volna. Teljesen más a helyzet a mediterrán térség más országaival. Ezek az országok földrajzi elhelyezkedésük okán és felkészületlenségük miatt sem aspirálhattak sikeresen a bővítésre.

Az integráció más tekintetben is nyújtott biztonságiasítható témákat: a migráció felélénkült Európa és a mediterrán térség gazdaságilag fejletlenebb régióiból Európa fejlettebb országaiba, és a bevándorlók (vagy munkavállalók) jól kommunikálható veszélyt jelentettek a gazdasági és a szociális biztonságra, valamint a társadalom stabilitására és a kulturális identitásra is. Ilyen összefüggésben az integráció lesz a bűnbak minden globalizációs hatásért, amelyet a külföldiek jelentenek. A terrorizmus, a szervezett bűnözés, a csempészet, a fegyver- és a drokkereskedelem felerősödése egyébként is jól köthető az EU azon alapelveihez (értsd: jól okolható érte), hogy a belső határok elmosódnak.

A környezetvédelem ügye – tekintettel a legtöbb európai állam méreteire – átnyúlik a határokon. Az olyan regionális problémák, mint például a Duna elterelése, a svájci gyógyszergyárak környezetszennyezése könnyen vezethetett volna olyan megoldásokhoz, amelyek aláássák a (liberális) posztszuverén megközelítéseket, és az államok realista módon lépnek fel. Az államok környezetvédelmi problémái szétválaszthatatlanok, külön-külön nem képesek ezt a problémát kezelni, ezért összességében ez a biztonságiasítási téma is megerősítette az európai uniós RBK egybetartozását.

A globális terrorizmus, a világméretű járványok, a regionális konfliktusok mind Európától messze keletkeztek, de hatásaik elérték a kontinens biztonsági dinamikáját. Az európai uniós komplexum megközelítése sajátosan európai szempontot tükrözött, amikor elsősorban a bajok gyökereit, azokat kiváltó okokat

kívánta kezelni, nem pedig hatások csökkentésére vagy a tünetek megszüntetésére, kizárására koncentrált. Az európai álláspont lényege az, hogy a rendellenességek alapvető okai általában az adott régió alulfejlettségében (kormányzat gyengesége, elmaradott közegészségügyi állapotok stb.) vagy forrásainak hiányosságában rejlenek, és ezért elsősorban a regionális viszonyok felfejlesztésével kell megoldani a gondokat. Még a 2001. szeptember 11-én bekövetkezett terroristamerényletek után is számos európai politikai nyilatkozata mutatta azt a meggyőződést, hogy a terrorizmus társadalmi-gazdasági okokra vezethető vissza. Ez a regionalista, developmentalista álláspont azonban nem zárta ki azt sem, hogy Európa az Amerikai Egyesült Államok által vezetett katonai akciókban is részt vegyen a terrorizmus ellen. Az EU politikájának másik karaktere saját regionalista szemléletének exportálása, azaz egy adott komplexum belső biztonságpolitikai dinamikájának támogatása addig a pontig, amikor már képes önállóan megbirkózni saját problémáival.³⁴

Európa biztonsági napirendjében az államok közötti konfliktusoknak nagyon csekély szerepe volt a hidegháborút követő két évtizedben. Az alapvető veszélyt az jelentette és jelenti a mai napig, ha Európa visszafordul saját történelméhez és az integráció visszajára fordul, a közös biztonságpolitika helyett az országok önálló törekvései erősödnek fel. Az euroatlanti integráció egy új korszakot hozott a kontinens fejlődésében és megoldást azokra az évszázados küzdelmekre és háborúkra, amelyek a bizonytalan nagyhatalmi egyensúlyi játszmákból fakadtak, és amelyek a második világháború borzalmas világégésében érték el csúcspontjukat. Joseph Martin Fischer szavaival: „Ötven évvel ezelőtt, majdnem ezen a napon terjesztette elő Robert Schuman az Európai Federáció megalakításának tervét a béke megőrzéséért. Ez egy teljesen új korszak előhírnöke volt Európa történelmében. Az európai integráció volt a válasz az évszázados bizonytalan hatalmi egyensúlyozásra, ami újra és újra szörnyű véres háborúhoz vezetett, amelyek két világháborúban csúcsosodtak ki 1914 és 1945 között. Az európaiság fogalmát 1945-től máig az európai hatalmi egyensúly elvének és egyes államok hegemon törekvéseinek elutasítása jelenti, amelyek az 1648-ban létrehozott vesztfáliai rendszerből fakadtak, [az elv] megtagadásának formája az államok érdekeinek szorosabbra fűzése és a nemzetállamok szuverén jogainak átruházása a nemzetek felett álló európai intézményekre.”³⁵ Ebből a gondolatból egyenesen következik az EU bővítésének folytatása, hiszen ha az integráció csak Nyugat-Európára terjed ki, és a korábbi szovjet befolyási övezetben, valamint a Balkánon lévő országok tovább folytatják a régi hatalmi egyensúlyi politizálásukat, az feltétlenül vissza fog hatni a teljes kontinensre. Az Ukrajnában kitört polgárháború szomorú példáját nyújtja annak, hogy egy hatalmi fölényben lévő, birodalmi álmokkal átitatott Oroszország milyen hatások elérésére képes.

Intézményesítettség és hagyományos biztonság

Európa biztonsági agendáját nem a hagyományos államok közötti félelem határozza meg, ezért a biztonság katonai szektora mindig is háttérbe került. Nem tűnt el ugyanakkor teljesen a napirendről a védelem kérdése, sőt Európa

³⁴ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. pp. 360–366.

³⁵ Fisher 2000-ben mondott szavait idézi:

BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 361.

legdinamikusabb, legmeghatározóbb szervezete a kollektív védelmi jellegű NATO, amely azonban olyan, hagyományosan nem a kollektív védelem körébe sorolható tevékenységekkel is foglalkozik, mint bővítés és nyitás, partnerségi kapcsolatok kiépítése, fejlesztés és képességek építése, békefenntartás, humanitárius beavatkozás stb. Emiatt a NATO nagyon nehezen határozható meg a hagyományos szövetségeként,³⁶ egyszersmind neoliberais intézménynek sem nevezhető. A NATO hidegháború utáni tevékenységét már nem a tagállamok közvetlen biztonsági igényei vezetik, hanem sokkal inkább szól ez a játszma a „grand vision” által meghatározott külpolitikai érdekekről Európa átstrukturálására.

Ebben az új napirendben már nem is csak a katonai szektoron túl jelen lévő egyéb biztonsági szektorokról van szó, hanem már megjelennek olyan újszerű jelenségek is, mint a katonai szektorban felbukkanó, nem biztonsággal összefüggő ügyek. Így például előfordulhat katonai eszközök alkalmazása a külpolitikával összefüggésben is, amikor egy tagállam „helyzetbe” kívánja hozni magát egy adott térségben, vagy katonai eszközök alkalmazása előfordulhat reakcióként egy biztonságiasított emberjogi vagy humanitárius ügygel kapcsolatban is. Egy egészen újszerű megközelítés tudniillik az, hogy a katonai szektor alkalmazása már nem elsősorban a biztonságra irányul.³⁷ A NATO ilyen irányú tevékenységére példa a békepartnerségi (Partnership for Peace) program keretében megvalósuló tanácsadói konzultációk, szakértői átvilágítások a fegyveres erők demokratikus kontrolljáról, a védelmi minisztérium parlamenti felügyeletéről, a katonai vezérkar helyéről és szerepéről a védelmi vezetés rendszerében.

Az európai-uniós RBK a világ legjobban intézményesültebb térsége, ahol ez a magas fokú szervezethez a hidegháború után már-már azzal fenyegetett, hogy párhuzamos képességek épülnek ki.³⁸ Mára azonban kialakult gyakorlata lett a feladatok „intézményre szabott” elosztásában, az együttműködésben. Az EU megkötötte az ún. Berlin Plusz megállapodást, így elkerülte azt a csapdát, hogy egyfajta „európai NATO”-vá váljon. A megnevezés a NATO és a Nyugat-európai Unió (WEU) között 1996-ban létrejött megállapodásra utal, amelynek fő eleme az volt, hogy a NATO biztosítja eszközeit a WEU részére. A két szervezet közötti együttműködés végül olyan szintre jutott, hogy 2002-ben megállapodtak a NATO tervezőképességeinek átengedéséről az EU számára. A Berlin Plusz megállapodás alapján az EU használhatja a Mons-ban található Szövetségi Műveleti Parancsnokságot (Allied Command for Operation, ACO), az EU katonai műveleteinek főparancsnoka pedig egyben a Szövetséges Erők Európai Főparancsnok-helyettese (Deputy Supreme Allied Commander Europe, DSACEUR), aki a SHAPE infrastruktúráján alakítja ki az EU Műveleti Parancsnokságot.³⁹

³⁶ Kenneth N. Waltz meghatározása írja le legjobban a NATO-t mint katonai szövetséget: „Egy szövetség két vagy több állam formális vagy informális megállapodása biztonsági együttműködésről.” Idézi: GARTNER, Heinz: Nemzetközi biztonság (fogalmak A-tól Z-ig). (ford.: Szücs Eszter) Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. ISBN 978 963 327 443 9

³⁷ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 370.

³⁸ A Jugoszlávia határvizeinek ellenőrzését (a járőrözést) 1991-ben még meg kellett osztani a NATO és a WEU között, mert mindkét szervezet aspirált erre a feladatra.

³⁹ VARGA Gergely: A NATO és az Európai Unió kapcsolata.

In: Nemzet és Biztonság, 2008/5. p. 7.

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/regi_szamok.php?rsz=2&ev=2008&szam=5; letöltés: 2015.04.11.

Ezek a fejlemények teszik lehetővé azt, hogy az EU egyre önállóbban léphessen fel saját érdekeltségi területén akár az Amerikai Egyesült Államok nélkül is. A nélkül az Amerikai Egyesült Államok nélkül, amely elméletben nem is része az európai uniós RBK-nak, de gyakorlatilag mégis Európa központi hatalma, és még azokban a biztonsági diskurzusokban is annak számít, amelyekben semmiféle amerikai érdek, álláspont vagy vélemény nincsen. Megfigyelhető az amerikai külpolitikában is egyfajta hullámváltozás a két véglet között: néha megpróbálnak kívül maradni az európai politikán, máskor pedig démonizálják valamelyik európai ellenfelüket, ezzel győzve meg az amerikai közvéleményt a beavatkozás elkerülhetetlenségéről. Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájának ilyen periodikus változása nyugtalanítja az európai biztonsági intézményrendszert, ezért hosszabb távon fennmarad az a törekvés, hogy az EU olyan képességekre tegyen szert, amelyekkel Amerika nélkül is képessé válik biztonsággal összefüggő problémáit megoldani.⁴⁰ Ebbe az irányba mutat Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság elnökének nyilatkozata az EU közös hadseregének a létrehozásáról, az európai országainak közös költségvetés tervezéséről és egy euro-pénzügyminiszteri poszt létrehozásáról.⁴¹

Az egyelőre csak formálódó európai uniós szuperkomplexum intézményi megtestesülése az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) lenne, és a hidegháborút követő első években valóban történtek kísérletek az EBESZ keretében egy egységes biztonsági komplexum létrehozására, amellyel Oroszország akarta benntartani magát Európában, de a két RBK (az európai uniós és a posztsovjet) közötti különbség megghiúsította a szuperkomplexum gyors kifejlődését.⁴² Ellentétben a NATO és az EU szervezettségével, az EBESZ csak közepesen fejlett intézménynek nevezhető. Relatív gyengesége azt jelzi, hogy az európai uniós szuperkomplexum kialakulása csak a távoli jövőben válik realitássá.

Regionális, interregionális vagy világhatalom?

A fejezet címe a már korábban is említett sokszoros ellentmondásra utal az EU természetéről, amelyet három kérdés megválaszolásával lehet tisztázni.

1. Rendelkezik-e azzal a képességgel, hogy megvédje magát külső hatalmaktól anélkül, hogy más külső hatalomtól függő helyzetbe kerüljön?
2. Milyen kapcsolat fűzi más RBK-hoz?
3. Hogyan jelenik meg az EU világhatalomként?

1. Az európai uniós komplexum biztonsági dinamikájának az Amerikai Egyesült Államok hol aktív, hol passzív szereplője, de tagadhatatlanul erős az Oroszországgal összefüggő biztonsági kapcsolata is. Jean-Claude Juncker az előbb említett nyilatkozatában nyíltan meg is nevezte Oroszországot mint azt a hatalmat,

⁴⁰ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 400.

⁴¹ <http://www.hirado.hu/2015/03/08/juncker-kozos-europai-hadsereget-eurozonas-koltsegvetes-tervezest-surget/>; letöltés: 2015.04.12.

⁴² VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. In: *Hadtudomány*, XVII. évfolyam 1. szám, 2007. március. p. 36.

amely felé az európai közös haderő létrehozásának gondolata irányul.⁴³ Juncker pontosan azt az ellentmondást igyekszik feloldani, hogy miközben az EU tagállamai között olyan gazdasági, demográfiai, katonai (nukleáris) erővel rendelkező nagyhatalmak találhatók, amelyek nemzeti ereje Oroszországgal külön-külön is összemérhető, mégis kérdéses, hogy vajon maga az egész unió képes-e saját biztonságáról gondoskodni. Ha a biztonság katonai szektorát vesszük szemügyre, akkor megállapítható, hogy az EU továbbra is erősen függ az Amerikai Egyesült Államoktól (hard power), a biztonság egyéb szektoraiban azonban figyelemre méltó módon képes megelőző diplomáciai eszközök, gazdaságfejlesztési programok, kormányzati-közigazgatási segélyezési és tanácsadási missziók (soft power) révén képviselni érdekeit és csillapítani a kialakuló konfliktusokat.

2. Az európai uniós RBK és a vele biztonsági kapcsolatban álló posztszovjet komplexum közötti, kezdetben bizonytalan határvonalak mára már kialakultak. Az EU bővítésének a logikája viszont megköveteli, hogy folytassa terjeszkedését kelet felé: a Baltikumot és a Balkánt követően Ukrajnára, Moldovára is kiterjessze befolyását. A hagyományos orosz geopolitikai gondolkodásban ezek az államok az ún. „közel-külföld” (értsd: majdnem Oroszország) részei. Európa gazdasági kapcsolatai Oroszországgal hatalmasat fejlődtek az elmúlt 20 évben, és egyes tagállamok energiapiaci kiszolgáltatottsága a posztszovjet régióknak könnyen biztonságiasítható.⁴⁴ Az európai biztonsági intézmények egy részének (EBESZ, Európa Tanács) tagsága és hatóköre átnyúlik a posztszovjet komplexumba is, ezért bizonyos politikai folyamatok és párbeszédtek közösen zajlanak. Az EU és Oroszország között napjainkban kibontakozó feszültség és vita korántsem pozitív módon, de felerősíti a két komplexum közti kapcsolatot, és ez felgyorsíthatja a szuperkomplexum létrejöttét.

Az európai uniós és a közel-keleti általános RBK közötti kapcsolatoknak sok dimenziója van: a gazdasági és a politikai menekültek, a mindkét oldalról mutató aggodalom a kulturális hegemóniától, de akad néhány klasszikusabb kérdéskör is, mint a palesztin–izraeli konfliktus, Törökország és a Maghreb-térség problémái.

3. Az EU mint globális játékos szerepe egyáltalán nem koherens. Sokkal erősebben nyilvánul meg olyan területeken, mint a nemzetközi kereskedelem, a pénzügy, a környezetvédelem, míg a hagyományos „magas politikában” sokkal kevésbé fedezhető fel. Az EU-ból még mindig hiányzik a globális attitűd, hogy megmutassa valóságos képességeit, viszont tagállami szinten mégis jelen van olyan térségekben, amelyekkel kapcsolatos felelősségét és érdeklődését még a korábbi gyarmati időkből örökölte.

⁴³ „Ez [a lépés] Oroszország számára is egyértelművé tenné, hogy komolyan vesszük az Európai Unió értékeinek védelmét” – fogalmazott.

⁴⁴ Európa érdeke, hogy azeri gáz érkezzon Közép-Európába.
<http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/elo-kozvetites-orban-viktor-es-ilham-alijev-sajtonyilatkozata>; letöltés: 2015.04.12.
Putyin Budapesten. Orbán szerint az oroszok nélkül nincs európai energiabiztonság.
<http://vilag.transindex.ro/?hir=24644>; letöltés: 2015.04.12.

Összefoglalva, az európai uniós RBK a világ egyik legszilárdabb komplexuma, az egyes államok belpolitikai élete szilárd és stabil, nehéz olyan folyamatokat felfedezni, amelyek erőszakos cselekményeket indítanak el. Még olyan kényes területeken sem kell tartós és komoly biztonsági kihívásokkal számolni, mint az etnikai kisebbségek, a környezetvédelmi aktivisták vagy az antiglobalizmus.

Európa egyik komoly biztonsági kihívása abban rejtezik, hogy egyes, többnyire államokon belüli tényezők a lefedés alól felszabadult nemzeti identitást az integráció folyamata és intézményei által fenyegetve érzik. A komplexumon túlra mutató biztonsági kötelékek, az interregionális kapcsolatok egyre nagyobb jelentőséget nyernek, ahogy fokozódnak az egységesülő európai uniós komplexum képességei. Ez nemcsak az EU és Oroszország között pillanatnyilag megromló viszonyt érinti, hanem Európa egyre gyakoribb és felelősségteljesebb fellépését a Maghreb-régió, a Közel-Kelet, valamint – ha sikerül Törökországgal stabil partneri viszonyt kiépíteni, akkor – a Kaukázus és Közép-Ázsia országai felé is. Európa számára azonban az igazán fontos kontextus a globális szint. Egyfelől a világ kiemelkedő hatalma, az Amerikai Egyesült Államok Európában aktív játékos szerepét tölti be, másfelől pedig a nagyhatalmi (potenciálisan szuperhatalmi) státusz konszolidálása, vagyis az a képesség, hogy Európa saját maga gondoskodjon érdekeinek védelméről a biztonság valamennyi szektorában volt az EU integrációja mögött meghúzódó alapvető vezérmotívum is.

Európa a világon egyedülálló biztonsági közösség, amelyen belül az államok szuverenitása fokozatosan feloldódik, ellentétben a hagyományos biztonsági közösségekről szóló elmélettel. Karl W. Deutsch szerint ugyanis „*Egy egyesült biztonsági közösség, mint például egy föderáció vagy egy birodalom a belső konfliktusok vagy az elszakadás (szecesszió) miatt már létrehozásakor is erősen sebezhető, és ki van téve az szétesése veszélyének.*”⁴⁵ Az Európában szemünk előtt lezajló folyamatok kisebb-nagyobb zökkenőkkel ugyan, de ennek ellenkezőjét bizonyítják. A komplexum másik sajátossága, hogy ez a biztonsági rend nem ölti közvetlen biztonsági rendszer formáját, mint például a kollektív biztonsági rendszer. A rendszer nagyrészt biztonságtalanításon alapszik, de csak Európa és az európaiság absztrakt ötletével (metanarratívájával) és egy nagy adag újra biztonsgiasítással marad működőképes.⁴⁶

Ez az interpretáció azt sugallja, hogy Európa számára nincs visszatérés saját történelmi gyökereihez, és az integrációnak nincs veszélytelen alternatívája. Akadnak olyanok, akik vitatják ezt az állítást és azt mondják, hogy a demokratikus béke elmélete, a kölcsönös függőség és a kereskedelem kizárják a háborút a Nyugat-Európai hatalmak között, függetlenül az integráció fokától. Az elmúlt évszázadok háborúinak fényében azonban ez vitatható. Meglehet, hogy a félelem a háborútól elegendő lesz arra, hogy távol tartsa Európát a háborútól, ezért nem szabad soha sem kizárni teljesen a konfliktus lehetőségét, mert akkor nem tud kellőképpen elrettenteni.

⁴⁵ Idézi GARTNER, Heinz: Nemzetközi biztonság (fogalmak A-tól Z-ig). (ford.: Szűcs Eszter) p. 43.

In: Deutsch, Karl W.: Die Analyse Internationaler Beziehungen. Euroaische Verlaganstalt, Frankfurt am Main, 1968.

⁴⁶ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 376.

„Amíg a háború lehetséges [alternatíva], nem fog bekövetkezni. Ha elképzelhetlenné válik [a háború], akkor bekövetkezik.”⁴⁷

Biztonságiasítás a kelet-közép-európai országokban

Európa alapvető szerkezetének természetét a központ és a perifériák közötti kapcsolat alakítja. A periféria országai tradicionálisan igyekeznek a központhoz tartozni, ezért a hidegháborút követően szinte általános volt ebben a régióban a törekvés az EU-ba, és kevés kivétellel az NATO-ba. A hidegháborút megnyerő Nyugat szinte természetesen vonzotta ezt a régiót, hiszen a keleti államok a győztes gazdasági modellhez és ideológiához akartak visszatérni.⁴⁸

A csatlakozási folyamat nemcsak magát az európai uniós RBK-t erősítette meg, de megszilárdította az EU értékeit is. Egyfajta általános sztenderddé váltak az EU eredményei, de még a technikai jellegű előírásai is még az EU-n kívül is. Ez a folyamat a szovjet lefedés elmúltával távol tartotta a régió országait attól, hogy túldimenzionálják a hidegháborút követően feléledő kisebbségi és határvitáikat, egyben megerősítette elkötelezettségüket a demokrácia, a jogállamiság és a piacgazdaság iránt. Az EU részéről a kisebbségi és a határviták rendezésének mechanizmusa részben szándékolatlanul a csatlakozási folyamat része lett, részben viszont formális követelmény lett a kétoldalú államközi szerződések megkötése a csatlakozási pályázathoz, mint pl. a balti államok és Magyarország esetében is. Egyes megközelítésben ez is felfogható lefedésnek, hiszen Magyarország elfedte a magyar kisebbségi ügy valódi (belpolitikai) jelentőségét, és ezzel az EU belső feszültségévé emelte ezt a határon túli magyar kisebbségekkel kapcsolatos külső feszültségét. Ha tagságát hamarabb, a térség többi államát megelőzve kapta volna meg, akkor bentről, EU-tagként bírálhatta volna a nem EU-tag Szlovákiát és Romániát. Az első bővítési kör után viszont már az új tagállamok is az EU értékei és gondolatköre szerinti kérdésekre fókuszáltak, és így a gazdasági felzárkózás, a felvirágzás ügye háttérbe szorította a nemzeti identitás ügyét, és könnyebb volt haladást felmutatni ezen a téren. Ez a fajta stratégia azonban csak az EU közvetlen földrajzi közelében fejtett ki érezhető hatást. A távolabbi országok, amelyek tagsága nem volt reális, a közeljövőben nem fogadják el ezt a gondolatmenetet. Az EU kiterjesztése ezért biztonságpolitikai kérdés is, hiszen minden egyes új tagállam felvételével közelebb kerülnek más államok, amelyek fokozatosan átvehetik az EU értékeit, és így nem jelentenek biztonságiasítható kihívást.

Az EU- és a NATO-csatlakozás számos ország biztonságpolitikai gondjaira (katonai, gazdasági biztonság) adott választ, de egyszersmind a tagság maga is hordoz bizonyos kihívásokat. Az EU és a NATO döntéshozatali folyamatai hatnak a nemzeti döntéshozatalra, bizonyos mértékben beleavatkoznak abba. A tagállamok a csatlakozáskor elfogadták, hogy bizonyos állami szuverenitáshoz kapcsolható jogkörök átkerülnek egy szupranacionális szervezethez. Ez különösen azokban a tagállamokban jelent problémát, ahol a gazdasági-politikai reformot nemzeti újjászületéssel párosították. A korábbi Varsói Szerződés államaiban például ilyen kettős agenda valósul meg: „visszatérni Európába és felfedezni magunkban az

⁴⁷ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 376.

⁴⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 364.

elnyomott nemzetet”. Ez sokszor régi sérelmek, sérelmi politikák újraélesztését jelentették. A rendszerváltás kezdetén ez a két folyamat még egymást erősítette, hiszen mindkettőnek szovjetellenes élt lehetett adni, de az EU-tagsággal már nyíltan megmutatkozik a két gondolat összeegyeztethetlensége: az EU-tagság internacionalizmust jelent, amelynek a nacionalista gondolatok ellenállnak.⁴⁹

Az európai uniós RBK általában sikeresen artikulálta a tagok biztonsági kérdéseit, néhány klasszikus államközi konfliktus kivételével. A kisebbségekkel kapcsolatos dilemmát úgy kell megfogalmazni, hogy a kisebbségek önállósodási igényei, törekvései meddig tartoznak az Európa számára elfogadható és tolerálható „regionalizmus” kategóriájába, és honnan számítanak egyértelmű elszakadási törekvésnek. Nyugat-Európában általánosan elfogadott, hogy egyik állam sem használja vagy szélesíti ki (biztonságiasítja) a másik területén élő saját nemzethez tartozó kisebbségek ügyét államközi konfliktussá. (pl. Nagy-Britannia és Írország az írek ügye miatt, Franciaország és Spanyolország a baszkok ügye miatt). A határok megváltoztatása pedig egyáltalán fel sem merülhet egy „europanizálódott” ország esetében, míg a frissen csatlakozott országok esetében akadnak belpolitikai tényezők ilyen törekvással (pl. a Balkánon szinte minden állam a szomszédja felé, Oroszország a „közél-külföld irányába”, Csehország és Lengyelország Németország irányába fogalmaz meg területi igényeket saját kisebbségei miatt).⁵⁰ A kisebbségekkel kapcsolatos problémák közül Románia és Szlovákia románokkal kapcsolatos gondjai emelkednek ki. A társadalomban hagyományosan meglévő előítéleteket nacionalista-soviniszta (rasszista) pártok könnyen biztonságiasíthatják és felhasználhatják a politikai népszerűség érdekében. A romaproblémát a Nyugat is biztonságiasítja, amikor a romák migrációjára válaszul vízumkötelezettséget írnak elő és feketelistát⁵¹ készítenek. A probléma valószínűleg a többi kelet-közép-európai etnikai konfliktustól különbözően fog kibontakozni potenciálisan nagyon erőszakosan, de a nemzetközi dinamikára nagyon kicsi befolyással.⁵²

A környezetvédelem volt az egyetlen olyan téma, amely (Csehország és Lengyelország kivételével) biztonságiasítása kevésbé volt intenzív, mint Nyugat-Európában. Az említett országok egyes területein az ipari szennyezés már olyan méreteket öltött, hogy könnyen dramatizálható volt a környezetvédők által. A gazdaság fejlődésének fontossága azonban ezeket az ügyeket általában háttérbe szorította. A rendszerváltás, a szovjet csapatok kivonulása előtt a környezetvédelem ügye még összefüggött a függetlenségi harccal és az ébredő nacionalizmussal, de az új demokráciákban az állampolgárok már messze nem állnak ki olyan következetességgel az élő környezet védelméért, mint tették azt az 1980-as évek végén (pl. az Ignalina atomerőmű Litvániában vagy a Duna-kör aktivistái).⁵³

⁴⁹ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 365.

⁵⁰ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 366.

⁵¹ Kanada például létrehozta az ún. „biztonságos országok” listáját, és az onnan érkezők kérvényeit gyorsítva bírálják el, és nem lesznek jogosultak az alap és a sürgősségi egészségügyi ellátásra sem. <http://kanadavilaga.com/2013/02/14/ujabb-8-orsszaggal-bovitette-kanada-a-biztonsagos-orsszagok-listajat/>; letöltés: 2015.04.18.

⁵² BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 366.

⁵³ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 366.

A frissen csatlakozott államok némelyike számára Oroszország történelmi okok miatt is kihívást, fenyegetést jelentett. A probléma biztonságiasítása azonban nem állt érdekében ezeknek az államoknak a csatlakozás előtt, hiszen potenciális válságócokkat nem akartak a szövetség részévé tenni, ezért ezt a kihívást elnyomták magukban, „biztonságtalanná” tették. Főként történelmi tapasztalatok és a téma belföldi hasznossága miatt az orosz fenyegetés valószínűleg továbbra is jó hivatkozási alap lesz még egy darabig, és mint minden biztonságiasítási téma, ez hatással lehet még akkor is, ha a fenyegetés valószínűtlen.

Kritikus kérdés, hogy az EU megtalálja-e a helyes egyensúlyt a bővítés sebességére. A problémát az EU felhígítása jelenti egyfelől, a másik oldalról pedig a folyamat túlzott lassítása, a jelentkezők reményeinek szertefoszlása, ami az európaivá válással ellentétes folyamatokat indít be, esetleg végleges eltávolodásukat az RBK magjától, és így végső soron pedig biztonsági fenyegetést eredményez (pl. Törökország). Nagy kérdés a bővítéssel kapcsolatos orosz álláspont is. Az orosz biztonságpolitika természetes törekvése, hogy a NATO-t minél távolabb tartsa határaitól, egyfajta ütközőzónát hozzon létre, ezért egyáltalán nem támogatja a volt szovjet érdekszféra országainak taggá válását.⁵⁴

Összefoglalva, a kelet-közép-európai térség belső kapcsolatai – noha biztonsági kérdései számos ponton (kisebbségi, történelmi) kapcsolódnak a régióon belül –, a hidegháborút követően sosem voltak olyan intenzívek, hogy szubkomplexummá váljon,⁵⁵ sőt a régió alapvető dinamikáját az euroatlanti integráció határozta meg. Az integráció kérdése azonban mindig is ellentmondásosan jelent meg a térségben: egyfelől a volt szovjet befolyási övezet államai biztonsági problémáik megoldását remélték a NATO katonai és az EU gazdasági védőpajzsa alá kerüléssel, ugyanakkor az állami-nemzeti szuverenitás fenyegetését is látják ezekben a szervezetekben. Miközben az EU nyugati felében a nemzeti szuverenitás részleges feladásának már megágyazott a korábban már jól működő gazdasági együttműködés, az Európai Gazdasági Közösség, a keleti részen a frissen megszerzett szuverenitás továbbra is kényes, biztonságiasítható kérdés maradt.

A balkáni szubkomplexum

A balkáni szubkomplexum az 1990-es években annak a jeleit mutatta, hogy egy Európától elszakadó önálló RBK-vá váljon. A térséget az európai uniós RBK közvetlen beavatkozása mentette meg ettől a státustól, és mára szubkomplexumi jellege is fokozatosan háttérbe szorult, egyre inkább szubregióvá alakult át. A térség közelmúltjának történései viszont kiválóan alkalmasak arra, hogy szemléltesse a szubkomplexum és a köztes államok jellegét és viszonyát az RBK-hoz.

Miután az európai uniós RBK máig tartó beavatkozása belekényszerítette ezt a szubkomplexumot az európai uniós RBK-ba, elmondható, hogy erős külső lefedés is érvényesül, nélküle ugyanis a békefolyamat visszafordítható lenne. A szubkomplexum része: Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró, Macedónia,

⁵⁴ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 367.

⁵⁵ Ezzel ellentétes állásponton van Dr. Vida Csaba:

http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html; letöltés: 2015.04.18.

Albánia, Bulgária, Románia és Görögország. A balkáni szubkomplexumnak – intenzív kapcsolatai miatt – alkalmanként Szlovénia és Magyarország is része (volt).

A Balkán belső kapcsolatainak intenzitása olyan magas volt az 1990-es évek elején, hogy valóban már-már szeparálódott az EU-tól. Ezt a folyamatot erősítette az az EU-filozófia, hogy hagyni kell a Balkánt balkanizálódni, le kell választani hagyományos problémáit Európa többi részétől, mert biztonsági dinamikája teljesen idegen volt a kontinens többi részétől: a fegyveres harc, az etnikai tisztogatás, a népiirtás, a tömeges nemi erőszak stb. 1995 után a Nyugat komoly lépéseket tett a polgárháború megállítására és a biztonság valamennyi szektorának javítására. Két állam esetében gyakorlatilag máig folyamatos az európai diplomáciai és katonai-rendőri jelenlét (kvázi protektorátus). Paradox módon az európai uniós RBK beavatkozása a szubkomplexum belső viszonyaiba megerősítette az európai értékeket és az európai uniós komplexum koherenciáját is. A kezdeti lefedés mára már nem a problémák lefojtását jelenti, hanem inkább a feltárást és a megoldást segíti elő. Ugyanakkor ez a segítség Európa részéről nem nyomja el teljesen a Balkán sajátosságos biztonsági kérdéseit. Hosszabb távon a szubkomplexum biztonsági kérdései mindenképpen az európai uniós RBK-hoz kapcsolódnak, de nem fog teljesen feloldódni abban, mert belső viszonyai még mindig markánsan jelen vannak és sokkal súlyosabbak, mint a szubkomplexumon túlra mutató viszonyai.

Kiemelkedően intenzívek a Nyugat-Balkán belső viszonyai, ez a terület mindig is a megosztottság, a decentralizáció és az államokat felbomlasztó centripetális dinamikák földje volt. Földrajzilag tagolt, nehezen ellenőrizhető terület, ami nem kedvezett központi hatalom kiépítésének. Az ókorban itt élő illír törzsek sosem tudtak összefogni és államiságot kiépíteni. Még a nagy birodalmak (a római és a török) is inkább csak a folyóvölgyek, az átjárók és a kikötők ellenőrzésére törekedtek, és hatalmuk is mindig sajátosan deformálódott ebben a provinciában.⁵⁶ Ez a térség volt az ókorban a görög kulturális befolyás északi határa, a Római Birodalom felbomlása után a keleti és a nyugati birodalom közti határ, később a népvándorlás idején Bizánc határa, a szláv törzsek északkeletről történő benyomulásának a határa. Itt húzódott Nagy Károly Frank Birodalmának határa, az iszlám hódítások idején a kereszténység és az iszlám közti szembenállás határa, és paradox módon az Oszmán Birodalom széthullásával a modern államok nem tisztán nemzeti alapon, hanem a birodalom közigazgatási egységei mentén alakultak meg. A 19. században, az Oszmán Birodalom visszavonulása után a hatalmi vakumba azonnal nagyhatalmak hatoltak be, rivalizálásuk pedig feszültségekhez, háborúkhoz vezetett. Így ebben a régióban nincsenek stabil történelmi határok, sőt még az országok elnevezései sem azok. Macedónia nevét például Görögország vitatja, ragaszkodva ahhoz, hogy az az egyik görög megye elnevezése (és ezért természetesen a törökök támogatják a Macedónia megnevezés használatát). A bulgárok számára Macedónia Nyugat-Bulgáriát, a szerbeknek pedig Jugoszlávia részét jelenti, az albán kisebbség jelentős száma miatt Albánia érdeklődése is különleges az ország belügyei iránt.⁵⁷

⁵⁶ LOVRENOVIĆ, Ivan: *A régi Bosznia*, Pozsony, Kalligram Könyvkiadó Kft, 1997. p. 72.

⁵⁷ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 380.

Az első világháborút követően létrehozott országhatárok kapcsolják Magyarországot is ehhez a szubkomplexumhoz. A magyar történelmi kapcsolatok szinte valamennyi szomszéd állam irányába (Ausztria kivételével) problematikusak. Egyfelől a magyarok évszázados fennhatósága a szláv népek felett ellenérzéseket keltett velük szemben, másfelől pedig a Magyar Királyságra kényszerített béke nemcsak magyar kisebbségekkel sűrűn lakott határvidékek elvesztését jelentette, mint a Vajdaság Szerbia javára, hanem olyan jelentős területek elvesztését is, mint Erdély. A románok számára Moldávia és Havasalföld mellett Erdély a királyság harmadik, addig hiányzó darabját jelentette, amelynek lakossága döntően román volt. A magyarok számára azonban ez a terület a történelmi ország területének és a lakosság jelentős hányadának elvesztését eredményezte. Fele annyi magyar él Magyarország határain túl, mint amennyi Magyarországon. Ez a könnyűszerrel biztonságiasítható téma még a szovjet lefedés (értsd: szocializmus) idején is napvilágra tört, a hidegháborút követően pedig azonnal feszültségekhez vezetett.⁵⁸

A 20. század első évtizedeiben a szubkomplexum elszigeteltsége felerősödött ugyan, de a frissen született regionális hatalmak egyensúlya mögött patronusokként mindig ott álltak az európai nagypolitika játékosai. Jugoszlávia létrehozása a nagyhatalmak döntésének eredménye volt, de egyben a szláv nacionalizmus és a pánszláv eszme bonyolult egymásra hatásának is köszönhető. Következésképpen pedig az volt, hogy a frissen született regionális hatalom belső feszültségeivé vált az addig komplexumon belül mutatkozó problémák egy része.

Ezt a feszültséget a második világháború (a német–olasz megszállás) sem fedte le teljesen. A horvátok mintegy „Nagy-Szerbia”-ellenes projektként igyekeztek saját usztasa államukat megalakítani, miközben több százezer szerbet, zsidót és cigányt öltek meg. Ugyanakkor a német megszállók sikerrel használták fel a kommunista Tito által vezetett partizánmozgalommal szemben a helyi, főként Boszniában és Albániában toborzott mohamedán SS-hadosztályokat. Ezek a magasabbegységek kifejezetten alkalmatlanok voltak az orosz, a brit vagy az amerikai erők elleni harcra; jugoszláviai jelenlétük, sőt már a pusztán létük önmagában is azt bizonyította, hogy a második világháború Jugoszlávia területén történt csatái sokkal inkább egy polgárháború, mint egy nemzetközi fegyveres konfliktus részei voltak. Ma már elfogadott álláspont az, hogy Jugoszlávia felszabadulása az orosz hadsereg 1944. szeptemberi odaérkezésének, nem pedig a Tito-féle felszabadító hadsereg tevékenységének a következménye volt.⁵⁹ A kommunista győzelem után létrejött Jugoszlávia nagyrészt ugyanazokkal a határokkal és belső feszültségekkel rendelkezett, mint a második világháború előtt.

A hidegháború alatt a szubkomplexum kettős lefedettségben volt: Bulgária, Románia (és Magyarország) szovjet, Görögország és Törökország pedig amerikai befolyás alatt volt. Jugoszlávia és Albánia szerepe egészen rendkívüli volt, lévén szocialista országok, de a Szovjetuniótól függetlenek, ütközőzónaként működtek (megint) a nyugati és a keleti blokk között. A két állam létjogosultságát és belső szerkezetét is ennek köszönhette, ez tartotta egyben, ezért erős volt a gyanú, hogy a Kelet és a Nyugat szembenállása megszűntével a Jugoszláviát egyben tartó erők is

⁵⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 381.

⁵⁹ KEEGAN, John: *A második világháború*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003. p. 328.

megszűnnek. A szubkomplexum szerkezete a hidegháború előtt és után ugyanaz volt, míg a hidegháború alatt jelentősen eltért. Jugoszlávia szétesése elvileg megszüntette volna a szubkomplexum egy pólusát, de valójában nem jelentett olyan nagy változást, mert ugyanazok a feszültségek maradtak jelen, de már nem Jugoszlávia belső, hanem a Nyugat-Balkán államainak külső feszültségeként. Továbbra is Belgrád tekinthető a térség egyik hatalmi központjának, és a határok is még vitatottak. A szubkomplexumnak két magja különböztethető meg: a szerb–horvát–bosnyák szembenállás konstellációja, a másik Macedónia, Albánia, Bulgária Görögország és (ezért) Törökország csoportja. Ez a szubkomplexum mindig is anarchikus és nem központosított jellegű, de polaritását, az ellenségeskedések és a szövetségek mintázatát nehéz meghatározni.⁶⁰

Ennek a dolgotnak nem feladata most áttekinteni Jugoszlávia felbomlásának a szubkomplexumot érintő minden kérdését, csak az európai uniós RBK irányából a szubkomplexum irányába mutató befolyás szerepét emelem ki, amely felgyorsította és még erőszakosabbá tette az ország szétesését. Európa szubkomplexumra gyakorolt hatása erősen összefügg a biztonság percepcionális, szubjektív természetével.

Az ország szétesésében szerepet játszó erők félreértették a lefedést, a nagyhatalmak valódi igényét a beavatkozásra. A szerbek úgy vélték, hogy Oroszország sokkal aktívabban fog beavatkozni, a bosnyákok az Amerikai Egyesült Államok segítségére számítottak, a horvátok pedig Németországot vélték maguk mögött. Ez a hármás félreértés vezetett oda, hogy képtelenek voltak tárgyalásokra és még a (katonailag és a lakosság szempontjából) legreménytelenebb helyzetekben sem bizonyultak képesnek arra, hogy a realitások talaján álló, ésszerű kompromisszumokat kössenek. A Vance–Owen-terv kudarca 1993-ban valószínűleg azért következett be, mert a muszlimok szívesebben figyeltek oda az amerikai kongresszusból érkező biztatásra, semmint a hivatalos figyelmeztetésekre. A Koszovói Felszabadítási Hadsereg gerilláinak elszánt akciói is azon a motívumon alapultak, hogy az európai nagyhatalmak (ideértve az Amerikai Egyesült Államokat is) beavatkozása megismétlődik Koszovóban is. Az európai uniós komplexum tehát még akkor is befolyást gyakorolt a szereplőkre, ha ez a hatás nem volt szándékos. Európa akár akarta, akár nem, a Balkán biztonsági kérdései összeláncolják ezzel a szubkomplexummal.⁶¹

A délszláv háborúk után kialakult helyzetben a balkáni államok gyengék, korrumpáltak és lejáratottak voltak, illetve maradtak a mai napig. Az állami intézmények protekcionista, elavultak vagy egyenesen funkciómentesek. A gyenge állami struktúrák egyenes következménye, hogy a feketegazdaság, a bűnözés szinte teljesen elfojtja a hagyományos (értsd: szabad) gazdasági-piaci folyamatokat. A politikai elit nehezen vagy egyáltalán nem cserélődik, és számukra a gyenge állami szerkezet fenntartása létérdek, mert ebben a környezetben hatékonyan képesek számukra kedvezően manipulálni a folyamatokat. A hatalomért gátlástalanul harc folyik, az ideológiai kérdések másodlagosak, és ha kell, szabadon változtathatók. Ebben a helyzetben – hasonlóan afrikai országokhoz – az állam nem szereplője a politikai életnek, hanem mindössze kerete és egyben tétje is, így aztán az

⁶⁰ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 382.

⁶¹ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 383.

államközpontú (etatista) interpretációk nem mindig állják meg helyüket a térség folyamatainak elemzésekor.

A biztonságiasítható témakörök széleskörűek: a nemzeti identitás, a kisebbségek, a vallás, a kultúra, a szociális-gazdasági problémák, a bűnözés, a bevándorlás. Ezek a problémák a háború után 20 évvel is felhasználhatóak és megoldatlanok. Az államokat még mindig olyan kérdések feszítik, mint a területi integritás, az állam egyben maradása. Bosznia-Hercegovinában például a szerb politikai elit időről időre felmelegíti a szerb entitás államból való kiszakadásának a lehetőségét, ezzel zsarolva a belpolitikai élet horvát és bosnyák szereplőit. Albániában az erős klánok feszítik szét a gyenge állam kereteit, ráadásul a környező államokban jelentős albán kisebbség jelent veszélyt az államiságra.

Európa számára a térséggel kapcsolatos egyik legnagyobb dilemma az volt, hogy a háborúk nyomán létrejövő államok nem jelennek-e veszélyes precedens más szakadármozgalmak számára. Koszovó létrehozása nemcsak egy nehezen irányítható, szinte működésképtelen EU-protectorátust hozott létre, hanem érvet is adott a nemzetiségi mozgalmak számára saját szecessziós törekvéseik alátámasztására.

A legnagyobb kihívást a térség gyenge gazdasági teljesítménye eredményezi, amely állandósítja a szociális feszültségeket és bármikor könnyen biztonsági kérdéssé válhat. A lakosság rossz életkörülményei a csempészet, a bűnözés és a kivándorlás felé terelik a lakosság széles tömegeit, így a szubkomplexum maga is könnyen biztonságiasítható kérdés marad. A gazdasági menekültek kérdése nemcsak a polgárháborúkat követő években, de ma is fontos nemzeti biztonsági problémát jelent az európai uniós komplexum országainak.

Amikor Európa megértette, hogy a szubkomplexum nem szigetelhető el, biztonsági kérdései összefüggenek egymással, 1991 júniusában az EU soros elnöként az akkori luxemburgi külügyminiszter, Jacques Poos kijelentette: „eljött Európa ideje”.⁶² Az EU a háború kitörésekor lehetőséget látott arra, hogy bizonyítsa a formálódó közös kül- és biztonságpolitikájának a sikerességét. Az EU célja az volt, hogy megállítsa az erőszakot, tárgyalóasztal mellé kényszerítse a vérontásban felelős feleket és valamilyen formában megőrizze a szövetségi államot.⁶³ Ehelyett azonban a „nyúlbelák”⁶⁴ ideje jött el. 1994 előtt az EU elsősorban a felek közötti közvetítésre, a sajátosan „puha” európai diplomáciai eszközökkel való megoldásra törekedett. Ám ebben sem bizonyult eredményesnek. Az EU képtelennek bizonyult egységesen és hatékonyan fellépni, majd a térségen végigsöprő erőszakkal sem tudott mit kezdeni, és csak az Amerikai Egyesült Államok és a NATO által végrehajtott katonai beavatkozás vetett véget a mészárlásnak. Kockán forgott az EU, a NATO (és ezen keresztül az Amerikai Egyesült Államok) hitelessége is, a felerősödött migráció közvetlen fenyegetésként jelent meg, emellett megjelent több közvetett fenyegetés is. Ilyen volt a háború lehetséges eszközlődése a kisebbségeken keresztül a térség többi országa felé,

⁶² MACSHANE, Denis: Europe's hour: Come and Gone? Newsweek 2006. Augusztus. <http://www.newsweek.com/2006/08/06/europe-s-hour-come-and-gone.html>; letöltés: 2011.04.05.

⁶³ VINCZE Dalma: Az Európai Unió és a Nyugat-Balkán kapcsolatai és az Unió bővítési stratégiájának változásai. In: Külügyi Szemle, 2008/1. szám. <http://www.kulugyiintezet.hu/index.php?menu=21&ev=2008&szam=1>; letöltés: 2010.12.08.

⁶⁴ „...for wimps (read Europeans), ...” In: Denis MacShane i. m.

valamint a formálódó európai öntudat értékeinek hitelességének kockáztatása: a multikulturalizmus és a humanizmus veszélyeztetése.

Európa elköteleződése a konfliktus megoldására kezdetben nem volt egyértelmű, megjelentek érvek a háború biztonságtalanítása mellett is. A szubkomplexum leválasztására, a konfliktus „balkanizálására” mutató érv volt az, hogy „ez egy ősi gyűlölet”, és itt „mindenki egyformán gyilkolt”. Ezt a történelmi tények és a tagadhatatlan atrocitások mindkét oldalon valóban alátámasztják, de belenyugodni a háború zavartalan folytatásába semmiképpen sem volt reális lehetőség. Az európai uniós RBK egyébként is belekeveredett a konfliktusba, szándékaitól függetlenül, hiszen már valamennyi résztvevő számított a beavatkozásra és a kívül maradásról már „lecsúsztak”.

Bill Clinton amerikai elnök 1995-ben mondott beszéde⁶⁵ kombinálja ezeket a gondolatokat és a biztonságiasítást nem túlozza el: leszámol azzal a gondolattal, hogy a problémák megállnak az országhatárokon, és kijelenti, hogy a beavatkozás nem csak Amerika érdeke, de egyben értékeinek védelme, „*[erkölcsileg] helyes dolog, amit meg kell tennünk*”. A beavatkozás azonban nem döntő katonai beavatkozás volt, hanem kizárólag a szerb katonai fölény megtörésére irányult, egy tüzszünet feltételeinek kialakítására, ami alapot teremtett a békefenntartásra.

Clinton beszéde és az amerikai beavatkozás világosan szemlélteti az RBK-elméletet: a biztonság nemcsak az állam ügye, hanem a társadalomé is, ezért aki be akar avatkozni, annak meg kell győznie az ország lakosságát arról, hogy egzisztenciális fenyegetésről van szó. Minél korábban és minél határozottabban akar fellépni, annál erősebben kell az ügyet biztonságiasítania, míg ha az intervenció ellen akar fellépni, akkor el kell mosnia a kapcsolatot a nemzeti biztonság és az adott téma között. Clinton nem törekedett rendkívüli katonai beavatkozásra, ezért beszédében csak mérsékelten mutatott rá az amerikai biztonságot fenyegető veszélyekre.

Összefoglalva, a balkáni komplexum 1991–1999 között önálló RBK képét mutatta, amelyet két nagyhatalom (Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok) fedett le. 1999 után európai uniós RBK szubkomplexumává vált, amelynek lefedettsége fokozatosan csökken, a katonai jelenlét intézményesül vagy egyenesen jelképpé válik, és végül teljesen háttérbe fog szorulni. A lefedés helyére a nemzetközi együttműködés egyéb formái fognak lépni: szerződések és civil segélyprogramok.

A pozitív folyamatok dacára a Nyugat-Balkán térsége továbbra is hordoz magában veszélyeket, amelyeket figyelemmel kell kísérni és megfelelő intenzitással kell közbeavatkozni, mert a folyamat visszafordítása az egész EU közös kül- és biztonságpolitikájának hitelességét kérdőjelezi meg. Nem szabad elfelejteni, hogy a szubkomplexum alapvető felépítése a hidegháborút megelőzően és azután azonos, ez pedig a polgárháború visszatérését is jelentheti. A térség a hidegháború utáni világ problémáira nyújtott sajátosan európai megoldások tesztelésének terepe, és életképessége esetén az EU a formulát a világ más tájain is alkalmazhatja.

⁶⁵ Transcript of President Clinton's speech on Bosnia. CNN, November 27th, 1995.
http://edition.cnn.com/US/9511/bosnia_speech/speech.html; letöltés: 2015.04.25.

Törökország köztes állam

Törökország történelmének utolsó 200 éve során az Európába behatoló, azt lefedő ázsiai hatalomból olyan köztes állammá változott, amely a saját maga által létrehozott komplexumokat szigeteli el egymástól. Az Oszmán Birodalom hódítása alapvetően befolyásolta a balkáni szubkomplexum és a közel-keleti RBK kialakulását, sőt a modern török állam megalakulása után létrejött államok mindkét RBK-ban többé-kevésbé a korábbi török közigazgatási egységekből alakultak ki.⁶⁶

A második világháborúban semleges Törökország a hidegháború idején igyekezett szorosabbra vonni kapcsolatait a nyugati országokkal. Tagságot szerzett az EBESZ-ben, a NATO-ban és 1963 óta az EU (korábban: Európai Gazdasági Közösség) társult tagja. Kapcsolatát Görögországgal kölcsönös kisebbségi kérdések terhelik. A török politika a Szovjetunió és a Közel-Kelet irányába általában közömbös és érdektelen volt. A szomszédjaihoz fűződő egyetlen biztonsági kérdés a kurd kisebbség ügye volt, amely összefűzte érdekeit Irakkal, Iránnal és Szíriával is. A kurd kisebbségek ügye nemcsak együttműködésre, de egymás belügyeibe való beavatkozásra is alapot teremtett. A közvetlen környezettől elzárkózó kemalista politika motivációja az a törekvés volt, hogy Törökország már nem Ázsia, hanem Európa része kívánt lenni, és ezért kívül akart maradni a térség problémáin. Ez a hozzáállás sajátos módon ütött vissza a belpolitikai életben, mert a török islamisták mindig is a muszlim világ részének látták Törökországot.

A hidegháború után Törökország elvesztette frontország szerepét, és ezzel jelentősége is megszűnt a nyugati országok szemében, amelyek figyelmüket sokkal közelebbi térségekre fordították. A hidegháború vége – ahogy sok más országban – Törökországban is identitásválságot okozott. Az önmeghatározás egyik oldalán a szovjet elnyomás alól felszabadult közép-ázsiai türk népek által keltett új perspektívák álltak: a pántörök nacionalizmus a muszlim vallással kiegészítve egy új török eszményt hozott létre. Törökország ebben a narratívában már nem sikertelen aspiráns az EU-tagságra, hanem a török testvéri népek patrónusa. A török identitás másik pólusa maradt a kemáli szekuláris, modern állameszmény.

Törökország részvétele a délszláv háborúkat követő békefenntartó műveletekben – mértékét tekintve – nem jelentős, de megerősítette a törökök történelmi elkötelezettségét a térség iránt, valamint azt a saját magukról alkotott képet, hogy Törökország egy olyan hatalom, amelynek ilyen messzire ható biztonsági érdekei is vannak. Ebben a narratívában (ti: a törökök saját magukról alkotott képében) Törökország nem köztes állam, hanem fontos regionális hatalom, egy összekötő kapocs Ázsia és Európa között. Ez a kép igaz is lehetne, ha az európai szuperkomplexum képe már kirajzolódott volna, de jelen esetben Törökország nem képes olyan biztonsági dinamikát kialakítani, ami összekovácsolná Euráziát.

Köztes államként Törökország egy biztonságpolitikai „Bermuda-háromszögben” helyezkedik el. Olyan régiókat szigetel el egymástól, amelyek biztonsági kérdései eléggé összetettek a nélkül is, hogy egymásra közvetlenül hatnának: a balkáni szubkomplexumot elválasztja a közel-keleti komplexumtól és a közel-keletit a kaukázusi minikomplexumtól. Törökország – noha szerepe rendkívül

⁶⁶ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 391.

fontos – igyekszik kibújni ebből a szerepkörből és eddigi passzivitását felcserélni egy sokkal aktívabbra. Ha Törökország valóban regionális hatalommá válik valamelyik komplexumban, azzal elvékonyítaná a komplexumok közti választóvonalat és polarizálná az egyikben zajló biztonságpolitikai erővonalakat. Ezzel a változással Törökország a különböző RBK-kat közelebb hozná egymáshoz, és jelentős lépést tenne abban a folyamatban, amely egy koherens stratégiai arénává alakítaná az európai szuperkomplexumot.

Pillanatnyilag azonban nem ez a helyzet. A törökországi antidemokratikus folyamatok, a megtorpant reformok, a modern szekuláris állam felszámolására tett kísérletek, az iszlám térnyerése mind azt sugallják, hogy Törökország nem közeledik sem Európához, sem más komplexumhoz, így továbbra is köztes állam marad.⁶⁷

A posztszovjet RBK

A posztszovjet regionális biztonsági komplexum az egykori Szovjetunió szétesésével létrejött biztonsági rendszer, amelyet Oroszország katonai, politikai és gazdasági ereje határoz meg. Ennek alapján központosított nagyhatalmi biztonsági komplexumról beszélhetünk, amelynek magját Oroszország képezi. Oroszország a hidegháborút követően – kiemelten gazdasági és társadalmi problémák miatt – szuperhatalomból nagyhatalommá alakult át, de katonai és gazdasági potenciálja még mindig magában hordozza a szuperhatalom lehetőségét. A szomszédos komplexumok közül az európai uniós központosított intézményesült, az északkelet-ázsiai nagyhatalmi bipoláris, a közel-keleti pedig általános jellegű. Az Amerikai Egyesült Államok ebben a komplexumban pillanatnyilag nagyon kis szerepet játszik, de a közelmúltban lezajlott háborúk és az energiahordozókhöz fűződő érdekei miatt ez a jövőben megváltozhat.⁶⁸

Európa keleti felének fejlődését a mongol hódítások hosszú időre megakasztották és elszigetelték Európa többi részétől. Az orosz identitás a szláv ortodox kereszténység köré szerveződve önállóan fejlődött, és csak fokozatosan került vissza az európai diplomáciába, szövetségekbe és háborúkba a balti térségben. Az itt kialakult északkeleti RBK az 1700-as évekre összeolvadt Európa többi részével, és ettől kezdve Oroszország Európa meghatározó nagyhatalmává vált. A Nagy Péter által bevezetett közigazgatási és államszervezési (nem utolsósorban hadsereg-szervezési) reformok már lehetővé tették azt is, hogy hatalmát és befolyását Nyugat felé is kiterjessze. A napóleoni háborúk korára Oroszország már nemcsak meghatározó, hanem kulcsfontosságú birodalomná és európai nagyhatalmi játékosná vált. Miközben Oroszország legfőbb érdeklődése Európa felé mutatott, eközben folyamatosan hódította meg Szibéria és Közép-Ázsia társadalmilag fejletlenebb, törzsi szerveződésű népeit. 1812-ben az oroszok megkísérelték hatalmukat kiterjeszteni az Oszmán Birodalom felé is, miközben keleti irányú terjeszkedésük elérte Amerika nyugati peremét is, amelyet végül Alaszkában megállítottak.⁶⁹ A 19. században folytatták hódításaikat a közép-ázsiai területeken keresztül déli irányba, eközben Nagy-Britannia Indiából az ellenkező irányba folytatott expanziót Afganisztán felé. Az 1904–1905-ös

⁶⁷ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 395.

⁶⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 398.

⁶⁹ 1867-ben eladták Alaszkát az Amerikai Egyesült Államoknak.

orosz–japán háború már rámutatott a birodalom és a társadalom gyengeségére, a hódítások túlterjeszkedésére, megnyitva ezzel az utat a forradalomhoz. A háború a Távól-Keleten nemcsak a határok további kiterjesztésének lehetőségét zárta le, de rámutatott arra is, hogy bár Oroszország az ázsiai kontinensen helyezkedik el, alapvetően európai hatalom kívánt maradni, és nem hajlandó igazán nagy jelentőséget tulajdonítani a Mukdennél és Csuzimánál⁷⁰ elszenvedett vereségeknek.

A szovjet forradalom egy új helyzetet eredményezett Oroszország számára; az európai komplexum részeként a Nyugat „ösellensége” lett, amelyet csak egy rövid időre szakított meg az együttműködés a második világháború alatt. Az első világháború után a Szovjetunió ideiglenesen kiesett a birodalmi szerepből, hódításai egy részét elvesztette és befolyása is a minimálisra csökkent, de a második világháború után olyan képességekre tett szert, amelyek lényegesen meghaladták bármely korábbi cári birodalom lehetőségeit. A Varsói Szerződésen és a katonai megszálláson keresztül fél Európa közvetlen hatása alá került, és a kommunizmus világméretű vezető hatalmaként jelen volt Észak-Amerikában, Dél-Ázsiában, Észak-Ázsiában (rövid ideig Kínában is), Afrikában és a Közel-Keleten is.

A hidegháború a Szovjetuniót egyértelműen kiemelte az európai uniós RBK-ból és szuperhatalommá tette majdnem fél évszázadra. A gazdaságirányítás rendszere (tervezés) és a társadalom ellentmondásai (korrupció, pangás és hanyatlás) miatt ez a hatalom azonban csak látszólag volt egyértelmű és abszolút. A rendszer látszólagos stabilitása és kiszámíthatósága elkényelmesítette és tehetetlenné tette az orosz (és bizonyos tekintetben a teljes kelet-közép-európai) társadalmat,⁷¹ és ez sokként ütött vissza a hidegháború utáni nagy társadalmi változások során. A változtatások szükségszerűségét felismerő reformkommunista körök 1985-ben kezdték meg a decentralizációt, a politikai és a gazdasági reformokat, amelyek négy év alatt odavezettek, hogy a rendszer 1989-ben megroppant és felszámolta saját magát: a tagköztársaságok kinyilvánították függetlenségüket, majd létrehozták a Független Államok Közösségét. Jelentős eredmény volt, hogy a volt szovjet köztársaságok területén maradt nukleáris fegyverek mind az orosz elnök közvetlen felügyelete alá kerültek.

A létrejött államok függetlenségük történelmi gyökereihez nyúltak vissza és újraélesztették a szovjet embereszménnyel elfojtott – vagy éppen ellenkezőleg, a politikai okokból életben tartott – nacionalizmusokat. A korábbi közigazgatási apparátusokra épülő új államigazgatás rendkívül gyenge volt és biztonsági kockázatot hordozott magában. Nem mindegyik államban vert gyökeret a demokratikus választási rendszer. Fehéroroszországban és számos közép-ázsiai országban autokratikus, paternalista, dinasztikus rezsimek alakultak ki. A hátramaradt orosz kisebbség szinte

⁷⁰ Az 1904–05-ös orosz–japán háborúban az oroszok elvesztették a távol-keleten stratégiai fontosságú Port Arthur kikötőt, szétverték a legjelentősebb szárazföldi csoportosításukat és megsemmisült a teljes csendes-óceáni és a balti flotta is.

⁷¹ „Az élet legtöbb területén irányító szerepet vállaló, „gondoskodó” szocialista állam ugyanis az emberek egy jelentős részében kialakította azt az attitűdöt, amelyet Martin Seligman nyomán „tanult tehetetlenségnek” nevez a szakirodalom... Megtanulták a tehetetlenséget, és ahhoz a körülmények megváltoztatása után is ragaszkodtak.”

In: RAVASZ Ábel: A paternalizmus tévútja – válasz Fiala Jánosnak. 2011. július 30.

<http://uj szo.com/napilap/szalon/2011/07/30/a-paternalizmus-tevutja-valasz-fiala-janosnak>;

letöltés: 2015.04.26.

mindegyik korábbi tagköztársaság számára biztonsági fenyegetést jelentett. A feléledő vallásosság, az iszlamizmus destabilizálja a közép-ázsiai országokat, és széles bázist biztosít a hazai és a nemzetközi terrorista szervezetek térnyerésének.⁷² A zűrzavaros belpolitikai és jogi helyzetet kihasználva számos bűnszervezet nyert teret és olyan befolyást, ami az RBK keretein túlra mutató biztonsági kihívássá vált. A szovjet tervgazdálkodáson alapuló nemzetgazdaságok közel tíz éven át folyamatosan hanyatlottak, és még az orosz gazdaság fellendülése is elsősorban az energiahordozók és az ásványkincsek kivitelére alapszik, azaz egyoldalú és könnyen sebezhető.

A hidegháborút követő években az orosz „mosolydiplomácia” nem hozta meg a várt eredményeket, a nyugati hatalmak túlságosan el voltak foglalva saját ügyeikkel (Maastricht és a délszláv polgárháborúk), ezért a korábbi barátságos közeledést egyre gyakrabban váltotta fel kritikus hangnem az euroatlanti integráció újabb és újabb keleti bővítésével kapcsolatban, és a volt Szovjetunió területét Oroszország egyértelműen a saját érdekszférájaként határozta meg. Az érdekszféra kialakításának indoka az orosz kisebbségek ügyének biztonságiasítása és a korábban egybefüggő gazdasági térség újraintegrálása volt. Már az 1990-es évek elején kialakult „közel-külföld” is sajátosan orosz terminus a külpolitikai és a belpolitikai szint közti tartomány kifejezésére, ami arra a politikai közösségre utal, amely koncentrikus körökben veszi körül Oroszországot. Globális szinten megkérdőjelezték a világ unipolaritását, az Amerikai Egyesült Államok vezető szerepét. Ez a gondolkodás vezetett el az orosz külpolitikában és a titkos diplomáciában együttműködéshez olyan országokkal, mint Irán, Kína, valamint az EU és az Amerikai Egyesült Államok irányában szkeptikus politikai erők támogatásához az európai uniós komplexumban.

Oroszország első számú biztonságiasított ügye a nemzetközi elszigeteltség, szerepének alábecsülése és az elismerés hiánya. Ha Oroszország nagyhatalom kíván maradni, amelyik képes megvédeni érdekeit és van bizonyos mértékű befolyása világméretben is, akkor először bizonyítani kell, hogy képes saját közvetlen környezetét irányítása alatt tartani. A másik orosz probléma szintén identitási kérdés: miben ragadható meg a nemzeti jelleg az Oroszországi Föderáció nemzeti érdekeiben és a nemzeti biztonságban? Vagy másképpen: orosz-e egyáltalán a nemzeti érdek vagy többnemzeti? A volt szovjet tagköztársaságok (a Baltikum kivételével) nem távolodtak el túlságosan messzire a korábbi birodalomtól, és akad példa a frissen megszerzett függetlenség részleges feladására is. Fehéroroszország például az államiság alapjait tekintve megőrizte a szuverenitását, az azonban mára mind katonai, mind gazdasági téren jelentősen csorbult, és e folyamat várhatóan a következő években is folytatódik.⁷³ Oroszország számára a volt tagköztársaságok befolyásolása fontos kérdés a következő biztonságiasított ügyek miatt: az orosz kisebbségek, a menekültek, a bűnözés, az iszlám terrorizmus, a környezetvédelem (különösen a nukleáris erőművek biztonsága) és a (szovjet tervgazdálkodásból fennmaradt gazdasági specializáció miatt) gazdasági együttműködés.

⁷² BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 403.

⁷³ RÁCZ András: A belorusz–orosz viszony és a szuverenitás problémája.

In: *Külügyi Szemle*, 2013. ősz.

http://kki.gov.hu/download/e/7a/b0000/Kulugyi_Szemle_2013_03_A_belorusz-orosz_viszony_.pdf;

letöltés: 2015.04.26.

A befolyási övezet fenntartásának elsődleges módszere nem katonai, hanem politikai-diplomáciai: a belpolitikai élet befolyásolása, a manipuláció és az Oroszországtól való függés kiaknázása. Oroszország azonban nem riad vissza a katonai eszközök alkalmazásától sem, de azt ma már semmiképpen sem alkalmazza nyíltan.

A posztszovjet biztonsági komplexumon belüli hatalmi tömörülést két szervezet határozza meg: a Független Államok Közössége (FÁK) és annak biztonsági rendszere (a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete), valamint Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova (GUAM) tömörülése, amely a komplexumban hatalmi egyensúlyt kíván képezni Oroszországgal szemben, eddig azonban még nem volt képes erre. A volt tagköztársaságok részéről természetes a törekvés, hogy a központosított nagyhatalmi komplexumban valamiféle ellensúlyt képezzenek. Ez az együttműködés jelzi legalábbis az igényt ilyenfajta egyensúlyra.

Az RBK számára érdekes körülmény, hogy az Oroszországon kívüli nagyhatalmak közül három (az EU, Kína és Japán) közvetlenül a posztszovjet komplexum határainál található, míg a negyedik (az Amerikai Egyesült Államok) nemcsak közvetlenül, hanem közvetetten, az európai uniós RBK-n keresztül is határos vele. Történelmi hagyományokból és biztonsági kapcsolódási pontok alapján a legerősebb biztonsági kapcsolat az európai uniós komplexummal áll fenn. Ezt a kapcsolatot alátámasztja az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet létezése és működése, valamint az a tény, hogy az európai uniós biztonsági komplexum a posztszovjet biztonsági komplexum irányába terjeszkedik. Oroszország nagyhatalommá történt visszaminősítése keretében a legnagyobb befolyásvesztést a közel-keleti biztonsági rendszerben szenvedte el, itt a korábbi erős befolyása jelentősen csökkent. A távol-keleti biztonsági komplexummal a történelmi események következtében a 2000-es évek elejéig minimális kapcsolatokat lehetett felfedezni, ezt követően, a Putyin-éra időszakában az orosz fél jelentős lépéseket tett mind Kína, mind pedig Japán irányába.

A posztszovjet komplexumban klasszikus államközi, az Örményország és Azerbajdzsán között történt konfliktushoz hasonló nem jellemző. Az orosz–csecsen háború, legalábbis orosz szempontból, államon belüli konfliktusnak számított. A komplexumban bekövetkező legtöbb konfliktus egyáltalán nem ölti hagyományos államközi konfliktus mintázatát. A konfrontációk általános jellemzője három egymáshoz kapcsolódó biztonságiasított téma: az elszakadásra törekvő kisebbségek, az állam (volt szovjet tagköztársaság) és Oroszország. A függetlenségre törekvő kisebbségek (nem feltétlenül orosz nemzetiségűek) külső támogatást kapnak törekvéseikhez, az állam pedig területi integritásának védelme érdekében biztonságiasítja a kérdést és beavatkozik, Oroszország pedig vagy felkelők, vagy a volt tagköztársaság oldalán közbelép. Beavatkozásának természete általában nem nyújt megoldást a konfliktus megoldására, inkább „befagyasztja” azt, és a továbbiakban kihasználja annak előnyeit. Ez a modell figyelhető meg mindkét grúziai háborúban (1992-ben és 2008-ban), amikor a felkelők oldalán avatkozott be, míg egy másik esetben, a tádzsikisztáni polgárháborúban (1992–1997) a központi kormány oldalán lépett fel.⁷⁴

⁷⁴ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 409.

A komplexum alapos szemléletére nem elegendő a komplexum teljességét vizsgálni, mert az Oroszországot és az őt körbe vevő szubrégiók⁷⁵ trendjei lényegesen különböznek egymástól. Ezek a szubrégiók a balti, a nyugati, a kaukázusi és a közép-ázsiai.

A balti szubrégió (Észtország, Lettország, Litvánia) sikeresen eltávolodott a posztszovjet befolyási övezetből: tagjai az EU-nak és a NATO-nak is, így ebben a szubrégióban közvetlenül fedik át egymást az orosz és a nyugati érdekek. Mára már ez a szubrégió már inkább tartozik az európai uniós komplexumhoz, és az, hogy milyen szerepet tölt be (ütközőzóna vagy köztes államok) nagyban függ attól, hogy milyen biztonságiasítási minta része. Az orosz kisebbség ügye mindkét oldalról rendkívül érzékeny kérdés, az oroszok a kisebbség emberi jogait féltik, míg a balti népek szemében az orosz etnikum a katonai megszállás „5. hadoszlopát” jelentette. A katonai biztonság a szubrégióban mindig elsőrendű kérdés volt és maradt. Az európai uniós RBK katonai segítségnyújtása ezért sokkal erőteljesebb volt a csatlakozás előtti felkészülés során, mint bármelyik másik tagjelölt felé. A NATO (és különösen a NATO-országok légierejének) megjelenése a térségben közvetlen katonai fenyegetést jelent, mert a nyugat felé irányuló és összefüggő orosz légvédelmen lyukat ütött. A függetlenség elnyerése utáni első öt évben a fenti kérdések biztonságiasítása előnyt jelentett a szubrégióknak, mert felébresztette a nyugati országok szimpátiáját és megnövelte a katonai segélyezés mértékét, valamint elősegítette a nemzeti öntudat ébredését is. A csatlakozási tárgyalások előrehaladtával azonban felismerték, hogy az euroatlanti térség más biztonságpolitikai agendát igyekszik megvalósítani, ezért egy konfliktusos önkép kialakítása nagyon kontraproduktív lenne. Ezért a tagság felé közeledve ezek a biztonságiasítási folyamatok egyre mérséklődtek, sőt ellenkező irányt vettek. Mára a régió jellegzetességei miatt a két komplexum közé ékelt köztes régióvá vált, mert a két RBK közötti hatásokat elnyeli és megszünteti.

A nyugati országok szubrégiója (Fehéroroszország, Ukrajna, Moldova), más néven az új Kelet-Európa. A biztonsági problémák száma ugyan kevesebb, mint az RBK más szubrégiójában, de azok intenzitása sokkal magasabb, mert ehhez a szubrégióhoz különleges orosz érdekek fűződnek. Ukrajna és Fehéroroszország függetlensége a hidegháború után az oroszok számára identitásváltást okozott. Ezeket a területeket mindig is az orosz anyaföld részének, fontos történelmi és kulturális területüknek tekintették.⁷⁶ A másik ok az, hogy ezek a területek stratégiai fontosságú régióközi kapcsolatot jelentenek Oroszország számára: Fehéroroszország területe például a katonailag fontos kelet–nyugati irányt zárja le, kritikus az orosz légvédelem szempontjából és közelebb hozza Kalinyingrádot. Az ország nemzeti identitása nem mély, erős az orosz kulturális hatás.

Sokkal konfliktusosabb viszont Oroszország viszonya Ukrajnával, amely ugyanannyira ki van téve különböző feszültségeknek, mint ahogy a Nyugathoz való viszonya saját határozatlanságának. Oroszország többször is kísérletet tett az

⁷⁵ Dr. Vida Csaba a szubrégiókat szubkomplexumoknak minősíti a tanulmányában, amellyel nem értek egyet.

⁷⁶ „Furcsa lenne egy olyan Oroszország, amelyik magában foglalja Csecsenföldet, de a Krím félszigetet nem” – mondta Vitalij Tretyakov a Nyezaviszimaja Gazeta szerkesztője 2001-ben.

energiapolitikát eszközként használva arra, hogy Ukrajnát a neki megfelelő politikára kényszerítse. Ukrajna 45 milliós lakosságával, potenciálisan erős iparral és termelékeny mezőgazdasággal jelentős regionális hatalom lehetne, amely köré szerveződött koalíció szétzúzhatna minden orosz globális hatalomra vonatkozó reményt. Másfelől pedig egy Oroszországhoz visszatérő Ukrajna jelentősen gazdagítaná az országot, és hatalmas lépést jelentene Moszkva számára a birodalmi érdekszféra visszaállítása felé. Emiatt Kijev mindig is a Kreml politikájának a fókuszában volt. Felhasználták politikai, gazdasági képességeiket, hogy megfosszák Ukrajnát saját gazdaságának ellenőrzésétől, és csendes erőfeszítések történtek az ukrainai biztonsági szolgálatokba és katonai parancsnokságokba történő beszivárgásra is, hogy Ukrajna kisebb ellenállást tudjon kifejteni a szuverenitása védelmében.⁷⁷

Moldovának két kritikus biztonsági kérdése volt. Az első mára már aktualitását veszített kérdés az újraegyesülés Romániával, a másik pedig a Dnyeszteren Túli Köztársaság. Ez a másik ügy a tankönyvi példája az ún. „matrjoskanacionalizmusnak”. Ahogy feléledtek a moldovaiak nemzeti érzelmei és függetlenségi törekvései, a Moldovában élő, korábban kiváltságos orosz (és ukrán) kisebbségek azonnal saját szecessziós törekvéseikkel zsarolták meg Kisinyovot. A kirobbant konfliktusban – a fenti forgatókönyvet követve – Moszkva a szakadár pártjára állt, és az orosz „békefenntartó” katonák stabilizálták a senki által el nem ismert, már-már kommunista berendezkedésű „köztársaságot”.⁷⁸

A nyugati országok szubrégiójának saját belső biztonsági dinamikája csekély, nem koherens térség, ezért nem lehet szubkomplexumnak nevezni. Ugyanakkor viszont mindhárom állam fontos szerepet játszik az orosz külpolitikában, és ezért erősen kötődnek a posztszovjet RBK-hoz.

A **kaukázusi szubkomplexum** olyan szubkomplexumnak tekinthető, amely további két részre osztható. Észak-Kaukázus: Csecsenföld, Dagesztán és további öt egység és egy tucat etnikai csoport. Dél-Kaukázus: Örményország, Azerbajdzsán, Grúzia. Ez a régió koherens, belső biztonsági kérdéseik elég szorosan fűzik egymáshoz az államokat, de az RBK felé is erős biztonsági kapcsolatok fűzik, ezért szubkomplexum. Bonyolítja a biztonságpolitikai helyzetet a posztszovjet komplexumon kívülről, pontosabban Törökország, Irán és az Amerikai Egyesült Államok irányából tapasztalt érdeklődés. Felvetődhet az igény arra, hogy ezt a térséget a közép-ázsiai országokkal együtt tárgyaljuk, hiszen közös történelmi, vallási és nyelvi gyökereik vannak, de alapvetően megkülönbözteti a Kaukázust a „sztán” régiótól az, hogy míg ott a korábbi kommunista párti elit sikeresen átmentette a hatalmát és egyáltalán nem jellemző a politikai hatalomváltás, itt gyakori és erőszakos elitcserék történnek. A Kaszpi-tenger ugyan összeköthetné a két régiót (közös halászat és szénhidrogén-kitermelés), de geopolitikailag mégis elválasztja a két térséget, és nem sok biztonságiasítás köti össze őket.⁷⁹

Az Észak-Kaukázus olyan bonyolult etnikai mozaik, hogy a Balkán és Afganisztán népeinek sokszínűsége szinte egyszerű képletnek tűnik hozzá képest.

⁷⁷ BRZEZINSKI, Zbigniew: Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013. pp. 139–140.

⁷⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 418.

⁷⁹ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 419.

Az állam alatti szerveződések nagy száma miatt a régió bizonyos esetekben nem szubkomplexumként, hanem minikomplexumként működik. Az etnikai csoportok vetélkedésének következtében megingó Dagesztán az egész szubkomplexumot is destabilizálhatja, mert a konfliktus Azerbajdzsánba is áterjedhet, és egy konfrontáció az észak-kaukázusi gáz- és kőolajvezetékeket is veszélyezteti. Csecsenföld bizonyos szempontból egyszerű üggyé vált a második orosz beavatkozás következtében. Az új orosz vezetés sikerrel kommunikálta (biztonságiasította) a csecsen terrorizmus kérdését, és a második háború – ellentétben az elsővel – megkapta a szükséges orosz lakossági támogatást.⁸⁰

A Dél-Kaukázusban egyszerre vannak jelen a szubkomplexum egybetartozását erősítő belső feszültségek (pl. elszakadási törekvések Grúziában és az örmény–azeri konfliktus), valamint a szubkomplexumon túlról érkező erővonalak, úgymint az orosz, az iráni, a török és az amerikai befolyásolási törekvések, amelyek szorosan kapcsolódnak energiapolitikai kérdésekhez is. A legfontosabb orosz törekvés az olaj- és a gázszállítások, különösen az azeri gázmezők ellenőrzésére irányul, vagyis arra, hogy megakadályozza a külső hatalmakat stratégiai pozíciók kiépítésében. Oroszország számára hatalmas előnyt jelentene, ha a térség teljes ellenőrzésével az Európába irányuló valamennyi energia-útvonal fölött helyreállítja teljes monopóliumát. Azerbajdzsán a déli energiafolyosó kulcsfontosságú ellátója lehet, ebből következően Európa energiadiverzifikációját is biztosíthatja, ezért hosszú távon valószínűleg az EU is résztvevője lesz a térség dinamikájának. Egyelőre azonban csak az Amerikai Egyesült Államok mutat érdeklődést a térség iránt azzal, hogy Grúziát támogatja. Az amerikai külpolitika nem ismeri el az orosz érdekszférát ebben a térségben, elősegíti Grúzia NATO-tagság iránti kérelmét, valamint a térségből induló Európába vezető energiaellátás déli folyosójának létrehozását.⁸¹ Az iráni érdeklődés is főként azerbajdzsán felé irányul az Iránban élő nagyszámú azeri kisebbség elszakadási törekvései miatt.

A kaukázusi szubkomplexum olyan összetett minikomplexum, amely visszatért történelmi előzményeihez, és miközben alapvetően a posztszovjet RBK része, egyben köztes szerepet is betölt. A szubkomplexum mind a négy alapvető biztonsági dinamikája orosz vonatkozású: elszakadási törekvések Grúziában, örmény–azeri konfliktus, az Észak- és Dél-Kaukázust átszövő etnikumok által létrehozott mikrokoalíciók, valamint a gáz- és kőolajtermelés és szállítás.⁸² A szubkomplexum ilyen erős posztszovjet kötődése miatt nem valószínű forgatókönyv a minikomplexummá válás.

A **közép-ázsiai szubkomplexum** az egykori szovjet közép-ázsiai országokat (Kazahsztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán és Kirgizisztán) foglalja magában. Viszonylag gyenge komplexum, de erős a kötődése a posztszovjet komplexumhoz. Mindegyik állam belső struktúrája sebezhető, és számos egyéb tényező (hiperinfláció, munkanélküliség, növekvő halálozási arány, csökkenő születés szám, romló közegészségügyi állapotok, kormányzati korrupció, összeomló infrastruktúra, határon átnyúló nemzetiség, etnikai kérdések) súlyosbíthatná azt, de

⁸⁰ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 420.

⁸¹ BRZEZINSKI, Zbigniew: *Stratégiai vízió, Amerika és a globális hatalom válsága*. pp. 133–134.

⁸² BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 423.

meglepő módon mégsem alakultak ki szociális-társadalmi feszültségek. Az etnikai konfliktusokat sem élezi ki a hatalmi elit, nem biztonságiasítja azt, ellentétben a kaukázusi szubkomplexum gyakorlatával, ezért az erőszakos konfliktusokat sikerült elkerülni. Az eddigi legsúlyosabb háború a tádzsikisztáni polgárháború volt. Az államközi határkonfliktusok is ritkák, és általában a termékeny Fergana-völgygel kapcsolatosak. Az orosz etnikum jelenléte Kazahsztánban okozhat feszültséget, de Nazarbajev elnök eddig ügyesen kapcsolta össze az oroszbarát politikát a kazah nemzeti öntudat építésével.⁸³

Kínával két országnak vannak határvitái: Kazahsztán az ujjur elszakadási törekvések miatt problematikus, Tádzsikisztántól pedig Kína értékes, aranyban és más ásványi anyagokban gazdag területeket követel magának. A határok kijelölése annyira bizonytalan, és annyira elszakadt a nemzeti infrastruktúráktól és úthálózattól, hogy a nemzetközi határokat gyakran még az országon belüli közlekedés során is át kell lépni.

A közép-ázsiai nagy nemzetek megnevezései nem esnek egybe a nemzetiséggé szerveződés alsó fokán álló törzsek és klánok körvonalaiival. Az olyan megnevezések, mint az üzbég (letelepedettek), a kazah (nomádok) és a tádzsik (oázisban lakók) nem nemzetiségek megnevezése, hanem eredetileg az azonos szociális, katonai vagy letelepedési helyzetüket leíró jelzők voltak. A klánok és a törzsi kötődések rendkívül erősek és a határokon is átnyúlnak. Nyelvileg is nehezen választhatóak el egymástól az itt élők, szinte mindenki beszéli az orosz, mint a térség „lingua franca”-ját. Az anyanyelvként használt kazah és az üzbég nyelv a türk nyelvcsaládhoz tartozik, míg a tádzsik a modern perzsa nyelv egy változata.⁸⁴

A biztonságiasítás középpontjában nem annyira államközi, mint inkább olyan transznacionális veszélyek állnak, mint a kábítószer-csempészet és a radikális iszlám. Az bűnözés és a terrorizmus biztonságiasításában a régió partnerre talált Oroszországban és Kínában is, felhasználva ezt az ügyet az antidemokratikus intézkedések bevezetésére és a belső ellenzék elnyomására is. Az államközi kapcsolatok általában hűvösek, semlegesek és formálisak. A biztonsági dinamika hiányát magyarázhatja az is, hogy Üzbegisztánt leszámítva viszonylag csekély az államok katonai ereje. A hiányzó államközi egymásra hatások és kapcsolatok viszont már-már egy strukturálatlan RBK-t eredményeznek, ami hosszabb távon megnyitja a lehetőségét külső hatalmak behatolására a régióba.

A külső hatalmak behatolása részben már meg is történt, hiszen az Oroszországtól való függés általános a régióban és mértéke nagyon nagy, Tádzsikisztán szinte már orosz protektorátusnak számít. A térségben viszonylag nagy befolyással rendelkezhetne Üzbegisztán a legnépesebb államként, ráadásul az üzbég kisebbség a legelterjedtebb a többi országban, de hatalmának kiterjesztését gyenge pénzügyi és gazdasági állapota akadályozza. Üzbegisztán számára a kistérségi hegemónia megszerzése úgy a legvalószínűbb, hogy együttműködik

⁸³ „Nazarbajev egyszerre akarja a kazah vagon Oroszország vonatjához kapcsolni, de közben az oroszokat kidobni az első osztályról” – foglalta össze Olivier Roy, az European University Institute professzora.

⁸⁴ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 424.

Oroszországgal, és az orosz általános jelenlét keretein belül Üzbegisztán játssza el a meghatározó szerepet.

Az Amerikai Egyesült Államok 2001 óta jelen van a szomszédos Afganisztánban, de a katonai felvonuláshoz igénybe vette a szubkomplexum logisztikai és szállítási lehetőségeit is. Francia és olasz csapatokkal együtt amerikai katonák voltak jelen Üzbegisztánban, Kirgizisztánban, Tádzsikisztánban, és Nagy Sándor óta először Kazahsztánban is megjelentek nyugati katonák. A NATO pedig a békepartnerségi programon keresztül van jelen a térségben.

Az alternatív gáz- és kőolajvezetékek megépítése a szubrégió keresztül (Baku–Tbiliszi–Ceyhan kőolajvezeték, Baku–Tbiliszi–Erzurum földgázvezeték) nem csak amerikai, de EU-igényeket is szolgálhat. Kérdéses, hogy az európai hatalmak megjelenése mennyire kívánatos a szubrégió állami vezetőinek szempontjából, és mennyire fogadható el erkölcsileg az EU számára az értékeinek nem megfelelő politikai rendszerek támogatása. A térség államai szempontjából ugyanis a legfontosabb kérdés saját (többé vagy kevésbé) antidemokratikus rezsimek fenntartása. Az EU és az Amerikai Egyesült Államok behatolása a térségbe olyan veszedelmes (értsd: demokratikus) tendenciákat indíthat meg, amelyek a hatalmi elit szempontjából elfogadhatatlanok. Másfelől pedig az EU és az Amerikai Egyesült Államok elköteleződését az emberi szabadságjogok, a szabadság és a demokrácia mellett megkérdőjelezi az, ha olyan autoriter rezsimek fennmaradását segíti elő, mint az örökös elnökek „megválasztott” Türkménbasi (Nazarbajev). Ezek a dinasztikus diktatúrák sokkal megbízhatóbb szövetségesnek tartják Oroszországot, mint az Amerikai Egyesült Államokat vagy bármelyik nyugati hatalmat.⁸⁵

Törökország is érdeklődik a térség iránt a pántörök nemzeti identitásának felélése miatt, bár ambícióit a térség államai hűvösen fogadták. Kétségtelen nyelvi és kulturális háttere miatt azonban nem fogja feladni próbálkozásait, hogy a szubrégió török népeinek patrónusa legyen. Irán behatolása a térségbe meglepő módon nem a tádzsikkal beszélt közös nyelv nyomán történt, ugyanis a szunnita tádzsikok és a síita irániak közötti vallási ellentét elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy távol tartsa a két államot egymástól.⁸⁶ Irán rendkívül pragmatikusan hangolta össze érdekeit az orosz érdekekkel Afganisztán és a fegyverkereskedelem kapcsán.⁸⁷ Kína kapcsolata elsősorban defenzív jellegű, amit a Hszincsiang tartomány érzékeny helyzete által keltett aggodalom motivál. Ez a jövőben Kína erősödő gazdasága miatt változhat.

A közép-ázsiai térséget biztonsági kapcsolatai lazán fűzik a posztszovjet térséghez, de megvan a lehetősége annak, hogy önálló RBK-vá válik, ha az orosz hegemonia csökken a térségben. Abban a valószínűtlen esetben, ha az Amerikai Egyesült Államok szorosabbra fűzné viszonyát a komplexummal, megtörténhet, hogy a szubkomplexum régióközi és globális vetélkedés színterévé válik. Az orosz

⁸⁵ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 428.

⁸⁶ „Az oroszok legnagyobb szövetésége [az első orosz hódítások idején]... a síita–szunnita ellentét” – idézi Buzan – Waever Paul Bede Johnstont, a brit történészt, író és újságíró.

⁸⁷ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: *Regions and Powers*. p. 427.

befolyás csökkenésének lehetősége nincs meg szubregionális szinten, azt csak a posztszovjet térségben kialakuló ellenszövetség (pl. GUAM) érheti el.⁸⁸

Összefoglalva, a posztszovjet RBK központosított nagyhatalmi regionális biztonsági komplexum, amelyet fokozatosan erősödő kapcsolatok kötnek az európai unióhoz. A komplexum fejlődésének három lehetséges forgatókönyve van: Oroszország globális hatalmának a megváltozása, a posztszovjet térség átalakulása általános komplexummá és a komplexum külső határainak eltolódása. Oroszország számára életbevágó megőriznie nagyhatalmi voltát, sőt ha képes rá, akkor globális hatalmi státusát is vissza akarja szerezni. Ennek érdekében törekszik a komplexumot minél szorosabban felügyelete alá vonni. Az olyan regionális kihívások, amelyek igyekeznek kiegyensúlyozni az orosz fölényt (pl. GUAM) nem fognak sikerrel járni, de meg fogják nehezíteni Oroszország visszatérését a globális hatalomba. Az EU-bővítés következetessége megköveteli a két komplexum közti határok eltolását. A nyílt konfliktust elkerülve ezt csak az EBESZ-hez hasonló összeurópai szervezetek létrehozásával vagy fejlesztésével lehet elérni.⁸⁹

Összefoglalás

Európa két központosított RBK-t foglal magában: az egyik az EU köré szerveződött biztonsági közösség, nagy elismertséggel és vonzerővel, valamint bővülő tagsággal. Ha az euroatlanti integráció képes Európa koherenciáját tovább növelni és kedvező együttműködést kialakítani a posztszovjet komplexummal, az EU elérheti, hogy a biztonság több szektorában is globális szerepre tegyen szert. Európa lehetséges jövőjének változatai közül nem zárható ki a fragmentáció sem, az önálló nemzetállamok kiválása és a nacionalista gondolkodás elterjedése sem.

A másik RBK-t Oroszország központosítja, kihasználva gazdasági és katonai hatalmát, de vezető szerepét folyamatos kihívások érik, és azt több szubrégióban is próbálják aláásni. A jövőben kialakulhat egy olyan birodalmi rendszer, amelyben a posztszovjet tagköztársaságokból kialakult államok névlegesen megőrzik függetlenségüket, de a biztonság valamennyi szektora orosz ellenőrzés alatt lesz. A másik lehetőség az, hogy sikerül regionális erőegyensúlyt kialakítani Moszkvával szemben, ami ellehetetlenítené az orosz globális hatalmi álmokat. Oroszországnak az utóbbi években gazdasági és katonai téren elért eredményeit figyelembe véve nem sok realitása van egy ilyen szcenáriónak. Ha egy ellenszövetségnek sikerül elegendően nagy erőt felmutatnia, az megfelelő lenne arra, hogy megakadályozza a Kremlt a komplexum irányításában.

A két RBK összeolvadása is elképzelhető, egyrészt a növekvő feszültségen keresztül Oroszország és az EU között, ami esetleg nyílt konfliktussá is fejlődhet. Ez a kapcsolat az egymástól kölcsönös függéssel kötné össze a két komplexumot. A kedvezőbb forgatókönyv, a kooperatív összeolvadás három módon mehet végbe. Brüsszel elismerheti az orosz érdekeket és átfogó biztonságpolitikai rendet javasol Moszkvának. A másik változat szerint Európa nem törődik bele abba, hogy a FÁK-térség államainak fejlődése önálló úton halad, és erős páneurópai biztonsági és

⁸⁸ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 429.

⁸⁹ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. pp. 435–436.

politikai intézményeket hoznak létre konzultációs célokból. Ez elősegíthetné az orosz érdekek artikulálását és megfelelő formákba terelését. A harmadik lehetőség, hogy a két komplexum összenő, amikor Ukrajna és Moldova felvételével az EU terjeszkedése eléri az orosz határokat. Ebben az esetben a Kreml aggodalmait semlegesíteni kell, vagy Oroszországot is be kell vonni a folyamatba, valószínűleg nem teljes jogú tagként, de valamiféle „kvázi” tagságot kínálva számára.⁹⁰

A jelenlegi helyzet valószínűleg sokáig fenn fog állni: az EU nem fogja fokozni belső kohézióját és nem fog fellépni a világhatalmi képességekkel Európa egyesítéséért, Moszkva pedig továbbra is fenntartja a központosítás és a legitimitáció különféle fokozatait érdekszférájában. Így a két komplexum egyesülése esélytelen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BRZEZINSKI, Zbigniew: Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.
- BUZAN, Barry– WAEVER, Ole: Regions and Powers. Cambridge University Press, Cambridge, 2003. ISBN-13 978-0-511-07663-3 (eBook, EBL)
- GARTNER, Heinz: Nemzetközi Biztonság. (szerk.: Gazdag Ferenc – Tóth Péter). Zrínyi Kiadó, Budapest, 2007. ISBN 978-963-327-443-9
- MIRENAU, Manuel: Belföldi extrémizmus – A biztonság és erőszak politikai elemzése. Athena Institute, 2012. http://athenaintezet.hu/uploaded_docs/4fe96a925c4c7.pdf; letöltés: 2015.05.02.
- TÓTH PÉTER (szerk.): Nemzetközi Biztonsági tanulmányok. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006. ISBN 963-327-412-5
- DR. VIDA Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei (A biztonsági tanulmányok új korszaka). In: Nemzetbiztonsági Szemle, MMXIII. I. évfolyam I. szám, 2013. HU ISSN 2064-3756 epa.oszk.hu/02500/02538/00001/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2013_01.pdf; letöltés: 2015.06.14.
- DR. VIDA Csaba: A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára. In: Hadtudomány, XVII. évfolyam 1. szám, 2007. március. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_5.html; letöltés: 2015.05.02.

⁹⁰ BUZAN, Barry – WAEVER, Ole: Regions and Powers. p. 438.

DR. BÉKÉSI LÁSZLÓ – PALLOS JUDIT

A HOLLAND ÉS A DÉL-KOREAI TERÜLETFEJLESZTÉS MAHANI ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Száz éve, 1914. december 1-jén hunyt el Alfred Thayer Mahan nyugalmazott amerikai admirális. Tengerészként egész életében a katonai erők alkalmazásának kérdésével foglalkozott első megjelent munkájától kezdve. Számos kérdésben úttörő gondolatokat, javaslatokat fogalmazott meg, elsőként gondolkodott el egyes területek, például a Perzsa (Arab)-öböl stratégiai szerepéről.

Cikkünk az egyik stratégiai gondolatát vizsgálja meg mai megközelítésben, a katonai stratégiai gondolatot a dél-koreai és a holland területi tervezés kérdésére kiterjesztve.

Mahan a tengerészeti erők koncentrációját javasolta az Amerikai Egyesült Államok számára a XIX. század végén. Mindezt a potenciális riválisok által leginkább fenyegetett csendes-óceáni térségben látta legcélszerűbbnek. Akkoriban még teljesen átgondolatlan kérdés volt, hogy hol állomásoztassa egy tengeri hatalom a flottáját, illetve milyen arányban ossza meg erőit különböző lehetséges frontvonalak mentén.

Mit ellenőrizzenek a britek? Mit a franciák? A gyarmataikat? Útvonalakat? Saját otthoni kikötőiket? Szorosokat? Kereskedelmi vagy katonai érdekszférákat? A Földközi-tengert, vagy éppen a karibi világot?

Mahan szerint a leghatékonyabb egy pontban összevonni az erőket, méghozzá ott, ahol fenyegetés várható, vagy ahol riválisok találhatóak. Az 1890-es években mindez az Amerikai Egyesült Államok számára azt jelentette, hogy a Csendes-óceánon kell állomásoztatni a hadihajókat.

Mahan ötletei otthon nem találtak minden körben meghallgatásra, a riválisok viszont folyamatosan nyomom követték munkásságát.¹ II. Vilmos császár bizonyult az egyik leghűségesebb követőjének és tanítványának, így könyveit a teljes német haditengerészet is kötelező olvasmányként sajátította el, német nyelvre fordítva. Közvetve a japánok is Mahan munkásságán nőttek fel és jutottak el a Pearl Harbour-i egy pontra koncentráció támadás ötletéig.

A stratégiai gondolatot kiterjesztve más problémák és a rájuk adott válaszok elemzésére is használhatjuk.

Felmerülhet a kérdés, hogy bármilyen erőforrást, katonai erőt, személyi állományt/emberi erőforrást, készletet, energiaforrást, tudást, időnket, pénzünket egy lapra tegyük-e fel, vagy célszerűbb egyfajta diverzifikálás, megosztás.

¹ BÉKÉSI László: A politika földrajza. Aula Kiadó, Budapest, 2004. p. 206.

Mivel cikkünk témája a területi tervezés, így jelen esetben azt a kérdést vizsgáljuk, hogy két eltérő gazdaság, társadalom és politikai vezetés hogyan látta, látja ezt a kérdést a területi tervezés dimenziójában, illetve milyen válaszokat adtak a kihívásokra.

Végigkísérjük a dél-koreai, majd a hasonló kérdésekre válaszutakat kereső holland területi tervezés eltérő stratégiáját.

Dél-Korea

A Koreai Köztársaság 1948. augusztus 15-én jött létre amerikai nyomásra és az ENSZ felhívására megrendezett szabad nemzetgyűlési választásokat követően. Annak tudatában, hogy a félsziget déli országa mögött az Amerikai Egyesült Államok támogatása állt, talán meglepő tény, hogy az első évtizedben az északi ország volt gazdaságilag jobb helyzetben, mögötte legnagyobb részben az akkori Szovjetunió állt. Mivel Dél-Korea rizsföldekben bővelkedő, de egyéb területen hiányt szenvedő ország volt, ekkoriban csupán az éléskamra szerepét töltötte be. Ennek magyarázata, hogy a japán gyarmati uralom idején a megszállók az összes fontos termelőipari, vegyipari és villamos ipari létesítményt a mai Észak-Korea területére telepítették.²

Az 1960-as évektől azonban elképesztő változások mentek végbe Dél-Koreában. A sokak szerint gazdasági csoda Pak Csong Hi nevéhez fűződik, aki 1961 kora nyarán megdöntötte Li Szin Man elnök kormányzatát, és fokozatosan tekintélyuralmi rendszert vezetett be az országban. Ez bármilyen meglepő, számos pozitívummal is járt: a belső stabilitás miatt az exportorientált gazdaságpolitika sikere garantálható volt. A rendkívül gyors gazdasági növekedés számos tényező összejárásának volt köszönhető: az előbb már említett és a feldolgozóiparra is jellemző exportorientált fejlesztés mellett a tőkebehozatal és a külkereskedelem szerkezete nyitottá vált. A szomszédos országokból, mindenekelőtt Japánból és az Amerikai Egyesült Államokból is jelentős mennyiségű segély, kölcsön és kereskedelmi hitel áramlott Dél-Koreába.³ Ezeket okosan felhasználva és befektetve, és természetesen a csebolokra építve (ezek családi tulajdonú nagyvállalatok – LG, Samsung, Hyundai) jutott el az ország oda, hogy ma a CIA Factbook szerint a 12. legnagyobb gazdasági hatalom a világon, valamint a high-tech és a K+F egyik központja is.⁴

A dél-koreai regionális területfejlődés jellemzői napjainkban

Mario Pezzini, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet Fejlesztési Központjának igazgatója szerint egy adott terület gazdasági, társadalmi és intézményes jellemzői jelentős mértékben hozzájárulnak a vállalatok termelékenységéhez és ahhoz, hogy képesek legyenek megbirkózni a piac által gerjesztett nyomással. Ahhoz, hogy a nemzeti fejlesztési stratégiák területi dimenziói a hatékonyság (a növekedés újabb forrásainak feltárása) és a méltányosság

² CSOMA Mózes: Korea – Egy nemzet, két ország. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.

³ SIMON György (íjf.): A dél-koreai gazdasági csodáról.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2000/2000_05/2000_05_353.pdf; letöltés: 2014.10.21.

⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ks.html>; letöltés: 2014.10.21.

(a lehetőségek, az elképzelések és ezzel párhuzamosan a szolgáltatásnyújtás azonos színvonalú kezelése) elvárásainak egyaránt megfeleljenek, adott sajátosságok között működőképes intézmények és irányelvek kiépítése szükséges. Az új vállalatok és fejlesztések létrejöttének szempontjából kulcsfontosságú a regionális és a központi kormányzat támogatása is.

Dél-Korea az elképesztő sebességet diktáló felzárkózó gazdasági növekedés egyik legjobb példája, amit a kormányzat által irányított, támogatott és ellenőrzött exportorientált gazdaság- és fejlesztéspolitikájával ért el. Ez az ország azon kevesek közé tartozik, amelyeknek sikerült radikálisan átalakítania a kezdetben mezőgazdasági alapú, mára viszont vezető ipari gazdasági nagyhatalommá vált gazdaságát, ahol az egy főre jutó jövedelem azóta is folyamatosan nő. Az iparosítás során a súlypont a nehéziparról a vegyiparra helyeződött át, ami szintén hozzájárult az egyre nagyobb méreteket öltő gazdasági növekedéshez. A siker szerves részeit képezték az ütemezett, kiegészítő szakpolitikai beavatkozások is. A szülői vezetés már a kezdetektől nagy hangsúlyt fektetett az oktatásfejlesztésre, a kutatásfejlesztésre és a magas színvonalú infrastruktúra kiépítésére.

A legfontosabb politikai eszközök az ötéves gazdaságfejlesztési tervek voltak, amelyeket 1962 és 1997 között ötévente folyamatosan frissítettek. Ezekben határozták meg a célokat, a megvalósítás irányait és az ezekhez szükséges forrásokat. A gazdaságfejlesztési tervek főbb jellemzője volt, hogy amint egy adott célt elértek, folyamatosan újabbakat állítottak fel. A hatékonyság növelése érdekében azokat az ipari szektorokat részesítették előnyben, amelyek magas szintű tudással és technológiai fejlődési kapacitással rendelkeztek, a kereskedelemben pedig a hazai termékek exportját hangsúlyozták az importtal szemben.

A felzárkózó gazdasági növekedés azonban nem egyenlő arányban valósult meg az ország területén belül. Az iparosítás és a kereskedelem folyamata jelentős mértékben átalakította az ország területének gazdasági szerkezetét. Ez a vidékkel szemben a főváros és vonzáskörzetének, valamint a tengerparti területek fejlesztését részesítette előnyben. Ezeken a kiemelt területeken épültek fel az ipari komplexumok, az elit oktatási intézmények, és a tudományos-technológiai központok, valamint ide települtek a nemzetközi nagyvállalatok kihelyezett leányvállalatai is. A regionális egyenlőtlenség abban is megmutatkozott (és ez továbbra is jellemző), hogy vidéken korlátozottak a lehetőségek a magas színvonalú oktatási intézményekhez való hozzáférés és a vállalkozások fejlődésének tekintetében.

Habár a nemzeti fejlesztési programok jóvoltából a metropoliszoktól távol is kiépültek és jelenleg is megfelelően működnek a főbb közszolgáltatások, mint például az egészségügyi ellátás, de az elitoktatás és a sikerorientált vállalkozási lehetőségek a mai napig a centrumokban összpontosulnak. Ennek következtében a városi lakosság aránya – az OECD adatai szerint – az 1950-es évek és 2010 között 20%-ról 80%-ra nőtt. 2008-ban a teljes lakosság 70%-a élt az ország nagyvárosaiban, ezzel pedig Dél-Korea lett az első helyezett abban a rangsorban, ahol az OECD tagországainak nagyvárosokban élők arányát mérték fel. Így nem meglepő a tény, hogy a szülői kormányzat jelenleg egyebek mellett azon dolgozik, hogy a regionális egyenlőtlenségeket orvosolja.

Az 1990-es évek végétől Dél-Koreában a gazdasági súlypont áthelyeződött a tudásalapú gazdaságra és az információs technológiára. Nemzetközi tapasztalatok a dél-koreaiakat megtanították arra, hogy a vidéket jobban értékeljék, így a termelés és a fejlesztés regionális szerepe felértékelődött.

A regionális fejlesztések megvalósítása a határozott és erős politikai támogatás és az adott régióban felhasználható forrásokat pontosan meghatározó módszer meglétét igényli. A 2000-es évek elején a szöuli kormány létrehozta a Regionális Fejlesztések Elnöki Bizottságát, amelynek az állami költségvetésből egyre nagyobb részt juttatnak az Egyedi Számlán (Special Account for Regional Development) keresztül. Természetesen szigorúan előírták, hogy a számlán lévő összeget pontosan milyen forrásokra lehet felhasználni. A számla kettős célt szolgál: a rendelkezésre álló forrásokat minél nagyobb mértékben vidéken (a periférián) kell felhasználni, továbbá a speciális regionális nemzeti programokat pontosan meg kell határozni és végre is kell hajtani.

Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a különféle projektek és programok vonatkozásában a végrehajtás sem maradhat el. Fontos, hogy a projektek meghatározása mögött végrehajtási jogosítványok, jogi keretek is álljanak, amelyekkel zöld utat kaphat a kivitelezés. Nélkülözhetetlen továbbá, hogy a szükséges információ az összes régió rendelkezésére álljon, és hogy a célokat, eszközöket, forrásokat pontosan meghatározzák. A források hatékony elosztásának garantálása érdekében a végrehajtást és a teljesítményt egyaránt azok folyamatában és utólag szintén ellenőrizni és értékelni kell. A maximális eredmény eléréséhez szükséges a régiók közötti folyamatos együttműködés és információáramlás. Ennek magyarázata az, hogy a régiók többsége különböző kulturális, társadalmi és történelmi adottságokkal, gyökerekkel rendelkezik, amelyek így jelentős befolyással bírnak az ipari fejlődésre. Dél-Koreában egyebek mellett a fejlődő iparágak védelmére gazdasági régiók jöttek létre.⁵

A területrendezési rendszer Dél-Koreában

Dél-Korea 1996-ban csatlakozott a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezethez, ami egyben azt is jelentette, hogy belépett a gazdag iparosodott országok klubjába. Habár ez az ország is nagyon megszenvedte az 1997-es ázsiai gazdasági válságot, mégis az elsők között jutott túl rajta. Ez jelentős mértékben volt köszönhető az 1998 elején demokratikus választások útján hatalomra kerülő Kim De Dzung elnök drasztikus intézkedéseinek. Nagyrészt az ő érdeme, hogy Dél-Korea ma gazdag, technológiailag fejlett, érett demokrácia, amely gazdasági reformfolyamatok sokaságán át lenyűgöző mértékű fejlődési szintet ért el.⁶

⁵ Industrial Policy and Territorial Development – Lessons from Korea – Overview from OECD Development Centre, 2012 – Executive summary.
<http://www.oecd.org/korea/50560264.pdf>; letöltés: 2014.10.21.

⁶ NOLAND, Marcus: Six Markets to watch: South Korea. In: Foreign Affairs January/February 2014.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/140335/marcus-noland/six-markets-to-watch-south-korea>;
letöltés: 2014.11.15.

Az ország területpolitikájának keretében 2002 óta – ahogy a gazdaságfejlesztésben – ötéves tervek mentén haladnak a kiegyensúlyozott nemzeti területfejlesztés megvalósításának és fenntartásának érdekében. Az ötéves terveket tovább bontva léteznek társadalmi-gazdasági fejlesztési tervek és a konkrétan a területrendezésre vonatkozó átfogó nemzeti területi tervek. Az utóbb említett terveket tartományi és városi szinten is elkészítik.

Az átfogó nemzeti területi terveket szintén ötévente vizsgálják felül, jelenleg a dél-koreai állampolgárok a 4. átfogó területi terv 2011–2020 között érvényes korrekciós változatának a megvalósításán fáradoznak. Az elképzelések szerint a periódus végére a dél-koreai zöldmezős beruházások a jelenleginél jóval több területet ölelnek majd fel, amelyeket később a nemzetközi piacra is sikerül kivinni. Az ország következő nagy kiugrási lehetősége a „zöld” (azaz energia hatékony, fenntartható gazdasággal rendelkező), tiszta és szennyezésmentes terület létrehozása lehet. A terven belül a következő célokat határozták meg a nemzeti földterületekkel kapcsolatban: legyenek versenyképesek, fenntarthatóak és zöldek, legyenek vonzóak a belföldi és a külföldi befektetők számára, valamint könnyen adaptálódjanak a nemzetközi változásokhoz.

A korrekciós terv kiemelt küldetése egy hatalmas kiterjedésű fejlesztési és gazdasági övezet létrehozása, amely Dél-Koreát a távolabbi országok számára is elérhetőbbé teheti, és amely által nagyobb hatósugarú körben is kiaknázzhatóvá válhatnak a Koreai-félsziget geopolitikai előnyei. A terveknek megfelelően Dél-Korea kikötőit, vasútállomásait és repülőtereit nemzetközi közlekedési csomópontokká alakítják át. Szintén dolgoznak a Koreai-félsziget vasúthálózatának a transzszibériai és a transzkínai vasúthálózatokkal történő összeköttetésén.⁷

A mahanizmus szerepe Dél-Korea katonai gondolkodásában

Alfred Thayer Mahan az Amerikai Egyesült Államok haditengerészetének admirálisa volt a XIX. század közepétől a XX. század elejéig. Sokan a XIX. század legnagyobb amerikai stratégájának tartják. A róla elnevezett mahanizmus – a tengeri hatalmak szerepének és jelentőségének elmélete – azon az elképzelésen alapult, hogy a jelentős haditengerészeti erővel rendelkező államoknak nagyobb beleszólása lehet a nemzetközi konfliktusokba és viszonyokba, főleg, ha erőiket koncentráltan állomásoztatják.⁸

Minden bizonnyal ez az elmélet is befolyásolta Szöul döntéshozóit, amikor a XXI. század első évtizedének elején a dél-koreai haditengerészeti flotta jelentős mértékű felfejlesztése mellett döntöttek. Ez az elhatározás szintén teljes mértékben beleillik abba a profilba, amelyet az ország a nemzetközi szinten szeretne magáról kialakítani: egy modern, technológiailag fejlett, erős, hatalmas és megbízható kelet-

⁷ An Overview of Spatial Policy in Asian and European Countries – Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism, Japan.

http://www.mlit.go.jp/kokudokeikaku/international/spw/general/korea/index_e.html;

letöltés: 2014.10.21.

⁸ KECK, Zachary: Alfred Thayer Mahan with Chinese characteristics.

<http://thediplomat.com/2013/08/alfred-thayer-mahan-with-chinese-characteristics/>;

letöltés: 2014.12.07.

ázsiai ország képét. Természetesen a hadiflotta modernizálása melletti érv Észak-Korea harciassága, az ország által a dél-kínai-tengeri konfliktusban betöltött egyensúlyozó szerepe és az egyéb területi konfliktusai is.⁹ De Mahan nem csak a koreai flottaépítésre volt hatással. A koncentrált erők alkalmazása Dél-Koreában a gazdaság egyik fontos döntési kritériumává is vált.

A csebolok stratégiai biztonságpolitikai fontossága és szerepe a területfejlesztésekben

A csebolok részben a japán zaibatsuk mintájára jöttek létre, amelyek a definíció szerint „kereskedőcsaládok által irányított, hatalmas politikai és gazdasági potenciállal rendelkező konglomerátumok, óriáscégek szövetségei”. A japán hagyományok szerint ezekben a család összes férfitagja vezető tisztviselőként megtalálható volt.¹⁰

A csebolok az 1960-as években jöttek létre családi alapú vállalkozásként, majd fokozatosan egyre több állami megrendeléshez jutottak, hatalmuk, befolyásuk és méretük egyre jobban növekedett. Ennek a betetőzése az volt, amikor a kormányzati támogatások és az innen eredő adókedvezmények, az erőforrásokhoz való monopolisztikus hozzáférés, valamint az egyéb juttatásokban megnyilvánuló kivételezett pozíció (pénzügyi támogatás, alacsony kamatláb, devizaallokáció, külföldi befektetések elnyerése) eredményeként piaci versenytársak nélkül maradtak, így elképesztő gazdasági növekedést produkáltak.

Egészen 1987-ig, a katonai közigazgatás végéig a kongruens érdekeikből kifolyólag a mindenkori kormányzat és a csebolok dominálták a gazdaság területeit a Koreai Köztársaságban. Az állami vezetés azonban jelentős függési helyzetbe került a cseboloktól (azaz nem csak a csebolok gazdagodása függött az állam támogatásától), hiszen ezek az óriási méretűre duzzadt komplexumok hajtották végre a kormány ipari transzformációs és fejlesztési céljait.

Bár tény, hogy ezek az óriásvállalatok nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a Koreai Köztársaság egyetlen generáció alatt a legmélyebb szegénységből egy virágzó és prosperáló gazdasági hatalommá válhatott, ez csak az igazság egyik oldala. Ugyanis a csebolok vezetői és az állami vezető tisztviselők, politikusok és bürokraták közötti kényelmes együttműködés egyre növekvő méretű korrupciót eredményezett. Minél nagyobbra nőttek ezek a vállalatok, annál merészebben halmoztak föl adósságokat, tudván, hogy a hátuk mögött mindig ott van az állam mentőövként.

⁹ Why South Korea's Building an Impressive Navy.
<http://thediplomat.com/2013/10/why-south-koreas-building-an-impressive-navy/>;
letöltés: 2014.12.07.

SONG, Ann: Where does South Korea Stand on the South China Sea Dispute?
<http://www.internationalpolicydigest.org/2014/07/02/south-korea-stand-south-china-sea-dispute/>;
letöltés: 2014.11.15.

¹⁰ MOJZSIS Vera: A japán menedzsment sajátosságainak bemutatása egy japán kisvállalkozás példáján keresztül. Szakdolgozat, Budapest, 2009.
http://elib.kkf.hu/edip/D_14347.pdf; letöltés: 2014.11.15.

A csebolok egymást is támogatták, ami egyre inkább átláthatatlanná tette a közöttük lévő együttműködést.¹¹ Ez pedig nemzetközi viszonylatban (például a más államból idetelepült multinacionális cégek és egyéb nemzetközi befektetések terén) az államra nézve jelentős biztonsági kockázatot is jelentett.

Az 1987–1997-es periódust a dél-koreai gazdaság vonatkozásában – a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet Dél-Koreához kötődő nemzetközi befektetésekről szóló 2013/02-es munkaanyaga szerint – az ún. „csebolkapitalizmus” írja le a legpontosabban. Ekkoriban ugyanis a csebolok egyre nagyobb mértékben függetlenedtek a kormányzat támogatásától és védelmétől. Ezekről az immár nemzetközileg is egyre jelentősebbé váló vállalatokról ekkoriban kezdték mondogatni, hogy túl nagyra nőttek ahhoz, hogy összeomljanak (a „too big to fail” mítosza), emellett túlnőtték a kormányzat ellenőrzési lehetőségeit, kapacitásait is.

A csebolok korábbi működési problémáit pontosan illusztrálja az a néhány kulcsfontosságú vállalat, amelyek nem élték túl az 1997-es ázsiai pénzügyi válságot (Daewoo, Kia és Hanbo). Ebből okulva az állami vezetés a válságból kijutván a nemzetközi és a közvetlen külföldi befektetésekre helyezte a hangsúlyt. A válság után fennmaradt csebolok szintén módszert változtattak, és részben FDI¹² segítségével nyitottabbakká váltak annak érdekében, hogy a nemzetközi piaci versenynek jobban megfeleljenek.¹³

A XXI. század gazdaságpolitikai tekintetben is új kihívás elé állította a dél-koreai államot. Tapasztalván az államilag túlzottan támogatott vállalatok kudarcát, a szöuli vezetés más stratégia után nézett. Közgazdászok és egyéb szakértők kidolgozták a Segyehwa irányelvet, amely aztán állami politikává vált. Az irányelv az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés 1994-es csúcstalálkozóján debütált. A szó jelentése – globalizáció – magában hordozza a küldetését is: a gazdaság globalizálódása és a helyi társadalom nemzetköziesítése új gondolkodásmód és új módszerek bevezetésével. Ez az irányelv vált az elméletévé annak, ahogyan Dél-Koreát a nemzetközi gazdaság vérkeringésének szerves részévé akarják tenni. A kormány jelentős forrásokat fordított e stratégia népszerűsítésére, amely szerinte a hosszú távú fenntartható növekedés záloga.¹⁴

A csebolok által fennálló biztonsági kockázat egy illusztratív példa alapján

Kim Woo Choong 1967-ben hozta létre a Daewoo Motor vállalatot, amely 30 év alatt hatalmas méretű multinacionális cégbirodalomná nőtte ki magát, az összeomlása előtti időkben 60 milliárd dollárt is elérő éves eladási rátájával és 200 000 munkavállalójával – amelynek fele külföldön tevékenykedett – valóban

¹¹ The fall of the house that Kim built.
<http://www.economist.com/node/417299>; letöltés: 2014.11.15.

¹² Foreign Direct Investment – külföldi tőkebefektetés.

¹³ NICOLAS, F. – THOMSEN, S. – BANG, M.: Lessons from Investment Policy Reform in Korea. OECD Working Papers on International Investment, 2013/02, OECD Publishing.
<http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k4376zqcpfl.pdf?expires=1423060357&id=id&accname=guest&checksum=28560EEA869C4039E91D9197C5309324>; letöltés: 2014.11.15.

¹⁴ Uo.

figyelemre méltó teljesítményt nyújtott. A cég élete során sokféle termékkel „házalt” belföldön és később külföldön egyaránt: hajókkal, mikrohullámú sütővel, műtrágyával, nemzetközileg elismertté azonban a gépjárművei tették.

A Daewoo súlyos pénzügyi problémái röviddel az ázsiai pénzügyi válság után, annak egyfajta utóhatásaként jelentkeztek. A háttérben az egyre drasztikusabban csökkenő eladások és a feleslegessé váló többletkapacitás állt, hiszen ekkoriban hirtelen rengeteg cég specializálta magát autógyártásra. Ennek a problémának a gazdasági magyarázata a következőképpen hangzik: ha a fogyasztási szint drámaian csökken, a nemzetgazdaság vitalitása szintén megcsappan. Mindezek együtt pedig a közsférában dolgozók munkabérént is lecsökkenti, beindítva ezzel a gazdasági stagnálást.

2000. november 8-án a Daewoo Motor hivatalosan is csődöt jelentett, majd bírósági gondnokság alá helyezték. A The Economist azonban a cég halálának nyilvánvalóvá válásakor arról írt, hogy ennek akár pozitív kimenetele lehet az ország többi nagyvállalatára nézve. Hiszen ez a sajnálatos eset jogos indoklásul szolgálhat a nem megfelelően működő vagy felesleges vállalatok kigyomlálásának kezdeményezéséhez és végrehajtásához.

A Daewoo Motor a Daewoo-birodalom zászlóshajója (a cég neve Nagy Világegyetemet jelent), 1999-ben 80 milliárd dolláros adósságot halmozott fel. A vállalatot több kisebb cégre darabolták fel, ezek egy része államilag jelentősen támogatottá vált, másokat pedig magánhitelezők és bankok segítettek, legfőképpen a kölcsönökre kivetett kamatláb mértékének csökkentésével. Viszonzásképpen ezeknek a vállalatoknak a megújulás jegyében belső reformokat kellett végrehajtatniuk.

Amikor a Daewoo Motornak a költségcsökkentési programmal kapcsolatban nem sikerült megállapodásra jutnia a szakszervezetekkel, rendelkezésre álló pénzügyi források hiányában kénytelen volt megszegni a Koreai Fejlesztési Bankkal kötött hiteltörlesztési szerződését.

A csebolok létének igazolásaképpen fontos kiemelni, hogy a mindenkori kormányzat politikai értelemben is érdekelt a gyakorlatilag már működésképtelen (jelentős adósságot felhalmozott) vállalatok megmentésében, hiszen azok csődje hatalmas munkanélküliséget generál, ami pedig akár zavargásokhoz, sőt felkelésekhez is vezethet. Ennek pedig akár nemzetközi biztonságpolitikai kockázata is lehet, az országban jelen lévő multinacionális cégek és külföldi állampolgárok itteni munkavállalásából fakadóan.

A Daewoo Motors ehhez képest viszonylag csendesen és békésen omlott össze, ebben minden bizonnal az is közrejátszott, hogy a General Motors a legtöbb munkavállalót átvette a korábbi cégtől, miután felvásárolta azt.¹⁵

¹⁵ The fall of the house that Kim built.
<http://www.economist.com/node/417299>; letöltés: 2014.11.15.

A Koreai Köztársaság gazdasági növekedési válsága és a teremtő gazdasági modell

Az ország valóban egy gazdag, technológiailag fejlett, érett demokrácia, ez azonban csupán az érem egyik oldala. Dél-Korea még mindig nem nevezhető fejlett piaci országnak, hiszen exportjának és importjának együttes értéke (1250 milliárd USD évente) meghaladja az éves nemzeti bevételét, amely 1100 milliárd USD. Ez a nagyfokú nyitottság – amely azonban nem párosul olyan védőhálával, mint amilyen az Európai Unió a saját tagállamai vonatkozásában – túlzott mértékben függővé teszi az országot a nemzetközi piac illékonyságától. Az ország ezen kívül küzd az előregedő társadalom jelenségével, ami azt jelenti, hogy egyre kevesebb aktív dolgozó tart el egyre több nyugdíjast, és ma már növekvő számú munkanélkülit is. Ez pedig lemaradó termelékenységhez és egyre súlyosabb társadalmi egyenlőtlenséghez vezet. Ha mindez nem lenne elég megoldandó probléma, a közvetlen szomszéd, Észak-Korea folyamatosan tesz róla, hogy ellássa „ikertestvérét” feladatokkal.

Mivel a kormány korábban a gazdasági, a politikai és a kulturális élet kulcselemeit a fővárosba koncentráltta, ez drasztikus egyenlőtlenséget hozott létre Szöul és a többi – különösképpen a távolabbi – városok között. Ennek a helyzetnek a javítása érdekében a kormányzat különleges gazdasági övezetek létrehozásával igyekszik ösztönözni a regionális fejlődést. Sőt egyes kormányzati irodákat is a fővárostól távolabbra helyeztetett át.

Dél-Koreának mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a rendelkezésére álló munkaerőből és tőkéből a lehető legnagyobb teljesítményt tudja kihozni, hiszen a közvetlen közelében lévő Kína az alacsony munkabérével és Japán az ő magas színvonalú technológiájával nagyon erős versenytársakat jelentenek a nemzetközi piacon. Az ország javára írható, hogy az információs technológia és a gyártás területén fenomenális fejlődést tud felmutatni. Ismerve Dél-Korea pozitív kapcsolatait Kínával, az Amerikai Egyesült Államokkal és az Európai Unióval, valamint az egyre több országra kiterjedő szabadkereskedelmi megállapodásait, nem tűnik légből kapottnak a feltételezés, hogy problémáit hamarosan orvosolni fogja, és ismét elképesztő méretű gazdasági növekedési mutatókkal büszkélkedhet majd.¹⁶

Yoon-shik Park elemzése szerint – amely a Korea Economic Institute of America akadémiai tanulmányainak sorában jelent meg – a dél-koreai gazdasági növekedés üteme a korábbi 9%-ról 2013-ban 2,8%-ra csökkent le, bár ez már javulást jelent az 2012-es mindössze 2%-os növekedési ütemhez képest. Nagyrészt emiatt, vagy ennek következtében az olyan népszerű óriásvállalatok, mint a Samsung és a Hyundai az új befektetéseit Dél-Ázsia és Kelet-Európa alacsony költségű országaiba helyezte át.

Az erős és akár zavargások megszervezésére is bármikor készen álló szakszervezetei miatt a dél-koreai bérek – főleg a banki és a telekommunikációs szektorban – magasabbak, mint az Amerikai Egyesült Államokban és számos európai országban. Ez azonban nagyon nem tesz jót a dél-koreai versenyképességnek.

¹⁶ NOLAND, Marcus: Six Markets to Watch: South Korea. In: Foreign Affairs, January/February 2014. <http://www.foreignaffairs.com/articles/140335/marcus-noland/six-markets-to-watch-south-korea>; letöltés: 2014.11.15.

Nem is csoda, hogy a World Economic Forum egyik legfrissebb kimutatása szerint Dél-Korea nemzetközi versenyképessége 2014-ben a 26. helyre esett vissza, amely 10 év alatt a legnagyobb esése az országnak. Szintén ebben a kimutatásban olvasható, hogy a teljes dél-koreai pénzügyi rendszer 2014-ben a 144. helyre pozícionálta magát. Szakértők véleménye szerint az ország jelenlegi gazdasági növekedési ütemének ilyen drasztikus lassulása akár a korábban Japán által tapasztalt „elvesztegetett évtizedekhez” is vezethet. Az elemzés szerzője szerint az ország a válságból úgy tudna kilábalni, ha gazdaságfejlesztési stratégiájának hangsúlyát a szolgáltatási szektorra és a hazai fogyasztásra helyezné át.

2014. február 25-én Pak Kunhje, az ország elnöke bejelentette a teremtő gazdasági modell bevezetését, amely három év alatt gazdasági innovációt valósítana meg. Ez a gyakorlatban 4%-os gazdasági növekedést, 70%-os foglalkoztatási rátát, valamint 40 ezer dolláros egy főre jutó GDP elérését jelentené.

A hároméves gazdasági terv három stratégiát ötvöz. E szerint először az állami szektor reformjára van szükség, a szabályokon alapuló piacgazdaság kifejlesztésével, valamint egy erős szociális védőháló kiépítésével párhuzamosan. A következő lépés egy innováción alapuló dinamikus gazdaság létrehozása a kis- és közepes vállalkozások és külföldi befektetések népszerűsítésével. A kormány ún. teremtő gazdasági innovációs központokat is kiépít az ország legnagyobb városaiban, amelyek a regionális fejlődést lesznek hivatottak elősegíteni. Ez a gyakorlatban induló vállalkozások támogatását jelenti oktatás, technológiai fejlesztések és pénzügyi szolgáltatások igénybevételének lehetőségével. A modell szerint az utolsó feladat egy a hazai kereslet és a nemzetközi kereskedelem között egyensúlyozni képes gazdaság kialakítása, amely egy már az eddigieknél érettebb piacgazdaságot eredményezne.¹⁷

Példák Dél-Korea innovációs területfejlesztésére

Az „InnoCity” (Innovation City, azaz az Innováció Városa) projekt 2007 januárjában jött létre. A város küldetése, hogy elősegítse a vidék fejlődését azzal, hogy kormányzati minisztériumokat és intézményeket költöztetnek át a metropoliszokból a kisebb régiókba, perifériális területekre, valamint oktatási intézményeket, kutatási-fejlesztési laboratóriumokat és vállalkozásokat telepítenek a központtól távolabb.

Szedzsong független önkormányzatú város 2012. július 1-jén nyitotta meg kapuit. A tervek szerint itt üzemel majd a high-tech iparágak és az elit egyetemek egy része, valamint a kulturális és a jóléti infrastruktúrát is ide telepítik.¹⁸

¹⁷ PARK, Yoon-shik: Déjá Vu: Is Korea the next Japan?

In: Korea Economic Institute of America Academic Paper Series, October 7th 2014.

<http://keia.org/publication/d%C3%A9j%C3%A0-vu-korea-next-japan>; letöltés: 2014.12.07.

¹⁸ An Overview of Spatial Policy in Asian and European Countries – Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism, Japan.

http://www.mlit.go.jp/kokudokeikaku/international/spw/general/korea/index_e.html;

letöltés: 2014.10.21.

Dél-Koreában már számos terv született az **ökováros**, azaz a teljes mértékben fenntartható energiákból és eszközökkel megvalósított város felépítéséről, és már több ötlet is van a helyszínnel kapcsolatban: Incheon, Szongdo, Saemangeum. A fő koncepció azonban mindenhol nagyjából ugyanolyan. A szén-dioxid-kibocsátást teljesen megszüntetnék, az energiaellátást a város fölé felfeszített, a nap járását követni képes napkollektor és egyéb alternatív energiaforrás, mint például speciális széltermő biztosítaná.

Saemangeum, azaz a „zöld város” tervéről már az 1950-es években megkezdődtek a szakmai diskurzusok, mivel akkoriban a drasztikus aszály, az élelmiszerhiány és a hideg miatt az ország még a legalapvetőbb élelemből, a rizsből is behozatalra szorult. Lépések a megvalósítás felé 1991-ben kezdődtek, a projektet előzetesen szigorú hatásvizsgálatoknak és kivitelezhetőségi tanulmányoknak vetették alá. Az elképzelések szerint Saemangeum egy teljesen önfenntartó, multifunkcionális üzleti csomópont lesz, amely a fenntartható növekedés és az energiahatékonyság egyik mintapéldájául szolgál majd nemzetközi szinten.

Mori Minoru japán ingatlanszakértő szerint a terület maximális kihasználása érdekében felfelé kell haladni, és úgy kell kialakítani az épületeket, hogy abban egy helyen minden elérhető legyen, amire az embernek szüksége van. Értendő ez alatt a bank, az iroda, az otthon, az étterem, az élelmiszer- és egyéb boltok, valamint a függőleges kertek. A tervezők elképzelései szerint a terület funkciója szerint több övezetre oszlik majd szét, így egymás mellett lesz az ipari negyed, a mezőgazdasági művelés helyéül szolgáló földterület, valamint a turisztikai és a szabadidős központ. Az épületek felhúzásánál a munkások a zöldtechnológiára fognak alapozni, amelynek a lényege, hogy az épületek és így a város is olyan élő rendszert alkotnak, amely harmonikusan illeszkedik a környezetébe. Az új épületípusok áram felhasználása nélkül adnak majd árnyékot, és így hűsítenek is. Saemangeum legfőbb támasztéka a speciális szélenergia lesz.¹⁹

A „**Sim City**”²⁰ a XXI. század legelején szinte a semmiből jött létre a Sárga-tenger homokkal feltöltött területén. A hétköznapi nevén **Szongdó Újváros** teljesen olyan, mint egy urbanisztikai látványterv, utópiaváros. A terület még fejlesztés alatt van, ezért ma még kevesen laknak itt. Ez viszont jól jött a dél-koreai K-pop zenét villámgyorsan világhíressé tevő Gangnam Style-nak, amely sláger videoklip-jeleneteinek többségét itt forgatták le. Sokan Szongdó nemzetközi üzleti negyedként ismerik ezt a „várost”, nem véletlenül. A cél, hogy amint teljesen elkészül, a „Sim City” egy high-design és high-tech központ legyen. A „város” megálmodóinak ötlete az volt, hogy legyen egy üzleti központ a fővárost kiszolgáló incheoni nemzetközi repülőtértől pár percre, ami megfelelő hangsúllyal mutatja be, hogy mire képes az utóbbi 60 évben az ázsiai nyomorból a világ egyik vezető high-tech hatalmává avaszt Dél-Korea.

¹⁹ Korea's Green Hope: Saemangeum – Korea Rural Community Corporation.
http://www.isaemangeum.co.kr/eng/down/saemangeum_pdf_eng.pdf; letöltés: 2014.11.15.
Saemangeum lesz az első valóban fenntartható város modellje?
<http://utajovobe.com/hirek/288-saemangeum-lesz-az-első-valóban-fenntartható-város-modellje#wefbbox>; letöltés: 2014.11.15.

²⁰ Utalás egy számítógépes játékra, amellyel utópisztikus városokat lehet építeni és működtetni.

A „várost” még inkább vonzóvá és remélhetőleg sokak által látogatottá fogja tenni, hogy míg Szöul egyórás metróútra van a repülőtértől, ide negyedóra alatt el lehet jutni a tengeri hídon, az inshoni repülőtérrel pedig hamarabb elérhető a térség három megalopolisa – Peking, Sanghaj és Tokió –, mint Budapestről London. Az elképzelések szerint a „város” megújuló energiákra fog épülni, sok zöldövezet, közpark, erdő lesz majd itt, ahol a lakók autók helyett inkább a környezetkímélő kerékpárral fognak közlekedni. A szemet kezelésében is hasonló fenntartható technológiát fognak alkalmazni. A „város” alatt automata szemétkelző rendszer lesz, az ún. Third Zone Automated Waste Collection Plant, amely szortírozza és újrafelhasználja, vagy elégeti a szemetet. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az ingatlanok itt egyelőre csak a jómódúak, a felsőbb rétegek számára hozzáférhetőek, ami esetleg szemet szűrhet a szegényebbek körében. A „várost” különlegessé és remélhetőleg vonzóvá fogja tenni nemzetközi viszonylatban is, hogy ez az első olyan dél-koreai „város”, ahol a külföldi vállalatok földet, területet vásárolhatnak.²¹

Szöul közvetlen közelében, a főváros Manhattanjeként is emlegetett Joido-szigeten alakították ki a **Superior Treasure Avenue**-t az igazán jómódú üzleti körök számára. Ez az ország egyik pénzügyi és gazdasági központja. Ennek központi helyén található az **S-Trenue** toronyépület, amely 43 szintet foglal magában, ebből hét a föld alatt van. A toronyban 118 lakást alakítottak ki, közülük kettő penthouse stílusú, négy emeleten pedig üzlethelyiségek vannak. A többfunkciós torony belső tereit Olaszországból, Németországból, Japánból és az Amerikai Egyesült Államokból importált minőségi, első osztályú és környezetbarát alapanyagokból rendezték be.²²

Konklúzió Dél-Koreában

Dél-Korea fejlődése kívülről szemlélve igazi „mesebeli” sikertörténet. Az 1960-as évektől kezdődően az ország gazdasági mutatói rohamos és szinte csodaszerű növekedésnek indultak, azt csak az 1997-ben kitört ázsiai pénzügyi és gazdasági válság törte meg, viszont csupán átmenetileg. Azóta pedig az ország „kis tigrisből” egyre jelentősebb tigrissé nő saját régióján belül, és már globális szinten is figyelmet követel magának. Az immár high-tech és K+F központként funkcionáló ország egyik legújabb célja, hogy az energiahatékonyság, az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése, a környezetvédelem és a zöld, fenntartható gazdaság, valamint az éghajlatváltozás elleni küzdelem éllovasa lehessen. Ennek ékes bizonyítékai a jelenleg is kivitelezés alatt álló épületek, elkülönített területek. Ezek a területeken szorosán együttműködik az Európai Unióval és az ENSZ Környezetvédelmi Programjával is. A szöuli kormány programok sokaságával igyekszik a lakosság figyelmét is felkelteni ezekre az immár prioritásává vált célokra, bevonva őket az aktív közreműködésbe.²³

²¹ FROMMER, Dan : Sim City: Inside South Korea's \$ 35 Billion Plan to Build a City from Scratch. <http://readwrite.com/2012/07/31/sim-city-inside-south-koreas-35-billion-plan-to-build-a-city-from-scratch>; letöltés: 2014.11.15.

²² http://www.arclinea.it/esp/reference.php/nome=sk-s-trenue/id_ref=14/pagina=4; letöltés: 2014.11.15.

²³ http://www.postcarbonpathways.net.au/transition-strategies/south-korean-government/#.VJ_niV4AEw; letöltés: 2014.11.15.

A jelentős gazdasági növekedésnek azonban árnyoldalai is vannak. Eddig egyik kormánynak sem sikerült csökkentenie a társadalmi szakadékot a gazdagok és a szegények között, sőt egyes adatok szerint ez tovább nőtt. A lakosság döntő többsége elképesztően sokat dolgozik, ami miatt terjed az elmagányosodás, egyre több a mentális beteg és az öngyilkosságok száma továbbra is ijesztő. Ennek magyarázata azonban messzire vezet és ez már egy másik tanulmány témája lehet.

A holland területi tervezés ciklusai a növekedés szempontjából

A holland területi tervezés néhány kérdését azokból a szempontokból vizsgáljuk, amelyekben Dél-Koreához képest eltérő válaszokat adtak a kihívásokra, főleg a centralizálás, az összevonás, a koncentráció vagy decentralizálás, a kiegyenlítés mahani dimenzióiban.

1945 után három fő gondolat vezette a holland területi tervezés egymást követő évtizedeit. Kezdetben az újjáépítés és a feladatok koncentrációja volt a fő tervezési szempont. Az egyik legfontosabb feladat Rotterdam kikötőjének a helyreállítása volt, azt a Marshall-segélyből finanszírozták.²⁴ Ennek egyik máig ható következménye, hogy Rotterdamban teret engedtek a Hollandia más részein elképzelhetetlen kísérletezésnek, többek között a felhőkarcolók koncentrált amerikanizált megjelenésének. Ezt a városok vízfejjé válásától való félelem jegyében a decentralizáció követte az 1966-ban elfogadott „Területi Tervezési Törvény” életbelépését.²⁵

Majd miután rájöttek, hogy a decentralizáció számos (föld)terület eredeti funkciójának megváltoztatását követelné meg, és mivel minden máshol van, így mindenki fölöslegesen pazarolná időt és energiát, fölöslegesen szennyeznék a környezetet, illetve a decentralizáció szétforgácsolódáshoz vezet,²⁶ megalkották a koncentrált dekoncentráció logikáját. E szerint nem engednek sem egy óriás várost, céget stb. létrejönni, sem szétszórni a feladatokat. Amszterdam a világ egyik legnagyobb kereskedelmi, tőzsdéi, idegenforgalmi és cégközpontja, lakosságát mégis sikerült napjainkig egymillió fő alatt tartani. Számos funkciót viszont a koncentrált dekoncentráció logikája szerint máshol találunk. Hága a politika, a minisztériumok, a kormányzás és a nemzetközi politikai szervezetek helyszíne, Utrechtben futnak össze a vasúti vonalak, így nem kell feltétlenül Amszterdamban átszállni, a Schiphol nemzetközi repülőtér közel, de távol is van Amszterdamtól.

²⁴ BÉKÉSI László: Területi tervezés és a társadalom kapcsolata Hollandiában.

In: Temesi József (szerk.): 50 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem. Jubileumi tudományos ülés, 2. kötet. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 1998. pp. 1042–1060.

²⁵ BÉKÉSI László: A holland regionális tervezés.

In: Dormány G. (szerk.): A táj és az ember geográfus szemmel. JATE, Szeged, 1999. pp. 1–10.

GOVERDE, Henry J. M.: Urban and Regional Planning at the National Level in the Netherlands. Geographical and Planning Institute, Nijmegen, 1982.

²⁶ BÉKÉSI László: Területi tervezés és a társadalom kapcsolata Hollandiában.

In: Temesi József (szerk.): 50 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem. Jubileumi tudományos ülés, 2. kötet. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 1998. pp. 1042–1060.

Mindezzel megakadályozták azt, hogy a települések túlnőjenek egy bizonyos optimumon. Hiszen minden növekedés hasznos egy elméleti pontig: nő a munkahelyválasztás lehetősége, változatosabbak az oktatási lehetőségek, jobb az egészségügyi ellátás, több a kulturális, szórakozási lehetőség, színesebb, gazdagabb az infrastruktúra és a szolgáltatások rendszere, az ellátás. Egy bizonyos pont után azonban fokozatosan beárnyékolja, lerontja mindezt a növekvő szennyezés, zaj, baleseti kockázat, bűnözés, elmagányosodás, slumosodás, szegregáció.

Dél-Koreában ezt a növekedés során nem vették figyelembe, Hollandiában viszont mindez elsődleges szempont volt és maradt. Nem egyszerű például egy föld használatának megváltoztatása, átminősítése, a zöld területeket ezért kevesebb veszély fenyegeti, nem folynak szét a városok, Amszterdamban mindenütt a közeli mezők (és a legeltetett szarvasmarhák) friss illata terjeng, zöldmezős beruházások helyett főleg úgy építenek új lakóházakat, hogy előbb lebontanak régiakat. Tehetik mindezt azért is, mert a lakosság jelentős része szociális bérlakásokban él, így egy slumosodásnak indult zónát egyszerűen szétrobbanhatnak tetszés szerint költöztetve a kevésbé tehető lakosokat.

A koncentrált dekoncentrációt a gazdaságra is alkalmazták Hollandiában, Dél-Koreában viszont a cégek vég nélküli növekedése, koncentrációja sajátos cél maradt. Ez Mahan stratégiai gondolatával megegyezik: egy pontban, koncentrálni kell használni erőinket, és ezzel katonai, gazdasági sikereket érhetünk el, sőt monopóliumokra is szert tehetünk. Hollandiában azonban egy lépéssel előrébb tekintve felismerték ennek a kockázatait is. Mahan tengerészeti erők koncentrállását javasló munkáit nem csak az amerikaiak olvasták el.²⁷ II. Vilmos császár Mahan minden munkáját lefordíttatta német nyelvre és megértette, alkalmazta üzeneteit az első világháború során. Japán is elsajátította az erők koncentrállását, így ezzel tulajdonképpen egy amerikai stratégia saját ellenfeleinek kész tengerészeti stratégiát adott ajándékba, illetve saját pozícióit kockáztatta a tengereken.

Nem csoda, hogy 1914-ben, a háború kitörése után az Amerikai Egyesült Államokban kimondottan Mahan éleslátó stratégiai ötleteinek külföldre szivárgásának megakadályozása érdekében törvényben tiltották meg mind az aktív, mind a nyugdíjazott tengerész- és katonatisztek számára a katonai témájú publikálást.²⁸ Mahan gondolatait továbbgondolva: ha mindent egy lapra teszünk fel, azaz flottánkat egy pontban állomásoztatjuk, vagy gazdasági erőnket egy hatalmas cégben összpontosítjuk, akkor vagy legyőzzük riválisunkat, vagy ha ellenfelünk kicsit is nagyobb erőket tud ugyanoda allokálni, akkor mindenünk elveszett. Pearl Harbour felé tartva a japánok ezzel már tökéletesen tisztában voltak...

A hollandok a koncentrált dekoncentráció elvével pontosan ezt a kockázatot hátrították el. Nem építettek fel gigavállalatokat, hiszen ezek vagy sikert hoznak az egész országnak, vagy az egész országot magukkal rántathatják egy hibás döntés nyomán, vagy egy egész ország támogatására szorulnak majd válságos időkben.

²⁷ BÉKÉSI, László: A politika földrajza. Aula Kiadó, Budapest, 2004.

²⁸ LIVEZEY, William E.: Mahan on Seapower. University of Oklahoma Press, 1981. p. 428.

A dél-koreai gazdaságban az országgal szinte teljesen azonosított Daewoo 1999-es csődje a legszomorúbb példa a koncentrált erők rugalmatlanságára és elvérzésére. Hollandiában ugyanakkor az 1891 óta működő Philips cég növekedését tudatosan fogták vissza folyamatosan. Hollandiában még mindig „a lámpagyár”-nak hívják a szintén kiterjedt profillal rendelkező elektronikai céget. A visszafogott növekedés logikája sikeresnek bizonyult. Elmaradt a léggömb kipukkanása, nem vált kockázati tényezővé a cég. Nem szerették volna soha, hogy Hollandiát vagy a holland ipart és ezzel mondjuk a tőzsdét és a munkaerőpiacot is dominálja egyetlen gigacég, hiszen ennek összeomlása magával ránthatta volna egész Hollandiát, pénzügyi válságot, elviselhetetlen munkanélküliséget, politikai instabilitást, több térségre kiterjedő regionális depressziót szült volna.

A holland és dél-koreai szomszédsági környezet közös előnyei

Hollandia és Dél-Korea fekvése abban közös, hogy mindkét terület szinte észrevétlenül fekszik nagy súlyú térségek között. A kedvező dél-koreai, főleg kínai és japán szomszédságot az imént elemeztük. Hollandiából London, Brüsszel, Párizs és a Ruhr-vidék érhető rövid időn belül, illetve igen fejlett autópálya- és vasúthálózat szövi egygyé szomszédjaival. Ezek a szomszédok a világ legfejlettebb országai közé tartoznak.

Dél-Korea, Hollandia és a tervek iránti társadalmi fogékonyság

A területi tervezésnél fontos szempont a társadalom állapotainak ismerete, hiszen egyes döntések, beavatkozások más-más társadalmakban eltérő reakciókat válthatnak ki.

A közhiedelem szerint Dél-Korea közelebb áll egy rendpárti militáns társadalom képéhez, amely a helyi hagyományokon, a japán megszállás korszakának a beidegződéseire és a helyi vallási sajátosságokon alapul. Egy ilyen társadalom sokkal mélyebb szintű felülről jövő beavatkozást képes elviselni.

Ugyanakkor a holland társadalom 1945 utáni, máig tartó folyamatai kettősségen alapulnak: liberális, szabados, nyitott, toleráns a felszín, de jobban a holland társadalmat és az üzleti életet megismerve egy poroszos, nagyon fegyelmezett és központilag jól irányítható rendszer képe bontakozik ki.

Ezért mind a holland, mind a dél-koreai társadalom tulajdonképpen ideális táptalaj egy területi tervezési rendszer számára.

Hollandiában első látásra furcsának tűnik ez a poroszos társadalmat láttató feltételezés. De ha megemlítjük, hogy minden holland 18 órakor szeretne vacsorázni; eltűri, hogy nincs a lakásában fürdőkád, mert azt mondták neki, hogy kevés a hely az országban és elég egy zuhanyzó odú; eltűri, hogy megmondják, mikor mehet szabadságra, mert azt mondták neki, hogy ez kell ahhoz, hogy ne legyen hirtelen zsúfoltság az utakon; eltűri, hogy lerombolják a templomát, mert azt mondták neki, hogy nincs hely funkciót veszített épületekre;²⁹ eltűri bármit, mert azzal riogatják, hogy

²⁹ Groningenben több alig látogatott templomot bontottak el, ha nem találtak számára más funkciót. Először pl. egyetemi előadásokra próbálták használni az épületeket, de olyan templom is volt, amelyben lakásokat alakítottak ki.

ha nem engedelmeskedik, akkor az országot előnti a tenger, akkor könnyen igazolható, hogy egy ilyen ország a felülről jövő tervek alkotóinak ideális terepe. Roo és Miller egészen addig mennek el, hogy megemlítik: a tervezés egyik fő feladata a lakosság meggyőzése. A tervezést pszichológiai folyamatként írják le, ahol a lelkesedés fenntartása, a lakosság megoldozása, a sikerpropaganda szerves része a területi tervezésnek.³⁰

Ugyanakkor mindkét országban tudott, hogy bár a területi tervezés autoriter, mégis távol áll a szocialista tervgazdaságtól, ami például Észak-Koreában vagy a hajdani szocialista országokban választott testületek ellenőrzése nélkül, diktatórikusan tervezte meg a jövőt. A dél-koreai és holland tervezők hibáik ellenére egy jobb gazdasági-társadalmi helyzet eléréséért tevékenykednek.

Zárás helyett, avagy a mahani koncentráció érvényessége

Napjainkban elmondható, hogy Mahan gondolatait részben túlhaladta a világ. Az egy pontban összpontosító stratégia mind katonai, mind gazdasági, mind tervezési szempontból sikeres lehet rövid távon, de hozzájárulhat ahhoz, hogy riválisaink kiismerjék stratégiánkat és léket üssenek terveinken, vagy bármilyen egyszerű súlyponteltolódás azonnal felboríthatja az egész társadalmat.

Hibás lehet az egydimenziós országstratégia, amikor egy államot szinte azonosítunk egy Nokiával vagy Daewoo-val. A zászlóshajó könnyen léket kaphat és a mélybe ránthatja az egész flottát/országot.

Hosszú távon sikeresebb a diverzifikált, a váltásokra képes, decentralizált gazdaság, haderő, mezőgazdaság és erőforrás-allokáció.

Mindezért Magyarország számára is megfontolandó, hogy a jelenlegi stratégia, amely néhány nagyvállalat jövedelemtermelő képességére, munkaerő-piaci dominanciájára, adófizető képességére számít, nem okozhat-e óriási regionális, vagy akár országos depressziót egy-egy vállalat valamilyen okból történő kiesése esetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- An Overview of Spatial Policy in Asian and European Countries.
Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism, Japan.
http://www.mlit.go.jp/kokudokeikaku/international/spw/general/korea/index_e.html;
letöltés: 2014.10.21.
- BÉKÉSI László: A holland regionális tervezés.
In: Dormány G. (szerk.) A táj és az ember geográfus szemmel.
JATE, Szeged, 1999. pp. 1–10.
- BÉKÉSI László: A politika földrajza.
Aula Kiadó, Budapest, 2004. p. 206.

³⁰ MILLER, Donald – ROO, de Gert: Transition in Dutch Environmental Planning.
In: Planning and Design. Vol. 24. 1997. pp. 427–436.

- BÉKÉSI László: Területi tervezés és a társadalom kapcsolata Hollandiában. In: Temesi József (szerk.): 50 éves a Közgazdaságtudományi Egyetem. Jubileumi tudományos ülésszak, 2. kötet. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest 1998. pp. 1042–1060.
- CSOMA Mózes: Korea – Egy nemzet, két ország. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.
- FROMMER, Dan:
Sim City: Inside South Korea's \$ 35 Billion Plan to Build a City from Scratch.
<http://readwrite.com/2012/07/31/sim-city-inside-south-koreas-35-billion-plan-to-build-a-city-from-scratch/>; letöltés: 2014.11.15.
- GOVERDE, Henry. J. M.: Urban and Regional Planning at the National Level in the Netherlands. Geographical and Planning Institute, Nijmegen. 1982.
- http://www.arclinea.it/esp/reference.php/nome=sk-s-trenue/id_ref=14/pagina=4;
letöltés: 2014.11.15.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ks.html>;
letöltés: 2014.10.21.
- http://www.postcarbonpathways.net.au/transition-strategies/south-korean-government/#.VJ_niV4AEw; letöltés: 2014.11.15.
- Industrial Policy and Territorial Development – Lessons from Korea. Overview from OECD Development Centre, 2012 – Executive summary. <http://www.oecd.org/korea/50560264.pdf>; letöltés: 2014.10.21.
- KECK, Zachary: Alfred Thayer Mahan with Chinese characteristics. <http://thediplomat.com/2013/08/alfred-thayer-mahan-with-chinese-characteristics/>;
letöltés: 2014.12.07.
- Korea's Green Hope: Saemangeum – Korea Rural Community Corporation. http://www.isaemangeum.co.kr/eng/down/saemangeum_pdf_eng.pdf;
letöltés: 2014.11.15.
- LIVEZEY, William E.: Mahan on Seapower. University of Oklahoma Press, 1981. pp. 428.
- MILLER, Donald – ROO, de Gert: Transition in Dutch Environmental Planning. In: Planning and Design. Vol. 24. 1997. pp. 427-436.
- MOJZSIS, Vera: A japán menedzsment sajátosságainak bemutatása egy japán kisvállalkozás példáján keresztül. Budapest, 2009. http://elib.kkf.hu/edip/D_14347.pdf; letöltés: 2014.11.15.
- NICOLAS, F. – THOMSEN, S. – BANG, Mi-Hyun: Lessons from Investment Policy Reform in Korea. OECD Working papers on International Investment, 2013/02, OECD Publishing. <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k4376zqcpf1.pdf?expires=1423060357&id=id&acname=guest&checksum=28560EEA869C4039E91D9197C5309324>;
letöltés: 2014.11.15.

- NOLAND, Marcus: Six Markets to watch: South Korea.
In: Foreign Affairs, January/February 2014.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/140335/marcus-noland/six-markets-to-watch-south-korea>; letöltés: 2014.11.15.
- PARK, Yoon-shik: Déjà Vu: Is Korea the next Japan?
In: Korea Economic Institute of America Academic Paper Series, October 2014.
<http://keia.org/publication/d%C3%A9j%C3%A0-vu-korea-next-japan>;
letöltés: 2014.12.07.
- Saemangeum lesz az első valóban fenntartható város modellje?
<http://utajovobe.com/hirek/288-saemangeum-lesz-az-első-valóban-fenntartható-város-modellje#wefbbox>; letöltés: 2014.11.15.
- SIMON, György (ifj.): A dél-koreai gazdasági csodáról.
http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2000/2000_05/2000_05_353.pdf;
letöltés: 2014.10.21.
- SONG, Ann: Where does South Korea Stand on the South China Sea Dispute?
<http://www.internationalpolicydigest.org/2014/07/02/south-korea-stand-south-china-sea-dispute/>; letöltés: 2014.11.15.
- The fall of the house that Kim built.
<http://www.economist.com/node/417299>; letöltés: 2014.11.15.
- Why South Korea's Building an Impressive Navy.
<http://thediplomat.com/2013/10/why-south-koreas-building-an-impressive-navy/>;
letöltés: 2014.12.07.

LAKATOS ZSOLT ALEZREDES

AZ EURÓPAI UNIÓ VÉDELMI KÉPESSÉGEINEK HIÁNYAI, A FEJLESZTÉSEK FŐ IRÁNYA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HÍRSZERZÉS TERÜLETÉRE

Az Európai Bizottság elnöke, Jean-Claude Juncker 2015. március 8-án a Welt am Sonntag újságban kifejtette, hogy mivel a NATO nem jelent elégséges védelmet, az EU-nak saját, közös hadsereget kellene felállítania, amely Oroszországgal és más veszélyekkel szemben jelentene védelmet. Az EU így nagyobb felelősséget vállalhatna a világpolitikában és visszaállíthatná a közös kül- és biztonságpolitika tekintélyét is. A föderalista Juncker kijelentése jelentős médiavisszhangot váltott ki. A német védelmi miniszter, Ursula von der Leyen kijelentette, hogy támogatja az ötletet, de a közös hadsereg kialakítása csak hosszabb távon képzelhető el. A brit álláspont a némettel gyökeresen ellentétes. A Juncker-cikket közlő, nem túlságosan konzervatívnak minősíthető The Guardian online kiadása két nappal a Juncker-interjút követően több mint 2400 kommentet tartalmazott. A kommentek kb. 98%-a egyöntetűen elítéli és kivitelezhetetlennek tartja a közös európai hadsereg gondolatát. A brit politikai pártok szintén egyöntetűen utasították el az európai közös hadsereg létrehozásának ötletét. 2015. május 7-én Juncker a korábbinál erősebben fogalmazott, amikor azt mondta, hogy *„Még egy rakás csirke is harci alakzatnak tűnik az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájához képest. Hosszú távú tervként továbbra is egy európai hadsereg létrehozását szorgalmazom.”*¹

A közös védelmet illetően az EU alkotmányos szerződésének I-16. cikke kimondja, hogy *„az Unió közös kül- és biztonságpolitikára vonatkozó hatásköre a külpolitika minden területére és az Unió biztonságát érdeklő valamennyi kérdésre kiterjed, ideértve egy közös védelempolitika fokozatos kialakítását, amely közös védelemhez is vezethet”*.² Az orosz kül- és biztonságpolitika változása és az orosz hibrid műveletek Ukrajna területi egységének megbontása érdekében napjainkban újra előtérbe helyezte a kollektív biztonság kérdését. Ugyan a Nyugat-európai Unió³ alap gondolata a kollektív védelem volt, de nagyon rövid időn belül, közvetlenül a NATO megalakulását követően a kollektív védelem feladata egyértelműen a NATO felelősségi területévé vált. Az EU azonban megőrizte az elvi lehetőségét egy jövőben esetlegesen megvalósuló közös európai védelemnek. Ez azért is lehet fontos, mert vannak olyan uniós országok,⁴ amelyek nem tagjai a NATO-nak, és a történelmi tapasztalatok alapján egyedül nem, vagy csak rendkívüli áldozatok

¹ MTI: Egy csapat csirke is erősebb az EU-nál Juncker szerint.

http://hvg.hu/vilag/20150507_Katonailag_egy_csapat_csirke_is_erosebb_a;letoltés:2015.05.07

² VINCZE Hajnalka: Az európai biztonság- és védelempolitika néhány elméleti-gyakorlati vetülete. Az Európai Unió biztonság- és védelempolitikai dokumentumai II. p.32 ISBN: 963 216 926 3 Charta Press Kft.

³ Western European Union – WEU.

⁴ Például Finnország és Svédország.

árán lennének képesek területi integritásuk megőrzésére. Gyakorlati szempontból azonban a közös védelemnek a legmagasabb szintje, a kollektív védelem napjainkban nem kivitelezhető, a következő hiányosságok miatt:

- az EU nem rendelkezik elégséges erőkkel nagyméretű, összhaderőnemi művelet végrehajtására, a NATO kollektív védelmi tervei szerint ilyen típusú művelethez az EU rendelkezésére álló erők többszörösére lenne szükség, ráadásul a művelet időbeni elhúzódása esetén az erők rotációja is szükségessé válhat;
- az EU nem rendelkezik állandó stratégia műveleti parancsnoksággal a műveleti (eshetőségi) tervek kidolgozására és a műveletek vezetésére;
- a tagállamok részéről nincs meg a politikai akarat a közös védelem kiteljesítésére a kollektív védelem irányában, így politikai akarat hiányában a jövőben ezen a területen gyakorlati lépések továbbra sem várhatóak.

A politikai szándék megvalósításhoz – vagyis hogy az EU a biztonság- és védelempolitika területén nemzetközi szereplővé váljon – erőket, eszközöket és szervezeteket is társítania kell. Az EU-országok kormány- és államfői ezt belátva szükségesnek tartották a megfelelő katonai erő és a hozzá tartozó parancsnoki struktúra létrehozását. Az EU katonai műveletekben részt vevő erői alapesetben az EU-tagállamok nemzeti felajánlásai, amelyeket kiegészíthetnek nem EU-tagállamok erőfelajánlásai, illetve a Berlin Plusz egyezmény⁵ alapján a NATO biztosíthatja az EU részére az alábbiakat:

- a minősített információk cseréjét;
- a műveletekhez szükséges műveleti tervezői kapacitást;
- az EU-műveletek vezetését;⁶
- a NATO védelmi tervezési rendszerének felhasználását⁷ az EU védelmi tervezési folyamataihoz, az EU-műveletek tervezéséhez.

A múltban a Berlin Plusz egyezmény megkönnyítette az EU „Concordia” művelet végrehajtását Macedóniában.⁸ A NATO Stabilisation Force⁹ művelet befejezését követően az EUFOR „Althea” művelet irányítása az egyezmény alapján folyik napjainkban is Bosznia-Hercegovinában. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a művelet ugyan az EU égisze alatt zajlik, de az irányítást a NATO végzi, a művelet parancsnoka pedig a Szövetséges Hatalmak Európai Legfelsőbb Parancsnoksága parancsnokhelyettese. Az EU katonai műveleti formáit a petersbergi feladatok, míg ambíciószintjét az ún. helsinki fő célkitűzések¹⁰ határozzák meg.

⁵ A Berlin Plusz egyezmény a NYEU és NATO között korábban kötött egyezmények folytatásaként született megállapodás. Az egyezmény célja, hogy a két szervezet által végrehajtott azonos idejű válságkezelési (EU), illetve válságreakálási (NATO) műveletek során biztosított legyen a szükséges konzultáció, együttműködés és átláthatóság.

⁶ Szövetséges Hatalmak Európai Legfelsőbb Parancsnoksága parancsnokhelyettese – Deputy Supreme Allied Commander Europe – DSACEUR.

⁷ NATO Defence Planning Process – NDPP.

⁸ 2003. december.

⁹ SFOR.

¹⁰ Helsinki Headline Goals.

A petersbergi feladatok néven meghatározott műveleti típusokat a Nyugat-európai Unió először 1992 júniusában hagyta jóvá:

- békefenntartó műveletek;
- humanitárius és kimenekítési feladatok;
- válságkezelési műveletek, beleértve a béketeremtő műveleteket¹¹ is.

A petersbergi feladatok később az EU Szerződése¹² is átvette az Amszterdami Szerződésen keresztül, majd a 2009-es Lisszaboni Szerződés a műveleti típusokat kibővítette. Napjainkban az EU a következő műveletek végrehajtásával számol:

- humanitárius és kimenekítési feladatok;
- válságmegelőző és békefenntartó műveletek;
- béketeremtő műveletek harcoló erők részvételével;
- szemben álló felek leszerelésére irányuló műveletek;
- katonai tanácsadó és segítségnyújtó műveletek;
- konfliktust követő stabilizációs műveletek.

A NATO műveleti típusaival összehasonlítva az a legfontosabb következtetés vonható le, hogy a kollektív védelem továbbra is a NATO kizárólagos feladata maradt, az EU kizárólag humanitárius feladatokra és a különböző válságkezelési műveletekre koncentrál.

Katonai és polgári célok

Megállapítható, hogy az EU-műveletek nem kizárólagosan katonai jellegűek, sőt elsősorban nem azok, a politikai döntéshozók a katonai mellett polgári ambíciószintet is meghatároztak. Az EU eddig két alkalommal határozta meg az ambíciószintjét: 1999-ben és 2003-ban. Az első esetben kizárólagosan mennyiségi célokat tűztek ki, míg 2003-ban minőségi célokat neveztek meg, azaz csak feladatokat határoztak meg, nem pedig a végrehajtáshoz szükséges erőket. A megközelítés különböző, de mindét esetben az volt a cél, hogy az EU olyan erőkkel rendelkezzen, amelyekkel képes a meghatározott feladatokat sikeresen végrehajtani.

Az 1999-ben lefektetett és 2003-ra kitűzött célok a következők voltak:

- egy hadtestnyi erő (10–15 dandár), 50–60 ezer fő;
- a kijelölt erőknek képeseknek kell lenniük, hogy végrehajtsák a legnagyobb igénybevételt jelentő műveleteket is;
- az erőknek megfelelő parancsnoki struktúrával, harctámogató és harci kiszolgáló elemekkel kell rendelkezniük;

¹¹ A béketeremtés a harcoló erők részvételével végrehajtott békekikényszerítést is magában foglalta.

¹² Treaty of the European Union.

- a szárazföldi erőket kiegészíthetik légi és haditengerészeti erők, a művelettől függően;
- az erők 60 napon belül képesek települni és a műveletet megkezdeni;
- magas harckészültségi fokozatban lévő, gyorsan bevethető erők létrehozása;
- a művelet folyamatos végrehajtása akár egyéves időtartamban.

Az EU „Concordia” és „Artemis” műveleteiből levont tapasztalatok, valamint a geostratégiai környezet változása eredményeként az EU 2004-ben kidolgozta és elfogadta a 2010-es fő célokat, de nem határozott meg konkrét műveleti elemeket, hanem kifejezte, hogy a kijelölt erőknek képeseknek kell lenniük a petersbergi feladatok teljes spektrumának végrehajtására. Az EU ambíciószintjét az Európai Tanács 2008. december 11-én elfogadott dokumentuma¹³ részletesen elemzi és kifejti, hogy a 2003-as és a 2010-es célok egymásra épülnek, amelyek értelmében az EU katonai és polgári erőinek az alábbi feladatokra kell készen állniuk:

- 60 napon belül 60 ezer katona részvételével egy nagyméretű összhaderőnemi művelet a 2010-es fő célok és a 2010-es polgári célok feladatainak végrehajtására;
- egyidejűleg két 10 ezer fős, polgári elemekkel kiegészített, nagyméretű stabilizációs és újjáépítési jellegű, előreláthatóan legalább két évig tartó művelet megtervezésére és végrehajtására;
- egyidejűleg két, rövid időtartamú, gyors reagálású művelet végrehajtására, EU-harccsoportok alkalmazásával;
- európai állampolgárok kimentését célzó evakuációs jellegű művelet tíz napon belüli végrehajtására;
- egy-egy tengeri- és légtérellenőrző/felügyelő/beavatkozó művelet végrehajtására;
- egy 90 napig tartó együttes polgári és katonai humanitárius segítségnyújtó művelet végrehajtására;
- egyidejűleg 12 polgári misszió működtetésére, amelyek fajtája lehet rendőri, rendfenntartói, polgári adminisztráció segítése, polgári védelmi, biztonsági szektor reformja¹⁴ és megfigyelői, és a missziók közül egy nagyméretű, 3000 főt is igényelhető művelet akár több évig is tarthat.

¹³ Council of the European Union: Declaration on Strengthening Capabilities.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/esdp/104676.pdf,
 letöltés: 2015.05.14.

¹⁴ Security Sector Reform – SSR.

Katonai képességek fejlesztése, a katonai képességek hiányai

A hosszú évekre, esetleg évtizedekre kiható katonai képesség-fejlesztések előtt meg kell határozni azt a biztonsági környezetet, amelyben a katonai képességek eredményesen szavatolják az EU-tagállamok biztonságát. A biztonsági környezet rövid távú előrejelzésével számos dokumentum foglalkozik, de csak kevés tekint hosszú távra. Többek között az Európai Védelmi Ügynökség (EDA¹⁵) készítette el 2006-ban a „*Kezdeti, hosszú távú elképzelés az európai védelmi képességekre és kapacitási igényekre*”¹⁶ című dokumentumot, amely megpróbálja előre jelezni az 2025-ös biztonságpolitikai környezetet. A dokumentum elővetíti Kína további jelentős erősödését mind gazdasági, mind katonai területen. A jelentés szerint Európa szerepe gyengülni fog részben a lakosság előregedésének, az ebből következő természetes fogyásnak és az ehhez kapcsolódó növekvő nyugdíjkiadások miatt, részben pedig azért, mert az európai országok egyre nagyobb mértékben fognak a világ más országaitól függeni, elsősorban az energiaellátás területén. A védelmi képességek fejlesztésében az EDA fontosnak tarja az elmozdulást az ipari korszakból az információs korszak irányába és a technológiai forradalom eredményeinek megjelenését a védelemben. Védelemtervezési szempontból a jövőben a következő területekre kell a fejlesztéseket összpontosítani:

- információfelhasználás (hírszerzés, elemzés);
- interoperabilitás növelése (felszerelések és rendszerek);
- emberi erőforrások jobb felhasználása;
- szinergia (szorosabb együttműködése a katonai és a nem katonai szereplők között);
- a reagálási képesség növelése, a bevetetőségi szint emelése;
- az erők alkalmazási lehetőségeinek bővítése (többek között a halálos és a nem halálos fegyverek alkalmazása);
- a telepített erők műveletben tartási képességének biztosítása.

Az EDA képességfejlesztési tervében¹⁷ a hosszú távú védelmi kérdésekre próbál választ keresni.¹⁸ A tanulmány főbb megállapításai között szerepel, hogy 2030-ig az európai tagállamok haderőinek el kell mozdulniuk az alacsony intenzitású műveletektől a magas intenzitású műveletek irányába. Az új scenáriók között nagyobb szerepet kell kapnia a területvédelem kérdésének, továbbá változtatni kell azon, hogy az EU a közös biztonság- és védelempolitika keretében eddig elsősorban válságkezelésre összpontosított. Az elmúlt időszak eseményei, elsősorban az orosz beavatkozás Ukrajnában rávilágít a területvédelem és a hibrid hadviselés elleni védelem hiányosságaira. A területvédelem fejlesztése a válságkezelésben alkalmazott

¹⁵ European Defence Agency – EDA.

¹⁶ EDA: An Initial long-term vision for European defence capability and capacity needs. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?qid=1423492315080&uri=URISERV:133238>; letöltés: 2015.02.24.

¹⁷ Capability Development Plan – CDP.

¹⁸ EDA: Emerging trends and key priorities: in Future capabilities pp. 2–10. EDA Publications Office ISBN: 978-92-95075-21-4

gyorsreagálású, könnyű erőkhöz képest más jellegű alakulatokat és fegyverzetet igényel. Természetesen vannak kapcsolódási pontok is, így például légi utántöltés, a csapatok tengeri és légi szállítása, a gyorsan telepíthető logisztika erők és eszközök mind területvédelem, mind a válságkezelési műveletek esetén szükségesek. A tanulmány kiemeli a hírszerzés fontosságát, ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy az információ mennyiségi növekedése, a nyílt forrású adatok feldolgozása egyre nagyobb nehézséget jelent az elemzés-értékelés területén. Az emberi tényező szerepe megmarad, de a technikai fejlesztések új lehetőségeket adnak az emberi erővel végrehajtott hírszerzés számára. A NATO elemzése hasonló megállapításokra jut a Stratégiai katonai perspektívák¹⁹ című dokumentumban, amely a hosszú távú védelmi tervezés alapvetéseit határozza meg. A tanulmány szerint a jövőben a védelmi tervezés területén a következő területekre kell fókuszálni:

- műveleti reagálóképesség: a katonai erőknek rugalmasaknak kell lenniük, jelentősen fokozni kell a csapatok reagálóképességét, készségi szintjét;
- biztonsági hálózat kiépítése: a kooperatív és a regionális biztonság növelése érdekében a partnerségi programok erősítése, valamint a partnerek bevonása lehetőséget ad a biztonsági környezet befolyásolására;
- olyan katonai erő fenntartása, amely meglepetésszerű támadás, hadászati sokk esetén is képes határozott választ adni az agresszornak;
- stratégiai előrejelzés erősítése: a politikai és a katonai vezetők részére több időt kell biztosítani a döntések meghozatalához.

A négy felsorolt terület közül egy, a stratégiai előrejelzés kifejezetten a hírszerzés szerepének jövőbeni növekedéséről szól. A stratégiai előrejelzés lehetőséget jelent a napjainkban és a jövőben jelentkező kihívások és lehetőségek értékelésére, ugyanakkor biztosítja a műveleti tervezés hatékonyságát. A hírszerzésnek pontos információkat kell szolgáltatnia mindazon állami és nem állami szereplők szándékairól, amelyek potenciális krízishelyzetet vagy konfliktust eredményezhetnek. A hírszerzési információk révén van lehetőség a kihívások, veszélyek korai időszakban történő beazonosítására, befolyásolására, illetve kezelésére.

A katonai információk mellett az instabil övezetokről megszerzett információknak tartalmazniuk kell a gazdasági, a pénzügyi, az energia- és vízellátási terület, valamint a kibertér információit is, ugyanakkor nem szabad elhanyagolni a hírszerzés érdekszférájába eső országok kultúrájának folyamatos megismerését és megértését sem. Fontos, hogy az átfogó kép kialakításához a tagállamokon kívül a partnerországok is hozzájáruljanak információikkal. A jövőben a biztonságot egyre nagyobb mértékben veszélyeztetik személyek vagy kis létszámú csoportok is. Ezek felderítéséhez egyre nagyobb felelősség hárul a hírszerzésre, különösen az emberi erőforrással folytatott hírszerzésre. Az adatszerzés és az adatok feldolgozása, az elemzés-értékelés, a hírszerzési jelentések elosztása még nagyobb jelentőségre tesz szert a jövőben. Megállapítható, hogy a katonai képességfejlesztés területén az EU kiemelt szerepet szán a hírszerzésnek.

¹⁹ Bi-SC: Strategic Military Perspective, 2015 SH/PLANS/J5/15-306659 21 JAN 2015

Korszerű, hatékony hírszerzésből származó pontos előrejelzések nélkül nem lehet hatékony intézkedéseket foganatosítani, válaszlépéseket tenni. A válságkezelés területén a hírszerzési információk lehetőséget adhatnak a konfliktusok kitörésének elkerülésére, valamint a válság békés rendezésére is.

Az EU védelmi tervezési eljárásai

Az EU előtt álló katonai feladatok sikeres végrehajtása érdekében a katonai képességek fejlesztése szükséges. Ennek első lépéseként az EU szakemberei elkészítik az ún. igénylistát.²⁰ Az igénylista mindazon erők összessége, amelyekkel a meghatározott feladatok végrehajthatók. A következő lépésben az erőlista²¹ elkészítése történik, amelynek célja, hogy felmérje a tagállamok haderejének aktuális helyzetét. Ennek érdekében a tagállamok kérdőívet töltenek ki, majd azok értékelését követően az EU Katonai Törzs szakértői kétoldalú megbeszéléseket folytatnak a tagállamokkal. Az így elkészült erőkatalógus mind számszakilag, mind minőségi szempontok alapján pontos képet ad a katonai tervezőknek. A duplikáció elkerülése érdekében az EU megállapodott a NATO-val, így a NATO védelmi tervezési rendszeren belül két évente esedékes védelmi tervezési képesség felmérésének²² dokumentumait az EU is felhasználhatja a védelmi tervezésben. Az EU Katonai Törzs szakértői az erőkatalógus alapján meghatározzák a képességhiányokat és elkészítik a fejlesztési katalógust,²³ amely a képességfejlesztési terv alapja.²⁴ A képességfejlesztési terv kidolgozásában az Európai Védelmi Ügynökség is részt vesz, továbbá figyelembe veszik a tagállamok fejlesztési terveit, illetve a képességfejlesztés terén szerzett tapasztalatait.

NATO védelmi tervezési prioritások	EU védelmi tervezési prioritások
Kiképzés és gyakorlatok	A kibertér felhasználása
NATO parancsnoki struktúra ellenőrzési-irányítási rendszere (C2)	Elektronikus hadviselés
Összhaderőnemi hírszerző, megfigyelő- és felderítőrendszer ²⁵	Támadó és védelmi jellegű légi műveletek
Ballisztikus rakéták elleni védelem	Ellenséges légvédelem lefogása
Telepíthető légi ellenőrzési-irányítási rendszer (C2)	Különlegesen nehéz időjárási körülmények között végzett képfelderítés
Kibervédelem	Képfelderítéssel biztosított célmegjelölés
Telepíthető kommunikációs hálózatok	Rádiófelderítés (elektromágneses spektrum lehallgatása)

²⁰ Requirements Catalogue.

²¹ Force Catalogue.

²² Defence Planning Capability Survey – DPCS.

²³ Progress Catalogue – PG.

²⁴ Capability Development Plan – CDP.

²⁵ Joint Intelligence Surveillance and Reconnaissance – JISR.

NATO védelmi tervezési prioritások	EU védelmi tervezési prioritások
Szárazföldi manőveralakulatok alkalmazhatósága ²⁶	Kommunikációs adatforgalom lehallgatása
Különleges műveleti erők repülőeszközei	Hadszíntéri hírszerző, megfigyelő-, célmegjelölő és felderítőrendszer
Különleges műveleti erők ellenőrzési-irányítási rendszere (C2)	Harctéri hírszerző, megfigyelő-, célmegjelölő és felderítőrendszer
Telepíthető orvosi létesítmények	Telepíthető repülőtéri létesítmények
Tengeralattjáró elleni hadviselés	Hadszíntéri szállítási rendszer
Ellenséges légvédelem lefogása ²⁷	Légi utántöltés
Légi elektronikai támadás ²⁸	Logisztikai ellátás (üzem- és kenőanyag)
Légi utántöltés	
Precíziós irányított lövedékek ²⁹	

1. táblázat. Az EU és a NATO védelmi tervezési prioritásainak összehasonlítása³⁰
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

Az EU 14 azonosított, ún. teljes³¹ képességihiányából hat a hírszerzés alábbi területeihez kapcsolódik:

- különlegesen nehéz időjárási körülmények között végzett képfelderítés;³²
- hosszú időtartamú, képfelderítéssel biztosított célmegjelölés;³³
- rádióelektronikai felderítés (elektromágneses spektrum);³⁴
- infokommunikációs adatforgalom lehallgatása;³⁵
- hadszíntéri hírszerző, megfigyelő-, célmegjelölő és felderítőrendszer;³⁶
- harctéri hírszerző, megfigyelő-, célmegjelölő és felderítőrendszer.³⁷

²⁶ Usability of Land Manoeuvre Formations.

²⁷ Suppression of Enemy Air Defence – SEAD.

²⁸ Airborne Electronic Attack – AEA.

²⁹ Precision Guided Munitions – PGM.

³⁰ BARTOL, Gorazd: DGIMS background brief NATO-EU high level military meeting – item 3 – EU-NATO capabilities enclosure 1 to BRIEF(P&P)-0087-2015 NATO Unclassified (2015. március 26.) p. 5.

³¹ A 14 teljes képességihiány mellett nyolc részleges képességihiánnyal is küzd az EU.

³² Imagery Intelligence – IMINT (extreme weather).

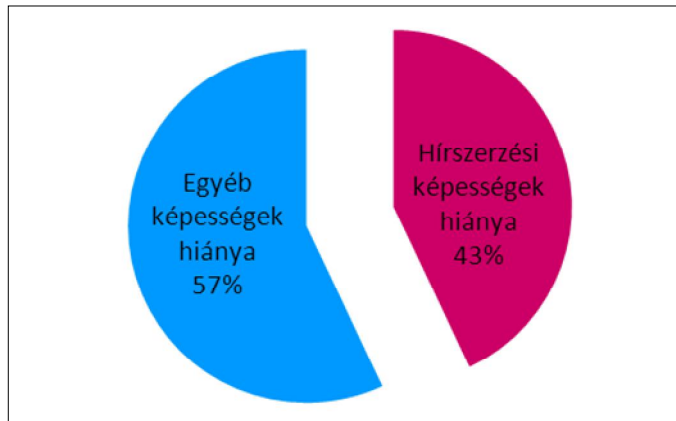
³³ IMINT (targeting long endurance).

³⁴ Signal Intelligence – SIGINT (electromagnetic spectrum).

³⁵ Communication Intelligence – COMINT.

³⁶ Theatre Intelligence Surveillance Targeting and Reconnaissance – ISTAR.

³⁷ Battle zone ISTAR.

1. ábra. Az EU védelmi képességei hiányainak megoszlása
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

Patrick de Rousiers vezérezredes, az EU Katonai Bizottságának elnöke a következőképpen értékelte az EU katonai műveleteit: „A legégetőbb problémák a hírszerzés, a megfigyelés, a felderítés, a távirányítású repülőgépek, továbbá a tengeri és a légi szállítás területein tapasztalhatóak.”³⁸

Az EDA által kiválasztott képességfejlesztési területek közül az alábbi kettő kötődik a hírszerzéshez:

- emberi erőforrással folytatott hírszerzés,³⁹ a kulturális és a nyelvi felkészítési rendszer;
- hírszerző, megfigyelő-, célmegjelölő és felderítőrendszer kialakítása.⁴⁰

Az EDA felvette a képességek csoportosításával és megosztásával⁴¹ kapcsolatos kezdeményezés keretében a hírszerző, a megfigyelő-, a célmegjelölő és a felderítőrendszer fejlesztését, de a programot a tagállamok – a fejlesztési terv⁴² kidolgozását követően – blokkolják. Valószínűleg azért nincs előrelépés ezen a területen, mert a NATO nagy erővel fejleszti az összhaderőnemi hírszerző, megfigyelő- és felderítőrendszerét,⁴³ és az EU-tagállamok pedig, amelyek többsége tagja a NATO-nak is, nem szeretné duplikálni a felderítőképeket. A JISR keretében az egyik legfontosabb fejlesztés, hogy a NATO önálló képfelderítési kapacitást⁴⁴ kíván kialakítani öt Global Hawk típusú pilóta nélküli felderítő repülőgéppel. Az első repülőgépet 2016-ban szállítják le a NATO részére az olaszországi Sigonellában található NATO-bázisra.

³⁸ SCHOEFMAN, Elisabeth – PLATTEAU, Eric: Business as usual is not an option. In: European Defence Matters, Issue 05, 2014, p.31. ISSN: 1977-5059

³⁹ Human Intelligence (HUMINT).

⁴⁰ Intelligence, Surveillance, Target acquisition and Reconnaissance – ISTAR.

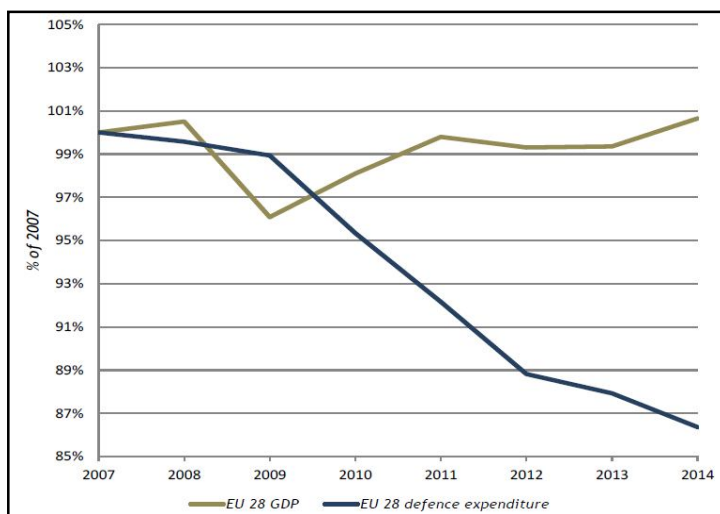
⁴¹ Pooling & Sharing.

⁴² Roadmap.

⁴³ Joint Intelligence Surveillance and Reconnaissance – JISR.

⁴⁴ Alliance Ground Surveillance – AGS.

Az EDA a hírszerző, megfigyelő- és felderítőrendszer fejlesztését továbbra is prioritásként kezeli, hiszen a líbiai, a kongói és a csádi műveletek tapasztalatai azt mutatják, hogy ennek a területnek a hiányosságai veszélyeztethetik a műveletek sikeres végrehajtását. Az EDA ezért rövid, közép- és hosszú távú terveket dolgozott ki a hiányosságok megszüntetésére.⁴⁵ Rövid távon az EDA célja a műholdas térképészeti adatokhoz és térképekhez való hozzáférés általános biztosítása – GISMO.⁴⁶ A GISMO-program fő célja, hogy a műholdas térképek egységes előállítása révén a műveleti parancsnokságok és a kötelékparancsnokságok ugyanazokat a térképeket, műholdképeket és vektortérképeket használják.⁴⁷ Középtávon az interoperabilitás, az információmegosztás, valamint az adatszerzés hatékonyságának növelése a cél, míg hosszú távon az Európai Védelmi Ügynökség a képfelderítés adatszerző képességének javítását tervezi a SULTAN-programmal.⁴⁸ A program a képfelderítés adatszerzés területén keres költséghatékony megoldást 2025–2030 közötti időszakra, miután az EU Katonai Bizottsága különösen magas kockázatú műveleti hiányosságként értékelte a fejlesztési katalógusban az EU képfelderítési hiányosságait.

2. ábra. EU-tagállamok bruttó hazai termék és védelmi kiadásainak változása 2007 és 2014 között⁴⁹
(Szerk.: Lakatos Zsolt)

⁴⁵ VIVOLI, Alessandro: EDA ISR activities – State of play (2014. December 5.) NATO-EU Capability Group találkozó, személyes részvétel.

⁴⁶ Geospatial Information to Support decision Making in Operations – GISMO.

⁴⁷ Fight off the same map.

⁴⁸ Persistent Surveillance Long Term Analysis – SULTAN.

⁴⁹ WOLF, Katharina: Defence spending 2014: the EU picture. In: Issue Alert, European Union Institute for Security Studies (2015. április) p. 2. ISBN: 978-92-9198-320-9

A védelmi képesség hiányai felszámolásának a legnagyobb akadály a EU-tagállamok védelmi kiadásának folyamatos csökkenése. Az ábrán jól látható, hogy a 2008-as gazdasági válság hatására az EU-tagállamok jelentősen csökkentették védelmi kiadásukat. A válságból való lassú kilábalást azonban nem követte a védelmi kiadások emelkedése, a védelmi ágazat megszorítása napjainkban is folytatódik. A csökkenés megállítására és a védelmi kiadások növelésére a NATO-tagállamok állam- és kormányfői a 2014-es csúcstalálkozón ígéretet tettek,⁵⁰ amely ígéret megtartása az EU számára is jelentős javulást eredményezhet a védelmi fejlesztések területén.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- BARTOL, Gorazd: DGIMS background brief NATO-EU high level military meeting – item 3 – EU-NATO capabilities enclosure 1 to BRIEF(P&P)-0087-2015 NATO Unclassified (2015. március 26.) p. 5.
- Bi-SC: Strategic Military Perspective, 2015 SH/PLANS/J5/15-306659 21 JAN 2015
- Council of the European Union: Declaration on Strengthening Capabilities. (2008) http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/esdp/104676.pdf; letöltés: 2015.05.14.
- EDA: An Initial long-term vision for European defence capability and capacity needs. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?qid=1423492315080&uri=URISERV:133238>; letöltés: 2015.02.24.
- EDA: Emerging trends and key priorities: in Future capabilities pp. 2–10. EDA Publications Office ISBN: 978-92-95075-21-4
- MTI: Egy csapat csirke is erősebb az EU-nál Juncker szerint. (2015. május 07.) http://hvg.hu/vilag/20150507_Katonailag_egy_csapat_csirke_is_erosebb_az_eu-nal; letöltés: 2015.05.07.
- SCHOEFMAN Elisabeth – PLATTEAU Eric: Business as usual is not an option. In: European Defence Matters, Issue 05, 2014, p. 31. ISSN: 1977-5059
- VINCZE Hajnalka: Az európai biztonság-és védelempolitika néhány elméleti-gyakorlati vetülete. Az Európai Unió biztonság- és védelempolitikai dokumentumai II. p.32 ISBN: 963 216 926 3 Charta Press Kft.
- VIVOLI, Alessandro: EDA ISR activities – State of play (2014. December 5.) NATO-EU Capability Group találkozó, személyes részvétel.
- WOLF, Katharina: Defence spending 2014: the EU picture. In: Issue Alert, European Union Institute for Security Studies (2015. április) p. 2. ISBN: 978-92-9198-320-9

⁵⁰ A védelmi kiadások csökkentésének megszüntetése és folyamatos emelése a GDP 2%-ára.

SZALONTAI GÁBOR ÖRNAGY

AZ ISZLÁM RADIKALIZMUS EURÓPÁBAN ÉS NEMZETBIZTONSÁGI KIHÍVÁSAI – I.

BEVEZETÉS

Az iszlám és a Nyugat, benne kiemelten Európa kapcsolata a 2001. szeptemberi eseményeket követően rendszeresen a figyelem központjába került és kerül napjainkban is. A nagy részben a kereszténységet képviselő európai társadalmak és az iszlám viszonyát az utóbbi években többnyire a konfrontáció jellemezte, amely meg nem értettséggel, kirekesztéssel, általánosítással, félelemmel és elutasítással párosult.

Az Amerikai Egyesült Államok elleni terrortámadás, majd az Európában Londonban és Madridban, legutóbb pedig 2015 januárjában Párizsban végrehajtott merényletek nyilvánvalóan sokkolták a teljes nyugati társadalmat, az eseményeket követően pedig olyan, sokszor téves kép jelent meg a köztudatban – elsősorban a média közvetítésével – az iszlámról és a muszlim emberekről, amely alapvetően negatív módon határozta meg ezt a kapcsolatot.

A Nyugat és az iszlám problematikája azonban ennél régebbi eredetű, hiszen a kereszténység és az iszlám már 711-ben összeütközésbe keveredett, amikor a muszlim törzsek megjelentek a mai Spanyolország területén. A történelem során aztán a békés egymás mellett élés, a nézeteltérés és a szembenállás folyamatos váltakozása jellemezte a kapcsolatot, elég, ha a török birodalom európai terjeszkedésére, az európai államok közel-keleti és afrikai kolonizálására, vagy a II. világháborút követő európai muszlim bevándorlásra gondolunk. A mai helyzetet változatlanul nagyban befolyásolják a történelmi múlt öröksége, a hagyományok, az előítéletek és a beidegződések, amelyek nagy része általánosításokból, a másik nem ismeretéből, illetve a másik megértésére törekvés hiányából fakad.¹

Az iszlám és a kereszténység két lényegi ponton eltérő civilizáció, első ránézésre két különböző és egymással rivalizáló világvallás. A probléma gyökere azonban elsődlegesen nem a vallási különbözőségben keresendő, habár a két vallás közötti eltérésre való hivatkozással elkerülhető a feszültségek valós okaira rávilágító vizsgálódás. Kétségtől jelentős különbségek figyelhetők meg az iszlám és a kereszténység között a vallásgyakorlatban, mindenekelőtt a társadalom és az egyén szintjén megjelenő vallásosságban. Az iszlám nem vonult vissza a magánszférába, a politikát, a kultúrát, valamint a közösségi és a családi kapcsolatokat is meghatározza. A kereszténység esetében a reformáció nyomán megindult társadalmi átalakulás oda vezetett, hogy a vallás gyakorlása magánüggé vált, ami a világháborúk utáni, posztmodern társadalomban a vallásosság értékvesztéséhez, a vallásukat naponta gyakorló keresztények számának csökkenéséhez vezetett. Elsősorban tehát társadalmi, szociális és gazdasági problémákról van szó, ez jelenik meg a két közösség

¹ RESPERGER István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra. Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2002. p. 75.

viszonyában, akár a vallásföldrajzi alapon értett muszlim és keresztény világról, akár a nyugati kultúrában élő muszlimokról van szó. A Nyugat sokszor nem tudja elfogadni a muszlim társadalom gyakorlatát, tagjait sok esetben a szélsőségesekkel és a terrorizmussal azonosítja, míg a muszlimok erkölcsileg elfogadhatatlannak és közönségesnek tartják a nyugati civilizációból jötteket. A nyugati kultúrán belül élő muszlimok pedig idegennek, kiutasítottak érzik magukat még abban az esetben is, ha a másod- vagy harmadgenerációs csoportokról beszélünk.

A muszlimellenességnek újabb löketet adott, hogy a 2011-ben Szíriában kialakult polgárháborúban aktív szélsőséges és terrorcsoportokhoz külföldi fegyveresek, köztük több ezer európai állampolgár csatlakozott, akik visszatérésüket követően fenyegetést jelenthetnek az európai államok biztonságára. A kialakult helyzetet tovább bonyolította, hogy az ISIL/DAESH² terrorszervezet a fegyveres konfliktust kiszélesítve 2014 júniusában Irakban és Szíriában megalakította az Iszlám Kalifátusát, az Iraknak támogatás nyújtó, Amerikai Egyesült Államok vezette nemzetközi koalíció tagállamai, állampolgárai és érdekeltségei pedig a szélsőséges csoportok támadásainak célpontjaivá váltak.

Jelen tanulmány elsősorban az iszlám radikalizmus Európára gyakorolt hatására fókuszál. Bemutatja az európai civilizáció és az iszlám közötti kapcsolat múltját és jelenét, a jelenkor kihívásait, továbbá az egyes államokban élő muszlim társadalmi csoportok helyzetét és a várható tendenciákat.

Felvázolom továbbá az európai radikalizmust, annak megjelenési formáit és tendenciáit, és hogy abban mekkora szerepe van a muszlimoknak. Végezetül szó lesz az aktuális nemzetbiztonsági kihívásokról, továbbá az Európai Unió és a tagállamok részéről a fenyegetés elhárítása érdekében kialakított stratégiáiról, a meghozott határozatairól és intézkedéseiről.

Természetesen a téma jobb megértése érdekében az iszlám alapjainak bizonyos kérdéseivel is szükséges foglalkozni, ennek kapcsán elsősorban az iszlám irányzatait kívánom érinteni.

AZ ISZLÁM ALAPJAI

Az iszlám

Az iszlám – mint arab kifejezés – nyelvtanilag az „sz-l-m” hárombetűs szógyökből ered, ugyanabból, amelyből a béke (*szalám*). Teológiai értelmezés szerint a jelentése „Isten akaratában való megnyugvás és önmagunk átadása Istennek”, az élet minden területét magában foglaló egyistenhívő, monoteista vallás és életforma. Az *iszlám* szó szerinti jelentése: „béke, alávetés, megadás”. Muszlim teológusok értelmezésében a béke azt jelenti, hogy az ember békében él önmagával és környezetével, míg az alávetés Allah, az egyedüli Isten parancsai iránti alázatot,

² Islamic State of Iraq and the Levant. A DAESH a szervezet arab nevének (*Daula Iszlámijja fi 'l-Irák va- 's-Sám*) angol átírást követő rövidítése. Az ISIL/DAESH az al-Kaida iraki szárnyából alakult, de mára már az al-Kaidától elkülönült és al-Zavahiri, a globális terrorszervezet vezetőjének irányításával szembefordult, főként Irakban és Szíriában aktív terrorszervezet. A médiában elterjedt Iszlám Állam elnevezés kerülendő, mert az sértő lehet az iszlámra és a muszlim államokra, továbbá fokozná a muszlimok Nyugat-ellenességét.

odaadást és engedelmisséget feltételez. Az iszlám felfogása szerint az emberi lét értelme abban rejlik, hogy az ember elismeri Istent mint az egész világmindenség megalkotóját és mindennek Urát, ami őt körülveszi. Ezek elismeréséből kiindulva csak arra törekszik, hogy Isten tetszését elnyerje.³

Az az ember, aki aláveti magát Isten akaratának: muszlim vagy muzulmán. A két szó egymás szinonimájaként használható, mivel az eredetileg meglévő tartalmi és etimológiai különbözőség ellenére mára már ugyanazt jelenti, azaz az iszlámot követő embert.⁴ Az iszlám más vallásokat is elismer, számos eleme például a judaizmusból és a kereszténységből származik.

Az iszlám Allah (jelentése: az Isten) egyedülállóságába és korlátlan hatalmába vetett hitet jelenti. Az iszlám alapvető elve a *tauhid*,⁵ vagyis az egyistenhit. Elutasítja, hogy Allah bármiféle különbséget tenne az emberek között származásuk, nemzeti hovatartozásuk, fajuk vagy bőrszínük alapján.

Az iszlám a kereszténység után a világ második legnagyobb és folyamatosan növekvő létszámú követőjével rendelkező világvallás. Követőinek száma 1,5 milliárdra⁶ tehető, ez a Föld népességének mintegy 23%-a.

Az iszlám teológia négy fő forrást alkalmaz. Az abszolút bizonyítékokat felsorakoztató források a *Korán* és a *hagyományok* (*Korán* és *szunna*), de ezek mellett megjelenik a gyakorlatból leszűrt bizonyítékokkal szolgáló *közmegegyezés*, *konszenzus* (*idzsmá*), valamint az önálló *véleményalkotás*, *okfejtés* (*raj*).

Az iszlám elsődleges, legfontosabb forrása a Korán. A muszlimok szerint a Korán Allah utolsó kinyilatkoztatása, az iszlám törvényeinek és tanításának alapja. A Korán foglalkozik a hittel, az erkölccsel, az emberi történelemmel, Isten imádatával, a tudással, a bölcsességgel, Isten és az emberek viszonyával, valamint az emberi kapcsolatok minden vonatkozásával. Átfogó tanítás, amelyre egészséges társadalmi igazságosság, gazdasági, politikai, törvényhozói, jogtudományi, törvényi és nemzetközi viszonyok építhetők. Ez alapján látható, hogy bár az iszlám legfontosabb oldala maga a vallás, azon jóval túlmutat, hiszen a muszlim személy teljes életére kihat. Szabályozza többek között az etikai normákat, de a hívők gazdasági és társadalmi életben betöltött szerepét is.

Az iszlám másodlagos forrásai a hagyományok (*hadisz* és *szunna*). Mivel a muszlim közösség már Mohamed idejében is jelentős mértékben változott, de halálát követően ez a folyamat még inkább felgyorsult, a felmerülő kérdésekre a Korán nem

³ FERENCI D. Ebubekir: Iszlám kislexikon.

http://www.academia.edu/756584/ISZL%C3%81M_KISLEXIKON; letöltés: 2015.01.11.

⁴ BÉRES János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori értekezés, ZMNE, Budapest, 2008. p. 8.

⁵ Az arab szavak magyar átírása során TAMÁS Gábor arabista volt segítségemre.

⁶ Egy 2011-ben publikált felmérés szerint a muszlimok a világ 49 országában alkotják a lakosság többségét, a legnagyobb népesség Indonéziában (204 millió), Pakisztánban (178 millió), Indiában (177 millió) és Bangladesben (148 millió) él. A muszlimok mintegy 62%-a Dél- és Délkelet-Ázsiában él, de jelentős populáció található a Közel-Keleten és Észak-Afrikában is. Pew Research Center: The Future of the Global Muslim Population. <http://www.pewforum.org/2011/01/27/the-future-of-the-global-muslim-population/>; letöltés: 2015.01.15.

minden esetben tudott választ adni. Ezekben a vitás kérdésekben jelentettek megoldást Mohamed közlései, nyilatkozatai (hadisz), valamint Mohamed és a közvetlen kíséretének szokásai, gyakorlatai (szunna). A viszonyukra jellemző, hogy a szunna a hadiszokból vezethető le.

Az iszlámnak öt fő pillére van, ezek elismerése valamennyi muszlim számára kötelező. A „hit oszlopai” az alábbiak.

Hitvallás, tanúságtétel (saháda): Isten kizárólagosságának és Mohamed prófétaágának elismerését jelenti. Az iszlám a hit és a cselekvés szerves egységét hangoztatja. A hit magában foglalja az egy Istenben, az angyalokban, Isten könyveiben, a prófétákban, a túlvilági életben, illetve az ítéletnapban való hitet. Minden muszlimnak ki kell mondania a tanúságtételt, azaz hogy „nincs isten Allahon kívül és Mohamed Allah prófétája”.

Imádkozás, istentisztelet (szalát): Minden muszlim naponta öt⁷ alkalommal (napkelte előtt, nem sokkal dél után, délután, napnyugtakor és naplemente után mintegy két órával) köteles imádkozni. Ez végezhető egyedül vagy csoportosan, mecsetben vagy bárhol, ahol az illető éppen tartózkodik. Az imádkozáskor Mekka felé kell fordulni. Az imádkozás formailag szabályozott, különböző részekből áll: álló helyzet; meghajlás; felemelkedés; földre borulás, ami az ima csúcspontja; térdelve lábra ülés; másodszeri földre borulás majd végül térdelve lábra ülés, kezek a térdeken. Az imát rituális mosakodás előzi meg, amely a kezét, arcot, fület, száját, orrot, karokat és lábfejet érinti.

Böjtölés (szaum): Minden muszlim köteles az iszlám naptár szerinti 9. hónapban (Ramadán) 29 vagy 30 napon át böjtölni. A böjt ideje alatt hajnaltól napnyugtáig tilos az evés, ivás, dohányzás és nemi kapcsolat létesítése. Ennek elsődleges célja, hogy az egyén leginkább az elmélkedéssel, az istennel való kapcsolat kérdéseivel foglalkozhasson.

Alamizsna, adakozás (zakát): A zakát a közösség minden tagja egyenlőségének elvét, az ennek ellenére kialakuló vagyoni különbségek csökkentését szolgálja. Bizonyos vagyonhatár fölött a gazdagok kötelesek jövedelmük meghatározott részét adó formájában a közösség rendelkezésére bocsátani. Ennek az alapnak a rászorulóknak közötti elosztása révén csökkenthetők a különbségek.

– *Zarándoklat (haddzs):* Minden muszlimnak életében legalább egy alkalommal el kell zarándokolnia az iszlám legszentebb helyéhez, a Mekkában lévő Kábához. A zarándoklatra az iszlám naptár szerinti 12. hónap (Dzú l-Hiddzsa) 8. és 13. napja között kerül sor. Mohamed a zarándoklatot az iszlám előtti arab hagyományokból vette át, ezáltal megkönnyítve az iszlám elfogadását az arab törzsek között. Maga a zarándoklat végső soron a muszlimok egységét és egyenlőségét hivatott demonstrálni.

⁷ Mohamed a zsidók megnyerése érdekében a judaizmustól átvéve először napi három imát rendelt el, az imádkozás iránya pedig Jeruzsálem volt, majd a zsidókkal való összekülönbözést követően perzsa hatásra került bevezetésre a napi ötszöri imádkozás és vált Mekka az imádkozás irányává.

Az iszlám főbb irányzatai

Az iszlám történeti fejlődése során egymástól jól elkülöníthető irányzatokra tagolódtak, amelyek már a korai időszakban elkülönültek egymástól. A különböző irányzatok az iszlám legalapvetőbb kérdéseinek megítélésében egyetértettek, valamint elismerik egymás létezését és tagjainak muszlim mivoltát, ám örökös ideológiai harcban állnak egymással.

A két legjelentősebb irányzat a muszlimok 87–90%-át magában foglaló szunnita, valamint a 10–13%-ot kitevő síita.⁸ A különválásban nem vallási, hanem közjogi és államjogi szempontok játszottak szerepet. Konkrétan az Ali halálát követően kialakult nézeteltérések vezettek az elkülönüléshez, később azonban egyéb ellentétek is kialakultak a szunniták és a síiták között.

A *szunnita* irányzat létrejött arra vezethető vissza, hogy Mohamed halálát követően az első három kalifát a közösség konszenzus alapján választotta, tekintet nélkül a prófétától való leszármazásra. Ezt az álláspontot a hagyomány, a szunna támasztja alá, így mindazok, akik elismerik az első három kalifa hagyományos jogosultságát a trónra, szunniták. Számukra a közösség vezetője nem Allah kiválasztottja, hanem csak egy közülük, akit közmegegyezéssel választottak. A szunnita vezető nem jogosult a hittételek értelmezésére vagy módosítására, pozíciója inkább politikai természetű, hatalmában nem a vallási, hanem a világi jelleg dominál. Ez leginkább onnan ered, hogy a Mohamed halálát követő kalifák uralkodása alatti terjeszkedés során az állam sokkal inkább katonai jellegű, az iszlám pedig elsősorban a hatalom megtartásának eszköze volt. A szunniták szerint isteni eredetű vallási és politikai hatalma csak Mohamednek létezett, ami utódaira nem vonatkozik. Bár a Próféta leszármazottait nagy tiszteletben tartják, nem tulajdonítanak nekik emberfeletti képességeket.

A *síiták*, Ali hívei,⁹ a szunnitákkal ellentétben a vallás szerepének hangsúlyosságát helyezik előtérbe. Véleményük szerint a hatalom nem világi jogalapokon nyugszik, azaz a közösség vezetője nem a nép választotta, hanem csakis Mohamed vér szerinti leszármazottja, vagyis bizonyos szempontból szintén Allah kiválasztottja lehet. Ez ellentmond a szunniták által támogatott konszenzus elvének. Mohamed halálát követően sokan Alit, a Próféta vejét és unokatestvérét, azaz vér szerinti rokonát tartották megfelelő utódnak. Hívei már az első három kalifával szemben is őt, halálát követően pedig fiait és leszármazottait támogatták, így a síita irányzat az alidák pártjából, azaz Ali kíséretéből, követőiből különült el. A síita közösségnél rendkívül erőteljes az eszmei-ideológiai megalapozottság. A közösség élén álló imám nem csupán jog szerinti, hanem szakrális vezető is, az isteni igazság lényegének ismerője. Az imám nem kifejezetten világi vagy politikai, hanem sokkal inkább vallási vezető, Allah akaratának megvalósítója. Éppen emiatt – a szunnitákkal ellentétben, akik a vezetőt a többi emberrel egyforma tulajdonságokkal bírónak tartják – a síiták szemében a kalifa emberfeletti, isteni tulajdonságokkal rendelkezik, így a döntéseknél is leginkább az egyszemélyi vezetés érvényesül, azaz az imám szava dönt.

⁸ A síiták 68–80%-a négy államban (Irán, Pakisztán, India és Irak) él.
<http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>; letöltés: 2015.01.20.

⁹ Arabul: *sía Ali*.

A síiták a szunniták által legszentebbnek tartott három hely (Mekka, Medina és Jeruzsálem) mellett szent helyként tisztelik az iraki Nadzsaf városát, ahol Ali sirja található, valamint a szintén iraki Karbalát, ahol Huszajn, Ali fia halt mártírhalt. Az öt fő pillér között szereplő zarándoklat mellett a síita zarándoklatnak ez a két szent város is célja.

Az iszlám két fő – szunnita és síita – irányzata mellett, illetve azokon belül számos egyéb áramlat, szekta jött létre. A harmadik irányzatnak is tartott, mára elsősorban csak Ománban jelentős közösséget képviselők a kháridzsiták, amely irányzatot az Ali hadseregéből kivált 12 ezer katona hozta létre, és erőszakos, radikális elveikről, hatalomellenes fellépésükről voltak híresek. A két nagy irányzaton belül kialakult szekták között megtalálható volt a kháridzsitákkal szemben állást foglaló murdzsitáké, amelyet nagyfokú vallási türelem jellemzett, követőiből jött létre a szunniták csoportja. Ezen kívül megemlítendők a kadiriták, a mutazilák, valamint az ahmaditák, míg a síita irányzaton belül elkülönülnek egymástól az imámiták (tizenkettesek), az iszmáiliták (hetesek) és a zajditák (ötösök).¹⁰ Az iszmáilitáknak mára csak egyetlen csoportja, a nizáritáké létezik. Az iszlám kapcsán kell megemlíteni a síizmusból kiindult drúzokat, akik ma Szíria és Libanon területén élnek, valamint az Ali isteni voltát hirdető alavitákat is.

A tanulmány elsődleges célja a muszlim radikalizmus vizsgálata, ezért az előző, rövid felsorolásban említetteken túl fontosnak tartom azon irányzatok vagy áramlatok bemutatását, amelyek az iszlámot szélsőséges módon értelmezik, és így bizonyos módon hatással vannak a radikális eszmék kialakulására és terjedésére.

A muszlim világ XVIII. században tapasztalt jelentős mértékű hanyatlása reformtörekvések megszületését eredményezte, ami sajátos módon az iszlám másféle differenciáltságát is magával hozta. Az iszlám ismételt felemelkedését célzó törekvések kapcsán több olyan mozgalom is létrejött, amelyek igyekeztek megoldást találni a muszlim közösség vélt erkölcsi és társadalmi hanyatlására, mert ezt tartotta a muszlim világ Európával szembeni háttérbe szorulása okának.

Mielőtt a muszlim világ egyértelműen szembesült Európa gazdasági előnyével és kísérletet tett lemaradása okainak feltárására, már megfogalmazódott az igény a társadalom valláson alapuló átalakítására. Ez a tradicionális reformirányzat a *vahhábizmus*, amely a XVIII. században a civilizációs központoktól távol, kis létszámú közösségekben jött létre az Arab-félszigeten. Kialakulása Muhammad ibn Abd al-Vahháb nevéhez fűződik. Vahháb a háborúskodó törzseket egységbe kovácsolva az iszlám visszaállítására tett kísérleteket saját programja szerint. Felszólította a híveket, hogy térjenek vissza a fundamentumokhoz, vagyis a Koránhoz és a Próféta szunnájához, és hogy a vallásgyakorlatukat tisztítsák meg a vallási újításoktól. A vahhábiták fő célja kezdetben az eredeti iszlámhoz való visszatérés, a

¹⁰ A síita irányzaton belül kialakult „tizenketteseket”, „heteseket” és „ötösöket” leginkább az különbözteti meg, hogy hány imámot, vallási vezetőt ismernek el. A síitáknak összesen 12 imámja volt, akik közül az első maga Ali volt, míg az utolsó, Muhammad Abu 'l-Kászim 880-ban eltűnt. Ő az ún. rejtőző imám, akinek visszatértekor valósul meg az isteni igazság.

régmúlt hagyományainak a visszaállítása¹¹ volt. A mozgalom tagjai számára ez a törekvés akár a muszlimok elleni harchoz is megfelelő alapot teremtett.

Doktrínájának középpontjába ismételten az egyistenhitet, a tauhidot tette, mert értékelése szerint a kortárs muszlimok a többistenhitűség (*sirk*) bűnébe estek, megfélemltek az iszlám alapvető tanainak követéséről is. Vahháb szövetséget kötött a térség egyik katonailag meghatározó erőt képviselő családjával, a Szaúdokkal, majd ezt követően a szent háború jelszavával rövid idő alatt jelentős területeket hódítottak meg. A XIX. század elején elfoglalták Mekkát és Medinát is, de végül 1818-ban megállították terjeszkedésüket. Ennek ellenére a vahhábizmus nem szűnt meg létezni és Abd al-Aziz ibn Szaúd a XX. század elején létrehozta a vahhábita Szaúd-Arábiát.

A Nyugattal való találkozás a XIX. században újabb reformmozgalmakat indított el, amelyek a tradicionális reformizmussal szemben már a Nyugat hatását is magukon viselték. Az új reformmozgalmak megindulásának okaival maguk a muszlimok is tisztában voltak.

„A hanyatlás, a Nyugat katonai és gazdasági fölénye, a politikai tehetetlenség, a vallási elfajulás és a gazdasági elnyomódás gondolkodásra készítette a muszlim vallástudósokat, akik az ősi alapelvekhez fordultak útmutatásért: Allahnak a Koránban kinyilatkoztatott szavaihoz és Mohamed próféta szunnájához, amelyet főként a hadiszok őriztek meg.”¹²

A kialakult reformmozgalmakban közös vonás, hogy a Nyugattal való ütközés, a nyugati világgal szembeni gazdasági lemaradás hívta életre. Közös céljuk volt, hogy valamilyen változás révén az iszlámot ismételten a fejlődés útjára tereljék. Ezt a két fő áramlatot, a fundamentalizmust¹³ és a modernizmust az azonos cél mellett az eltérő megvalósítás jellemzi, vagyis hogy mit, mennyire és milyen irányban kell megváltoztatni. Amíg a fundamentalizmus a változásokat az iszlám politikai, jogi, társadalmi és kulturális keretein belül igyekszik megvalósítani, addig a másik kifejezetten a modernitásra épít.

¹¹ Elvetette az időközben született új vívmányokat, nem engedélyezte a szórakozást és a szigorú askézist tartotta szükségesnek.

¹² MUNIF, Abdul-Fattah: A muszlim gondolkodás megújulása a 18–21. században, a szalafijja története. <http://iszlám.com/iszlám-az-elet-vallasa/az-iszlám-története/item/1033-a-muszlim-gondolkodás-megújulása-a-18-21-században-a-szalafijja-története>; letöltés: 2015.02.04.

¹³ A kifejezés latin eredetű, amely szó szerint az alapokhoz való visszatérés eszméjét jelenti. A fundamentalizmus kifejezést eredetileg főként amerikai, ún. neoprotestáns irányzatokra alkalmazták, a Biblia szó szerinti értelmezéséhez és tévedhetetlenségéhez való ragaszkodásuk miatt. Egyes nézőpontok szerint a reformáció fundamentalista mozgalomnak tekinthető, mivel a kereszténység fundamentális tanaihoz való visszatérést szorgalmazza, és ebben az értelemben a fundamentalizmus nem hordoz semmilyen pejoratív értelmet.

MUNIF, Abdul-Fattah: Szélsőség és fundamentalizmus – muszlim szemszögből.

<http://iszlám.com/iszlám-az-elet-vallasa/iszlám-es-nyugat/item/1307-szelsoseg-es-fundamentalizmus-muszlim-szemszobol>; letöltés: 2015.02.16.

„A modernisták inkább az iszlámot szeretnék megváltoztatni, hogy megfeleljen a modern világ követelményeinek, a fundamentalisták viszont inkább a világot szeretnék megváltoztatni, hogy ezáltal megfeleljen az iszlám követelményeinek.”¹⁴

A fundamentalizmust mozgalomként tekintve három szárnyra¹⁵ lehet osztani:

- *radikális-aktivista*: az iszlám egész társadalomra kiterjedő átalakító hatását, az átfogó változást akár erőszakos eszközökkel is kész megvalósítani;
- *mérsékelt*: az iszlámnak megfelelő társadalmi rendet politikai eszközökkel, a rendszabályok betartásával tervezi megváltoztatni;
- *konzervatív*: a legminimálisabb változtatással az iszlám által legitimált status quo fenntartása.

A fundamentalizmusnak az elmúlt évtizedekben már nem a vallási, hanem a politikai oldala vált meghatározóvá. Az iszlám mint politikai ideológia jelenik meg, az irányzattal kapcsolatban pedig elterjedt az *iszlamizmus* kifejezés, hiszen olyan politikai-ideológiai indíttatású mozgalomról vagy szervezetekről van szó, amelyek az iszlám vallás sajátosan értelmezett elemeit használják politikai-ideológiai céljaik elérésére.¹⁶ Egyes iszlamista mozgalmak céljaik megvalósítása során radikalizálódtak és az erőszakot mint eszközt elfogadhatónak érezték és érzik a mai napig is.

A radikális eszmék irányába mutató egyik meghatározó fundamentalista irányzat a *szalafizmus*.¹⁷ Ennek kialakulása az európai államok gyarmatosító politikájára, a hódítással szembeni ellenállásra vezethető vissza. A szunnita irányzathoz elsőként a XVIII. században megjelent áramlat a Nyugat gyarmatosító tevékenységére válaszul a konfrontációt helyezte előtérbe, továbbá erőfeszítéseket tett az iszlám ősi értékeihez való visszatéréshez.

A szalafiták elutasították a nyugati civilizációt, ugyanakkor készek voltak átvenni modern technikai és technológiai eredményeit, mivel azokat céljaik eléréséhez fontos eszköznek tartották.

¹⁴ ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. Aula Kiadó, 1998. p. 128.

¹⁵ ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. p. 129.

¹⁶ ROSTOVÁNYI Zsolt: Iszlám(ok) és iszlamizmus(ok) – Válaszadási lehetőségek a globalizáció kihívásaira. In: Rubicon történelmi magazin, 2015/2. szám. p. 31.

¹⁷ A „szalaf” szó arabul elődöt, korai vagy ősi generációt jelent. A Mohamed idejében élő azon három generációt felölelő muszlimokat foglalja magában, akik a Próféta, majd az utána következő „igaz úton járó” kalifák vezetése alatt tisztá, az eredeti iszlám útmutatásai szerinti tökéletes életet éltek. E három nemzedék tagjai igen nagy megbecsülésnek örvendtek a muszlimok későbbi generációi körében, egyfelől azért, mert vagy társai voltak a prófétának vagy közvetlenül utána éltek, másrészt mivel az iszlámot a maga tiszta formájában értették meg és gyakorolták.

BÉRES János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori értekezés, ZMNE, Budapest, 2008. p. 26.

MUNIF, Abdul-Fattah: A muszlim gondolkodás megújulása a 18–21. században, a szalafijja története. <http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/az-iszlam-tortenete/item/1033-a-muszlim-gondolkodas-megujulasa-a-18-21-szazadban-a-szalafijja-tortenete>; letöltés: 2015.02.04.

Az irányzat a XIX. században a kezdeti időszakhoz képest kisebb mértékben átalakult, ettől kezdődően már modern szalafizmusról beszélhetünk. Az iszlám világ társadalmi, politikai és gazdasági megreformálását tekintette elsődlegesnek, elsősorban nyugati minták alapján, főként az iszlám modern katonai és egyéb tudományokkal való összeegyeztetése, illetve a muszlim hagyományok gyakorlatának megváltoztatása, sőt esetenként hatókörének leszűkítése útján.

E korszak egyik legjelentősebb, a békés, politikai megoldást preferáló alakja Dzsamál ad-Dín al-Afgáni¹⁸ volt. Al-Afgáni¹⁹ munkássága során a vallási gyakorlat reformját hangsúlyozta és az európai terjeszkedés ellen prédikált, valamint kidolgozta az iszlám válaszát az európai ateista és materialista nézetekre.

A szalafizmus és a radikalizmushoz vezető út kapcsán szükségszerű megemlíteni az 1928-ban Ahmad Haszan al-Banná által Egyiptomban létrehozott Muzulmán Testvériséget.²⁰ Az alig 22 éves tanító által alapított Testvériség vallási mozgalomként indult, fő céljaként az iszlám eredeti értékeihez való visszatérést hirdette²¹ meg. Banná megfogalmazása szerint a Muzulmán Testvériség²² egyszerre szalafita mozgalom, szunnita hitvallás, szúfi alapigazság, politikai szervezet, testedző testület, kulturális és tudományos társaság, gazdasági közösség és társadalmi tanítás. A kezdeti időszakra jellemző, az alapvetően békés társadalmi átalakítást preferáló szemlélet azt követően változott meg, hogy az 1940-es években kapcsolatba került a Gamal Abdel Nasszer vezette fiatal Szabad Tisztek mozgalomával. A két szervezet a II. világháború alatt és azt követően számos közös merényletet hajtott végre, amely a hatalom egyre erőteljesebb fellépését, ezáltal pedig a szervezet szélsőséges ideológiájának további erősödését eredményezte. A fundamentalizmus korábban tárgyalt hármass felosztását tekintve a kezdeti időkben még mérsékelt, politikai eszközöket alkalmazó Muzulmán Testvériség egyre inkább a radikális-aktivista irányba mozdult el, és nem rettent vissza az erőszak alkalmazásától sem.

¹⁸ Afgánit a muszlim „újjaéledési” és általában a pániszlám mozgalom úttörőjeként tartják számon. BÉRES János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori értekezés, ZMNE, Budapest, 2008. p. 27.

¹⁹ Al-Afgáni bejárta a fél muszlim világot: Medinában, Mekkában is járt, Egyiptomban, Afganisztánban, Indiában és Irakban is élt, sőt Angliában is megfordult.

²⁰ Dzsamál al-Ikhván al-Muszlimín – A Muzulmán Testvérek (Muszlim Testvérek) mozgalma alulról felfelé építkezett, a társadalom alsóbb rétegeiben szerveződött közösségek alkották alapegységeit, tömegbázisát pedig a legszegényebb csoportok körében igyekezett kiépíteni.

²¹ Hitvallása szerint: „Hiszem, hogy a muzulmán feladata újjáéleszteni az iszlám dicsőségét, visszaállítani az iszlám törvényeit. Hiszem, hogy minden muzulmánnak kötelessége a világ magyarázata az iszlám elvei szerint... Amióta a keleti nemzetek elfordultak az iszlám tanításaitól és megkísérelték azt mással helyettesíteni, láthatjuk, miként érik őket keserű csalódások... A keleti vezetők feladata, hogy a nép hitét megszilárdítsák és az elvesztett erkölcsöket visszaállítsák – ez a valóságos újjászületés egyetlen lehetséges útja és csak úgy valósítható meg, ha visszatérnek az iszlámhoz és követik tanításait.”

ROSTOVÁNYI Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról? Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1983. p. 159.

²² A szervezet rövid idő alatt hatalmas népszerűségegre tett szert, több arab országban, köztük Szudánban, Irakban, Szíriában, Jordániában, Jemenben és Szaúd-Arábiában helyi szervezetei jöttek létre.

A Muzulmán Testvériség a harmadik vezetője, Szajjid Kutb Ibráhím²³ ideje alatt tovább radikalizálódott, Kutb letartóztatását és halálát követően pedig végérvényesen megváltozott. A széles tömegbázissal rendelkező mozgalomból zárt, a fegyveres harcot és a merényletek végrehajtását előtérbe helyező illegális szervezetté vált. A börtönévei alatt megírt „Mérnökök” című művében is megfogalmazott szellemi munkássága révén Kutb tételei döntő hatással voltak napjaink szélsőséges ideológiát követő csoportjaira, terrororganizációira. Példaként hozható fel, hogy Burhanuddin Rabbani, az afgán ellenállás egyik meghatározó alakja lefordította Kutb könyvét darira, de az al-Kaida néhány alapítója, Ajman al-Zaváhíri és Ali Amín Ali al-Rasídi szintén magukénak vallották Kutb elméletét.²⁴

Az előzőekben megfogalmazottak természetesen nem jelentik azt, hogy a vahnábizmus és a szalafizmus egyértelműen párhuzamba hozható a szélsőséggel. A merényleteket, a fegyveres harcot céljaik elérése érdekében felvállaló szervezetek a muszlim közösség kisebbségét képviselik. Ennek kapcsán az általánosításnak még a látszatát is el kell kerülni, mivel az csak a szélsőséges nézetek további terjedését okozhatja. Ugyanakkor tény, hogy mind a vahnábizmus, mind a szalafizmus közvetve vagy közvetlenül hatással volt a radikális irányvonalat képviselő csoportokra, lásd a késői Muzulmán Testvériséget. Természetesen vannak szélsőségesen megnyilvánuló muszlimok, akik ezen áramlatok hatására, esetenként az iszlám sajátos értelmezése (félreértelmezése) révén radikalizálódtak, de a muszlim világban a szélsőségesen gondolkodók aránya a mérsékelt gondolkodó muszlimok arányához képest elenyésző. Számos arab országban léteznek szalafita irányzatot képviselő politikai pártok, társadalmi mozgalmak, amelyek kizárólag békés, politikai eszközökkel igyekeznek megtalálni a választ az iszlám modernkori helyére és szerepére.

Összességében megállapítható, hogy a muzulmán lakosság önmagában nem jelent veszélyforrást, sokkal inkább az, hogy körükben olyanok is akadnak, akik fogékonyak a szélsőséges, radikális eszmékre, illetve készek a szélsőséges tevékenységre, együttműködve egyes militáns csoportokkal.²⁵

²³ Kutb világi iskolába járt, így vallási ismeretei eredetileg hiányosak voltak, az iszlámot csak később fedezte fel a maga számára. Tanulmányait követően másfél évtizedig az egyiptomi Oktatási Minisztériumban az iskolareform előkészítésén dolgozott, közben publicistaként, irodalmárként és kritikusként is tevékenykedett. Eközben egyre radikálisabb nacionalista eszmék felé fordult. 1949-ben a minisztérium két éves tanulmányútra küldte az Amerikai Egyesült Államokba. Az ott szerzett tapasztalatai, a szexuális szabadosság, a rasszizmus, a fajok – őt is érintő, hiszen színes bőrűnek számított – elkülönítése, a pénzimádat és a szellemi értékek iránti közömbösség végképp elfordították a nyugati életformától. Végleg az iszlám hagyományok felé fordulva, 1951-ben tagja, majd egyik vezetője lett a Muzulmán Testvériség szervezetének.

PÓCZIK Szilveszter: A radikális politikai iszlám eszmevilága. In: Magyar Tudomány, 2011. május.

<http://www.matud.iif.hu/2011/05/09.htm>; letöltés: 2015.02.16.

²⁴ BÉRES János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei.

Doktori értekezés, ZMNE, Budapest, 2008. p. 32.

²⁵ RESPERGER István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra.

Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2002. p. 80.

AZ ISZLÁM EURÓPÁBAN

Az iszlám megjelenése Európában

Az iszlám Európában való megjelenése, de elsősorban a II. világháborút követő bevándorlási hullám óta a második legnagyobb vallássá vált. A muszlimok jelenlegi létszámára vonatkozóan egészen pontos adatok nem állnak rendelkezésre. Az elmúlt években nyilvánosságra hozott felmérések és statisztikák alapján számuk 15–44 millióra tehető. A szórás abból is adódhat, hogy az adott kutatás a teljes európai kontinenst (a nem EU-tag balkáni államokat és Oroszország európai részét is beleszámítva), vagy csak az Európai Unió 28 tagállamának területét vizsgálja. A létszámadatokban lévő eltérésekkel szemben a százalékok megoszlásban már alig van eltérés, ez alapján a muszlimok az európai lakosság közel 4%-át, míg a globális muszlim népesség 2%-át adják.²⁶

Bár a muszlimok bevándorlása már az európai gyarmatosítás végével megkezdődött, a muszlim kisebbség európai létszámának növekedése elsősorban a II. világháborút követően gyorsult fel, leginkább az egyre növekvő munkaerőhiány miatt. Míg 1950-ben még csak négymillió külföldi élt a nyugat-európai országokban, 1970-re a külföldiek száma már 11 millióra emelkedett, 1992-ben pedig elérte a 19 milliót.²⁷ Becslések szerint 1950-ben 0,8–1,5 millió muszlim élt Nyugat-Európában, 2003-ban pedig már 15 millió²⁸ (a teljes európai kontinensen 29,6 millió). Ez minimum tízszeres növekedésnek felel meg, és a muszlim közösségek hagyományos sokgyermekes családmodelljét tekintve az arányok minden bizonnyal jelentősen változni fognak a jövőben.

Jóllehet a muszlimok száma a XX. század második felétől kezdődően nőtt meg jelentős mértékben, az iszlám európai jelenléte hosszú évszázadokra vezethető vissza. Az iszlám térhódítása a VIII. század elejétől kezdve szinte folyamatos volt, az négy nagyobb hullámban²⁹ valósult meg.

Az első hullám 711-ben kezdődött, amikor Tárik ibn Zijád berber hadvezér fegyveresei élén Gibraltárnál partra lépve Észak-Afrikából az Ibériai-félszigetre érkezett. Az iszlám további előretörését 732-ben Martell Károly állította meg a Loire völgyében, de Spanyolországban egészen az 1492-es évig megmaradt a muszlimok uralma. A IX–XI. században aztán muszlim ellenőrzés alá került Szicília és Dél-Itália is, aminek a XV. század végén a spanyol reconquista,³⁰ illetve a normannok vetettek véget.

²⁶ Pew Research Center – The Future of the Global Muslim Population, 2011.01.27.
<http://www.pewforum.org/2011/01/27/future-of-the-global-muslim-population-regional-europe/>;
letöltés: 2015.02.07.

²⁷ CSIKI Tamás – JUSTH Krisztina: Az iszlám Európában – integráció vagy konfliktus?
In: Nemzet és Biztonság, 2010. december.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/csiki_tamas_justh_krisztina-az_iszlam_europaban_integracio_vagy_konfliktus_.pdf; letöltés: 2015.01.12.

²⁸ LIPTAY Lothar: Az iszlám korunkbeli európai inváziója.
<http://www.refteologia.sk/llikei.pdf>; letöltés: 2015.02.07.

²⁹ ROSTOVÁNYI Zsolt: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. pp. 3–4.
<http://mta.hu/fileadmin/2008/11/04-muszlim.pdf>; letöltés: 2015.01.12.

³⁰ A spanyol „reconquista” szó magyarul „visszahódítást” jelent. Azt a több évszázados folyamatot jelöli, amelynek során az Ibériai-félsziget felszabadult a muszlim uralom alól. A harcokkal teli időszak alatt új királyságok jöttek létre a területen, Portugália is ebben az időszakban alakult meg.

A második szakasz a XIII. században következett be, amikor a mongol-tatár seregek elérték a Volga-medence és a Kaukázus térségét. Néhány generáció alatt muszlim utódállamok, az Aranyhorda³¹ kánságai jöttek létre számottevő muszlim tatár közösségekkel a Volga-medencétől a Kaukázusig és a Krímig terjedő térségben. Ezeket a kánságokat az erős hadsereg és a fejlett kereskedelmi tevékenység jellemezte, amelynek során az Orosz Birodalom különböző részein kolóniákat létesítettek, egyebek mellett a mai Finnország területén, továbbá a mai Lengyelország és Ukrajna határterületein.

A harmadik nagy hullám az Oszmán Birodalom³² nyugati irányba történő terjeszkedésének időszaka volt a Balkánon és Közép-Európában. A török seregek 1389-ben Rigómezőnél legyőzték a szerbeket és a bosnyákokat, ami lehetővé tette számukra a további terjeszkedést Magyarország irányába. Luxemburgi Zsigmond az 1396-ban Nikápolynál elszenvedett vereséget követően passzív védelemre szorult, az ország déli részén védelmi vonalat épített ki. Hunyadi János ezzel szemben sokkal erőteljesebben lépett fel a törökökkel szemben. Az 1443–1444-es hadjáratában egészen a Balkán-hegységig szorította vissza a török hadakat, bár később feladni kényszerült az elfoglalt területeket. Az Oszmán Birodalom végleges térnyerésére Hunyadi Mátyás halálát követően került sor, az 1521-ben Nándorfehérvárnál, majd 1526-ban Mohácsnál aratott győzelem révén.³³

Az Oszmán Birodalom előretörése során török népcsoportok is letelepedtek a Balkánon, akik mellett különböző helyi, főként szláv népcsoportok is felvették az iszlámot, mindenekelőtt Albániában (ahol muszlim többség jött létre), Bosznia-Hercegovinában és Bulgáriában. A balkáni és a Kaukázus környéki muszlim népesség – nem is beszélve az Oszmán Birodalom utódállamáról, Törökországról – tehát őshonos európai muszlim népességnek tekinthető.

A keresztények és muszlimok kiegyenlített erőviszonya mellett a folyamat elhúzódását elsősorban a belviszályok okozták. A muszlimok kiűzésére végül 1492-ben, Granada elestével került sor.
http://hu.wikipedia.org/wiki/Reconquista#A_reconquista_esem.C3.A9nyt.C3.B6rt.C3.A9nete;
letöltés: 2015.02.07.

³¹ Az Aranyhorda mongol állam volt a mai Délnyugat-Oroszország, Ukrajna és Kazahsztán területén, mint a Mongol Birodalom részbirodalma, majd egyik utódállama. Az 1400-as évek elején szétesett, és részállamai az idők folyamán fokozatosan beolvadtak Oroszország területébe.
http://hu.wikipedia.org/wiki/Arany_Horda; letöltés: 2015.02.08.

³² Az Oszmán Birodalom az egyik legnagyobb, a XIV. század elejétől az első világháború végéig fennálló muszlim világbirodalom, amely évszázadokon át megkerülhetetlen hatalmi tényező volt az európai erőviszonyok alakulásában. Az oszmán-törökök a birodalom atyja, I. Oszmán után kapták nevüket. A törökök a Bizánci Birodalom és más szomszédos államok rovására fokozatosan terjesztették ki hatalmukat a térségben, de a XIV. század közepétől már Európa felé terjeszkedtek. A mozgékony, gyors és eredményesen harcoló oszmánok leigázták a balkáni szlávokat, függésbe vonták a románokat és kemény harcokat folytattak előbb Magyarország, majd Velence ellen is. Hűbérésévé tette a Krími Tatár Kánságot és csapataik megjelentek Lengyelország, Ukrajna és Oroszország területén is.

http://hu.wikipedia.org/wiki/Az_iszl%C3%A1m_t%C3%B6rt%C3%A9nete; letöltés: 2015.02.08.

³³ RESPERGER István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra.
Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2002. p. 26.

A nyugat-európai markáns muszlim jelenlét kialakulása a negyedik nagy hullám során ment végbe, amikor is a II. világháborút követően muszlim vendégmunkások tízezrei érkeztek a nyugat-európai államokba.³⁴ Természetesen a II. világháborút megelőzően is éltek muszlim közösségek az európai államokban, de számuk akkor még meglehetősen korlátozott volt.³⁵ Az európai muszlim közösség létszáma kifejezetten 1950 óta vált jelentőssé. A világháborút követő első időszakban főként a munkaerőhiány csökkentése érdekében a munkavállalók hulláma volt a jellemző, míg 1985-től kezdődően már a menekültek játszottak szerepet a számok alakításában.³⁶

Az európai iszlám népesség

A New York-i székhelyű Pew Research Center 2011-ben publikált felmérése³⁷ szerint Európában közel 44 millió muszlim él. A demográfiai adatok a muszlimok létszámának folyamatos növekedését mutatják. 1990-ben létszámuk még csak 29,6 millió volt, míg a számítások szerint 2030-ra 58,2 millió muszlim lesz Európában. Ez a növekvő tendencia főként akkor válik lényegessé, ha figyelembe vesszük, hogy mindeközben az európai „őshonos” lakosság létszáma és aránya folyamatosan csökken (1990-ben 696, 2010-ben 692, míg 2030-ban várhatóan 668 millió). Ez alapján a muszlim közösség aránya az európai összslakosság körében a jelenlegi 5%-ról 8%-ra nő, de egyes országokban ez akár lényegesen magasabb is lehet. A becslések szerint nem zárható ki, hogy Franciaországban az évszázad közepére akár a lakosság felét is elérheti az iszlám hívők aránya. A muszlim és az őshonos lakosságot vizsgálva jelentős eltérések mutatkoznak a korösszetétel³⁸ terén is, ugyanis a muszlim közösségen belül jóval magasabb a fiatalok aránya. Nagy-Britanniában a 16 évesnél fiatalabbak aránya az összslakosságon belül 20%, a muszlim népességen belül egyharmad. Franciaországban a 20 évesnél fiatalabbak aránya 20%, illetve egyharmad, míg Németországban a 18 év alattiak az összslakosság 18%-át, a muszlim kisebbség pedig az egyharmadát adják.³⁹

³⁴ Az első muszlim közösségek az 1960-as évek nagy gazdasági fellendülése idején érkeztek Nyugat-Európa országaiba, amikor a nehéziparnak nagy mennyiségű, olcsó, képzetlen munkaerőre volt szüksége.

PÁLL Zoltán: Az iszlám beszüli magát Európába.

<http://www.168ora.hu/cikk.php?cikk=20050>; letöltés: 2015.02.08.

³⁵ ROSTOVÁNYI Zsolt: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.

<http://mta.hu/fileadmin/2008/11/04-muszlim.pdf>; letöltés: 2015.01.12.

³⁶ HUNDT Anna: Muszlimok Európában, különös tekintettel Németország helyzetére.

Budapest, 2005. p. 20.

http://elib.kkf.hu/edip/D_11140.pdf; letöltés: 2015.02.06.

³⁷ Pew Research Center: The Future of the Global Muslim Population, 2011.01.27.

<http://www.pewforum.org/2011/01/27/future-of-the-global-muslim-population-regional-europe/>;

letöltés: 2015.02.07.

³⁸ Az európai muszlim népesség fiatalodásával ellentétben az őshonos lakosság elöregedése figyelhető meg. Míg az Európai Unió országaiban a kétezres évek közepén 100 aktív dolgozóra 35 nyugdíjas jutott, ez az arány becslések szerint 2050-re 75-re nő, egyes országokban pedig elérheti az 50%-ot.

ROSTOVÁNYI Zsolt: Európai (euro-)iszlám vagy iszlám Európában.

In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. p. 31.

³⁹ ROSTOVÁNYI Zsolt: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.

<http://mta.hu/fileadmin/2008/11/04-muszlim.pdf>; letöltés: 2015.01.12.

A Pew felmérése szerint a regionális megoszlást tekintve a legtöbb muszlim Kelet-Európa⁴⁰ területén található, ami abból következik, hogy a kutatás a legnagyobb európai muszlim populációval (közel 16 millió fő) rendelkező Oroszországot is idetartozónak veszi. A cikk ugyanakkor az orosz muszlim közösségekkel nem kíván foglalkozni, mivel annak vizsgálata akár egy önálló elemzésnek is témája lehetne. Az Oroszország kivételével korrigált adatokat tekintve már változik a kép, így a legnagyobb muszlim populáció (több mint 11 millió) Nyugat-Európában van.

Az oroszországi adatok nélkül vizsgált Európában a legnépesebb muszlim kisebbség Franciaországban található, létszámuk 2014-re elérte a 6,5 milliót, ami 66 millió lakossal számolva közel 10%-ot tesz ki.⁴¹ A második legnagyobb muszlim közösség Németországban található 4,3 millió fővel,⁴² ezt követi Nagy-Britannia 3,4 millió⁴³ muszlimmal.

Mivel a muszlim lakosság a bevándorlás és a hagyományos sokgyermekes családmódel révén folyamatosan nő, a jövőben várható tendenciák megállapítása érdekében érdemes azt is megvizsgálni, hogy a statisztika szerint mely országokba hány muszlim érkezett. A számadatok szerint 2010-ben Spanyolországba érkezett a legtöbb, közel 70 ezer muszlim bevándorló. A második legnépszerűbb európai célország Franciaország (66 ezer), amelyet Nagy-Britannia (64 ezer), majd Olaszország (60 ezer) követ. Ezen országoknál lényegesen kisebb a jelzett mutató Németországban (22 ezer), Svédországban (19 ezer), Belgiumban (14 ezer) és Görögországban (12 ezer). Tízezer alatti muszlim bevándorló érkezett Ausztriába (8 ezer), Norvégiába (7 ezer), Írországra (5 ezer), Hollandiába (3 ezer), valamint Svájcba és Finnországba (2-2 ezer).

E mutatók alapján nem meglepőek, hiszen a legnagyobb muszlim közösséggel rendelkező Franciaország, Nagy-Britannia és Németország mind a lista első felében található, ami igazolja, hogy ezen államok muszlim közösségénél továbbra is folyamatos és nagyarányú növekedés várható. Ennek oka részben abban keresendő, hogy a már letelepedett muszlimok rokonai, családtagjai vagy ismerősei vélhetően ugyanazon célországot választják bevándorlásuk alkalmával (bevándorlási lánc), de meghatározó szerepet játszanak a gazdasági okok is, hiszen a bevándorlók a biztos és megfelelő életszínvonalon való megélhetés feltételeit keresik, aminek leginkább az adott országok felelnek meg. Érdemes megemlíteni, hogy bár a legtöbb bevándorló Spanyolországba érkezett, az egyes országba bevándorlók közötti muszlimok százalékát nézve már Franciaország vezet 68,5%-kal (Spanyolorzágnál ez az adat csak 13%). A felmérés azt is mutatja, hogy a 2010–2015, valamint a 2025–2030 közötti időszakok tényleges és becslés adatait figyelembe véve a muszlim bevándorlók száma Európa majd minden országában csökkenni fog.

⁴⁰ A Pew Research Center hivatkozott tanulmánya szerint Kelet-Európában 18,3, Nyugat-Európában 11,2, Dél-Európában 10,6, míg Észak-Európában 3,7 millió muszlim lakos él.

⁴¹ SOEREN, Kern: The Islamization of France in 2014.

<http://www.gatestoneinstitute.org/4978/france-islamization>; letöltés: 2015.02.07.

⁴² SOEREN, Kern: The Islamization of Germany in 2013.

<http://www.gatestoneinstitute.org/4130/islamization-germany>; letöltés: 2015.02.07.

⁴³ SOEREN, Kern: The Islamization of Britain in 2014.

<http://www.gatestoneinstitute.org/4996/britain-islamization>; letöltés: 2015.02.07.

Fontos kiemelni, hogy az európai muszlim közösség nem homogén, nem képez semmilyen egységet, ami már előljáróban is azt sugallja, hogy a problémáik és a velük kapcsolatos kihívások kezelése sem lehet egységes, minden országban ugyanazon sablon szerint végrehajtható. Az etnikai, a szektariánus és a generációs különbségeken kívül eltérő a befogadó társadalomhoz, a modernizációhoz, az akkulturációhoz⁴⁴ és a valláshoz való viszonyuk is.

Rostoványi Zsolt⁴⁵ vizsgálata szerint az európai muszlim közösségek leginkább az alábbi törésvonalak mentén tagoltak.⁴⁶

Etnikai: az európai muszlimok a legkülönbözőbb etnikumokhoz tartoznak (arabok, törökök, kurdok, pastuk stb.).

Származási hely szerinti: jelentős különbség van az európai muszlimok között származási országaik és származási helyeik szerint (város vagy vidék, konkrét régió stb.).

Szektariánus: az európai muszlimok többségükben szunniták, de körükben jelentős síita közösségek is találhatóak, mint ahogy sokan különböző szúfi rendekhez tartoznak.

Vallásjogi iskolák szerinti: a négy szunnita (hanafita, hanbalita, málikita, sáfíita) és a síita dzsaafarita jogi iskolák⁴⁷ mindegyike jelen van az európai muszlimok között, országonként eltérő súllyal. A franciaországi muszlimok körében például a málikita, a németországiak körében a hanafita jogi irányzat a legelterjedtebb.

Generációs: a II. világháborút követő években érkeztek Nyugat-Európába az első generációs bevándoroltak, napjainkban már a harmadik generáció is felnőttkorba lépett. Igen jelentős különbségek vannak az egyes generációkhoz tartozók felfogása között.

Mérsékelték–radikálisok: a felmérések szerint az európai muszlimok túlnyomó többsége mérsékelt felfogást képvisel, a radikálisok arányát általában 2–3%-ra becsülik, a szélsőséges extremistákét ennél is jóval alacsonyabbra.

⁴⁴ Az akkulturáció a kulturális érintkezésnek olyan folyamatait jelöli, amelyek során társadalmak vagy csoportok, akár akaratlagosan, akár nem, egy másik társadalom vagy csoport bizonyos sajátosságaihoz asszimilálódnak. Egy ilyen folyamat az eredeti kulturális minták mélyebb rétegeiben is változtatásokat eredményez, amelynek végeredményeként új kulturális minta alakul ki.
<http://tarstudszoar.adatbank.transindex.ro/?szo=101>; letöltés: 2015.02.08.

⁴⁵ Iszlámszakértő, egyetemi tanár, a Budapesti Corvinus Egyetem rektora.

⁴⁶ ROSTOVÁNYI Zsolt: Európai (euro-)iszlám vagy iszlám Európában.
In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. pp. 32–33.

⁴⁷ Az iszlám jog rendszere négy elfogadott irányzat vagy ún. jogi iskola gyakorlata révén érvényesül. A köztük lévő különbség nem annyira az elvekben, inkább az alkalmazás módjában és gyakorlatában van. Az irányzatok az alapító vallástudósok nevét viselik: Abú-Hanífa, Málik ibn Anasz, As-Sáfíi és Ahmad ibn Hanbal. A négy szunnita jogi irányzat mellett ötödikként szokták említeni a Dzsaafar Asz-Szádik nevéhez fűződő síita vallásjogi felfogást.

BODNÁR Előd: A németországi muszlimok helyzete Thilo Sarrazin könyvének tükrében. p. 5.
http://ittvagyunk.eu/application/essay/136_1.pdf; letöltés: 2015.01.12.

Valláshoz való viszony: az Európában élő muszlimok eltérően viszonyulnak az iszlámhoz mint valláshoz. Vannak, akik a „totalizáló” iszlám felfogását képviselik, míg mások szerint az iszlám „puszta vallás”, amelynek nincs hatása az élet egyéb területére.

Befogadó társadalomhoz való viszony: az európai muszlimok megosztottak abban a tekintetben is, hogy szeparálódni kívánnak az őket befogadó társadalomtól, vagy ellenkezőleg, integrálódni abba. Az iszlám nevében elkövetett erőszakos akciók és ennek nyomán a muszlimok erősödő stigmatizációja komoly ellenreakciókat váltott ki a muszlim közösségek részéről. Egy részük a befogadó nem muszlim társadalomtól való eltávolodást, bizonyos mértékű szeparálódást, a muszlimokat is érintő nyilvános eseményekről való távolmaradást választotta.

A legnagyobb muszlim közösségeket a Törökországból érkezettek adják, akik elsősorban Németországban, Hollandiában, Dániában és Ausztriában élnek. A második legnépesebb közösség a Belgiumban, Spanyolországban, Franciaországban és Hollandiában letelepült marokkói, akiket a Franciaországban élő algériaiak követnek. Nagy-Britanniában a legnagyobb számban pakisztániak és bangladesiek tartózkodnak. Az európai muszlim népesség 80%-a a 100 ezer főnél több lakosú nagyvárosokban él, egyes nagyvárosokban az arányuk igen jelentős, akár a 10–25%-ot is meghaladja. Extrém értéknek számít Marseille muszlim lakosainak az aránya, amely egy 2011-es felmérés szerint 30–40% között volt.⁴⁸

Egy muszlim közösségek körében végzett felmérés szerint⁴⁹ Hollandiában a törökök 36%-a, míg a marokkóiak 47%-a él a négy legnagyobb városban (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht és Hága). Nagy-Britanniában a muszlimok 38%-a Londonban telepedett le, de jelentős a számuk az ország középnyugati részének nagyvárosaiban is. Talán az egyedüli kivételt Németország képezi, ahol a muszlim kisebbség kevésbé koncentráltan él. Ennek oka részben a német ipar természetéből fakad, mivel a bevándorlóknak munkalehetőséget kínáló gyárak az ország területén jobban szétszórva, a kisebb városokat és településeket is érintve helyezkednek el.

A legtöbb országban jellemző a marginalizálódás, ami leginkább abban nyilvánul meg, hogy a muszlim lakosság többsége az elmaradott, fejlesztéseket nélkülöző külvárosokban elkülönülten, enklávékban él. Franciaországban például a törökök 51%-a, az algériaiak 44%-a és a marokkóiak 41%-a a nagyvárosok azon negyedeiben lakik, ahol az otthonok harmadában migránsok élnek. A szociális mutatók a muszlimok között lényegesen rosszabbak, mint az őshonos lakosságé. Az általános gazdasági növekedés lelassulásával sokuknak nincs munkája, többségük pedig nem jut el a középiskoláig.

⁴⁸ ROSTOVÁNYI Zsolt: Európai (euro-)iszlám vagy iszlám Európában.

In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. p. 31.

⁴⁹ Muslims in Europe – A report on 11 EU Cities.

Open Society Institute, New York–London–Budapest, 2010. pp. 133–134.

<http://www.opensocietyfoundations.org/reports/muslims-europe-report-11-eu-cities>;

letöltés: 2015.02.08.

A következőkben a téma szempontjából legfontosabb európai országok muszlim közösségeit, az őshonos lakosság és a betelepülők viszonyát, a bevándorláspolitikát és a kialakult problémákat szeretném bemutatni. A felsorolásból nem hagyható ki Franciaország, Nagy-Britannia és Németország, de a földrajzi közelség és Magyarország biztonságpolitikája szempontjából meghatározó terület révén szükségesnek tartom megemlíteni a nyugat-balkáni régiót is.

Franciaország

Franciaország és az iszlám kapcsolata több évszázadra vezethető vissza. Habár az első érintkezés a VIII. században történt, amikor a muszlim törzsek Ibérián keresztül Franciaország déli területein is megjelentek, a leginkább meghatározó jelentőségű események Napóleon egyiptomi hadjárata 1798-ban, valamint Algéria gyarmatosítása 1830-ban. A XIX. században aztán Franciaország a második számú gyarmattartóvá vált nemcsak az afrikai kontinensen, de a Közel-Keleten is.

A Franciaországban élő muszlimok többsége a kolonizációs múlt miatt az afrikai kontinensről, kiemelten annak északi (Algéria, Marokkó, Tunézia) és nyugati (Szenegál, Mali, Mauritánia) országaiból érkezett, de jelentős a török népesség is, valamint előfordulnak az Indiai-óceán szigetvilágából és Ázsiából (Pakisztán, Irán) betelepülők is. Kis számban ugyan, de jellemző Franciaországra az iszlám hitre áttérték csoportja is. A franciaországi muszlimoknak csak közel 50%-a arab származású, míg a fennmaradó rész algériai és marokkói berber, illetve a már említett régiókból érkezettek. Mint az európai muszlimok általánosságban, a Franciaországban élők sem egységesek. Ez a megállapítás még az afrikai gyökerekkel rendelkezők esetében is helytálló, akik szintén több alcsoportba oszthatók, közöttük pedig kulturális és vallási különbségek figyelhetők meg. Az Algériából származók például két jól elhatárolható alcsoportra tagolhatók: az egyik azon arabok és berber, akik Algéria függetlenedési törekvései alatt a francia oldalon harcoltak, majd a függetlenség kivívásakor Franciaországba menekültek, míg a másik a dekolonizációt követően bevándorolt arab munkások már itt született gyermekei.⁵⁰

A muszlimok létszáma közel 6,5 millióra tehető,⁵¹ akiknek közel 80%-a az északi és a keleti országrész nagyobb városaiban, főként Párizs (35–40%), Marseille (15–20%), Lion (15%) és Lille (5–10%) külvárosaiban él, de jelen vannak Strasbourgban és Bordeaux-ban is. A muszlimok jelenlétét 1600 mecset és imahely, 3000 helyi szervezet és három oktatási központ jelzi.⁵² A franciaországi iszlám alapjában véve mérsékelt, a Maghreb-országokat⁵³ domináló málikita jogi iskolát követi, amely a szokásokra és a hagyományokra építkezik.

⁵⁰ BIGOT, Adèle: Islamic Radicalization in France.

International Institute for Counter-Terrorism, 2013. pp. 5–8.

<http://www.web.archive.org/web/20131014171514/http://www.ict.org.il/LinkClick.aspx%3Ffileticket%3D4p-W9txUG8%3D%26tabid%3D66>; letöltés: 2015.02.08.

⁵¹ A pontos számadatokat nehéz meghatározni, mivel egy 1978-ban elfogadott törvény értelmében tilos a faji vagy etnikai származásra, továbbá a politikai, a filozófiai és a vallási hovatartozásra vonatkozó információk közvetett vagy közvetlen gyűjtése.

⁵² HUNDT Anna: Muszlimok Európában, különös tekintettel Németország helyzetére.

Budapest, 2005. p. 22. http://elib.kkf.hu/edip/D_11140.pdf; letöltés: 2015.02.06.

⁵³ A Maghreb-országok közé Marokkó, Nyugat-Szahara, Algéria, Tunézia és Líbia tartozik. Elvben Mauritánia is a Maghreb része, de sok esetben már Nyugat-Afrikához sorolják.

Az első nagy bevándorlási hullám az I. világháborút követően indult meg Franciaország irányába, de a folyamatot szabályozni kívánó bevándorláspolitikáról inkább a II. világháborút követően beszélhetünk. Az előírások az elmúlt évtizedek alatt szinte folyamatosan változtak, ami társadalmi, gazdasági és politikai okokra vezethető vissza. A mindenkor szabályozást⁵⁴ a politikai vezetés Franciaország aktuális igényeinek megfelelően igyekezett alakítani, de különböző politikai indokok miatt ezen többször enyhítettek. A kormány 1974 és 1980 között erőteljesebben kívánt fellépni a bevándorlókkal szemben, először törvényi szabályozással, majd kitoloncolással,⁵⁵ de végül egyik módszer sem járt sikerrel, ami új fejezetet nyitott a bevándorláspolitikában. A politikai elit kénytelen volt elismerni a bevándorló közösségek jelenlétét és foglalkozni a problémával. Felismerték, hogy a folyamatot nem lehet megállítani, nem létezik „zéró bevándorlás”, ezért innentől kezdve elsősorban az illegális bevándorlás visszaszorítására és a legálisan érkezők társadalmi integrálására fókuszáltak.

A francia modell a laicitásra⁵⁶ épül, amelynek lényege az állam semlegessége, a szekularitás, vagyis az állam és a vallás szétválásának megvalósítása, és hogy az állam szemében minden ember egyenlő, ugyanolyan jogokkal és kötelezettségekkel bír. Ennek az elvnek az érvényesítése eredményezte többek között a 2000-es évek elején elhíresült fejkendőügyet, amelyet a muszlimok az iszlám elleni támadásként értelmeztek. Az eset még 1989-ben kezdődött, de az éleződő viták⁵⁷ miatt fokozatosan reflektorfénybe került. A végül 2004-ben elfogadott, a vallási jelképek viseléséről szóló törvény kimondta, hogy tilos azon jelképek viselése, amelyek „feltűnően” jelzik a vallási hovatartozást. Ez a muszlim fejkendőn kívül ugyanúgy vonatkozott a zsidó kippára és a nagyméretű keresztre is,

⁵⁴ A bevándorlás szabályozásának keretét máig meghatározó, 1945-ben elfogadott törvény szerint két feltételnek kell megfelelni: a külföldi munkás nem veszi el a francia munkavállaló elől a helyet, illetve már megérkezésekor rendelkezik lakhellyel. Az engedély megszerzésének kezdetektől fogva nem volt etnikai kritériuma, továbbá a munkavállaló családtagjai is megkapták a tartózkodási engedélyt.

SZÜCS Anita: „Szabadság, egyenlőség, testvériség” és a rasszizmus: muszlimok Franciaországban.

In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. pp. 234–235.

⁵⁵ 1974-ben a legképzetlenebb rétegek hazatelepítésének céljából a kormány törvényben kötelezte a külföldi munkavállalók egy részét, hogy adott idő után hazatérjenek. A programhoz segélyt is társított, azonban mindez nem érte el a célját, mivel a hazatelepülés mellett döntők többsége európai állampolgár volt, ráadásul megnőtt az illegális bevándorlók száma is. A kudarc miatt 1978-ban az erőszakos repatriálás mellett döntöttek, de politikai okokból a kormány végül 1980-ban visszavonta intézkedését.

SZÜCS Anita: „Szabadság, egyenlőség, testvériség” és a rasszizmus: muszlimok Franciaországban.

In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. p. 239.

⁵⁶ A laicitás, a laikus állam alapvetően azt jelenti, hogy az állam egyetlen felekezetet sem részesít előnyben, és meghatározott keretek között szavatolja mindegyik szabad megnyilvánulását. Célja elkerülni azt, hogy a meggyőződése, életfelfogása miatt bárki is diszkriminációt szenvedjen.

http://szekularis.blog.hu/2014/03/21/laicitas_jakab_attila#more5872366; letöltés: 2015.02.09.

⁵⁷ A fejkendő kérdése nem csak Franciaországban, hanem Németországban, Nagy-Britanniában, Hollandiában és Belgiumban is politikai és jogi vitát kavart.

ugyanakkor azok „eltakarása” könnyebben megoldható volt, a muszlimokat viszont vallásuk kötelező előírásában⁵⁸ és kulturális identitásuk kifejezésében korlátozta.

A francia modellt egyes szakértők lassúnak és sok tekintetben sikertelennek tartják. Az aktuális bevándorláspolitikát meghatározása ráadásul összefüggésben van a szavazóbázis megtartásával, ezért sok esetben a politikai retorika részévé válik, de van, hogy a színpalán mögé kényszerül.

A problémát a fentiekén kívül az őshonos lakosság bevándorlókkal szembeni viszonya is élezi, hiszen nem toleránsak az eltérő kulturális identitással szemben. A beilleszkedési kudarcok azt eredményezik, hogy a harmadik vagy a negyedik generáció egyes tagjai,⁵⁹ akik már Franciaországban születtek és tulajdonképpen franciáknak is tartják magukat, a kudarcok láttán már meg sem próbálnak alkalmazkodni. Emiatt saját „szubkultúrát” hoznak létre és marginalizálódnak. Ez a szűkebb, elsősorban a külvárosokban élő munkanélküli réteg a szociális és egyéb problémákat az iszlám egyfajta radikális interpretációja segítségével kívánják orvosolni. A reislamizáció keretében a fogadó társadalommal szemben a muszlim gyökerek keresése valósul meg, amelynek során akár szélsőséges nézetekkel is találkozhatnak. Időről-időre ezek a rétegek vesznek részt például a különböző zavargásokban, az autógyűjtogatásokban. Természetesen ez csak egy szűk réteg, a többség vallását és kultúráját megőrizve sikeresen integrálódott a társadalomba.

Nagy-Britannia

Ha Franciaország vonatkozásában a muszlim bevándorlást az afrikai területekkel való gyarmati kapcsolat határozza meg, akkor Nagy-Britannia esetében ez az indiai szubkontinensre kiterjedő kolonizációs múltban keresendő. Nagy-Britanniában a XIX. század közepén Londonban, Cardiffban, Liverpoolban és Manchesterben jelentek meg az első muszlim bevándorlók, de számuk a többi európai országhoz hasonlóan a II. világháborút követő munkaerőhiány miatt nőtt meg jelentősen, elsősorban a Brit Nemzetközösség országaiból.⁶⁰ A többi európai

⁵⁸ A fejkendő viselésének vallási kötelességként való értelmezéséről viták vannak a muszlim közösségeken belül. A muszlim ruhadarabok védelmezői a Korán 33. fejezet (szúra) 59. versére (ája) szoktak hivatkozni, az azonban nem írja elő egyértelműen az egész arc elfedését. Az említett 33. szúra 59. ája így szól: „Ó Próféta! Mondd hitveseidnek, lányaidnak, s a hívő asszonyoknak, hogy vonják magukra lepleiket. Ez így jobb, s ők megismerhetők, s nem háboríttatnak. S Allah a Megbocsájtó, a könyörületes.” A leplekbe burkolózás mértékét azonban már a szunna és a hadisz, továbbá a muzulmán vallástudósok tanítása határozzák meg.

<http://mindennapi.hu/cikk/sagaegyhazi/az-islam-irja-elo-a-csador-2011-04-11/2561>;
letöltés: 2015.02.12.

Vö. SZÜCS Anita: „Szabadság, egyenlőség, testvériség” és a rasszizmus: muszlimok Franciaországban. In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. pp. 220–222., 444. jegyzet.

⁵⁹ E generációk tagjai már Franciaországban szocializálódtak, esetenként arabul sem beszélnek, továbbá másként viszonyulnak a valláshoz, ami számukra már a magánszféra részévé vált.

⁶⁰ A folyamatot segítette, hogy a Brit Állampolgársági Törvény (1948) a Nemzetközösség országaiból érkezetteknek ugyanazon jogokat és kiváltságokat biztosította, mint a brit állampolgároknak. Ezen a gyakorlaton két alkalommal is szigorítottak. Az 1962-ben elfogadott törvény már korlátozta a bevándorlást, az 1981-ben módosított állampolgársági törvény pedig kimondta, hogy a korábbiakkal ellentétben a Nagy-Britanniában született személy legalább az egyik szülő brit állampolgársága esetén kapja meg automatikusan a brit állampolgárságot.

országához hasonlóan a Nagy-Britanniában élő muszlim közösség sem homogén, 56 etnikumból áll és 70 nyelven beszélnek. Legtöbben, mintegy 60%-uk Pakisztánból és Bangladesből érkeztek és érkeznek jelenleg is, de az Afrikából (Marokkó, Kenya, Szomália, Egyiptom), a Közel-Keletről (Libanon, Jemen, Irak), valamint Ciprusról, Malajziából, Iránból, Törökországból és Bosznia-Hercegovinából származó muszlimok is letelepedtek a szigetországban, sok esetben nemcsak munkavállalási céllal, hanem menekültügyi státus reményében is.

A muszlimok növekvő száma az 1960-as, 1970-es években egyre inkább közösségé kovácsolta őket, egyre kevésbé tekintettek önmagukra jövevényekként. Ebben az időszakban nőtt meg ugrásszerűen a mecsetek⁶¹ és az iszlám szervezetek száma. Ez utóbbiak célja volt a vallási élet formálásán kívül a szociális, a kulturális és az oktatási feltételek fejlesztése is. A közösségformálás ezen lépései, valamint a törvényi szabályozás szigorításától való félelem kapcsán megnőtt családgyesítések újabb bevándorlási hullámot indítottak, egyes becslések szerint az 1990-es évek közepére megduplázódott a muszlimok száma.⁶²

A Nagy-Britanniában élő muszlimok száma 3,4 millióra tehető. Többségük szunnita, de előfordulnak a síita irányzat és a szúfi rend képviselői is. A 2001-es népszámlálási adatok szerint a muszlim közösség 46%-a már Nagy-Britanniában született, ami a kor szerinti megoszlásban is tükröződik, hiszen ugyanezen felmérés szerint a muszlimok egyharmada 16 évnél fiatalabb volt.⁶³ A brit muszlimokra is jellemző, hogy elsősorban a nagyobb városokban, többségében egy-két külvárosi negyedben koncentráltan telepedtek le. A teljes muszlim lakosság 75%-a 24 városban él, a legnagyobb közösség (38%) a fővárosban található. A közösségre jellemző a fiatalok iskolázatlansága, ami gátolja felemelkedésüket, a korábbi generációk társadalmi és szociális szintjéről való kitörést, míg a munkaerőpiacon a megfelelő képzettség hiánya jelent hátrányokat.

Összehasonlítva a brit politikai elit bevándorláspolitikájában tetten érhető muszlimellenességet a franciaországi állásponttal megállapítható, hogy amíg a franciák elsősorban a gazdasági visszaesés során a munkahelyek védelmében igyekeztek korlátozni a bevándorlást, addig Nagy-Britanniában már a kezdetektől egyfajta rasszizmus volt megfigyelhető, a korlátozásokat faji alapokon, bőrszín alapján hozták meg, hogy ezáltal is megőrizték a brit társadalom homogenitását.

ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám Nagy-Britanniában.

In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. pp. 351–353.

⁶¹ Az 1990-es évek közepére legalább 839 mecset épült, a különböző, helyi érdekeltségűtől az országos hatáskörig terjedő iszlám szervezetek száma pedig elérte a 950-et. 2007-ben a mecsetek száma már elérte az 1600-at.

⁶² ANSARI, Humayun: Muslims in Britain, Minority Rights Group International, London, 2002. pp. 6–7. http://www.wnss.agh.edu.pl/other/materialy/90_2011_03_31_10_03_41_MRG_muslimsinbritain.pdf; letöltés: 2015.02.08.

⁶³ Muslims in the UK: Policies for Engaged Citizens, Open Society Institute, Budapest, 2005. p. 13. <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/muslims-uk-policies-2005-20120119.pdf>; letöltés: 2015.02.10.

Mindezen okok miatt az európai országok közül a Nagy-Britanniában élő muszlimok jelentős százalékban diszkriminálva érzik⁶⁴ magukat, közöttük a legmagasabb arányú a Nyugat negatív, valamint az iszlám és a modern társadalom közötti kapcsolat konfliktusként történő megítélése, ami a radikalizmussal szimpatizáló, ahhoz közeledő fiatalok számának folyamatos növekedését eredményezi a szigetországban. Ez az évek során tüntetésekből és támadásokból is megnyilvánult, elég, ha a 2005. július 7-én Londonban végrehajtott robbantásos merényletekre gondolunk, de megemlíthetők a 2001 tavaszán és júliusában észak-angliai városokban a muszlim és az „őshonos” fiatalok között kialakult összecsapások is.⁶⁵

Németország

A korábban tárgyalt Franciaországgal és Nagy-Britanniával szemben Németország nem rendelkezett gyarmatosító múlttal, ezért a muszlimok bevándorlása során ez nem volt meghatározó elem. A három országot vizsgálva más pontokon is jelentkeznek különbségek. A németek nemzetfogalma jelentősen eltér például a franciákétól, hiszen a németek a tőlük etnikailag különböző személyeket mindig is kívülállónak tekintik, szemben a franciákkal, akik az államhatáron belül élők etnikai, vallási vagy faji hovatartozásuktól függetlenül – a korábban is tárgyalt laicitás elve alapján, legalábbis a törvény szerint – „egyenlőnek” tartják. Talán éppen ebből a német felfogásból is adódik az a különbség, hogy a Németországba érkező munkavállalókra „vendégmunkásokként” tekintettek, állampolgárságot pedig lényegesen nehezebben kaptak, mint mondjuk Nagy-Britanniában. További lényeges eltérés a nyelv kérdése. Franciaország és Nagy-Britannia esetén az elsődlegesen a gyarmatokról érkező bevándorlóknál nem, vagy csak minimális mértékben jelentkeztek nyelvi korlátok, míg Németország esetében ez jelentős hátrányt jelentett a muszlimok beilleszkedésénél.

Németország muszlim bevándorlókkal való első találkozása a XVII. század végén volt, az Oszmán Birodalom európai térnyerése kapcsán számos török katona maradt Bécs környékén, akik a német államok területén telepedtek le. A XVIII. században aztán Poroszország irányából érkeztek újabb muszlimok, majd ismét a törökök kerültek előtérbe. Németország és Törökország a XIX. századtól kezdve szoros kapcsolatokat ápolt, az I. világháborúban egymás szövetségeseiként vettek részt. A Törökországból érkezők bevándorlása a II. világháborút követően a munkaerőigényt generáló helyreállítások időszakában vált jelentőssé, bár nem csak törökök érkeztek. A németek eleinte valóban csak „vendégmunkásokként” tekintettek rájuk, és úgy gondolták, hogy a megfelelő anyagi háttér megszerzését követően hazatérnek. Ez a törökök németországi életmódjára is kihatott, egyik fél sem igyekezett megismerni a másikat, így a törökök teljesen elszeparáltan éltek, és a németek sem nagyon vettek róluk tudomást. Ugyanakkor a hosszú évek alatt a

⁶⁴ Egy 2001-es felmérés szerint a muszlimok harmada, főként a fiatalabb korosztályba tartozók érezték úgy, hogy a kormány nem tesz eleget jogaik védelmé érdekében. p. 17.
<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/muslims-uk-policies-2005-20120119.pdf>,
letöltés: 2015.02.10.

⁶⁵ ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám Nagy-Britanniában.
In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. p. 349.

törökök elszakadtak az óhazától, a megélhetési feltételek is jobban biztosítottak látszódtak, ezért jelentős hányaduk a maradás mellett döntött és családját is Németországba költöztette. Habár a bevándorlók egyre nagyobb száma miatt szükségserűvé vált, hogy a kezdeti „elkülönült együttélés” megszűnjön és a törökök kultúrájukat megtartva minél inkább beilleszkedjenek az idegen környezetbe, a tapasztalatok alapján ez a már Németországban született második és harmadik generációnak sem sikerült.

A németországi muszlimok száma 4,3 millióra tehető, ezzel Franciaország mögött a második legnagyobb muszlim közösség itt él Európában. A muszlim közösség mintegy 70%-a török származású, de további meghatározó csoportok érkeztek a balkáni államokból (boszniai, albán és koszovói menekültek), a Szovjetunió egykori tagállamaiból, valamint a Közel-Keletről (Libanon), Ázsiából (Irán, Afganisztán) és Afrikából. A muszlimok 74%-a szunnita (legtöbbsen a hanafita jogi iskola követői), 13%-a alevi,⁶⁶ 7%-a pedig síita. Kisebb százalékban található az ahmadijja irányzatának követői, szúfik és ibáditák.⁶⁷ Egy 2009-es felmérés szerint a németországi muszlimok közel fele rendelkezik német állampolgársággal, bár körükben gyakori a kettős állampolgárság.

A muszlim közösség szociális helyzetére szintén, bár kisebb mértékben jellemző, hogy koncentráltan, nagy- és közepes nagyságú városok (Berlin, München, Frankfurt am Main, Duisburg, Köln) peremkerületeinek olcsó lakónegyedeiben élnek. Az oktatás területén az őshonos lakossággal szemben szintén elmaradást mutatnak, bár tény, hogy a második és a harmadik generáció esetében már némi fejlődés figyelhető meg.

A muszlim kisebbség és az őshonos többség között Németországban kialakult egyik vita nagyban hasonlít a korábban tárgyalt franciaországi esethez, mivel itt is a fejkendő tanintézményekben történő viselése körül alakult ki összetűzés. Érdekes tény, hogy Németország több tartományában is 2004-ben fogadták el azt a törvényt, amely megtiltotta a fejkendő viselését. A probléma politikai vetületét mutatja, hogy egy felmérés szerint a muszlim nők többsége amúgy nem hordja a fejkendőt. A témával kapcsolatban érdekes párhuzamként jelenik meg,

⁶⁶ Az alevik olyan anatóliai törzsekből származtathatók, amelyek a XIV. században az iráni szúfi renddel építettek ki kapcsolatot, és elkülönültek az ortodox muzulmán hitvallástól. Az 1922-ig fennálló Oszmán Birodalomban eretnekeknek tekintették, és jogtalan módon erkölcstelenséggel, sőt vérfertőzés gyakorlásával vádolták őket. Németországban a bevándorlók első hullámának mintegy 40%-a alevi volt. Határozottan elhatárolták magukat politikai tárgyalások szintjén is a szunnitáktól, a kulturális különbségeket hangsúlyozva. 2001. szeptember 11-e után kérelmezték a muzulmán vallástól különálló vallási közösségként való elismerésüket a német hatóságoktól. Az állami elismerést kevesebb mint két éven belül megkapták, így ma már gyermekeik vallásos oktatásban is részesülhetnek az iskolákban.
DR. KEHL BODROGI Krisztina: Vallás, filozófia vagy kultúra? Alevita identitáspolitikák Törökországban és a németországi diaszpórában?
<http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,ParticleScreen.vm/id/42303>;
letöltés: 2015.02.10.

⁶⁷ ROSTOVÁNYI Zsolt: A németországi muszlim közösségek.
In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. p. 301.

hogy Törökországban a parlamenti képviselőknek, az állami alkalmazottaknak és a tanárnőknek szintén tilos a fejkendő viselése.⁶⁸

A Németországban, de több más nyugat-európai államban is⁶⁹ jelentkező további probléma a mecsetek építése körül alakult ki. Németországban jelenleg közel 2000 imahely található, de egyes becslések szerint ennél lényegesen több. A németek a mecsetek építése kapcsán (közel 120) elsősorban a hagyományos környezetükben történő változást vetik fel problémaként. A két fél megnyilatkozásai kapcsán ugyanakkor egyértelművé vált, hogy a mecsetek és a minaretek kérdését elsősorban a politikai vita ürügyeként használták fel.

A balkáni muszlimok

A Balkán az iszlám tekintetében mindig is egy sajátos terület volt, hiszen mind a nyugat-európai, mind a tradicionális muszlim közösségektől különbözik. A balkáni közösségek meglehetősen differenciáltak, eredetüket, vallásukat és nyelvüket illetően is. A vallást tekintve a vizsgált muzulmánokon kívül római keresztények és pravoszlávok élnek a legnagyobb számban a Balkánon, de emellett több protestáns és kisebb zsidó közösség is létezik. A két legjelentősebb muszlim népcsoport a bosnyák és az albán⁷⁰ áttérés útján váltak muzulmánná, míg a török muszlimok az Oszmán Birodalom térnyerésekor telepedtek meg a térségben. A nyelvet tekintve három csoport jellemző: a szláv, az albán és a török.

Mint azt már korábban, az iszlám európai megjelenése kapcsán említettem, a törökök az Oszmán Birodalom XIV. századi előretörésekor telepedtek meg a Balkánon, a meghódított helyi, főként szláv népcsoportok pedig felvették az iszlámot,⁷¹ többségében Albániában, Bosznia-Hercegovinában és Bulgáriában. A török ajkú muszlimok többsége a törökök I. világháború következményeként történt kiszorulásakor tért vissza hazájába, térségben maradt csoportjaik a legnagyobb számban jelenleg Bulgáriában találhatók.

A régióban jelenleg mintegy 7,3 millió muszlim él, ők nagyjából 16%-át alkotják az európai muszlim közösségnek. A legnagyobb muszlim lakosság Albániában (2,6 millió) és Koszovóban (2,1 millió) található, ebben a két államban többséget alkotnak a muszlimok. Boszniában már nincs többségben a muszlim közösség (1,6 millió), míg Macedóniában, Szerbiában és Montenegróban jelentős kisebbségben élnek.

⁶⁸ BODNÁR Előd: A németországi muszlimok helyzete Thilo Sarrazin könyvének tükrében. pp. 5–11. http://ittvagyunk.eu/application/essay/136_1.pdf, letöltés: 2015.01.12.

⁶⁹ Svájcban például 2009-ben népszavazást tartottak a kérdésben, amelynek eredményeként minaretépítési tilalom lépett életbe.

⁷⁰ A vallás is megoszlik, hiszen az albánoknak csak 70–80%-a muszlim, kb. 20%-a ortodox, 10%-a pedig katolikus.

⁷¹ Az áttérés nem kényszer következtében valósult meg, sokkal inkább a társadalomban elfoglalt kiváltságos gazdasági pozíciók megőrzésére, vagy egyéb, a muszlimoknak kijáró könnyítések megszerzésére irányult. ROSTOVÁNYI Zsolt: Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. p. 16. <http://mta.hu/fileadmin/2008/11/04-muszlim.pdf>, letöltés: 2015.01.12.

A balkáni muszlim közösségek többségében a szunnita irányzatot követik, a síiták kevésbé jellemzőek. A nyugat-európai országoknál említett, a bevándorlás révén kialakult integrációs probléma a Balkánra nem jellemző, tekintve, hogy az áttért vagy betelepült muszlim közösségek évszázadok óta jelen vannak, így mára már az őshonos lakosság részét képezik, beleolvadtak abba.

A régió muszlim közösségeit tekintve inkább meghatározónak tekinthető, hogy nem jellemzi őket összetartás, valamint sokkal intenzívebben tartják a kapcsolatot a Közel-Kelet muszlim közösségeivel, mint az európaiakkal. Ez leginkább a délszláv háborúk időszakában, illetve azt követően vált egyértelművé. Ennek egyik folyamánya a régiót napjainkban is meghatározó biztonságpolitikai kérdés az iszlám radikális irányzatainak megjelenése és terjedése.

Az iszlám irányzatainak bemutatásánál tárgyalt vahhábizmus az 1992–1995 közötti délszláv háború idején jelent meg a térségben. Az akkori boszniai elnök, Alija Izetbegovic⁷² iszlám radikálisokat hívott segítségül a muzulmán közösség megvédésére. A Szíriából, Kuvaitból, valamint Szaúd-Arábiából érkező fegyveresek közül mintegy 350 fő a békekötést követően is a régióban maradt, és külföldi hitoktatók révén terjesztik a radikális eszméket. A vahhábíták jelenleg elsősorban Bosznia-Hercegovinában (központjuk Gorna Maoca), valamint a Szerbia és Montenegró határvidékén lévő Szandzsák területen (központjuk Novi Pazar) található.⁷³ Pontos számadat nem áll rendelkezésre létszámukról, de becslések szerint az közel 3000 főre tehető.

Az előzőekben bemutatott országok példái jól mutatják, hogy a bevándorlás munkaerőpiacra gyakorolt pozitív kezdeti hatásaival szemben a muszlim közösségek tömeges megjelenése feszültséget generált a letelepedni szándékozók és az őshonos lakosság között. Ennek oka nem kifejezetten az iszlám és a kereszténység közötti különbségből adódik, annak sokkal inkább politikai, társadalmi és gazdasági aspektusai vannak.⁷⁴ Mint láttuk, az európai muszlimok általában lényegesen rosszabb körülmények között élnek, mint a többségi társadalom. Általános probléma a gettósodás, az elidegenedés, a szegénység. A muszlimok a nagyvárosok külső kerületeiben kirekesztve élnek, a városok és a társadalom peremén megtűrik, de nem fogadják be őket. A fiatal muszlimok többsége elégedetlen a társadalmi helyzetével, iskolázottságuk nem biztosított, munkalehetőségeik korlátozottak, és többnyire diszkriminációval szembesülnek a munkaerőpiacon.

⁷² A mérsékelt iszlám politikusnak tartott Izetbegovic titokban közeledett az iszlám szélsőségesekhez, kapcsolatba lépett az al-Kaida szaúdi szárnyával, sőt közvetett módon Oszama bin Ladennel is. Iszlám vahhábíták a Balkánról. Népszava, 2011.11.14.
<http://nepszava.hu/cikk/490574-islam-vahhabitak-a-balkanrol>; letöltés: 2015.02.13.

⁷³ Iszlám vahhábíták a Balkánról. Népszava, 2011.11.14.
<http://nepszava.hu/cikk/490574-islam-vahhabitak-a-balkanrol>; letöltés: 2015.02.13.

⁷⁴ Bernard Lewis orientalista szerint a muszlimok Nyugattal szembeni „dühének” okait keresve arra a következtetésre jutott, hogy az nem az aktuálpolitikai eseményekkel kapcsolatos, hanem a Nyugattal mintegy 1400 éve fennálló, az utolsó évszázadok alatt a modernitással való szembefordulás miatt felerősödött konfrontáció kifejezője.

ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. Aula Kiadó, 1998. p. 323.

Az európai muszlim kisebbségben a vallásos életmód és tulajdonképpen ehhez kapcsolódóan a beilleszkedés tekintetében három csoportot lehet megkülönböztetni.⁷⁵ A *konzervatívok* alkotják az európai muszlimok döntő többségét, akik ragaszkodnak vallási és kulturális hagyományaikhoz, a hazájukból hozott és rögződött normákat követik, és ezek révén a Nyugattal való találkozást is könnyebben élik meg. Központjuk általában a mecsetként is szolgáló kulturális intézményben van, ahol a hazájukból érkezett vallási tanítók előadásokat is tartanak rituális vallásjogi kérdésekben, ezáltal továbbra is hazájuk normái szerint élnek.

A *liberálisok* a muszlimok között azon kisebbséget alkotják, akik képesek voltak integrálódni az őshonos társadalomba, azonosultak az európai normákkal. Jellemző módon az értelmiségi körökből kerülnek ki, életük során a vallás másodlagos szerepet tölt be, sőt bizonyos esetekben kritikusan viseltetnek az iszlámmal szemben.

A *reformerek* csoportjába tartoznak azon európai muszlimok, akik egyszerre akarnak európaiak és muszlimok is lenni, így szembehelyezkednek mind a konzervatívokkal, mind a liberálisokkal. A reformerek jelentik a legnagyobb kihívást, mivel az európaizált iszlám koncepcióját kívánják megvalósítani, amely az iszlámhoz való hűséget és az európai körülményekhez való alkalmazkodást jelenti. Ennek a csoportnak a tagjai többnyire másod- vagy harmadgenerációs muszlimok, felmenőik hazájához már semmi nem köti őket, ugyanakkor igazán európainak sem vallhatják magukat szociális helyzetük és munkalehetőségeik korlátozottsága miatt. A csoport tagjai egyfajta köztes állapotban rekedtek, nem is bevándoroltak, de nem is őslakosok.

Az előző kategorizálásnak megfelelően Franciaországban is három csoportot tartanak számon. Ezek a *nyugodt iszlám*, a *szekularizált iszlám* és a *reislamizáció*. Az utóbbiba tartoznak azon külvárosi, marginalizálódott rétegek, amelyek tagjai szociális és egyéb problémáikra az iszlám radikális módon történő (félre)értelmezésével keresik a megoldást. Németországban hasonló felosztást alkalmaznak, a három csoport a *liberálisok*, a *konzervatív mérsékeltek* és az *iszlámisták*.⁷⁶

Ez utóbbi csoport az, amelynek tagjai társadalmi kirekesztettségük, frusztrációjuk, kilátástalanságuk, vagy éppen egyéni tragédiájuk révén fogékonyra válhatnak a szélsőséges eszmékre,⁷⁷ és a radikális hitszónokok tevékenysége révén

⁷⁵ TUSKE László: Tariq Ramadan és az európai muszlim kisebbség.

In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010. pp. 116–117.

⁷⁶ BÉRES János – TÓTH András: A muszlim radikalizmus Európában.

In: Szakmai Szemle, 2008. 2. szám, p. 47.

http://www.kbh.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2008_2_szam.pdf; letöltés: 2015.01.21.

⁷⁷ A berlini WZB kutatóintézet 2014-ben végzett, Franciaországra, Németországra, Hollandiára, Belgiumra, Ausztriára és Svédországra kiterjedő telefonos felmérése alapján az iszlámista fundamentalizmus elterjedtebb lehet, mint azt a téma szakértői gondolják. Az intézet adatai alapján a megkérdezettek legalább fele szerint a muszlimoknak vissza kell térniük az iszlám gyökereihez, a Koránnak csak egy értelmezése lehet és a vallási szabályok fontosabbak, mint a fogadó ország polgári törvényei. A tanulmány természetesen arra is helyesen rávilágított, hogy a fundamentalizmus nem jelenti automatikusan az erőszak támogatását vagy annak elkövetését. Ugyanakkor táptalajt jelenthet a radikális eszmék terjedése számára.

KERESZTES Imre: Senki nem próféta. In: HVG, 2015/3. szám. p. 7.

beszervezhetővé válnak a különböző radikális vagy terrorcsoportokba. A vallás tehát a radikalizmus irányába vezető folyamat során nem kiváltó okként, hanem egyfajta megoldási lehetőségként jelenik meg, mivel az egyén a felmerült problémák hatására az iszlám tanításaihoz menekül, abban keresi a választ, bár többségében tévesen értelmezve azokat.

A következőkben ezt a szélsőséges megnyilvánulási formát, az iszlám radikalizmust kívánom több irányból körbejárni és megvizsgálni.

AZ ISZLÁM RADIKALIZMUS EURÓPÁBAN

A radikalizmus megjelenési formái Európában

A radikalizmus mint jelenség számtalan formában jelenik meg Európában. A kontinens országaiban széles spektrumban található radikális csoportosulások, kezdve a szélsőjobbaldali⁷⁸ vagy szélsőbaloldali csoportoktól, sőt pártoktól a nacionalista és szeparatista mozgalmakon keresztül egészen az iszlám radikális, vagy éppen a bevándorlás-, illetve iszlámellenes csoportokig. Ezeknek a szerveződéseknek a vizsgálata jelentős eltéréseket mutat mind ideológiájukat, mind céljaikat, mind eszköztárait tekintve. Egyes csoportok a demokratikus normarendszert betartva, vagy annak határait feszegetve igyekeznek érvényt szerezni céljaiknak, míg a szélsőséges utat választó szervezetek akár a terrortámadásoktól sem riadnak vissza. Ugyanakkor, ahogy azt Anders Behring Breivik 2011 júliusában Norvégiában végrehajtott támadása is mutatja, a radikális eszmék terjedése nem kizárólag csoportokkal hozható kapcsolatba, az a magányos elkövetőknél is fellelhető.

A különböző radikális eszmék terjedése jelentős kihívást jelent az európai államok számára. A radikális mozgalmak és egyének legszélsőségebb cselekedetét, vagyis terroristatevékenységét figyelemmel kísérő Európai Rendőrségi Hivatal (Europol⁷⁹) által készített éves beszámoló⁸⁰ öt kategóriát különböztet meg: a szeparatista, a szélsőbaloldali, a szélsőjobbaldali, az Európában a radikális állat- és környezetvédő mozgalmakban megjelenő tematikus (single-issue) terrorizmust,⁸¹ valamint a vizsgált vallási indíttatású terrorizmust.⁸²

⁷⁸ A szélsőjobbaldali radikalizmus szélsőséges, terrorcselekmények révén történő megnyilvánulása 2011-et követően került ismét előtérbe, habár Európában már az 1970-es, 1980-as évek óta jelen van. 2011 júliusában Anders Behring Breivik Norvégiában hajtott végre támadásokat, míg ugyanezen év novemberében a német rendőrség derített fényt a Nemzetiszocialista Földalatti Mozgalom által 2000 és 2006 között bevándorlók ellen elkövetett gyilkosságsorozatra.

RÉPÁSI Krisztián: Újjáéled-e az európai szélsőjobbaldali terrorizmus? <http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1258&title=%EF%BF%BDjjaeled-e-az-europai-szelsojobbaldali-terrorizmus>; letöltés: 2015.03.02.

⁷⁹ European Police Office.

⁸⁰ EU Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT).

⁸¹ A radikalizmus e megjelenési formájával a cikkben nem kívánok foglalkozni, mivel a politikai indíttatás nem játszik meghatározó szerepet benne.

⁸² RÉPÁSI Krisztián: A terrorizmus az Európai Unióban. In: Nemzet és Biztonság, 2014/3. szám. p. 20. http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2014_3_05_repasi_krisztian.pdf; letöltés: 2015.01.12.

A szeptatista indíttatású terrorizmus az elmúlt években leginkább Spanyolországban, Franciaországban és Észak-Írországban volt jellemző, az aktív csoportok ezen államokban követtek el támadásokat és merényleteket. A TE-SAT jelentése szerint az incidensek⁸³ évek óta csökkenő tendenciája a 2012-ben tapasztalt kiugrást követően folytatódott.⁸⁴

Spanyolország legismertebb szeptatista csoportja az 1958-ban alapított *Baszkföld és Szabadság* elnevezésű, a médiában leginkább az ETA⁸⁵ rövidítésről ismertté vált nacionalista függetlenségi mozgalom, amely a múltban számtalan gyilkossággal, robbantással és emberrablással hívta fel magára a figyelmet. Tény, hogy 2011 végétől az ETA jelentette fenyegetés jelentős mértékben csökkent, mivel egyoldalúan végleges tűzszünetet hirdetett, politikai szárnya pedig a szélsőséges megnyilvánulásoktól elhatárolódva csupán az autonómia elnyerésére törekszik. Az ETA eszméjének támogatóit és szimpatizánsait tömörítő ifjúsági csoportok azonban továbbra is hajtanak végre erőszakos utcai megmozdulásokat, provokációkat és szabotázsokat, de csak korlátozott mértékben. Bár az ETA az elmúlt években több alkalommal is elkötelezte magát a békefolyamat mellett, a mai napig nem kezdte meg az elsősorban Franciaország területén tárolt fegyvereinek beszolgáltatását, ami a folyamat esetleges visszafordulása esetén ismételten problémákhoz vezethet.

A radikális szeptatista csoportok jelenléte Észak-Írországban sem új keletű. A fegyveres harc érdekében a *Valódi IRA* és a *Drogellenes Köztársasági Akció* 2012-ben *Új IRA* néven több száz fős csoportot hozott létre, de aktív tevékenységet folytat az *IRA Folytonosság* és az *Írország Katonái* csoport is. A szervezetek kis létszámuk ellenére is fenyegetést jelentenek a biztonsági helyzetre, mivel mind képességük, mind elszántságuk elegendő ahhoz, hogy a rendvédelmi erőket támadják, elsősorban Észak-Írországban.

A francia szeptatista mozgalmak Korzika, Bretagne és Provence függetlenedési törekvéseit szolgálják. A két legjelentősebb korzikai csoport, az 1976-ban alapított *Korzikai Nemzeti Felszabadítási Front* (Fronte di Liberazione Naziunale Corsu – FLNC) és az *Október 22. FLNC* (FLNC du 22 Octobre), az elmúlt években a rendvédelmi erők és állami intézmények mellett polgári célpontokat is támadott. A Bretagne-i (*Armée Révolutionnaire Bretonne*), valamint a 2013-ban aktivizálódott Provence-i (*Front de Libération Nationale de Provence*) szeptatista csoportok alacsony intenzitású tevékenységet folytatnak, támadásaik száma az elmúlt években nem volt jelentős.

Az európai szélsőjobboldali mozgalmakra változó ideológiák jellemzőek.⁸⁶ Az elmúlt évtizedekben kismértékben szerepüket veszített faji alapú neonáci szervezetekkel szemben a bevándorlást gazdasági, biztonsági és kulturális alapon ellenző, leginkább a muszlim kisebbségeket támadó csoportosulások kerültek előtérbe.

⁸³ Sikertelen, megghiúsított és végrehajtott támadások.

⁸⁴ European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2014. p. 29.
<https://www.europol.europa.eu/content/te-sat-2014-european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2014>; letöltés: 2015.01.12.

⁸⁵ Euskadi ta Askatasuna – ETA.

⁸⁶ RÉPÁSI Krisztián: A terrorizmus az Európai Unióban. In: *Nemzet és Biztonság*, 2014/3. szám pp. 29–30.
http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2014_3_05_repasi_krisztian.pdf; letöltés: 2015.01.12.

Kelet-Európában ezzel szemben kissé eltérő irányzat alakult ki, mivel itt a rendszerváltás után létrejött szélsőjobboldali szervezetekre elsősorban a zsidó- és a cigányellenesség, valamint a szélsőséges antikommunizmus a jellemző.

Az elmúlt években a szélsőjobboldali radikalizmus jellemzőjévé vált a sok esetben a terrorizmus határát súroló gyűlölet-bűncselekmény. Ezek olyan, többnyire erőszakos bűncselekmények, amelyeknél az áldozat valamely faji, etnikai, nemzeti, vallási vagy szexuális orientáció szerinti közösséghez tartozik. A szélsőjobboldali eszmék a csoportokon kívül a magányos elkövetők cselekedeteiben is megjelennek, az általuk jelentett fenyegetés komolyságát pedig jól mutatja Breivik már korábban említett 2011-es támadása. A hasonlóan kirívó esetek ellenére az Europol statisztikái azt mutatják, hogy a szélsőjobboldalra inkább a radikális cselekmények és nem a terrortámadások jellemzőek, habár a mozgalmak tagjai kiemelt figyelmet fordítanak katonai jellegű kiképzésükre, és jelentős mennyiségű fegyvert is felhalmoztak.

Az előbbiekben tárgyalt szélsőjobboldallal szemben a szélsőbaloldalhoz köthető incidensek száma a 2012-ben tapasztalt visszaesést követően kismértékben nőtt, de nem érte el a 2009–2011 közötti szintet.⁸⁷ A legaktívabb csoportok Olaszországban, Spanyolországban és Görögországban találhatók,⁸⁸ de további öt országban⁸⁹ történtek erőszakos megmozdulások. A támadások száma leginkább Görögországban nőtt, ami azt mutatja, hogy az ottani csoportoknál a fegyverekhez és egyéb felszerelésekhez történő hozzáférés megfelelő művelti képességgel párosul. A baloldali terrortámadásoknál jelentős számban használtak házilagos készítésű robbanószerkezeteket, amelyek során a hagyományosnak tekinthető robbanószerkezeteken kívül számítógépekhez való külső meghajtóba vagy levélküldeménybe rejtett szerkezeteket is alkalmaztak. Szemben a szeparatista és a szélsőjobboldali radikális megmozdulásokkal, a támadások során megjelent a nemzetközi jelleg is. Több olasz napilap szerkesztősége és egy hírügynökség Spanyolországban feladott fenyegető leveleket, míg Spanyolországban lévő olasz üzleti érdekeltségek három csomagba rejtett házilagos készítésű robbanószerkezetet kaptak. Természetesen a terrortámadásoknak minősített merényleteken és kísérleteken kívül számos tüntetés és erőszakos megmozdulás köthető a szélsőbaloldalhoz, de a gazdasági problémákat kihasználva a csoportok jelentős toborzó tevékenységet is végrehajtottak, amellyel képesek voltak követőik és támogatóik számát növelni.

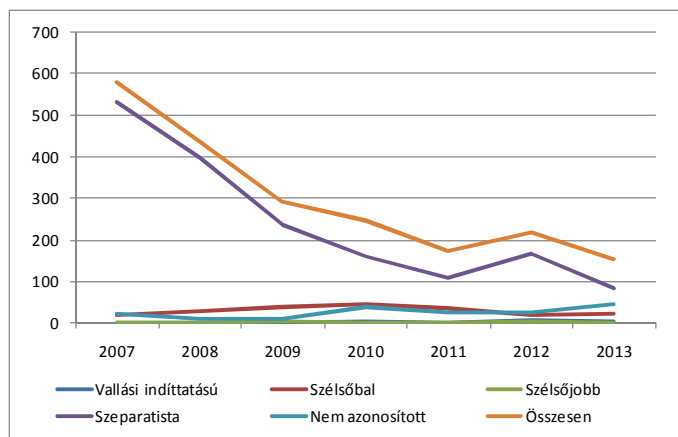
A szeparatista, szélsőjobboldali és szélsőbaloldali radikalizmus vizsgálata azt mutatja, hogy e csoportok jelentős tevékenységet hajtanak végre Európában. Az Amerikai Egyesült Államokban 2001-ben végrehajtott terrortámadások, majd a 2004-es madridi és a 2005-ös londoni merényleteket követően mindinkább az iszlám radikalizmus került előtérbe, mint az európai állampolgárokat jelentősen érintő biztonsági kihívás. Ugyanakkor kizárólag a számokat vizsgálva egy egészen más kép bontakozik ki.

⁸⁷ European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2014.. p. 36.
<https://www.europol.europa.eu/content/te-sat-2014-european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2014>; letöltés: 2015.01.12.

⁸⁸ Uo. p. 35.

⁸⁹ Németország, Portugália, Csehország, Ausztria és Dánia.

Az Europol adatai szerint 2007–2013 között összesen 13 vallási indíttatású terrorcselekményt regisztráltak, szemben a szélsőbaloldal 213, a szélsőjobboldal 226, és a szeparatista mozgalmak 1687 támadásával szemben. Ezen időszak alatt a tagországok hatóságai további összesen 181 nem azonosított terrorcselekményt regisztráltak, de a számok még így is egyértelműek. Ez alapján kijelenthető, hogy az Európában elkövetett terrortámadások csökkenő vagy növekvő tendenciáját leginkább a szeparatista indíttatású merényletek száma határozza meg. Az éves bontásokat tekintve a szélsőjobb és a vallási indíttatású merényletek alacsony számához képest a szélsőbaloldali mozgalmak által végrehajtott merényletek száma is jelentős eltérést mutat.

1. ábra. A terrortámadások száma Európában (2007–2013)
 Forrás: Europol TE-SAT jelentései; Szerkesztette: Szalontai Gábor

Érdeemes tehát megvizsgálni, hogy miért a vallási radikalizmustól, benne elsősorban az iszlámtól való félelem jelenik meg Európában, az Európai Unió tagállamainak hatóságai miért ezt tekintik továbbra is a legfőbb biztonsági kihívásnak. A válasz a válogatás nélküli tömeges támadások lehetőségében rejlik, amelyek jelentős médiavisszhangot váltanak ki, ezáltal is növelve a lakosság félelemérzetét.

A terrorcselekmények száma az elmúlt években alacsony volt, 2007-et követően összesen 13 merénylet történt. Ezen a tendencián sem az arab országokban 2011-ben történt forradalmi események és az azóta tartó átmeneti időszakok miatt bizonytalanná vált biztonsági helyzet, sem Oszama bin Laden halála nem változtatott. A letartóztatások évek óta magas száma ugyanakkor jól mutatja a fennálló veszélyt, bár egyben bizonyítja a meghozott intézkedések jogosságát és eredményességét, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi erők hatékony felderítő- és elhárító tevékenységét is. Az európai terrorfenyegetettséget a válságövezetek (Afganisztán, Jemen, Irak, Szíria, Szomália, Líbia) politikai és biztonsági helyzetében bekövetkezett változások is befolyásolhatják, bár ennek mindeddig nem volt markáns megnyilvánulása. A muszlim államokban nemzetközi

misszió keretében részt vevő európai tagállamok kiemelt fenyegetettséggel néznek szembe, köztük például Franciaország, ugyanakkor ezeknek a támadásoknak a realizálása nem feltétlenül a rendvédelmi erők által erősen megfigyelt és biztosított európai kontinensen történik, hanem valamely egyéb országban lévő érdekeltség ellen. Az európai muszlimok válságkörzetekben vagy Európán kívüli kiképzőtáborokban való megjelenése nem a szíriai válság kapcsán kezdődött, bár számuk annak hatására nőtt meg. A veszélyre a tagállamok már a 2000-es évek vége óta igyekeztek felhívni a figyelmet. A probléma összetett, de a visszatérők esetében az egyik legmeghatározóbb az lehet, hogy a korábbi tapasztalatok alapján gyenge képességi mutatókkal jellemzett ún. homegrown terroristák a felkészülési hiányosságait a válságkörzetek összecsapásaiban pótolva kiképzettebbé válnak, ezáltal támadásaik is szervezettebbek, kidolgozottabbak lesznek.

A területi megosztást tekintve a legtöbb támadás és letartóztatás évek óta Franciaországban, Spanyolországban és Nagy-Britanniában történik, de 2011 óta nőtt a fenyegetettség Németországban és a skandináv államokban is. Az őrizetbe vételek többsége a terrorizmus finanszírozása és a terrorcsoportban való részvétel gyanújával történik. Az EU tagállamai jelentéseik során növekvő aggodalmukat fejezik ki az önradikalizálódó, önszerveződő és önfinanszírozó csoportok kapcsán, amelyek felfedése és nyomom követése jelentős kihívásokkal állítja szembe a szolgálatokat.

A különböző tendenciák bemutatását követően most az iszlám radikalizmus európai kontinensen való megjelenését és egyes jellemzőit szeretném részleteiben bemutatni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANSARI, Humayun: Muslims in Britain. Minority Rights Group International, London, 2002. http://www.wnss.agh.edu.pl/other/materialy/90_2011_03_31_10_03_41_MRG_muslimsinbritain.pdf; letöltés: 2015.02.08.
- BÉRES János – TÓTH András: A muszlim radikalizmus Európában. In: Szakmai Szemle, 2008. 2. szám. http://www.kbh.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2008_2_szam.pdf; letöltés: 2015.01.21.
- BÉRES János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori értekezés, ZMNE, Budapest, 2008.
- BIGOT, Adèle: Islamic Radicalization in France. International Institute for Counter-Terrorism, 2013. <http://www.web.archive.org/web/20131014171514/http://www.ict.org.il/LinkClick.aspx%3Ffileticket%3D4p-W9txUG8%3D%26tabid%3D66>; letöltés: 2015.02.08.
- BODNÁR Előd: A németországi muszlimok helyzete Thilo Sarrazin könyvének tükrében. http://ittvagyunk.eu/application/essay/136_1.pdf; letöltés: 2015.01.12.

- CSIKI Tamás – JUSTH Krisztina: Az iszlám Európában – integráció vagy konfliktus?
In: Nemzet és Biztonság, 2010. december.
http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/csiki_tamas_justh_krisztina-az_iszlam_europaban_integracio_vagy_konfliktus_.pdf; letöltés: 2015.01.12.
- DR. KEHL BODROGI Krisztina: Vallás, filozófia vagy kultúra? Alevita identitáspolitikák Törökországban és a németországi diaszpórában?
<http://www.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.v m/id/42303>; letöltés: 2015.02.10.
- European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2014.
<https://www.europol.europa.eu/content/te-sat-2014-european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2014>; letöltés: 2015.01.12.
- FERENCI D. Ebubekir: Iszlám kislexikon.
http://www.academia.edu/756584/ISZL%C3%81M_KISLEXIKON;
letöltés: 2015.01.11.
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Arany_Horda; letöltés: 2015.02.08.
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Az_iszl%C3%A1m_t%C3%B6rt%C3%A9nete;
letöltés: 2015.02.08.
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Reconquista#A_reconquista_esem.C3.A9nyt.C3.B6rt.C3.A9nete; letöltés: 2015.02.07.
- <http://mindennapi.hu/cikk/sagaegyhazi-az-izlam-irja-elo-a-csador-2011-04-11/2561>;
letöltés: 2015.02.12.
- http://szekularis.blog.hu/2014/03/21/laicitas_jakab_attila#more5872366;
letöltés: 2015.02.09.
- <http://tarstudszotar.adatbank.transindex.ro/?szo=101>; letöltés: 2015.02.08.
- <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/muslims-uk-policies-2005-20120119.pdf>; letöltés: 2015.02.10.
- <http://www.pewforum.org/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>;
letöltés: 2015.01.20.
- HUNDT Anna: Muszlimok Európában, különös tekintettel Németország helyzetére. Budapest, 2005.
http://elib.kkf.hu/edip/D_11140.pdf; letöltés: 2015.02.06.
- Iszlám vahaliták a Balkánról. Népszava, 2011.11.14.
<http://nepszava.hu/cikk/490574-izlam-vahalitak-a-balkanrol>; letöltés: 2015.02.13.
- KERESZTES Imre: Senki nem próféta.
In: HVG, 2015/3. szám.
- LIPTAY Lothar: Az iszlám korunkbeli európai inváziója.
<http://www.refteologia.sk/llikei.pdf>; letöltés: 2015.02.07.

- MUNIF, Abdul-Fattah:
A muszlim gondolkodás megújulása a 18-21. században, a szalafijja története.
<http://iszlam.com/iszlam-az-elet-vallasa/az-iszlam-tortenete/item/1033-a-muszlim-gondolkodas-megujulasa-a-18-21-szazadban-a-szalafijja-tortenete>; letöltés: 2015.02.04.
- Muslims in Europe – A report on 11 EU Cities.
Open Society Institute, New York–London–Budapest, 2010.
<http://www.opensocietyfoundations.org/reports/muslims-europe-report-11-eu-cities/>;
letöltés: 2015.02.08.
- Muslims in the UK: Policies for Engaged Citizens.
Open Society Institute, Budapest, 2005.
<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/muslims-uk-policies-2005-20120119.pdf>; letöltés: 2015.02.10.
- PÁLL Zoltán: Az iszlám beszüli magát Európába.
<http://www.168ora.hu/cikk.php?cikk=20050>; letöltés: 2015.02.08.
- Pew Research Center: The Future of the Global Muslim Population.
<http://www.pewforum.org/2011/01/27/the-future-of-the-global-muslim-population/>;
letöltés: 2015.02.07.
- PÓCZIK Szilveszter: A radikális politikai iszlám eszmevilága.
In: Magyar Tudomány, 2011. május.
<http://www.matud.iif.hu/2011/05/09.htm>; letöltés: 2015.02.16.
- RÉPÁSI Krisztián: A terrorizmus az Európai Unióban.
In: Nemzet és Biztonság, 2014/3. szám.
http://nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2014_3_05_repasi_krisztian.pdf;
letöltés: 2015.01.12.
- RÉPÁSI Krisztián: Újjáéled-e az európai szélsőjobboldali terrorizmus?
<http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=1258&title=%EF%BF%BDjjaeled-e-az-europai-szelsojobboldali-terrorizmus>; letöltés: 2015.03.02.
- RESPERGER István: Az iszlám világ és hatása a biztonságra.
Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2002.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: A németországi muszlim közösségek.
In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.
BCE Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén.
Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Aula Kiadó, 1998.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: Az iszlám Nagy-Britanniában.
In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.
BCE Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: Európai (euro-) iszlám vagy iszlám Európában.
In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.
BCE Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010.

- ROSTOVÁNYI Zsolt: Iszlám(ok) és iszlamizmus(ok) – Válaszadási lehetőségek a globalizáció kihívásaira.
In: Rubicon történelmi magazin, 2015/2. szám.
- ROSTOVÁNYI Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról?
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- SOEREN, Kern: The Islamization of Britain in 2014.
<http://www.gatestoneinstitute.org/4996/britain-islamization>; letöltés: 201502.07.
- SOEREN, Kern: The Islamization of France in 2014.
<http://www.gatestoneinstitute.org/4978/france-islamization>; letöltés: 201502.07.
- SOEREN, Kern: The Islamization of Germany in 2013.
<http://www.gatestoneinstitute.org/4130/islamization-germany>; letöltés: 201502.07.
- SZÜCS Anita: „Szabadság, egyenlőség, testvériség” és a rasszizmus: muszlimok Franciaországban.
In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.
BCE Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010.
- TUSKE László: Tariq Ramadan és az európai muszlim kisebbség.
In: ROSTOVÁNYI Zsolt (szerk.): Az Iszlám Európában – Az európai muszlim közösségek differenciáltsága.
BCE Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Aula Kiadó, Budapest, 2010.

A HIBRID HADVISELÉS ELLENI STRATÉGIA FELDERÍTŐ VONATKOZÁSAI

A közelmúlt ukrajnai eseményei megerősítették, hogy a háború művészete nem statikus. Jelenleg tanúi lehetünk egy újabb átalakulásnak, amely alapjaiban változtathatja meg az elképzelésünket a háború megvívásával kapcsolatban, és ennek a konfliktusnak a felderítő vonatkozásai kiemelt figyelmet érdemelnek. A hadviselés dinamikusan változó folyamat, amelyből napjainkban leginkább szembeötlő jelenség az *integráció*, és ez a folyamat a felderítés területén is felvet bizonyos kérdéseket, amelyeket a korral haladni akaró felderítőszervezetek igyekeznek megválaszolni.

Az integrációs folyamat eredményeképpen megfigyelhető a hadviselés formáinak, valamint az egyes haderőnemek és szervezetek tevékenységének az összemosódása. Felderítő szemszögből nézve nehéz nem észrevenni a haderőnemek, a hírszerző szervezetek, valamint a különböző kormányzati és nem kormányzati szervezetek szorosabb együttműködését, valamint az irreguláris hadviselést vívó különböző formák (gerilla-hadviselés és terrorizmus) összemosódását és újabban a hagyományos és irreguláris erők integrált használatát. Ezen formák közös stratégia által vezérelt használata és összehangolása egy minden eddiginél komplexebb hadviselést eredményez, amely a hagyományos elveket valló haderővel szemben különösen hatásosnak bizonyul.¹ Ez az integrált hadviselési forma *hibrid hadviselés*² néven vált közismertté.

A hibrid hadviselési formával szembeni fellépés során számos probléma adódik, amelyekre a hagyományos hadviselési formát előnyben részesítő nemzetállamok nem kellőképpen felkészültek, illetve a felderítőszervek fókuszváltásra is szükség van ahhoz, hogy hatékonyan kezelni tudjuk a hibrid hadviselési formából adódó kihívásokat.

Először is, jelentősen lecsökkent az előrejelzés ideje és új indikátorok beazonosítására van szükség (különben felderíthetetlenné válhat a hibrid hadviselés az előkészítés időszakában). Másodsor (ebből adódóan) szükségessé válik az azonnali reagáló erők készenléti szintjeinek és létszámának a növelése, illetve a politikai vezetés döntéshozatali folyamatának az újragondolása.³ Harmadszor a

¹ FLEMING, B. P.: The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art. School of Advanced Military Studies, Fort Leavenworth, 2011. <https://www.hsdl.org/?view&did=700828>; letöltés: 2015.01.16.

HOFFMAN, F. G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, 2007. http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf; letöltés: 2015.01.16.

² A hibrid hadviseléssel kapcsolatban jelenleg viszonylag korlátozott számú dokumentáció áll rendelkezésre, és a NATO egységes értelmezése is csak 2015 nyarára (az ACT jelenleg létező dokumentumait még nem hagyták jóvá). A jelenség tanulmányozásához saját tapasztalataimon túl a Fleming és Hoffman által írt kiadványokat, illetve az ACT által írt kiadványokat használtam fel.

³ A NATO reakciója a jelenleg kialakult helyzetre a reagáló erők készenléti szintjének növelése, és a katonai aspektus azonnali megerősítő intézkedéseinek részeit képezi.

válaszreakció kalibrálásának tekintetében a hibrid típusú fenyegetésekkel szemben egy, a hagyományostól jelentősen eltérő szemlélet és hozzáállás szükséges, ami jelentősen befolyásolja az alkalmazott erők összetételét és tevékenységét, és ahol a hírszerzés szintén hangsúlyos szerepet kell, hogy kapjon.

Hibrid típusú fenyegetésekkel szemben a hagyományos katonai erő alkalmazása nem elégséges, és sok esetben káros is lehet. Cikkemben arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen tényezőket kell figyelembe venni egy hibrid hadviselés ellenes stratégia megalkotásakor, és milyen válaszreakciókat kell egy hibrid fenyegetéssel szemben megfogalmazni a felderítés vonatkozásában.

A hibrid hadviselési forma kialakulása

A hibrid hadviselés jelenlegi formájának kialakulásához hosszú út vezetett, és bár az alkalmazott eljárások nem új keletűek, ami igazán figyelemre méltó, az az egyes elemek integrációja és együttes használata.

A hadviselés a történelem folyamán egy adaptációs folyamaton keresztül fejlődött olyanná, ahogy azt jelenleg ismerjük, és napjainkig alapjában véve két viszonylag jól elkülöníthető formára volt bontható: hagyományos hadviselésre és irreguláris hadviselésre. Ez a két forma emberemlékezet óta jelen van a hadviselés történetében. A hagyományos hadviselési forma vált egyeduralkodóvá a vesztfáliai béke (1648) óta, amikor a nemzetállamok monopolizálták a jogot arra, hogy hadat üzenjenek más entitásoknak.

Az irreguláris hadviselésre a kisméretű kötelékek leleményes módon történő alkalmazása⁴ volt a jellemző az évszázadok folyamán. Az irreguláris hadviselés az elmúlt ötven évben számos tényező változása miatt egyre növekvő hatásfokkal volt képes érdekérvényesítésre, így gyakran alkalmazott és közkedvelt hadviselési formává vált. Az irreguláris hadviselést alá- és túl- is becsülték már stratégiai tervezők a történelemben. Tény, hogy az irreguláris hadviselés legtöbbet kutatott formája, a gerilla-hadviselés az esetek közel felében ért el sikert a hagyományos erőkkel szemben,⁵ és legtöbbször bizonyos előfeltételeknek⁶ teljesülniük kell ahhoz, hogy a gerillák sikeresek lehessenek.

Az egyik legfontosabb tényező, amely napjainkban hozzájárult az irreguláris hadviselés térnyeréséhez, az a technológiai forradalom következtében a közvélemény szerepének felerősödése volt. Az irreguláris hadviselési elveket valló felek rendkívül leleményesnek mutatkoztak abban, hogy a helyi lakosságot és a nemzetközi közvéleményt megnyerjék az ügyüknek és támogatottságot szerezzenek maguknak. Ez a fajta szemlélet a felderítés vonatkozásában is szemléletmódváltást eredményezett, hiszen a fókusz a lakosság befolyásolását előidéző okokra helyeződött át ezekben a konfliktusokban.

⁴ ARQUILLA, J.: *Insurgents, Raiders and Bandits: How Masters of Irregular Warfare have Shaped Our World*. Ivan R. Dee, Chicago, 2013.

⁵ BOOT, M.: *Invisible Armies*. Liveright Publishing Corporation, New York, 2013.

⁶ Ilyen előfeltétel a lakosság bizonyos szegmenseinek elégedetlensége, egy hatásos ideológia, amely támogatja a lakosság mozgósítását és felhasználható propagandacélokra, illetve lehetőség szerint külső támogatás és menedékek, amelyek biztosítják a gerillaharc elhúzódó és hosszú ideig fenntartható jellegét.

A hagyományos hadviselést képviselő felek mindig lassabban értették meg ennek a tényezőnek a fontosságát, és a lakosságközpontú szemlélet helyett sok esetben továbbra is az ellenségre (a szemben álló fél erőinek és eszközeinek feltérképezésére és pusztítására) fókuszálva próbáltak megoldani konfliktusokat. Ez a szemléletbeli különbség, valamint a modern technológia által biztosított lehetőségek (mint például a közösségi média elterjedése) tették lehetővé az irreguláris hadviselést folytató felek számára, hogy egyre jobban összemossák a határvonalakat a gerillaharc és a terrorizmus között, és egyre eredményesebben lehessen kihasználni a közvéleményt és a maguk módján befolyásolni a helyi lakosságot.

A hagyományos és az irreguláris hadviselési formák összekapcsolásának gondolata nem napjainkban jelent meg, hiszen stratégiai szintű koordinációra már a múltban is számos⁷ példa volt, de napjainkban a két forma szinte teljes integrációjának lehetünk szemtanúi, amely egy hibrid hadviselési formát eredményez. A hibrid hadviselési forma eredményeképpen a hagyományos és az irreguláris formák egymással egy időben, közös cél érdekében, összehangoltan kerülnek alkalmazásra, ami újszerű és váratlan kihívások elé állítja azt a felet, amelynek egy hibrid hadviselést folytató erővel kell szembenéznie.

Ezek a kihívások a felderítés területén hatványozottan jelentkeznek, hiszen a hibrid hadviselés egy komplex és dinamikus, sok összetevős hadviselési forma, és mivel az összetevők (a részt vevő összehangoltan tevékenykedő hagyományos és az irreguláris csoportok) támadó és védelmi képességeinek (és azok hatásainak) elemzése teljes mértékben szinte lehetetlen, így a hibrid hadviselés kimenetele a jelenlegi felderítő-elemző módszerekkel szinte megjósolhatatlan.⁸

A felderítés tekintetében a hibrid hadviselés kevésbé értett és kutatott része az irreguláris összetevő leleményes alkalmazása. A sok esetben a mentális befolyásolás eszközeivel vívott hadviselés során az irreguláris hadviselési elveket valló csoportok megpróbálják összezavarni és egy bizonyos irányba terelni⁹ a célba vett lakossági réteg gondolkodásmódját, amelynek következtében kedvező feltételeket teremtenek ahhoz, hogy akár komoly katonai beavatkozás nélkül is elérjék a kitűzött stratégiai céljaikat.¹⁰

⁷ HUBER, T.: *Compound Wars: The Fatal Knot*. Command and General Staff College, Fort Leavenworth, 1996.

⁸ Ezt az elképzelést erősíti meg a hibrid hadviselés egyik legelismertebb szakértője is művében, amikor arra hívja fel a figyelmet, hogy az irreguláris szereplők intenzív alkalmazásának következtében az állami és nem állami szereplők közötti megkülönböztetés egyre nehezebb, és a propaganda, valamint az információs műveletek a jelenlegi (főként hagyományos hadviselésre szakosodott) képességekkel nagyon nehezen legyőzhetőek.

HOFFMAN, F. G.: *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, 2007.

http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf; letöltés: 2015.01.16.

⁹ ARQUILLA J. – RONFELDT D.: *Cyberwar is coming!* In: *Comparative Strategy*, 1993/12. szám.

¹⁰ Ez a gondolat nem új keletű, már 1993-ban John Arquilla és David Ronfeldt megalkották a kiberháború és a hálózatközpontú hadviselés elméletét.

ARQUILLA, J. – RONFELDT, D.: *Cyberwar is coming!* In: *Comparative Strategy*, 1993/12. szám. pp. 141–165. Egy, a napjainkban folytatott gondolkodást ezen az egyre többet kutatott területen RID, GATZKE, STONE, LIFF és JUNIO műveiből lehet meríteni.

Éppen ezért mielőtt egy hibridellenes stratégia megalkotásához szükséges összetevőket megvizsgálom és elemzem ennek felderítő vonatkozásait, külön szeretném felhívni a figyelmet az információs hadszíntérre és az információs, valamint a befolyásoláson alapuló műveletek emberi elmére gyakorolt hatására.

Az információs hadszíntér – az emberi elme befolyásolása

Egyre valószínűbb, hogy a hibrid hadviselés térnyerésével és a hadviselés formáinak integrált alkalmazásával a jövőbeni konfliktusok számos hadszíntéren¹¹ zajlanak majd egyszerre. Ezeken a hadszíntereken látszólag elszigetelten folynak a műveletek, de a valóságban egy egységes elképzelés mentén, egy cél érdekében kerülnek a különböző rendeltetésű hadviselő csoportok által alkalmazásra. Ezen eseményeknek egyetlen közös felülete van: a nemzetközi közösség szabályrendszereinek kijátszása és a decentralizált komponensek leleményes és összehangolt alkalmazása egy stratégiailag előnyös helyzet kialakítása érdekében.¹²

A hibrid hadviselés kapcsán megfigyelhető a szemben álló felek azon fejlett képessége, amellyel az információs technológiák elterjedésének következtében a lakosságot befolyásolják, és egyre hatékonyabban alkalmaznak befolyásoláson alapuló műveleteket annak érdekében, hogy számukra kedvező irányba tereljék egy adott lakossági réteg gondolkodásmódját és hatást gyakoroljanak az információs hadszíntérre.¹³

Az információs műveletek célja egy adott lakossági réteg véleményének befolyásolása és ösztönzése egy adott stratégiai cél elérése érdekében. A hibrid hadviselés ebben az időszakban jelentősen különbözik a megszokott hagyományos hadviselési formától, hiszen a legtöbb esetben a műveletek szinte észrevehetetlenek, és a stratégiai célban meghatározott feltételek megteremtése a cél, ami nem egyenlő a hagyományos hadviselésben ismert döntő összecsapással, hanem inkább kisebb intenzitású, de hosszán elnyújtott és fedetten vagy rejtetten végrehajtott műveletek tömegére lehet számítani, amelyeket jóval nehezebb az előkészítés időszakában felderíteni.

Függetlenül attól, hogy legitimitásra törekvő irreguláris szervezet működését (mint az ISIS¹⁴ esetében), vagy egy háttérhatalom térnyerését (mint az ukrán konfliktus esetében) támogató tevékenységekről van szó, egy dolog közös a hibrid hadviselést alkalmazó hadviselő felekben: egyikük sem próbál hagyományos erők alkalmazásával döntő összecsapást kezdeményezni, hanem elsősorban a lakosság befolyásolásával és a szemben álló fél kormányának az ellehetetlenítésével próbálja elérni célját.

¹¹ A hadszíntér elnevezést az angol „domain” kifejezésre értem. A jövőben véleményem szerint a földfelszín, a víz, a levegő és az űr hadszínterek mellett egyre kiemeltebb szerepet kapnak az információs (többek között a kiber) és az emberi (human) hadszínterek.

¹² RÁCZ András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. In: KKI-tanulmányok, T-2014/1. pp. 3–20. <http://kki.gov.hu/download/2/80/c0000/R%C3%A1cz%20Andr%C3%A1s%20hibrid%20h%C3%A1bor%C3%BA.pdf>; letöltés: 2015.06.10.

¹³ Az angol nyelvű szakterminológiában az „information domain” kifejezést használják.

¹⁴ Islamic State of Iraq and the Levant – Iraki és Levantei Iszlám Állam.

Egy, a lakosság véleményének befolyásolását kiemelten kezelő stratégia és az ezt kifejezetten támogató felderítőképeség még mindig nem kap kellően hangsúlyos figyelmet, és a NATO tagországaiban is változó mértékű hangsúllyal kezelik a témát. Ugyanakkor a felderítés fókuszváltása egy hibrid jellegű konfliktusban elkerülhetetlen, és a felderítőszervek szoros integrációját az összes hibridellenes tevékenységet folytató szervezettel elő kell készíteni annak érdekében, hogy amennyiben szükségessé válik, azok hatékonyan tudjanak egymással együttműködni a válaszreakciók megfogalmazásakor.

Milyen válaszreakciók működnek a hibrid hadviseléssel szemben?

A hibridellenes műveletek (HEM) kifejezés¹⁵ és a hibrid hadviselés elleni stratégia megalkotása igazán időszerű, mivel a közelmúltban az irreguláris hadviselésben bekövetkező adaptációs folyamatnak köszönhetően egyre nagyobb fenyegetést jelentő hibrid hadviseléssel szemben a nemzetek adekvát válaszokat kívánnak megfogalmazni. Ezt a jelenlegi képességhiányt elsősorban elméleti és doktrinális szinten kell kezelni, valamint együttműködésre kell törekedni annak érdekében, hogy össze lehessen hangolni a szerteágazó elképzeléseket és kezdeményezéseket.

A HEM-konceptió megértéséhez elsősorban az irreguláris hadviselés keletkezésének és térnyerésének feltételeit kell megérteni. Az irreguláris hadviselésben évszázadok óta a gerillaerők jeleskedtek,¹⁶ ugyanakkor a kormányzati szervezetek közül a különleges erők feladatrendszerében megfogalmazott katonai segítségnyújtási feladat¹⁷ képessé tette őket arra, hogy (helyi erőkkel közösen) hatékonyan fellépjenek a felforgató tevékenységet végrehajtó csoportok és szervezetek ellen. Ehhez a különleges műveleti erőknél elengedhetetlen volt az irreguláris gondolkodásmód mélyreható ismerete és elsajátítása,¹⁸ illetve soha nem látott mértékűvé vált a hírszerző szervezetekkel való együttműködés a két egymástól alapvetően eltérő szervezeti kultúrával rendelkező szervezet között.

Ez az együttműködés a magyar különleges erők és a hírszerző szervezetek között is példa értékű, és mintaként szolgálhat egy tágabb, hibridellenes műveleti elképzelés felderítési együttműködési elképzelésének a kialakítása során is. A közös kiképzés és a műveleti együttműködés során megszerzett speciális tapasztalat képessé teszi a különleges műveleti erők és a velük együttesen feladatot végrehajtó hírszerző szervek vezetőit arra, hogy közösen (amennyiben erre igény van) megfogalmazzák a HEM-konceptió alapjait, különös tekintettel a katonai vonatkozású összetevőkre.

¹⁵ A kifejezés magyar megfelelőjét a cikk szerzője alkotta. Az angol kifejezést (counter-UW) nagy tapasztalattal rendelkező különleges műveleti szakemberek alkották meg nemrégiben, olyan dokumentumokat alapul véve és tovább fejlesztve, mint például az Irregular Warfare: Countering Irregular Threats, Joint Operating Concept, Version 2.0

¹⁶ Az irreguláris hadviselés képviselőinek tevékenységét nehéz számszerűsíteni, de néhány statisztikai adat a Fabius Maximus által írt weboldalon elérhető. A hivatkozott cikkben Max Boot hét irreguláris győzelmet elemez ki.

¹⁷ A NATO Különleges Műveleti feladatrendszerének egyik alappillére. Eredeti angol megfogalmazásban: Military Assistance.

¹⁸ Ennek érdekében a különleges erők specifikus kiválasztási folyamaton mennek keresztül és speciális kiképzést kapnak, hiszen nem minden katona alkalmas a különleges erőktől elvárt szinten ennek a feladatnak a végrehajtására.

A HEM-koncepciónak természetesen illeszkednie kell egy nagyobb, összkormányzati hibridellenes stratégiához (HES), amely a gazdasági, a diplomáciai, az információs, a jogi és a kommunikációs összetevőket a katonai összetevővel közösen, azzal szinergikusan alkalmazza egy esetleges válsághelyzetben annak érdekében, hogy megakadályozza a felforgató szervezetek térnyerését, illetve hogy milyen politikai végállapotot kíván elérni.

A HEM különbözik az antiterrorista (CT¹⁹) és a felkelésellenes (COIN²⁰) műveletektől. Az antiterrorista műveletek viszonylag rövid lefolyású, reaktív és rejtett tevékenységek, amelyek bizonyos célpontok (célszemélyek) ellen irányulnak, és eredményük könnyen mérhető. A felkelésellenes műveletek lényege, hogy szintén a felkelők térnyerését igyekeznek megakadályozni, ugyanakkor a kiváltó okokat is igyekeznek feltérképezni és orvosolni. Ennek eredményeképpen a COIN-műveletek végrehajtásához meglehetősen nagy méretű katonai (és nem kormányzati) jelenlétre van szükség.

A HEM ezzel ellentétben sokkal kisebb mértékű katonai jelenlétet feltételez, és korlátozottabb célokat tűz ki a részt vevő erők számára (általában kifejezetten azt próbálják megakadályozni, hogy a felkelő vagy más félkatonai erők képesek legyenek stratégiai célokat elérni). Mivel a HEM jellegét nagymértékben befolyásolja a hibrid hadviselés dinamizmusa, így azok elhúzódhatnak és eredményük kevésbé kézzelfogható, nehezebben mérhető.²¹

Mivel a hibrid hadviselés alapvetően rejtetten zajlik, ezért a HEM végrehajtása során arra kell törekedni, hogy már az előkészítő fázisban fókuszált felderítőtevékenységgel megakadályozzuk a rendbontó erők térnyerését és proaktív hozzáállással közelítsük meg a problémákat. Semmiképpen nem szabad arra várni, hogy egy az információs tér használatával befolyásolt közvélemény nyomására reagáljunk, hanem már a kezdeti lépések felderítésére, a befolyásolási kísérletek felkutatására is nagy hangsúlyt kell a felderítőszerveknek fektetniük, és még a válság kialakulását megelőzően meg kell akadályozniuk a befolyásoláson alapuló műveletek térnyerését. Ez pedig a felderítőszervek részéről fókuszváltást követel meg.

A katonai összetevőt figyelembe véve egy hibridellenes művelet során a felderítőszervek kiemelt szerepet játszanak a művelet végrehajtásának valamennyi szakaszában. Eközben folyamatosan együtt kell működniük más szervekkel, mint például a különleges erőkkel (melyek feladatrendszerükre való felkészülés során specifikusan irreguláris erőkkel szembeni műveletekre is kapnak kiképzést), illetve olyan organikus képesség-összetevőkkel (PSYOPS, CIMIC, InfoOps), amelyek integrálása lehetővé teszi, hogy más nem katonai (kormányzati és nem kormányzati) szereplőkkel közösen a katonai szervek is hatékonyan felléphessenek a hibrid hadviselés ellen.

¹⁹ Counter-terrorism.

²⁰ Counter-insurgency.

²¹ Mely területek nincsenek a rendbontó erők kontrollja alatt; milyen lehetőségektől sikerült megfosztani a felkelőket, amellyel gátoljuk őket céljaik elérésében?

A hibrid hadviselés elleni stratégia (HES) felderítő vonatkozásai

A hibrid hadviselés elleni tevékenységek sokkal szerteágazóbbak annál, minthogy azokat katonai erőkkel kezelni lehessen, éppen ezért egy átfogó hibridellenes stratégia HES²² keretében tárcaközi összefogásra van szükség, és ezen a szinten is szükségessé válik a kormányzati és a nem kormányzati szervezetek közötti együttműködés, illetve *nemzetközi* együttműködés kialakítása is.

A HES megalkotása során az együttműködés feltételeinek megteremtésén túl fel kell készülni arra is, hogy a válsághelyzet elhúzódhat és (amennyiben a HES a szemben álló fél műveleteinek előkészítő fázisában sikeres) az egyre pusztítóbb képességekkel rendelkező irreguláris szereplők tevékenységeit követően a helyzet eszkálálódik, és sor kerülhet hagyományos katonai erők bevetésére is.

A hibrid hadviselés következtében kialakult válsághelyzet megelőzése rendkívül nehéz, ugyanis az irreguláris összetevő elemeinek időbeni felderítéséhez a hírszerző rendszer fókuszváltására van szükség.²³ A hibrid hadviselés elleni művelet az előkészítés időszakában a lakossági szociometriai adatok folyamatos nyomon követésére és elemzésére alkalmas átfogó hírszerző tevékenységet feltételez. Rendkívül fontos ebben az időszakban a megfelelő kalibráció (megfelelő mennyiségű és minőségű erő alkalmazása), amelyet egy gondos elemzés eredményeképpen lehet meghatározni.

A felderítés tekintetében hibrid hadviseléssel szemben a probléma nem elsősorban a rendelkezésre álló adatok hiánya (a kellenél sokkal több adat áll rendelkezésre), nem is az egyes szervezetek információmegosztás elkerülésére való törekvése,²⁴ hanem a hírszerző szervezetekben meggyökeresedett szervezeti kultúra, amely arra irányul, hogy az ellenségre (azok erőinek és eszközeinek a felderítésére és nyomon követésére) fókuszáljon, és arról gyűjtsön adatokat. Ez a szervezeti kultúra figyelmen kívül hagyja azt a (lakosságra vonatkozó) adatmennyiséget, amely nem ezt a célt szolgálja. Ez a hozzáállás egy felkelésellenes műveletben stratégiai szinten komoly hiányosságokat okoz.

Éppen ezért egy olyan törekvés, amely a hibrid hadviseléssel szemben a hírszerző szervezetek egy jelentős részét arra fókuszálja, hogy a lakosságot elemezve a fő erő kifejtést (a lakosság döntő többségének befolyásolását) támogassa, segíti a HES sikeres végrehajtását is. A fókuszáthelyezés során a felderítőszervezeteknek meg kell osztaniuk a figyelmüket, és ezt a szervezet elemeinek kettéválasztásával lehet a legjobban megoldani. Egyik rész a fúziós központokban, a másik rész pedig a béketámogató információs központokban kell, hogy tevékenykedjen, és ez a két szervezet egymástól eltérő céllal végzi a tevékenységét.

²² A hibrid stratégia megfogalmazásakor a NATO jelenleg még nem jóváhagyott értelmezését használom, amely szerint szorosan integrált hagyományos és irreguláris képességekre van szükség a stratégia megalkotásakor, amely tárcaközi összefogást feltételez a katonai, a félkatonai, a civil és a nem kormánysszervezetek között.

²³ PORKOLÁB Imre – SONKOLY Tibor: A hadviselés adaptációja a hírszerzés szempontjából. In: Felderítő Szemle, XIII. évfolyam 3. szám, 2014. szeptember. pp. 52–64.

²⁴ Műveleti területen szerzett tapasztalataim azt mutatják, hogy számtalan esetben törekedtek a szervezetek arra, hogy megosszák a rendelkezésre álló információkat.

A hírszerző szervezetek egy kisebb része továbbra is az ellenségre vonatkozó adatokat kell, hogy rendszerezze és nyomon kövesse, hiszen nem szabad megfélemlíteni a hibrid összetevő hagyományos komponenséről. A fúziós központokban továbbra is elszigetelten, az információkat csak egy szűk, arra szakosodott réteggel megosztva kell a felderítőszerveknek támogatniuk a közvetlen műveleteket. Ezeket az adatokat felhasználva a kiemelten fontos célpontok semlegesítésére nyílik lehetőség, amennyiben ez szükséges.

Ezzel ellentétben viszont a szintén a felderítőszervek által vezetett béketámogató információs központokban dolgozó szakembereknek teljesen nyitottaknak kell lenniük. Olyan munkakörnyezetet kell teremteni, ahol az elemzők nyugodtan fogadhatnak bárkit, olyanokat is, akik nem rendelkeznek megfelelő betekintési engedéllyel. Ez a feladatkör részben lefedett már a CIMIC által, a CIMIC-csoportok azonban nem tartják feladatuknak az elemzést, kiképzést, és nem lehet hírszerzési feladatra sem igénybe venni őket, valamint nem rendelkeznek megfelelő erőforrásokkal az elemzések későbbi elosztásához sem, ezért legcélravezetőbb ezen elemek integrációja a béketámogató információs központokba.

Ha a hibrid hadviselés során a hírszerző szervezetek abba a hibába esnek, hogy kizárólag egy hagyományos stratégiát támogatnak (vagyis a szemben álló fél erőinek és eszközeinek felderítésére és nyomon követésére koncentrálnak) ahelyett, hogy egy HES érdekében fejlesztenék képességeiket és minél szélesebb körű integrációra törekednének a kormányzati és a nem kormányzati szervekkel, az a hibrid típusú konfliktus eszkalálódásához vezethet. Bár a hírszerző szervezetek információgyűjtési képessége napjainkban a technológiai fejlődésnek köszönhetően növekedett, az igazi kihívást egy hibrid típusú szembenállás során továbbra is a szervezetek fókuszának és kulturális irányultságának a megváltoztatása jelenti.

Egy hibrid hadviselést folytató ellenféllel szemben a műveletek előkészítésének időszakában a legértékesebb információkat (a lakosság és a helyi szokások átfogó megértését) csak terepen, a harcokhoz minél közelebb eső területeken lehet begyűjteni. A béketámogató információs központokban szükség van arra, hogy az elemzők egy történész alaposágával gyűjtsék az információkat, majd egy könyvtári alkalmazott ügyességével rendszerezve és egy újságíró módjára elemezve azokat lehetőleg minél szélesebb körben terjesszék az együttműködő társszervek körében.

Egy hatékony HES, amely a szükséges összetevőket az alapképességek és az azt támogató kiegészítő képességek összessége együttes alkalmazásával oldja meg, egy képességelemzéssel kezdődik, amely feltérképezi a saját képességeinket, illetve a hibrid hadviselést alkalmazó feltételezett csoportok képességeit.

A HES megalkotásához tehát elengedhetetlen az irreguláris hadviselést folytató felek gondolkodásmódjának és harcmódorának mélyreható ismerete. Ezen ismeret birtokában lehet a saját képességeinket számba venni, és a rendelkezésre álló képességeket fókuszáltan alkalmazni a szemben álló fél éppen aktuális tevékenységének megfelelően. A képességelemzésnek ugyanakkor fel kell derítenie a képességhiányokat is, majd azok kiküszöbölésére azonnali lépéseket kell tenni.

A folyamat egyszerűnek tűnik, de ha figyelembe vesszük, hogy nem csupán összhaderőnemi, hanem tárcaközi szinten kell a képességeket felmérni, illetve nemzetközi képességeket is össze kell hangolni a saját képességeinkkel a megfelelő hatások elérése érdekében, könnyen érthető, hogy ez a legkomplexebb tervezési feladatok egyike.

Következtetések

A hadszíntér a jövőben nem korlátozódik egy adott fizikai területre, ahol a hagyományos katonai erőt komoly logisztikai támogatással fenntartva az összecsapások kimenetelét elsősorban az erőforrások folyamatos időbeni biztosítása és a technológiai fölény szabja meg. A hibrid hadviselés térnyerésével az ideológiák elterjedése lesz döntően befolyásoló tényező, és a hadviselő felek a lakosság bizonyos célcsoportjai gondolkodásmódjának befolyásolásán keresztül érik el kitűzött stratégiai céljait anélkül, hogy komolyabb katonai beavatkozásra vagy döntő összecsapásokra sor kerülne.

Ez nem azt jelenti, hogy el kell feledkeznünk a hagyományos hadviselésről,²⁵ de a NATO jelenlegi erőfölénye a hagyományos hadviselés területén arra enged következtetni, hogy a Szövetségen kívüli nemzetállamok és nem kormányzati csoportok is előszeretettel és egyre nagyobb mértékben alkalmaznak irreguláris (és számos irreguláris elemet tartalmazó hibrid) hadviselést NATO-nemzetekkel szemben, ha politikai akaratukat érvényesíteni akarják. Éppen ezért sokkal mélyebben meg kell értenünk a hibrid hadviselés irreguláris összetevőjének képességeit, valamint az információ- és befolyásoláson alapuló műveletek működési mechanizmusait.

Ezek a mechanizmusok egy korlátok nélküli hadviselést eredményeznek,²⁶ ahol a jelenlegi képességeinket, szabályrendszerünket, szervezeti felépítésünket és vezetési módszereinket rendszeresen felül kell vizsgálnunk annak érdekében, hogy képesek legyünk adaptív módon reagálni a váratlan helyzetekben, illetve időben észrevehessük a hibrid hadviselés rejtett, előkészítő időszakában az árulkodó jeleket.

A HES alkalmazásakor a válaszreakciók között tárcaközi összefogással gazdasági szankciók, diplomáciai eszközök, jogi eszközök, információs, illetve stratégiai kommunikáció mellett a katonai feladatok fontos részét képezik a stratégiának. A felderítés a hibridellenes stratégia egy rendkívül fontos eleme, és nem szabad elfeledkezni arról, hogy a küzdelem politikai jellege miatt valamennyi összetevőt a kitűzött politikai célok érdekében kell szervezni és alkalmazni.

²⁵ A hibrid hadviseléshez elengedhetetlen egy külső szponzor nemzetállam, amely a hibrid hadviselés hagyományos komponensét és egyéb összetevőit biztosítja. E támogatás nélkül a hibrid hadviselést folytató fél irreguláris komponense képtelen megfelelő sebességgel és hatékonysággal fellépni a kiszemelt célterületen.

²⁶ A korlátok nélküli hadviselés alapkoncepciójával kapcsolatban Liang és Xiangsui tanulmánya nyújt bővebb felvilágosítást.

LIANG, Q. – XIANGSUI, W.: *Unrestricted warfare*. PLA Literature and Arts Publishing House, Beijing, 1999.

A felderítőszervek jelenleg azzal tehetnek a legtöbbet, ha lefolytatják a szervezeti kultúra vizsgálatát, amelynek során feltérképezik, hogy mennyire képesek egy esetleges hibrid típusú fenyegetettséggel szemben a fókuszváltásra, valamint törekednek arra, hogy szorosabban együttműködjenek az MH különböző képességeivel, illetve egyéb kormányzati és nem kormányzati szervezettel az átfogó megközelítési²⁷ elvet alkalmazva.

A HES megalkotása egy szerteágazó és összetett feladat, amelynek során szükségessé válhat egy stratégiai szintű nemzeti hibridellenes képesség megteremtése. A hírszerzés területén a jelenlegi képességek felülvizsgálatára és (szükség szerinti) kiegészítésére a hibrid fenyegetésre adott képesség-összetevőkkel kerülhet sor. Ezek a képesség-összetevők kiegészíthetik a stratégiai döntéshozók opcióinak tárházát az egyre kiszámíthatatlanabbá váló nemzetközi környezetben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARQUILLA, J.: *Insurgents, Raiders and Bandits: How Masters of Irregular Warfare have Shaped Our World*. Ivan R. Dee, Chicago, 2013.
- ARQUILLA, J. – RONFELDT, D.: *Cyberwar is coming!*
In: *Comparative Strategy*, 1993/12 szám.
- BÁRÁNY, Z.: *A hadműveleti szinten végrehajtott művelettervezés folyamata*.
In: *Honvédségi Szemle*, 2014/2. szám.
- BOOT, M.: *Invisible Armies*.
Liveright Publishing Corporation, New York, 2013.
- FABIUS, M. (The Fabius Maximus website) „A look at the history of victories over insurgents.” 2010. június 30. <http://fabiusmaximus.com/2010/06/30/18747/> (Letöltés időpontja: 2015. március 16.)
- FABIUS, M. (The Fabius Maximus website):
Max Boot: history suggests we will win in Afghanistan, with better than 50-50 odds. Here's the real story. 2010. június 21.
<http://fabiusmaximus.com/2010/06/21/18372/>; letöltés: 2015.03.16.
- FLEMING, B. P.: *The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art*.
School of Advanced Military Studies, Fort Leavenworth, 2011.
<https://www.hsdl.org/?view&did=700828>; letöltés: 2015.01.16.
- GARTZKE, E.: *The Myth of Cyberwar: Bringing War in Cyberspace Back Down to Earth*.
In: *International Security*, 38. évfolyam, 2. szám, 2013. pp. 41–73.
http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/IS3802_pp041-073.pdf; letöltés: 2015.01.16.
- HUBER, T.: *Compound Wars: The Fatal Knot*.
Command and General Staff College, Fort Leavenworth, 1996.

²⁷ Az angol nyelvű szakterminológiában a „comprehensive approach” kifejezést használják.

- HOFFMAN, F. G.: Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, 2007.
http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf; letöltés: 2015.01.16.
- JUNIO, T. J.: How Probable is Cyber War? Bringing IR Theory Back In to the Cyber Conflict Debate. In: Journal of Strategic Studies, 36. évfolyam, 2013. április. pp. 125–133.
- KAYA, K.: ISIS's Information Operations: Analyzing their Themes and Messages. In: Foreign Military Studies Office (FMSO), 4. évfolyam 10. szám, 2014. p. 63.
- LIANG, Q. – XIANGSUI, W.: Unrestricted warfare. PLA Literature and Arts Publishing House, Beijing, 1999.
- LIFF, A.P.: Cyberwar: A New Absolute Weapon? The Proliferation of Cyberwarfare Capabilities and Interstate War. In: Journal of Strategic Studies, 35. évfolyam, 3. szám, 2012. pp. 401–428.
- MCDERMOTT, R.: Russia's Information-Centric Warfare Strategy: Re- defining the Battlespace. In: Eurasia Daily Monitor, The Jamestown Foundation, 11. évfolyam 123.szám, 2014.
<http://goo.gl/QaiEe3>; letöltés: 2015.03.21.
- PORKOLÁB I. – SONKOLY T.: A hadviselés adaptációja a hírszerzés szempontjából. In: Felderítő Szemle, XIII. évfolyam 3. szám, 2014. szeptember. pp. 52–64.
- RÁCZ András: Oroszország hibrid háborúja Ukrajnában. In: KKI-tanulmányok, T-2014/1. pp. 3–20.
<http://kki.gov.hu/download/2/80/c0000/R%C3%A1cz%20Andr%C3%A1s%20hibrid%20h%C3%A1bor%C3%BA.pdf>; letöltés: 2015.06.10.
- RID, T.: Cyber War Will Not Take Place. In: Journal of Strategic Studies, 35. évfolyam 1. szám, 2012. pp. 5–32.
- SIEBERT, A.: The Resiliency Advantage: Master Change, Thrive Under pressure, and Bounce Back From Setbacks. Berrett-Koehler Publishers, San Francisco, 2005.
- STONE, J.: Cyber War Will Take Place! In: Journal of Strategic Studies, 36. évfolyam 1. szám, 2013. pp. 101–108.
- SOUTHWICK, S. M. – CHARNEY D. S.: Resilience: The Science of Mastering Life's Greatest Challenges. Cambridge University Press, 2012.

**A DÉLKELET-ÁZSIAI ORSZÁGOK
FEGYVERES ERŐI – FÜLÖP-SZIGETEK**

A Föld legnagyobb kontinensének, Ázsiának délkeleti területén fekvő országok fegyveres erőiről nagyon keveset tudunk. Ennek oka egyrészt az, hogy ezek az országok távol esnek hazánktól, másrészt pedig az, hogy a gyarmati felszabadító háborúk óta a nemzetközi és a hazai sajtó is keveset foglalkozik velük.

Az elmúlt évtizedekben azonban számos területen jelentős változások következtek be a délkelet-ázsiai országok helyzetében. Ezek közül a legjelentősebbek: a gyors gazdasági fejlődés és a demográfiai hullám növekedése. Ezzel együtt jár az, hogy ezek az országok egyre nagyobb szerepet követelnek a nemzetközi gazdasági életben és a nemzetközi eseményekben, köztük a nemzetközi válságok rendezésében is.

A délkelet-ázsiai térséghez – a fegyveres erők nagysága szerint – a következő országokat soroljuk:

1. Vietnam;
2. Mianmar (volt Burma);
3. Thaiföld;
4. Indonézia;
5. Kambodzsa;
6. Fülöp-szigetek;
7. Malajzia;
8. Szingapúr;
9. Laosz;
10. Brunei.

A délkelet-ázsiai országok közül a Fülöp-szigetek fegyveres erőit mutatom be.

A Fülöp-szigetek (teljes nevén: Fülöp-szigeteki Köztársaság) a délkelet-ázsiai térség második legnépesebb országa. Lakóinak száma 2014-ben 107,6 millió fő volt. A mintegy 300 ezer km² területű ország 7107 szigetből áll, amelyek az északi szélesség 21 és 4 foka, valamint a keleti hosszúság 116 és 127 foka között terülnek el a Dél-kínai-tenger és a Csendes-óceán által határolva. A szigetek nagy része (több mint 6700) 3 km²-nél kisebb területű. Az ország területének 94%-a 11 szigetből tevődik össze. A legnagyobb sziget Luzon, 105 ezer km². Természetesen ezeken él a lakosság túlnyomó többsége is. Az ország fővárosa a körülbelül nyolcmillió lakosú Manila.

A Fülöp-szigeteki lakosság 99%-a filippino, 1%-a egyéb. A vallási megoszlás: római katolikus 85%, muszlim 5%, protestáns 4%, egyéb 6%.

A szigetország éghajlata nedves, trópusi, esőerdő típusú. Az évi középhőmérséklet 26–27°C. A csapadék éves átlaga 1200–4500 mm között változik. A legtöbb csapadékot az Indiai-óceán felől érkező monszun hozza a nyugaton fekvő szigetekre.

A Fülöp-szigetek agrár-ipari ország. A GDP 2014-ben 290 milliárd USD volt. Ágazati megoszlása: mezőgazdaság 22%, ipar 32%, a többi ágazat 46%. A mezőgazdaság a lakosság 46%-át foglalkoztatja, főként kisparaszti gazdálkodás keretében. A főbb termékek: rizs (9–10 millió tonna), kukorica (4–5 millió tonna), manióka (1,5–2 millió tonna), banán (3–3,5 millió tonna). Az igen jelentős mennyiségű kókuszdióból (9–10 millió tonna) állítják elő a körülbelül 2 millió tonna koprát (kókuszszír), amelynek gyártásában az ország világszereplője. Fontos ipari növénye a cukornád (évi 28–30 millió tonna) és a manilakender. A felsoroltakon kívül jelentős a kávé-, a dohány- és a gyümölcsstermelés is. A főbb háziállatok közé a bivaly (2,6 millió), a szarvasmarha (1,8 millió), a sertés (8 millió) és a kecske (2,6 millió) tartoznak. A szigeteket övező tengereken jelentős mértékű halászat folyik (évi 2,3 millió tonna).

Az ország ipara – a tőkehiány és a kevés energiahordozó miatt – elsősorban a mezőgazdasági termékek feldolgozását végzi. Jelentős a cukor-, a növényolaj-, a dohány-, a sör- és a textilipari üzemek száma. A feltárt ércelelőhelyek (króm és réz) a második világháború után kisebb fellendülést indítottak el a kohászat, a hajóépítés és a gépjármű-összeszerelés terén, míg a 20. század végén felgyorsult az elektronikai ipar fejlődése.

Az ország rövid története¹

A régészeti leletek azt igazolják, hogy a Fülöp-szigeteken 30–50 ezer évvel ezelőtt már éltek emberek. A kő- és agyageszközök készítését és felhasználását az időszámítás előtti harmadik évszázadban követik a vasból készült eszközök. Az 1000. év körüli leletek már jelentős kínai és ausztrónéz kereskedelmi kapcsolatokra utalnak. Ezt követően, a 15. században indonéz területekről indiai, arab és maláj betelepülők jelentek meg. 1521-ben a spanyol szolgálatban álló Ferdinand Magellán hajói kötöttek ki a szigetekre, és II. Fülöpről nevezték el a szigetcsoporthat. A spanyolok az összes sziget meghódítását egészen a 19. századig folytatták a bennszülöttek és a muszlim gyarmatosítók ellen. A japánok, a hollandok és a britek is többször megkísérelték a szigetek feletti uralom megszerzését, de sikertelenül. A 19. században több felkelés robbant ki a spanyol gyarmati uralom ellen, de ezeket levertek. Ebben jelentős szerepet játszottak a római katolikus egyház papsága és a szerzetesrendek.

Spanyolország és az Amerikai Egyesült Államok 1898–1901 között két háborút vívott egymás, amelyek eredményeként a szigetek amerikai fennhatóság alá kerültek. Az amerikaiak uralmát 1942–1945 között megszakította a japán megszállás. A japán vereség után a szigeteket ismét amerikai csapatok szállták meg, majd 1946. július 4-én az Amerikai Egyesült Államok elismerte a Fülöp-szigetek függetlenségét.

¹ Magyar Nagylexikon, 8. kötet. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2004. pp. 384–389.

Az amerikai politikai és gazdasági befolyás az ország életében továbbra is jelentős tényező maradt. Az ország politikai és gazdasági nehézségei következtében erősödtek az ellenzéki (kommunista és muszlim) mozgalmak által irányított megmozdulások és felkelések. Luzonon a japánok elleni harcban tapasztalatot szerzett Japán-ellenes Nemzeti Hadsereg (Hukbalahap, HUK) fegyveres osztagai, míg a déli fekvésű szigeteken a muszlim gerillák akciói nehezítették a belpolitikai helyzetet.

Ferdinand Marcos elnöksége (1965–1986) alatt erősödött az állami diktatúra, gyakoribbá váltak a pénzügyi visszaélések, nőtt a korrupció, megszorodtak a politikai leszámolások és a gyilkosságok. Marcos elnök 1972-ben statáriumot hirdetett, amely 1981-ig tartott. 1983-ban a száműzetésből hazatérő Benigno Aquinot a manilai repülőtéren lelőtték. Az ezt követő belpolitikai káoszban 1986-ban Aquino özvegye, Corazon Aquino államcsínnyel vette át a hatalmat Marcostól. Az ország belpolitikai helyzete ezt követően sem javult. Folytatódtak a belpolitikai merényletek és a puccskísérletek.

Az ország fegyveres erői²

A délkelet-ázsiai térségben Fülöp-szigetek hadereje az ötödik legnagyobb haderő. Három haderőnemből áll: szárazföldi csapatok, haditengerészet és légierő. Létszáma 125 ezer fő. Ezt egészíti ki a mintegy 50 ezer fős félkatonai erő és a 131 ezer fős tartalék. A The Military Balance kiadvány 2015. évi adatai szerint a 2015-re meghatározott védelmi költségvetés 116 milliárd PHP³ (2,56 milliárd USD⁴), ami 29%-os növekedést jelent a tavalyi évhez képest (89,5 milliárd PHP).

A szárazföldi csapatok képezik a fegyveres erők legnagyobb hányadát. Létszámuk 86 ezer fő. Hat területi parancsnokság alárendeltségében az alábbi alakulatok találhatók:

- egy páncélosadosztály (öt könnyű harcokoszászlóalj, három gépesített gyalogzászlóalj, egy páncélos felderítő-zászlóalj, egy repülőzászlóalj, egy műszaki század);
- egy felderítőezred;
- egy különleges műveleti ezred;
- egy könnyű beavatkozó zászlóalj;
- 10 könnyű gyaloghadosztály (egyenként három gyalogdandár és egy tüzérosztály);
- öt műszaki dandár;
- egy elnöki gárdaalakulat.

² The Military Balance 2015.

The International Institute for Strategic Studies, London, 2015. pp. 280–282.

³ Fülöp-szigeteki Peso.

⁴ 1 USD = 44,67 PHP.

A szárazföldi csapatok haditechnikai eszközeit zömében amerikai és honi gyártású fegyverek és járművek képezik. Ezek a következők:

- könnyű harckocsi: 65 db;
- gyalogsági harcjármű: 85 db (YPR-765);
- páncélozott szállító harcjármű: 520 db;
- tábori tüzérségi löveg: kb. 280 db;
- aknavető: 40 db;
- repülőgép: 4 db.

A haditengerészet állománya 24 ezer fő, amely felöleli a kis létszámú haditengerészeti légiert és a 8 300 fős tengerészgyalogságot is.

A fontosabb haditechnikai eszközök ennél a haderőnemenél is amerikai és honi gyártásúak:

- fregatt: 1 db;
- járőr- és partvédelmi hajó: 62 db;
- kétéltű jármű: 46 db;
- ellátó- és szállítóhajó: 6 db;
- repülőgép: 6 db;
- helikopter: 5 db.

A tengerészgyalogság hat zászlóalja saját felszereléssel rendelkezik, amelyekhez 24 db kétéltű PSZH és 85 db vízi jármű (LVTP), valamint 150 db löveg és aknavető tartozik.

A légiert a haderő legkisebb haderőneme. Állományába 15 ezer fő és 40 db hadra fogható repülőgép tartozik (a repülőgépek összmennyisége körülbelül 80 db, zömében elavult amerikai gyártású eszköz). A légiert körülbelül 70 db helikopterrel is rendelkezik, amelyek szintén amerikai gyártásúak.

A félkatonai erő létszáma 40 500 fő, amely a Nemzeti Rendőrséghez és a Parti Őrséghez tartozik. Feladata az ország belső rendjének fenntartása, valamint a partok őrzése és a vízi forgalom ellenőrzése. Ehhez néhány repülőgéppel és helikopterrel, valamint több mint 50 db vízi járművel rendelkezik. Válsághelyzetben a rendőrség megerősíthető 62 ezer fős kiegészítő erővel és a polgári fegyveres tartalék 50 ezer fős állományával.

A Fülöp-szigetek 177 fővel vesz részt az ENSZ békefenntartó misszióiban.⁵ A MINUSTAH-ban⁶ 158 fő katoná és 15 fő megfigyelő, az UNMOGIP-ben⁷ 4 fő megfigyelő teljesít szolgálatot.

⁵ www.un.org/en/peacekeeping/contributors/2015/apr15_3.pdf; letöltés: 2015.05.10.

⁶ United Nations Stabilization Mission in Haiti, az ENSZ stabilizációs missziója Haitin.

⁷ United Nations Military Observer Group in India and Pakistan, az ENSZ megfigyelőcsoportja Indiában és Pakisztánban.

Biztonságpolitikai helyzetértékelés

Fülöp-szigetek belpolitikai helyzete instabil. 2010. június 30-án iktatták be hivatalába a Fülöp-szigetek 15. elnökét, Benigno Aquinot. A korrupcióellenes és szegénységcsökkentő mandátummal megválasztott elnök kormányzása alatt több helyzetjavító intézkedést is bevezetett, többek között:

- jó kormányzás és korrupcióellenes harc;
- humánfejlesztés és szegénységcsökkentés;
- gazdasági fejlesztés;
- biztonság, igazságügy és béke; valamint
- a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás és kárcsökkentés.

2011. március végén a kormány bejelentette ötéves fejlesztési tervét⁸ (2011–2016), amelyet az ország partnerei is örömmel fogadtak. A dokumentumtól azt várták, hogy megvalósításával az ország képes legyen elérni a szomszédos ASEAN-tagállamok szintjét.

A Fülöp-szigeteki vezetésnek két súlyosabb belső problémával is szembe kell néznie, amelynek kapcsán a fegyveres összetűzések időközönként újra fellángolnak. Az egyik ilyen probléma, hogy az ország déli részén lévő Mindanao Autonóm Területen lakó muzulmán lakosság önálló állam létrehozását tervezi. A térségben él Fülöp-szigetek lakosságának kb. egyötöde, és mintegy 25%-uk muzulmán vallású. A terület mindig is problémás térségnek számított az ott élő muzulmán szélsőségesek elszakadási törekvései miatt. A területen több, jelentős erőt képviselő szélsőséges szervezet tevékenykedik. Közülük legjelentősebb a Moro Iszlám Felszabadítási Front (MILF) mintegy 12 ezer fővel, a Moro Nemzeti Felszabadítási Front (MNLF) 6–7 ezer fővel. Korábban a MILF-tagok is az MNLF részét képezték, mielőtt 1996-ban a kormány és az MNLF békeszerződést kötött a területi autonómia érdekében. Ezt a muzulmán szélsőségesek bizonyos hányada nem fogadta el, kiléptek az MNLF-ből, önálló szervezetet hoztak létre és tovább folytatták a harcot a kormányerők ellen. A MILF folyamatosan harcolt a kormányerők ellen, mígnem 2012. októberben békeszerződést kötött. Ekkor az MNLF felmondta a 1996-ban megkötött fegyverszünetet és jelenleg ez a szervezet harcol a kormánycsapatokkal.

2013 decemberében a kormány ismét megállapodást kötött a MILF szervezetével a hatalom megosztásáról, amelynek értelmében véget érhet az a konfrontatív időszak, amely az elmúlt évtizedekben közel 150 ezer ember halálát okozta. A megállapodás értelmében a MILF feladja küzdelmét az önálló állam megteremtéséért, ezért cserébe nagyobb részesedést kaphat a Mindanao Autonóm Terület vezetésében. A hatalom megosztására vonatkozó megállapodás előfeltétele, hogy a kormány és a MNLF békemegállapodást kössön.

Szélsőséges iszlám szervezetként jelen vannak még (nem számottevő létszámmal) az Abu Sajjaf csoport (körülbelül 300 fő) és a Jemaah Iszlám csoport (körülbelül 550 fő). A Fülöp-szigeteken nemcsak az iszlám erők vannak jelen, súlyos problémát okoz a kommunista felkelő erők elleni küzdelem is.

⁸ Philippine Development Plan – PDP.

Három csoport, a Kommunista Párt (Communist Party of Philippines), az Új Népi Hadsereg (New People's Army) és a Nemzeti Demokratikus Front (National Democratic Front of the Philippines), amelyek illegálisan működnek és befolyásos támogatói réteggel rendelkeznek. A szervezetek célja, hogy a Fülöp-szigeteket szocialista orszaggá alakítsák át.

Az ország külpolitikai irányítása – a belpolitikához hasonlóan – erősen amerikai szellemiségű, és elsősorban az elnök kompetenciájába tartozik. Általánosságban elmondható, hogy a Fülöp-szigetek Aquino elnök kormányzása alatt szükségdiplomáciát folytat, a kormányzat energiáit egyértelműen a belpolitikai és a gazdasági ügyek kötik le.

A Fülöp-szigetek külpolitikájának és biztonságának alapköve az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatrendszer fenntartása, amelyet kettősség jellemez. Egyfelől az ország biztonságának és regionális helyzetének szavatolása egyértelműen az Amerikai Egyesült Államoktól és annak tengeri jelenlététől függ a térségben, másfelől viszont a gyarmati, protektorátusi múlt miatt elhatárolódnak a fizikai katonai jelenlét bármely formájának felvetésétől.

Ez utóbbi megfontolásban – a területi szuverenitás féltésén túl – szerepet játszhat, hogy külső hatalmak jelenléte a múltban már többször célponttá tette az országot a térség feltörekvő hatalmai számára. Az utolsó amerikai katonai támaszpontot az ország területén 1992-ben számolták fel. Azóta csak ideiglenesen, váltásokban állomásozik amerikai katona az ország területén. A két ország között 1951 óta van érvényben védelmi szerződés. George W. Bush elnöksége alatt az országot fontos nem NATO-szövetségesnek (major non-NATO Ally) nyilvánították.

Jonathan Greenert tengernagy, az amerikai haditengerészet műveleti főnöke 2014. február 13-i manilai látogatásán kijelentette, hogy amennyiben Kína katonai erő alkalmazásával megszállná a Dél-kínai-tenger vitatott hovatartozású szigeteit, akkor az Amerikai Egyesült Államok a két ország között 1951-ben kötött védelmi szerződés értelmében katonai segítséget nyújt a Fülöp-szigeteknek.

A térség biztonsági helyzetét leginkább befolyásoló jelenség a Dél-kínai-tengeren fennálló konfliktus, amely a rendezetlen területek miatt folyamatos konfliktusforrást jelent az ország számára Kínával szemben. Kína ugyanis magának követeli a saját maga által kijelölt „nine-dash-line” jelzésen belüli tengerszakaszt, amely szinte a teljes Dél-kínai-tenger körülbelül egymillió négyzetkilométeres területét jelenti, annak összes szigetével, homokzátonyával és homokpadjával. Emiatt Kínának területi vitája van a Fülöp-szigetekkel a Scarborough- és a Second Thomaszátóny területi hovatartozását illetően. 1999 óta 20 fő Fülöp-szigeteki katona állomásozik egy, a homokzátonyra futtatott hadihajón. A homokzátony belül van a tengerjogi egyezmény (UNCLOS⁹) alapján számított 200 tengeri mérföldes kizárólagos gazdasági övezetben, így katonáik jogszerűen tartózkodnak a helyszínen, de Kína magának követeli a két területet. A két ország között 2012 óta folyamatos a feszültség a vitatott területek hovatartozása miatt. A Fülöp-szigetek egyoldalúan az ENSZ döntőbíróshoz fordult a kérdés rendezése érdekében, erre tiltakozásul

⁹ United Nations Convention on the Law Of the Sea.

állandósultak a kínai illegális hajózások a térségben. A Fülöp-szigeteki lépést követően Kína szigorító intézkedéseket vezetett be az országgal szemben.

A Fülöp-szigetek jó kapcsolatot ápol a térség országaival és szomszédjaival, valamint fontos partnernek tekinti az Európai Uniót és annak tagországait. Az EU a harmadik legnagyobb kereskedelmi partnere és jelentős segély, illetve technikai segítség forrása a szigetország számára.

A jövő

A Fülöp-szigetek kormánya megkísérli tárgyalások és engedmények útján enyhíteni a szélsőséges csoportok nyomását és akcióit a központi hatalom ellen. A jelenlegi konfliktusok nem veszélyeztetik a Fülöp-szigetek államiságát vagy globális biztonságát, miközben hasonló jellegű összetűzések az utóbbi években rendszeresek a haderő és a muzulmán szélsőségesek között. Ugyanakkor a muzulmán lakosság végső célja egy önálló iszlám állam létrehozása, ami már csak azért sem lehetséges, mert az autonóm területeken a muzulmán lakosság aránya csak egynegyede a teljes lakosságnak. Így a keresztények a Mindanao Autonóm Területen is már nagy többségben vannak, míg országos szinten a muzulmán lakosság aránya csak 5% körüli. Ugyanakkor a feszültség valószínűleg még hosszabb távon fennmarad. A helyzetet nehezíti, hogy a térségben több nagy tisztán iszlamista vagy iszlám többségű állam is van (Malajzia, Indonézia, Brunei), amelyek feltehetően támogatják a Fülöp-szigetek területén működő szélsőséges muzulmán csoportokat.

A kormány másik fő célja a nagyszámú sziget körüli hajóforgalom ellenőrzése és szabályozása. Ehhez amerikai és ausztrál segítséget kértek, elsősorban a haditengerészet megerősítéséhez. A légierőnél várható, hogy az elavult F-5A típusú vadászrepülőgépek helyett korszerű harci repülőgépeket szereznek be 2015-ben. A haderő továbbra is az Amerikai Egyesült Államok támogatására szorul. A Dél-kínai-tenger térségében fennálló területi viták miatt, a Fülöp-szigeteki vezetés a haderő, azon belül is a haditengerészeti erők fejlesztésére kényszerül, amelyhez úgyszintén az Amerikai Egyesült Államoktól vár segítséget a jövőben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- East Asian Strategic Review 2013.
The National Institute for Defence Studies, Japan, 2013.
ISBN 978-4-7890-1526-4.
- Magyar Nagylexikon, 18. kötet.
Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2004.
- The Military Balance 2015.
The International Institute for Strategic Studies, London, 2015.
- Világtlasz.
Cartographia Kft., Budapest, 1998.
- www.asianmilitaryreview.com
- www.defencenews.com
- www.un.org/en/peacekeeping/contributors/2015/apr15_3.pdf;
letöltés: 2015.05.10.

VRÁNICS DÁVID – ÜVEGES ANDRÁS FŐHADNAGY

PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEK FEJLŐDÉSE

Bevezetés

Pilóta nélküli repülőeszközöket már az 1960-as évek óta rendszeresítettek a különböző haderőkben. Ezeket az eszközöket általában olyan feladatokra alkalmazzák, ahol az élőerő alkalmazása magas kockázattal jár, vagy olyan kevés és kis súlyú eszközt kell alkalmazni, ahol a kezelőszemélyzet és a pilóta súlya önmagában többszöröse a hasznos tehernek.

A polgári életben alkalmazott UAV/UAS-technológia¹ fejlődésével és a vezérlőeszközök fizikai méretének és előállítási költségének csökkenésével a távolról irányítható, idővel várhatóan az önvezérelt (autonóm) pilóta nélküli repülőrendszerek bárki számára (polgári személyek és vállalatok) elérhetővé válnak, és elterjedten használják majd őket fényképek és videofelvételek készítésére, csomagok kézbesítésére, nem is beszélve a katonai, a rendvédelmi és a katasztrófavédelmi alkalmazásról. Ezeknek a polgári szóhasználatban drónoknak, katonai szóhasználatban pedig általában UAV-oknak vagy UAS-oknak, pilóta nélküli repülőgépeknek, illetve pilóta nélküli repülőrendszereknek nevezett eszközöknek a rohamos elterjedésével hamar egyértelművé vált, hogy szükséges a polgári életben beszerezhető drónok használatának a szabályozása.

Képességeik és felhasználási lehetőségük fokozatosan nő, polgári és katonai viszonylatban is egyre szélesebb körben alkalmazzák őket a polgári élet és a katonai műveletek összes területén.

A kapcsolódó fogalmak tisztázása

A médiában gyakran találkozhatunk a következő kifejezésekkel: drón, UAV, UAS, RPAS,² RPV,³ robotrepülőgép stb. A legtöbbször ezek alatt egy fogalmat értenek, egyes esetekben ezeket a fogalmakat egymással tévesen összekeverik. Gyakorlatilag olyan repülőeszközt és a hozzá kapcsolódó kommunikációs, navigációs és vezérlőrendszert értik, amelyek működtetéséhez nincs szükség a repülőeszköz fedélzetén fizikailag jelen lévő személyzetre. A személyzet hiánya miatt egyes esetekben tévesen autonóm rendszereknek vagy katonai robotoknak is nevezik őket a részleges autonómításuk miatt, mivel nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy a legénység vagy pilóta, operátor csak a gép fedélzetén nincs jelen, ellenben az eszközt távolról egy személy irányítja, önálló döntéseket csak részlegesen hozhat.

A kifejezések sokszínűségét a külföldről átvett idegen szavak és kifejezések helyes vagy helytelen fordítása, illetve a különböző felhasználási területek okozzák.

¹ Unmanned Aerial Vehicle, illetve Unmanned Aerial System.

² Remotely Piloted Aircraft System.

³ Remotely Piloted Vehicle.

A drón szóval legtöbbször a polgári médiában találkozhatunk, ez az angolszász nyelvből átvett, eredetileg „drone” szóból ered, amelynek jelentése „dolgozó”, „here”. A megfogalmazás ez esetben azért nem pontos, mivel nem jelzi azt, hogy a tárgyalt eszköz milyen közegben mozog. A médiában leadott anyagok esetén túlnyomó többségében kizárólag a légtérben mozgó drónokra asszociálnak az olvasók. Ellenben drónnak nevezhetnénk azokat az eszközöket is, amelyek a szárazföldön vagy a vízfelszín alatt tevékenykednek.⁴

Az UAV és az UAS kifejezések az angol személyzet nélküli légi jármű, illetve rendszer kifejezések rövidítései, főleg tudományos és katonai területen elterjedt a használatuk.

„Az ICAO⁵ meghatározása szerint a távolról irányított repülőgépek, így a drónok is a pilóta nélküli repülőgépek egy alcsoportjába tartoznak. A pilóta nélküli repülőgép angolul Unmanned Aerial Vehicle, UAV, am. „személyzet nélküli légi jármű” olyan légi jármű, amely nem igényel irányító személyzetet, a repülést önállóan, emberi beavatkozás nélkül végzi. A Remotely Piloted (Aerial) Vehicle, RPV, vagy Remotely Piloted Aircraft System, RPAS, a „távolról irányított (légi) jármű” egy olyan szerkezet, amely egy távolról irányított repülőgépből, a repülőgépre felszerelhető, konfigurálható eszközökből a szükséges irányító, vezérlő egységekből és minden egyéb, a repülés bármely időszakában szükségessé váló eszközökből, rendszerekből áll. (ICAO rendelet CIR328, 2011)⁶

A robotrepülőgép szót a média sokszor helytelenül használja akár a polgári felhasználású, szórakoztató célú UAV-ok leírására is. Robotrepülőgép az angol „cruise missile” kifejezés „magyarítása”, a sajtóban azonban gyakran annak tükörfordítását, a „cirkáló rakéta” kifejezést használják. Ezeknél a „rakéta” kifejezés használata azért kérdéses, mert több típus nem rakétameghajtást alkalmaz. Ezek az eszközök általában nagy hatótávolságú, táv- és/vagy önirányítással vezérelt, repülésre képes fegyverek, amelyek a többi UAV-val ellentétben a becsapódáskor megsemmisülnek. Helyes megnevezésük manőverező robotrepülőgép.

Megnevezésük tekintetében megkülönböztetünk – a forgószárnyas eszközök között – kvadrokoptert (négymotoros), hexakoptert (hatmotoros), októkoptert (nyolcmotoros) és multikoptert is. Ettől függetlenül ez a megnevezés nem ad tájékoztatást arról, hogy a szóban forgó eszköz pontosan milyen funkciókkal bír, milyen képességekkel rendelkezik, vagy hogy esetlegesen ez csak egy platform, amely bővíthető.

A gyakorlati tapasztalatok alapján a polgári életben beszerezhető kisméretű repülőeszközöket drónoknak nevezik, a katonai műveletekben részt vevő, általában nagyméretű eszközöket pedig UAV rövidítéssel jelölik. Az RPAS vagy az RPV rövidítés jelenleg kizárólag a szakmai körökben terjedt el. A publikációban a fent említett módon használjuk a különböző kifejezéseket.

⁴ Például az Open ROV által fejlesztett vízfelszín alatt működő robotok (UER – Underwater Exploration Robot).

⁵ Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO : International Civil Aviation Organization).

⁶ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a drónokkal megvalósított adatkezelésekről, 2014. p. 3.

Műszaki fejlődés, polgári felhasználás

A kezdetleges távvezérlésű repülőgépmoделlekhez hasonlóan az egyik legelterjedtebb irányítási módszer a négycsatornás, 2,4 GHz-es tartományban működő távirányító. A polgári életben kapható eszközöknél, ahol ezt a megoldást részesítik előnyben és rendelkeznek médiaátvitellel (videó és hang) is, azt külön csatornán oldják meg, esetleg teljesen elkülönített vevő- és megjelenítőrendszerrel.

Széles körben alkalmazott megoldás az, hogy egy eszköz, ha alkalmas videofelvétel rögzítésére, a rögzített anyagot nem továbbítja a felhasználónak, hanem helyileg rögzíti (pl. pendrive). Az irányítás így látótávolságig korlátozódik, cserébe a felhasználó által figyelt monitoron a vezérlés folyamatos marad és független az átvitel minőségétől.

1. kép. DJI Phantom 2 „okostelefonos” vezérléssel⁷

Ipari felhasználású UAS-oknál az esetleges függesztmények (például külön vezérelhető képrögzítő rendszer) esetén szükség lehet a pilóta mellett egy külön operátorra is, aki a felszerelt további eszközöket kezeli.

A WiFi⁸ segítségével vezérelt eszközöknél elvileg nincs korlátozva a csatornák száma. Ilyenkor a legtöbb esetben maga a repülőeszköz viselkedik egy WiFi hozzáférési ponthoz (WiFi AP⁹) hasonlóan, a szórt hálózathoz a vezérlőeszközök a megszokott módon csatlakozhatnak. A vezérlés jele, a videó és a szenzorok által rögzített adatok külön csatornán (TCP/IP¹⁰ modellnek megfelelő portokon) kerülnek átvitelre az irányító és a repülőeszköz között. Gyakorlati tapasztalatunk szerint a WiFi-rendszerek által vezérelt drónok városi közegben nem megbízhatóan működnek a vezérlés tekintetében, mivel jelenleg kis területen nagy mennyiségű adót működtetnek.

Előnye, hogy nincs szükség külön távirányítóra, bármilyen WiFi-képes eszközzel (például okostelefon, táblagép, számítógép) emulálható a vezérlés. Ez nagyobb rugalmasságot nyújt, és nincs szükség külön eszközre az átvitt videó megjelenítésére és az irányítás megvalósítására.

⁷ A szerzők saját képe.

⁸ Wireless Fidelity.

⁹ Wifi Acces Point.

¹⁰ Transmission Control Protocol/Internet Protocol.

2. kép. DJI drónplatform (szerelhető)¹¹

A WiFi-támogatott UAS-ok egy fejlettebb változatának tekinthetjük a 3G/LTE¹² átvitelre képes repülőeszközöket. Ez magasabb költséggel járó megoldás, így az alsó- és középkategóriás, polgári életben is megvásárolható eszközökben ritkán találkozni ilyesmivel.

Az autonóm repülésre képes, GPS-támogatott vagy autonóm vezérlőrendszerrel ellátott UAV-ok képesek lehetnek földrajzi A-ból B pontba felügyelet nélkül is eljutni.

A hatótávolság növekedése

Az előzőekben leírt irányítási modelleknek megfelelően különböző csoportokba sorolhatjuk az UAV-okat hatótávolság alapján.

3. kép. Parrot AR. 2.0 drón¹³

¹¹ A szerzők saját képe.

¹² Long-Term Evolution – adatátviteli szabvány, 3GPP szabvány szerint. Az LTE 326 Mbit/s elméleti maximális átvitelt támogat 4×4 antennával.

¹³ A szerzők saját képe.

Az első csoportnak tekintjük a (hatásosan) csak látótávolságig vezérelhető eszközöket. Ezek nem rendelkeznek külön videoátvitellel, így csak látótávolságon belül vezérelhetőek biztonsággal, ezért a hatótávolságuk pár száz méterre korlátozódik, bár a távirányító rendszerük esetleg lehetővé tenné, hogy több kilométerre is eltávolodjon az irányítóeszköztől és személyzettől.

A következő csoportnak tekinthetjük az olyan UAS-okat, ahol van élő képátvitel, és a korábban leírtakhoz hasonlóan elkülönített rádió-távirányítással működnek. Ezeknél az irányítószemélyzet már képes lehet kihasználni a rádiós vezérlés hatótávolságát, ha a videorendszer is hasonló vagy nagyobb hatótávval rendelkezik. Ezek akár több kilométerig vezérelhetőek.

Külön csoportként itt is felvethetjük a WiFi-támogatott UAS-okat, ahol minden átvitel WiFi-szabványokkal történik. Ennek hátránya a rövid, körülbelül 50 méteres hatótáv, de az függ az időjárási és a terepviszonyoktól is. Ennek kibővítése a már említett 3G/LTE kapcsolat kiépítésére képes változat, ahol a hatótávolságot a 3G/LTE téterő és az ezt befolyásoló tényezők szabják meg. Itt külön érdemes megemlíteni, hogy figyelembe kell venni a vezérlésnél és az adat- vagy videoátvitelnél a rendszerben jelentkező késést (könnyen lehet, hogy a pilótától kilométerekre járó eszköz méterekkel előrébb jár térben, mint amit a kamera vagy az adatok alapján érzékelni lehetne). Emellett 3G/LTE hálózat által lefedett területek változékonysága szintén vezérlési kockázatokat rejt magában.

Utolsó csoportként emeljük ki a GPS és/vagy autonóm rendszer (AS) által vezérelt pilóta nélküli eszközöket, ahol elég a földrajzi vagy a relatív koordinátákat az eszközbe táplálni, és az beavatkozás nélkül képes eljutni a megadott célhoz. Ezeknél az eszközöknél csak az akkumulátor (vagy üzemanyagtartály) kapacitása határozza meg a gyakorlati hatótávolságot. Ez a csoport inkább az ipari és a katonai UAS- vagy UAV-rendszerekre jellemző.

Kísérletek folynak hasonló önvezérelt pilóta nélküli repülőgépek napelemmel történő üzemeltetésére, amelyek időjárástól függően akár hónapokig is szolgálatot teljesíthetnek. Ezek alkalmazása lehet például „földközeli műhold” analógiájára 4G átjátszóállomás, például katasztrófa sújtotta területeken, vagy hegyek, erdők közti, nehezen lefedhető helyeken (például egy ideiglenes művelet támogatására), vagy rendvédelmi, határrendészeti felhasználásban egy terület hosszú idejű megfigyelésére, ellenőrzésére.

Felmerül a kézenfekvő kérdés, hogy mi történik, ha megszakad a kapcsolat az eszközök és az irányítószemélyzet között? Mivel feltehetjük, hogy ebben az esetben a pilótáknak nincs semmi ráhatása az eszközre, a helyzet kezelése az eszköz beépített folyamatirányító rendszerére marad.

Az egyszerű távirányított eszközök, főleg az alsó árkategóriához (80–300 ezer forint) tartozók egyszerűen lezuhannak, ha elvesztik a kapcsolatot. Ennek az oka, hogy az irányítás a legtöbb esetben folyamatos átvitelt igényel, beleértve a rotorok forgásának szabályozását is. Ha a kapcsolat megszakad, akkor nincs jel, amely fenntartaná a forgást, így a felhajtóerő megszűnik, és az eszköz egyszerűen leesik.¹⁴

¹⁴ EKSTAM, S.: DJI F550 Hexacopter crash after flight above the clouds.
<https://www.youtube.com/watch?v=GfxdeRx2fLA>; letöltés: 2015.04.27.

A jobban felszerelt, szenzorokkal ellátott eszközök képesek lehetnek arra, hogy alapesetben a lebegést tartsák fent, és a vezérlés csak a relatív elmozdulást, nem az abszolút helyzetet (például a magasságot) szabályozza, mint az előző kategóriánál. Ekkor a kapcsolat megszakadása esetén az UAV belebeg, vagy rosszabb esetben tartja a mozgás irányát. Belebegés esetén elég lehet hatótávolságon belül kerülni az eszközhöz, és visszanyerhető az irányítás felette.

Egyes UAV-ok rendelkeznek beépített hazatérés üzemmóddal, ebben az esetben a szenzorjai vagy a fedélzeti GPS segítségével képes visszatérni a felszállás (körülbelüli) helyére. Ez segít visszanyerni az irányítást, ha sikerül hatótávolságon belül kerülni az eszközhöz, bár az átmeneti időszak, amíg az UAV „visszatalál” hatótávon belülre különösen veszélyes lehet, hiszen emberi felügyelet nélkül repül.

Kísérletek folynak olyan eszközökkel, amelyek különleges módszereket vetnek be a kapcsolat megszakadása esetén, hogy viszonylagos biztonsággal földet érjenek. Ilyen lehet pl. a beépített fékező- vagy ejtőernyővel ellátott eszköz, amely szükség esetén kioldja az ernyőt és leereszkedik; vagy az olyan kvadrokopter, amely vész esetén kioldja a propellereket, mivel általában ezek azok az alkatrészek, amelyek a legnagyobb sérülést okozhatják.

Ennek a módszernek viszont sok egyéb kockázata van. Ha ezt a módszert hajtja végre az eszköz egy zsúfolt forgalmi csomópont, lakott terület, létfontosságú infrastruktúra körzetében, akkor a lehulló darabok járulékos anyagi kárt, valamint személyi sérülést is okozhatnak.

A képességek fejlődése

Rendvédelmi felhasználásban néhány országban kezdenek megjelenni a paintball lövedékekkel felszerelt, tömegoszlatásra alkalmas UAV-ok.¹⁵ Indiában paprikaspray-vel felszerelt eszközökkel kísérleteznek a rendvédelmi szervezetek fejlesztői.¹⁶

Egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek a képrögzítésre alkalmas eszközökkel rendelkező, például események rögzítésére, kamerázására használható eszközök. Külön irányvonulat képviselnek a műszaki fejlesztések és a parkokban rendezett körversenyek. Szórakoztatás mellett külön cégek alapultak események filmezésére, terepfelmérésre, térképezésre, hő- és infrakamerás felvételek készítésére, nehezen megközelíthető helyek felderítésére.

Külön kiemelhetjük az Amazon cég nagy botrányt kavart, csomagok kézbesítését megcélzó szolgáltatását, ahol a megrendelt csomagokat pilóta nélküli repülőgépek juttatják az a megrendelő címére. Ezek az eszközök a szállítás legnagyobb részét önirányított módon, de felügyelve teszik meg, a kezelő bármikor beavatkozhat, a fel- és a leszállás is az ő felelőssége.

¹⁵ Desert Wolf: Skunk Riot Control Copter, 2015.
<http://www.desert-wolf.com/dw/products/unmanned-aerial-systems/skunk-riot-control-copter.html>;
letöltés: 2015.04.27.

¹⁶ The Times Of India: Now, drones to be used to disperse mobs in Lucknow.
<http://timesofindia.indiatimes.com/city/lucknow/Now-drones-to-be-used-to-disperse-mobs-in-Lucknow/articleshow/46794530.cms>; letöltés: 2015.04.27.

A német posta is kísérletezik csomagszállítási alkalmazással, és az Északi-tengeren található egyik szigetre indított gyógyszerkézbesítő pilóta nélküli repülőgépes szolgáltatást.¹⁷

A Facebook közösségi portált üzemeltető vállalat pilóta nélküli repülőgépekkel végezhet földközeli műholdszerű szolgáltatást, a tervek szerint napelemes UAV-ok biztosítanának az internetes lefedettséget elmaradott országokban vagy nehezen megközelíthető helyeken.¹⁸

Mezőgazdasági rendszerek

A SUAS¹⁹ segítségével lehetőség nyílik nagyméretű mezőgazdasági területek megfigyelésére is. A drónokra szerelt nagy felbontású kamerákkal a különböző spektrumokban felvett képekkel egyszerűen és költséghatékonyan megállapítható az egyes területeken telepített növényzet fejlődése és betegsége egyaránt.

Katasztrófavédelmi képességek

A katasztrófavédelemben gyakran alkalmaznak pilóta nélküli repülőgépeket a kár felmérésére, a kutató-mentő akciók támogatására, esetleg gyógyszerek, mentőeszközök helyszínre juttatására.

Alkalmazásuk kiterjedhet tűzfelderítés, tűzoltás körére is.²⁰ Itt magyar vonatkozásban Szendrő városát említhetjük, ahol 2006. augusztus 14-én állítottak szolgálatba kisméretű tűzfelderítő UAV-ot – a világon elsőként.²¹

Az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma jelenleg is a Thunderstorm²² projekt keretein belül keresi az új lehetőségeket a kisméretű drónok katasztrófavédelmi alkalmazására. Egyik kiemelt célja, hogy megtalálja azokat a technológiákat, amelyek segítségével az elektromos meghajtású, vertikális föl- és leszállásra alkalmas eszközök különböző szenzorokkal ellátva képesek vegyi, biológiai, radiológiai veszély esetén felderítőtevékenység ellátására.

A minisztérium által megszabott követelmények szerint ezeknek az eszközöknek képeseknek kell lenniük CRBN-felderítésre.²³ Ennek során a különböző vegyi, biológiai, radioaktív anyagokkal szennyezett, katasztrófa sújtotta területen mintákat kell vennie, majd a megszerzett információkat (szenzorokkal mért adatokat) vissza kell juttatnia a központba további elemzésre. Fontos, hogy a kialakításra kerülő rendszernek egyszerűnek, könnyen kezelhetőnek kell lennie. A kezelők kiképzésére minimális időt lehet csak biztosítani, illetve lehetőség szerint az egész CRBN-

¹⁷ RATTAY W.: Dronedelivery: DHL 'parcelcopter' flies to Germanisle.
<http://www.reuters.com/article/2014/09/24/us-deutsche-post-drones-idUSKCN0HJ1ED20140924>;
letöltés: 2015.04.27.

¹⁸ ZUCKERBERG, M.: Facebook.
<https://www.facebook.com/zuck/posts/10101322049893211>; letöltés: 2015.04.27.

¹⁹ Small Unmanned Aircraft Systems.

²⁰ Lockheed Martin Corporation által fejlesztett K-Max autonóm tűzoltó UAS.

²¹ DR. VÁNYA László – DR. KOVÁCS László: Pilóta nélküli repülőgépek a terrorizmus elleni harcban.
In: Pilóta nélküli és szállító repülőeszközök katonai alkalmazhatósága. Szolnok, 2007. pp. 12–13.

²² A Thunderstorm tervezetet anyagilag az RRTO (Rapid Reaction Technology Office) támogatja.

²³ Chemical, Radiological, Biological, Nuclear.

felderítőrendszernek részben autonómnak kell lennie – főként az UAS-ok esetében –, ezzel is csökkentve a személyi állomány tekintetében felmerülő kockázatot.²⁴

4. kép. Lockheed Martin quad Indago UAS²⁵

Az autonómítás növekedése

A jelenlegi katonai fejlesztések területén egyre inkább az autonómítás fokozására törekszenek a fejlesztők. A légi eszközök hajtóanyaggal való légi utántöltését különböző szenzorok segítségével eddig emberek hajtották végre.

Az Amerikai Egyesült Államok haditengerészetének (USN²⁶) kötelékében kísérleti jelleggel szolgáló X-47B UCAS-D²⁷ típusú pilóta nélküli műveleti légi rendszer bemutató repülőeszköze jelenleg sikeresen hajt végre teljesen autonóm légi utántöltési (AAR²⁸) tevékenységet. A drón önállóan száll fel, valamint tér vissza a repülőgép-hordozóra, miután végrehajtotta a feladatot az Omega társaság K-707 típusú légi utántöltő repülőgépével.²⁹

5. kép. Northrop Grumman X-47B UCAS-D AAR közben³⁰

²⁴ IHS Jane's International Defence Review, 2014. december. Vol. 47. p. 20.

²⁵ <http://www.nationaldefensemagazine.org/archive/2014/August/Pages/LockheedMartinMarketsQuadcopterforCivilianUse.aspx>; letöltés: 2015.06.01.

²⁶ United States Navy.

²⁷ Unmanned Combat Air System Demonstrator.

²⁸ Autonomous Aerial Refueling.

²⁹ IHS Jane's Defence Weekly, 2015. április 29. Vol. 52. Issue 17. p. 8.

³⁰ <http://news.usni.org/2015/04/22/navy-conducts-successful-test-of-aerial-refueling-on-x-47b-ucas-d-program-ending>; letöltés: 2015.06.02.

UAS-ok haditengerészeti alkalmazásának lehetőségei

Az Amerikai Egyesült Államok a különleges műveleti erők támogatására (információs műveleti támogatás) várhatóan 2015-től már az MQ-8C³¹ Fire Scout típusú UAS-t fogja alkalmazni. Eddig a Fire Scout berepülési gyakorlatokat hajtott végre különböző időjárási körülmények között, felszállási és leszállási gyakorlatokon vett részt az USS Jason Dunham Arleigh Burke-osztályú rombolón, Virginia partjai mentén. A tesztek során (2015. február) 350 órát teljesített az eszköz, 136 kg hasznos teherrel átlagosan nyolc órás üzemidővel, 150 tengeri mérföldre a felszállási pontjától.

6. kép. MQ-8C Fire Scout típusú UAS³²

Válságkörzetek területén működő UAS

Az UAS-ok segítségével a nemzetközi szervezetek már a válságkörzetek területén is sikeresen végezhetnek légi megfigyelőtevékenységet. Segítségükkel a légi megfigyelés során a nemzetközi szervezetek munkatársai távolról figyelhetik meg az eseményeket, ezzel minimálisra csökkentve a személyi sérülés lehetőségét a körzetben. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) szintén alkalmaz Ukrajna területén Schiebel Camcopter S-100 típusú UAS-t.

Eddig 2015. február elején egy Camcomptert lőttek le ismeretlen fegyveresek, valamint további egy eszköz tért vissza sérülten, a vizsgálatok szerint kézi lőfegyverek által okozott sérülésekkel.

³¹ A Bell 407 típusú eszköz alapján építették.

³² <http://www.dcmilitary.com/storyimage/DC/20121213/NEWS14/712139909/AR/0/AR-712139909.jpg&maxw=290>; letöltés: 2015.06.02.

7. kép. Az EBESZ által alkalmazott Schiebel Camcopter S-100³³

Szélsőséges alkalmazások

Egyes esetekben a drónokat szélsőséges személyek vagy csoportok is alkalmazhatják radikális céljaik elérésére. 2014 októberében a szerb–albán labdarúgó-mérkőzésen néhány perccel a szünet előtt ismeretlen elkövetők egy távirányítós repülőgépre kötött albán zászlóval provokálták a Partizán-stadionban a szerb drukkerket. A szerb drukkerk és játékosok egyaránt éles kritikájuknak adtak hangot az esemény kapcsán.

8. kép. 2014-es szerb–albán labdarúgó-mérkőzés³⁴

³³ <http://theaviationist.com/wp-content/uploads/2014/10/Camcopter-S100-OSCE.jpg>;
letöltés: 2015.06.01.

³⁴ <http://rack.1.mshcdn.com/media/ZgkyMDE0LzEwLzE0L2JhL0Ryb251RmxhZy5hZjU4Ny5qcGcKcAl0aHVtYgkxMjAweDk2MDA/-bceflbe9/7a4/DroneFlag.jpg>; letöltés: 2015.06.01.

Legutóbb a japán miniszterelnöki rezidencia tetején egy drón egy homokkal teli csomaggal szállt le, amelynek kimutatható háttérsugárzása volt – bár az emberre veszélyes mértéket nem érte el. A drón egy kis kamerát és egy műanyag üvegcset vitt, amely radioaktív homokot tartalmazott a fukusimai körzetből, ahol még mindig magasak a sugárzási szintek. Sajtóinformációk szerint a berepülés a kormány nukleáris energiaügyi politikája elleni tiltakozás volt. A tokiói rendőrség elmondta, hogy Jaszuo Jamamoto feladta magát a hatóságoknál Fukuiban, Japán nyugati részén. Őt a drón reptetéséért és a hivatali munka akadályozásáért tartóztatták le. Fukuiban található Japán 48 reaktorának a negyede, amelyek azonban nem üzemelnek a 2011-es fukusimai erőmű-katasztrófa óta.

Az elkövető elmondta, hogy tiltakozásból hajtotta végre az akciót, mert Abe Szindzsó többször kiállt a fukusimai katasztrófa miatt felfüggesztett japán nukleáris program újraindítása mellett. Jamamoto a fukusimai reaktor mellől szerzett homokot, amivel beszennyezte a drónt.

9. kép. A radioaktív homokkal szennyezett drón elzárása³⁵

Az Amerikai Egyesült Államok szabályzói

Az Amerikai Egyesült Államokban a légtér felügyeletéért és szabályozásáért felelős szerv a Szövetségi Légügyi Hatóság (FAA³⁶).

A hobbi felhasználású UAV-ok elterjedésére reagálva a FAA több szervezettel együttműködve kampányt indított „Repülés előtt tudni érdemes” (Know Before You Fly) címmel.³⁷ YouTube-on elérhető videójukban a karácsonyi

³⁵ <http://cdn.images.express.co.uk/img/dynamic/78/590x/secondary/Drone-Japan-PM-office-roof-279285.jpg>; letöltés: 2015.06.01.

³⁶ Federal Aviation Administration.

³⁷ Know Before You Fly, 2015.
<http://knowbeforeyoufly.org/>; letöltés: 2015.04.27.

ajándékként kapott repülőeszköz felelősségtudatos felhasználására hívják fel a figyelmet.

A videó kitér a maximális magasságú (120 m a földfelszíntől számítva) és látótávolságon belüli repülés betartására, a hobbi klubokkal szervezett repülésre és a repülőterek, repülőgépek elkerülésére (legalább 8 km távolságra), a felkészítésre és oktatásra, a forgalmas helyek, stadionok elkerülésére, a megfelelő műszaki ellenőrzésre felszállás előtt, valamint a maximális hordozható teher (25 kg) korlátozására. Kiemeli, hogy csak hobbicélra használható az eszköz, kereskedelmi célokra nem, mert ahhoz a FAA külön engedélye kell. Kitér a felelőtlen repülés veszélyeire, és hogy a veszélyeztetés büntetést vonhat maga után.

FAA-ajánlások

A FAA az UAS-okat három csoportba sorolja: közszolgálati, polgári és hobbicélú UAV-ok.³⁸

A közszolgálati felhasználás³⁹ engedélyezésekor engedélyt állít ki eseti légtérben való repüléshez, legfeljebb két évre kérvényezhető időtartamra, a művelet céljától függő esetleges speciális korlátozások mentén. Ilyenkor biztosítani kell, hogy az UAV nem kerül felügyeleten vagy látótávolságon kívülre, esetleg másik, pilóta vezette repülőgéppel kísérve kell felügyelni és betartatni a légi közlekedés szabályait. A kérvényező szervezetnek igazoltnia kell, hogy jogosult ilyen engedélyre, és nem használja fel kereskedelmi célokra.

A polgári felhasználás⁴⁰ alá tartozik minden olyan művelet, amelyet a közszolgálati felhasználás nem fed le, és kereskedelmi felhasználásnak minősül. Ebben az esetben is engedélyeztetés szükséges, és csak alacsony kockázati szintű, irányított műveletekben lehet alkalmazni. Emellett egy másik engedély is szükséges, amelynek a megszerzéséhez a kérelmezőnek vázolni kell az UAS felépítését, műszaki jellemzőit, beleértve a tervezési, a fejlesztési és a minőségbiztosítási folyamatokat. Ennek két kategóriája szerezhető be: kísérleti (kutatás-fejlesztés, oktatás, piackutatási célra – a teher- vagy személyszállítás tiltott) és egyéb (külön kivizsgált) célra.

A hobbi felhasználású UAV-okra⁴¹ a „Repülés előtt tudni érdemes” kampány ismertetésénél korábban felsorolt kritériumok vonatkoznak.

Az FAA honlapján közzétett anyag⁴² szerint a szervezet a következő változtatásokat tervezi:

³⁸ faa.gov: Unmanned Aircraft Systems.

<https://www.faa.gov/uas/>; letöltés: 2015.04.27.

³⁹ faa.gov: Public Operations (Governmental).

https://www.faa.gov/uas/public_operations/; letöltés: 2015.04.27.

⁴⁰ faa.gov: Civil Operations (Non-Governmental).

http://www.faa.gov/uas/civil_operations/; letöltés: 2015.04.27.

⁴¹ faa.gov: Model Aircraft Operations.

https://www.faa.gov/uas/model_aircraft/; letöltés: 2015.04.27.

⁴² faa.gov: Press Release – DOT and FAA Propose New Rules for Small Unmanned Aircraft Systems.

http://www.faa.gov/news/press_releases/news_story.cfm?newsId=18295; letöltés: 2015.04.27.

- az UAV kezelőjének mindig látnia kell a pilóták által vezetett légi járműveket, és ütközésveszély esetén köteles elsőként kitérni azok útjából;
- az UAV kezelője minden esetben köteles a repülést megszakítani, ha más légi járművek, személyek vagy vagyontárgyak sérülésének a veszélye áll fent;
- az UAV kezelője köteles az időjárási viszonyokat, légtérkorlátozásokat és a közelben tartózkodó személyek helyzetét figyelembe véve kezelni az eszközt, hogy csökkentse az irányítás elvesztésekor felmerülő kockázatokat;
- az UAV nem repülhet emberek felett, kivéve azokat, akik közvetlenül részt vesznek az eszköz röptetésében;
- a maximális repülési magasságot 150 m-re, a maximális sebességet pedig 160 km/h-ra kell korlátozni;
- az eszközök nem repülhetnek repülőterek, légifolyosók légterében, vagy egyéb tiltott légterben, emellett a kezelők kötelesek az ideiglenes légi korlátozásokat is betartani.

Hazai szabályozás

Magyarországon jelenleg nincs kifejezetten az UAV-okra vonatkozó jogszabály, bár általános rendelkezések ezekre az eszközökre is vonatkoznak. Ezekről a Nemzeti Közlekedési Hatóság (Légügyi Hivatala mint repülési szabályozásért hatályos szerv) weboldalán található egy összefoglaló dokumentumot.⁴³ Eszerint a következő jogszabályokat kell figyelembe venni:

- 1995. évi XCVII. törvény a légi közlekedésről;
- 4/1998. (I. 16.) Korm. rendelet a magyar légtér igénybevételéről;
- 14/2000. (XI. 14.) KöViM rendelet a Magyar Köztársaság légterében és repülőterein történő repülések végrehajtásának szabályairól;
- 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rendelet a magyar légtér légi közlekedés céljára történő kijelöléséről;
- 399/2012. (XII. 20.) Korm. rendelet a légi távérzékelés engedélyezésének és a távérzékelési adatok használatának rendjéről.

Ezek vonatkozó részeit olvasva meglepődhetünk, ha például hobbi UAV-okra próbáljuk alkalmazni a szabályozást: „3.4.1. *A fel- és leszállás eseteit, a munkarepüléseket, az állami légi járművel különleges feladatot végrehajtó, valamint a betegszállítással és életmentéssel kapcsolatos repüléseket kivéve VFR repülés nem végezhető: a) városok, települések sűrűn lakott területei és szabadban tartózkodó embercsoportok felett, a légi járműtől mint középponttól számított 600 m sugarú*

⁴³ Légügyi Hivatal: Összefoglaló az UAV-ot érintő jogszabályokról.
<http://www.nkh.gov.hu/dokumentumtar/pdf-elonezet/-/p/232180>;letöltés: 2015.04.27.

*körön belül található legmagasabb akadály felett 1000 lábnál (300 m) alacsonyabban; b) az a) pontban nem meghatározott területek felett 500 láb AGL-nél (150 m) alacsonyabban a föld- vagy vízfelszín felett, kivéve a különleges engedélyhez kötött repüléseket, a ballonrepüléseket, valamint a függővitorlázó repüléseket.*⁴⁴ Ez azt jelenti, hogy látvarepülés nem végezhető 150 méternél alacsonyabban, csak a fel- és a leszállás időtartama alatt. Gondoljunk bele, sok hobbi UAV nem is rendelkezik ekkora hatótávolsággal, ráadásul ilyen távolságról a „látvarepülés” kifejezés is megkérdőjelezhető.

Az amerikai FAA szabályozásával összehasonlítva az UAV-ok számára hazánkban jelenleg nem a maximális, hanem a minimális repülési magasságot szabályozzák.

Ebből a példából is jól látható, hogy jelenleg hiányosság jelent hazánk légügyi szabályozásaiban a pilóta nélküli repülőrendszerek kérdése. Ennek egyik oka lehet, hogy az Európai Unió szabályozásai csak a 150 kg fölötti tömegű UAV-okra vonatkoznak, a 150 kg alatti pilóta nélküli repülőgépek szabályozását az EU a tagállamokra bízta.

Született egy ajánlás „A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a drónokkal megvalósított adatkezelésekről” címmel, amely a NAIH weboldalán érhető el,⁴⁵ de ez főleg csak a személyiségi jogi kérdéseket tárgyalja, a repülési szabályokat nem érinti. Javaslatokat tesz állami, kereskedelmi és magáncélú felhasználóknak a személyes adatok, kifejezetten az UAV-okkal készített felvételek kezelésére, az esetleges félreértések és jogi következmények elkerülése érdekében.

Jelenleg a magyarországi illetékes hivatalok és minisztériumok összefogva dolgoznak a jövőbeli jogi szabályozáson.

Következtetések

Jelenlegi állás

A pilóta nélküli repülőeszközök az élet szinte minden területén terjednek, a szabályozásuk mindenképp szükségessé vált. Felhasználásuk egészen a víz alatti kutató-megfigyelő rendszerektől egészen a postai kézbesítési szolgáltatásig terjed. Mivel ezeknek az eszközöknek a beszerzése és birtoklása nem kötött regisztrációhoz – így bárki által hozzáférhető –, ezért ezt egy esetleges terrorcselekmény célba juttató eszközöként monitorozni kell.

A fent említett eszközök – mivel nehezen beazonosíthatóak az exportkontrol tekintetében – jelenleg nem állnak egy exportellenőrzési rezsím tiltólistáján. Ebből adódóan szélsőséges csoportok vagy személyek könnyedén megszerezhetik ezeket az eszközöket.

⁴⁴ Légügyi Hivatal: Összefoglaló az UAV-ot érintő jogszabályokról.

<http://www.nkh.gov.hu/dokumentumtar/pdf-elonezet/-/p/232180>; letöltés: 2015.04.27. p. 3.

⁴⁵ A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a drónokkal megvalósított adatkezelésekről, 2014.

Smart City

Az „okos városok” az „Internet of Things” következménye, hogy a fejlett városok is egy nagy infokommunikációs rendszernek tekinthetők. A legnagyobb okos városok jelenleg Rio de Janeiro, London és Párizs, ahol központi eseménykezelő központokból nyomon követik a város forgalmát, és ha valami fennakadást, torlódást észlelnek, térfigyelő kamerák segítségével ellenőrizhetik a helyzetet, és szükség esetén mentőt indíthatnak, miközben a forgalmat elterelik a helyszínről. A térfigyelő kamerákhoz képest nagyobb mobilitást adhatnak az UAV-ok.

DARPA, Pentagon

A DARPA⁴⁶ egyik elképzelése – a „Rendszerek rendszere”⁴⁷ – szerint pl. teherszállító repülőgépről indított UAV-raj támogatásával vadászrepülőgépek úgy hajthatnak végre küldetéseket, hogy egy UAV például a híradásért, másik az elektronikai zavarásért, egy újabb pedig a rádiófelderítésért felelős, illetve a cél azonosítása és megjelölése után egy újabb rajnyi olcsó robotrepülőgéppel hatékonyan semmisíthetnek meg légvédelmi rendszereket.

A Pentagon közzétette tervzetét a katonai célú UAV-okkal kapcsolatos igényeire és céljaira.⁴⁸ Többek között az Ázsiában tapasztaltakra építve tervezik az UAV-ok összhaderőnemi felhasználásának további fejlesztését a széles körben alkalmazható képességekre és a költséghatékonyságra hivatkozva.

Az FAA előrejelzései alapján 2018-ra 7500 db kereskedelmi felhasználású UAV lesz jelen csak az Amerikai Egyesült Államok légterében.⁴⁹ A Deloitte cég előrejelzései alapján a 200 USD-t meghaladó értékű, nem katonai célú UAV-ok darabszáma először 2015-ben lépheti át az egymilliót, 2015-ben ebből 300 ezer db kerül eladásra a világon.⁵⁰

Nehézséget jelent, hogy az országok még nem bíznak az UAV-technológiák biztonságában. A szabványok és a jogszabályok kidolgozása várhatóan a legtöbb országban és szervezetben még több évet vesz igénybe.

Ha 2015-ben a 200 dollárnál drágább polgári felhasználású UAV-ok száma meghaladja az egymilliót, ez potenciálisan azt jelenti, hogy 2015 végére ennyi, kamerával felszerelt (ez az árkategóriából adódik) eszköz fog képet közvetíteni, egyenként 4–15 Mbps átviteli sebességgel. Az adatok dekódolása, feldolgozása és megjelenítése igen nagy számítási kapacitást igényel a fogadóeszközön. Az ilyen mennyiségű UAV reptetése által keletkezett adatmennyiség továbbítása – még ha nem is folyamatosan vagy egyszerre repül mind – rendkívül nagy terhelést jelent bármelyik hálózat számára.

⁴⁶ Defense Advanced Research Agency.

⁴⁷ DARPAtv: New Concept for Air Warfare.

<https://www.youtube.com/watch?v=77gTSr07Jqs>; letöltés: 2015.04.25.

⁴⁸ DoD: Unmanned Systems Integrated Roadmap.US: DoD, 2013.

⁴⁹ FAA: FAA Aerospace Forecast Fiscal Years 2014–2034. US: FAA, 2014. pp. 6–65.

⁵⁰ Deloitte: Drónok: elterjedőben vannak, de még piaci rést alkotnak. TMT Előrejelzések, 2015.

<http://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/technologia-media-telekommunikacio/articles/tmt-pred-drones-high-profile-and-niche.html>; letöltés: 2015.04.27.

Felelősségre vonhatóság

A jelenleg hatályos (ám erősen hiányos), de a várhatóan hamarosan elkészülő, UAV-okra, drónokra vonatkozó magyarországi jogi szabályozásokat nehéz betartatni. A kérdéses UAV-okat nem könnyű azonosítani vagy személyhez kötni, akármekkora kárt is okozott esetlegesen pl. figyelmetlenségéből a kezelő.

Ezért szükség lehet a pilóta nélküli repülőeszközök vásárlásának regisztrációhoz kötésére, vagy nagyobb eszközök esetén repülési engedélyre, esetleg valamiféle jogosítványra. Így biztosítható lenne, hogy a kezelő legalább alapszinten tisztában legyen a jogi megkötésekkel, illetve az egyes eszközök személyhez köthetőek legyenek. Ezen felül a biztosítási és a kártérítési ügyletekkel foglalkozó polgári vállaltok sincsenek felkészülve ilyen káreseményekre.

Várható jövő

Várhatóan megjelennek az „átalakuló” UAV-ok, a kerekkel is felszerelt, földfelszíni közlekedésre is alkalmas eszközök, illetve földi robotokat szállító UAV-ok, amelyek képesek légi úton célba juttatni és letenni más UGS-eszközöket.⁵¹ Növekszik a hatótávolság is, illetve az eszközök egyre pontosabban és önállóbban képesek közlekedni. A polgári életben egyre több területen várható a kisméretű eszközök elterjedése, amelyek nemcsak szórakoztató célú tevékenységeket végeznek majd, hanem logisztikai, vagyonvédelmi, katasztrófavédelmi, mezőgazdasági, illetve egyéb tevékenységeket is.

Ezzel párhuzamosan ezekben a rendszerekben a vezérlőrendszer tekintetében egyre jobban terjed majd az autonómítás, tömeges elterjedésükkel, valamint autonóm vezérlésükkel komoly összegeket lehet megtakarítani a rendvédelem, a határvédelem és a katasztrófavédelem területén is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása a drónokkal megvalósított adatkezelésekről, 2014.
- ALEXANDER, H.: \$250K police drone crashes into Lake Conroe.
<http://www.chron.com/neighborhood/woodlands/article/250K-police-drone-crashes-into-Lake-Conroe-5435343.php>; letöltés: 2015.04.27.
- DARPA tv: New Concept for Air Warfare.
<https://www.youtube.com/watch?v=77gTSr07Jqs>; letöltés: 2015.04.25.
- Deloitte: Drónok: elterjedőben vannak, de még piaci rést alkotnak.
TMT Előrejelzések, 2015.
<http://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/technologia-media-telekommunikacio/articles/tmt-pred-drones-high-profile-and-niche.html>;
letöltés: 2015.04.27.

⁵¹ Unmanned Ground Systems.

- Desert Wolf: Skunk Riot Control Copter, 2015.
<http://www.desert-wolf.com/dw/products/unmanned-aerial-systems/skunk-riot-control-copter.html>; letöltés: 2015.04.27.
- DoD: Unmanned Systems Integrated Roadmap. US: DoD, 2013.
- EKSTAM, S.: DJI F550 Hexacopter crash after flight above the clouds.
<https://www.youtube.com/watch?v=GfxdeRx2fLA>; letöltés: 2015.04.27.
- FAA T.: Know Before You Fly.
<https://www.youtube.com/watch?v=XF5Q9JvBhxM>; letöltés: 2015.04.27.
- faa.gov: Civil Operations (Non-Governmental).
http://www.faa.gov/uas/civil_operations/; letöltés: 2015.04.27.
- faa.gov: Model Aircraft Operations.
https://www.faa.gov/uas/model_aircraft/; letöltés: 2015.04.27.
- faa.gov: Press Release – DOT and FAA Propose New Rules for Small Unmanned Aircraft Systems.
http://www.faa.gov/news/press_releases/news_story.cfm?newsId=18295; letöltés: 2015.04.27.
- faa.gov: Public Operations (Governmental).
https://www.faa.gov/uas/public_operations/; letöltés: 2015.04.27.
- faa.gov: Unmanned Aircraft Systems.
<https://www.faa.gov/uas/>; letöltés: 2015.04.27.
- FAA: FAA Aerospace Forecast Fiscal Years 2014–2034. US: FAA, 2014.
- IHS Jane's Defence Weekly, 2015. április 29. Vol. 52. Issue 17.
- IHS Jane's International Defence Review, 2014. december. Vol. 47.
- Know Before You Fly, 2015.
<http://knowbeforeyoufly.org/>; letöltés: 2015.04.27.
- Légügyi Hivatal: Összefoglaló az UAV-t érintő jogszabályokról.
<http://www.nkh.gov.hu/dokumentumtar/pdf-elonezet/-/p/232180>; letöltés: 2015.04.27.
- noflyzone.org: No Fly Zone.
<https://www.noflyzone.org/>; letöltés: 2015.04.27.
- RATTAY W.: Dronedelivery: DHL 'parcelcopter' fliestoGermanisle.
<http://www.reuters.com/article/2014/09/24/us-deutsche-post-drones-idUSKCN0HJ1ED20140924>; letöltés: 2015.04.27.
- The Times Of India: Now, drones to be used to disperse mobs in Lucknow.
<http://timesofindia.indiatimes.com/city/lucknow/Now-drones-to-be-used-to-disperse-mobs-in-Lucknow/articleshow/46794530.cms>; letöltés: 2015.04.27.
- DR. VÁNYA László – DR. KOVÁCS László:
Pilóta nélküli repülőgépek a terrorizmus elleni harcban.
In: Pilóta nélküli és szállító repülőeszközök katonai alkalmazhatósága.
Szolnok, 2007.
- ZUCKERBERG, M.: Facebook.
<https://www.facebook.com/zuck/posts/10101322049893211>; letöltés: 2015.04.27.

DR. PARÁDI JÓZSEF

**AZ EVIDENZBÜRO AZ OSZTRÁK–MAGYAR
MONARCHIA FELDERÍTŐSZERVEZETE**

A felderítés az emberiség kialakulásával, illetve a hadviseléssel közel azonos múltú. A felderítés célja máig változatlan, azaz az idegen viszonyok kikémlése, hogy egy esetleges támadás ellen a hazai védekezést vagy a saját erők támadását megfelelő információk nyújtásával elősegítse. A felderítőtevékenység mindig szoros kapcsolatban állt a központi államhatalommal, illetve a haderővel. Az információk gyűjtésének a módzatai azonban meglehetősen változatosak voltak tértől és időtől függően. Az adott kor társadalmi, gazdasági, technikai fejlettsége, a helyi kultúra sajátosságai, etnikai, vallási viszonyai, a hatalom jellege olyan tényezők voltak, amelyek lényegesen befolyásolták a felderítés jellegét és metodikáját, bár az is igaz, hogy a szakma alapvető módszerei lényegében egyetemlegesnek bizonyultak.¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia felderítése a több ezer éves európai kultúra felderítő szakmai gyakorlatának hagyományiból táplálkozott és a Habsburg Birodalom felderítőtevékenysége eredményeinek és kudarcainak tapasztalatait hasznosította. E hagyományok és tapasztalatok egyik lényeges vonása az volt, hogy a környező országok – azon belül pedig a várható összecsapások terepnumának – a haderejét és a hadi potenciálját mérjék fel. Magyarországon a felderítés a hadjáratokhoz, harci cselekményekhez kapcsolódóan aktivizálódott. A XIX. századot megelőzően – a haditechnika és az abból fakadó harceljárások – még nem teremtették meg az állandó, békeidőben is folyamatosan működő felderítőszervezet igényét.²

A napóleoni hadjáratok azonban már új hadvezetési elvek szerint valósultak meg, amelyek egyik lényeges eleme volt a hadoszlopok önálló mozgatása abból a célból, hogy a főcsapás területén az ellenség felszámolására alkalmas erő és eszköz koncentrációját hajthassák végre. Ez az újfajta hadvezetés azonban már nem elégedhetett meg a háborús időszakra korlátozódó felderítéssel. A XVIII. század végétől egyre inkább szükségessé vált a korábbinál szélesebb körű és folyamatos felderítőtevékenység. A hadvezetés ezen igénye Európa-szerte oda vezetett, hogy a felderítés állandóvá vált békeidőszakban, és nem korlátozódott a haderő szűken vett értelmezésére.³

Ettől az igénytől, illetve a felderítés békeidőszaki megerősödésétől a Habsburg Birodalom sem volt mentes. A XIX. század első felében végbementek a Habsburg Monarchia haderejében azok a folyamatok, amelyek az „Evidenzhaltungs Abteilung” majd az „Evidenzbüro” létrejöttét eredményezték. E folyamat részeként kezdetben ideiglenes, majd 1850-ben végleges jelleggel a vezérkar fennhatósága alá került az Evidenzbüro. Az első vezetője Anton von Kalik volt, aki 1850-ben

¹ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. I. kötet. pp. 300–318. Franklin, Budapest, 1936.

² HOLMES, Richard (szerk.): A háborúk világtörténete. Katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét. (The World Atlas of Warfare.) Ford. FÉLIX Pál. Corvina, Budapest, 1992.

³ BÁRCZAY Oszkár: A hadügy fejlődésének története. MTA, Budapest, 1895.

őrnagyként került a szervezet élére, majd 15 év múlva, 1864-ben tábornokként vonult nyugdíjba. (1. melléklet)

Az Osztrák–Magyar Monarchiában az Evidenzbüro volt az egyetlen felderítőszervezet. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy más szervezet – az egyéb feladatai mellett – nem végezhetett felderítést. A felderítésbe bekapcsolódtak például a dualista államalakulat külképviseletei is. A külképviselet munkatársainak a felderítőmunkát segítő eredményes tevékenysége érdekében az ún. Keleti Akadémián – ahol az Osztrák–Magyar Monarchia diplomatáinak a felkészítése folyt – katonai tartalmú tantárgyakat is oktattak.⁴

A felderítés támogatásában különösen a katonai attasék jeleskedtek. A Habsburg Birodalom katonaiattasé-hálózata az 1860-as években már kiépült. A kontinens vezető hatalmai és a környező országok fővárosaiba a Habsburg Birodalom az 1860-as években már akkreditált katonai attasékat. A katonai attasék az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének azon tehetséges vezérkari tisztjei közül kerültek ki, akik kiválóan beszélték a fogadó ország nyelvét, tisztában voltak a helyi viszonyokkal és a fogadó térség kultúrájában is otthonosan mozogtak, továbbá érzékük volt a felderítőmunkához. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetősége igyekezett lehetőséget teremteni arra, hogy az arra alkalmas tisztjei hosszabb-rövidebb ideig tanulmányutakon vegyenek részt lehetőleg a fogadó ország haderejének a közegében. Erre lehetőség nyílt például az orosz hadsereg keretében, amelyet az orosz haderő vezetőinek egy része rosszalott is.⁵

Az Evidenzbüro az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje vezérkarának a közvetlen alárendeltségében működött. A felderítőszervezet székhelye Bécsben volt.⁶ (2. melléklet) A felderítés irányai a haderő hadtestjeinek főbb csapásirányaival voltak azonosak. A hadtestparancsnokságok vezérkaraiiban működtek a felderítőosztályok (felderítő-főállomások), amelyek az adott felderítés irány felderítési teendőinek a megvalósítását irányították. Ilyen felderítő-főállomások működtek például a Magyar Királyság területén Nagyszébenben, Temesváron, Zágrábban. A felderítő-főállomásokat az Evidenzbüro hozta létre. Bár egy hadtestparancsnokság vezérkari osztályának alárendeltségében általában csak egy felderítő-főállomás működött, de esetenként előfordult, hogy az Evidenzbüro több felderítő-főállomást is létrehozott. A felderítő-főállomások szükség esetén felderítő-mellékállomásokat is létesíthettek a hadtestük működési területén a közigazgatási szervezetekhez kapcsolódóan. A Magyar Királyságban a felderítő-mellékállomások telepítéséhez az illetékes szaktárcák vezetőinek a jóváhagyására volt szükség.⁷

⁴ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. I. kötet. p. 233. Franklin, Budapest, 1936.

⁵ Az orosz haderő az Osztrák–Magyar Monarchia véderejének tisztjei közül évente két főt fogadott Kazanyban.

PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. I. kötet. p. 323. Franklin, Budapest, 1936.

⁶ ARTNER Ramona: Hírszerzés a dualizmus kori Magyar Királyságban. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), XXII. évfolyam, 26. szám, 2012. pp. 19–26.

⁷ PARÁDI József: Felderítő szolgálat az Osztrák–Magyar Monarchiában. pp. 27–50.

In: BODA József – PARÁDI József – REGÉNYI Kund Miklós (szerk.): 1872 Felderítő-szolgálati utasítás. Anleitung zum Kundschaftsdienste. Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2014. (A magyar rendvédelem-történet hagyatéka, 1.)

A felderítés célterületein a felderítő-főállomások rezidentúrákat működtettek, amelyek élén az ágensek álltak, akik a rezidentúrák tevékenységét irányították. Az ágensek és a munkatársaik személye, illetve a rezidentúrák léte, szervezete és diszlokálása szigorú titkot képezett. A rezidentúrák elsődleges feladata a titkos információgyűjtés volt.⁸

A rezidentúrákon működő titkos ügynököket az Osztrák–Magyar Monarchia szakzsargonjában „bizalmi emberek”-nek nevezték. A „bizalmi emberek” két nagy csoportját különböztették meg. A korabeli elnevezés szerinti „első osztály”-ba az tartozott, aki hazaszeretetből, esetleg politikai meggyőződésből vált titkos ügynökké. A „második osztály”-ba tartozónak azt tekintették, aki ritkán becsvágyból, többnyire pedig anyagi haszonszerzés céljából vált titkos ügynökké. Aki állandó jelleggel külföldön lakott, azt „megbízott”-nak, aki pedig a központi szervezet közvetlen megbízásából egy-egy célfeladat teljesítése érdekében, esetenként utazott külföldre, azt „hírszerző”-nek nevezték.⁹

A kezdő ügynököket akkor tekintették végleges ügynöknek, ha már néhány küldetést eredményesen megvalósítottak ezáltal bizonyítva, hogy személyiségük alkalmas a felderítőmunkára. Alapelv volt, hogy minden ügynököt díjazni kell a tevékenységéért, függetlenül attól, hogy milyen motiváció miatt vált felderítővé. Bevett eljárás volt, hogy azoknál az ügynököknél, akik munkájuk során valamilyen formában kompromittálódtak, vagy e tevékenység végzésére alkalmatlanná váltak, a főnökségük az Osztrák–Magyar Monarchia területén a társadalmi állásukhoz méltó, tisztességes megélhetést nyújtó egzisztenciához segítettek.¹⁰

Az Osztrák–Magyar Monarchia felderítőszervezete azonban nem csupán titkos információk gyűjtésével foglalkozott. Amikor lehetett, igyekeztek nyílt információgyűjtéssel hozzájutni a szükséges ismeretekhez. Kedvelt módszer volt a katonatisztek utaztatása valamilyen legendával felvértezve, vagy csupán a szabadságát töltő személyként. E jól képzett katonatisztek ugyanis már a felderítendő térség szemrevételezésével alaposabb és több információhoz juttathatták a megbízóikat, mint a hadi tekintetben járatlan civilek, akik gyakran huzamos idejű kinti tartózkodás alatt sem tudtak érdemi információt produkálni. Az Evidenzbüro munkatársai rengeteg hasznos információt tudtak nyerni az ún. mozaikmódszer alkalmazásával, amelyekhez az értesülések többségét a célterületek kiadványából gyűjtötték. Az Evidenzbürohoz naponta 72 külföldi folyóirat érkezett, amelyeket a szakértők gondosan kiértékeltek.¹¹

Az Evidenzbüro – a nevéhez híven – valóban úgy működött, mint egy nyilvántartó iroda. Ide futottak be a nyílt és a titkos úton gyűjtött információk, amelyeket rendeztek, elemeztek és kiértékeltek. Ezeknek a kiértékelt anyagoknak az összefoglalását biztosították a vezérkar számára. Ebből fakadóan az Evidenzbüro központja több szervezeti egységből állt. Külön osztálya volt egy-egy célozrésznek, illetve egy-egy szakterületnek, például erődítések, tüzérség stb.¹² (3. melléklet)

⁸ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. I. kötet. p. 321. Franklin, Budapest, 1936.

⁹ Uo.

¹⁰ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 21–28. §.

¹¹ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. I. kötet. p. 325. Franklin, Budapest, 1936.

¹² PARÁDI József: Csenedőrség a határőrizetben. Tipico Design, Budapest, 2003. pp. 65–69. (Rendvédelem a határokon a XIX–XX. században, 2.)

A hírszerzés elősegítésébe, illetve az ellenséges felderítőszervezetek tevékenységének akadályozásába az Evidenzbüro igyekezett bevonni a polgári hatóságokat. 1878-ban az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének vezetése előterjesztést készített e témában, amelyet az uralkodó katonai irodájához juttattak. Ezen okmányban rögzített elveknek, céloknak megfelelően igyekeztek szabályozni a témakörben kifejtett tevékenységeket az Osztrák–Magyar Monarchia mindkét társországában, azaz az Osztrák Császárságban és a Magyar Királyságban, bár a téma adaptálása természetesen a társországok eltérő közigazgatási és jogi rendszerének a függvényében valósulhatott meg.¹³

Az Osztrák–Magyar Monarchia felderítőszervezete békében és háborúban egyaránt működött. A háború, illetve az azt közvetlenül megelőző időszakban azonban a körülmények jelentősen módosultak. Háborúban az Evidenzbüro által működtetett rezidentúrák mellett a hadrakelt sereg által már a mozgósítás időszakában létrehozott hírszerző állomások is működésbe léptek. Kellő felkészültséggel – azaz az elvárható katonai szaktudás mellett lehetőleg felderítői tapasztalattal, a célterület nyelvének és kultúrájának, egyáltalán az ott uralkodó körülményeknek az ismeretével – rendelkező tiszteket bíztak meg a hadrakelt sereg magasabb egységeinél a felderítőállomások létrehozásával, illetve működtetésével. Alapelv volt, hogy a teendők végzésére vezényelt tiszteket tartósan kell e feladatkörben foglalkoztatni.¹⁴

A felderítőállomásokat a hadrakelt seregben már a háború kitörése előtt létrehozták, a mozgósítások időszakában pedig már működtek. A felderítőszolgálat szabályzata azt írta elő, hogy a mozgósítás időszakában előnyben kell részesíteni az általában kereskedőnek álcázott katonatisztek kiküldését a célterületre, mert ők könnyen és gyorsan felismerik az ellenséges haderő felvonulásának azon jeleit, amelyeket a civilek észre sem vesznek. A háborúhoz kapcsolódó felderítés a békeviszonyokhoz képest jelentősen módosult. A háború időszakában a felderítés körében új jelenséget, illetve körülményt hozott létre a felderítőjárőr alkalmazása, a különböző harccselekmények során keletkezett információknak az arcvonalakon keresztül a célterületre juttatásának a nehézségei, az ellenséges területen való közlekedés nehézségei stb. Az Osztrák–Magyar Monarchia felderítői igyekeztek az új technikai jellegű felfedezések alkalmazásával is információhoz jutni. Ebből fakadóan a felderítés olyan szakágakkal is bővült, amelyek korábban nem vagy csak kezdetleges módon léteztek. Ilyen volt például a rádiófelderítés.¹⁵ (4. melléklet)

Az ellenséges területeken nem felderítőjárőrként, hanem a felderítés klasszikus eljárásai szerint, azaz valamilyen fedéssel tevékenykedők nemcsak a katonák, hanem a hazai és a külföldi civil lakosság köréből is érkeztek. A hadrakelt sereg felderítőállomásai vezetőinek lényegében új ügynöki hálózatokat kellett létrehozniuk. Ez koránt sem volt könnyű feladat, ezért a felderítőszolgálat utasítása javasolta a rendőrhatalóságok bevonását az ügynökök kiválasztásába. A rendőri munka során keletkezhetnek ugyanis olyan tapasztalatok, amelyek elősegíthették a felderítőtevékenység végzésére alkalmas személyek kiválasztását. Mindezek mellett az új ügynökök 50%-os beválásával számoltak. A hadrakelt (tábori) hadsereg

¹³ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. I. kötet. p. 324. Franklin, Budapest, 1936.

¹⁴ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 11. §.

¹⁵ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 5. §.

felderítőállomásainak vezetői készítették fel az új ügynököket a felderítőtevékenység szabályaira, majd a konkrét feladatokra. Az alapelvek közé tartozott, hogy az ügynökök nem ismerhették egymást. Bár a hadrakelt (tábori) sereg felderítőállomásai ügynökeinek a kiválasztásánál is fontos szempont volt az intelligencia minél magasabb foka, nyilvánvalóan nem sikerülhetett olyan színvonalas ügynökhálózatot kiépíteni, mint amilyent már békeidőszakban is működtettek. A hadrakelt (tábori) hadsereg ügynökeinek a létszáma azonban lényegesen magasabb volt, mint a béke időszakban is tevékenykedő ügynököké. Ily módon jóval több információ szerzésére voltak alkalmasak, bár ezen információkat össze kellett vetni más értesülésekkel is.¹⁶

A felderítőszolgálat utasítása nagy hangsúlyt fektetett a titkosságra és a biztonságra. Ez jól érzékelhető a felderítőállomásokkal szemben támasztott követelmények tartalmában. A hadrakelt (tábori) hadsereg és a hadtestek vezérkarai felderítőállomásainak körletét biztonságos módon kellett őrizni, általában a tábori csendőrség bevonásával. Oda a be- és a kilépést szabályozhatóvá és ellenőrizhetővé kellett tenni. A felderítőállomásokon éjjel-nappal tartózkodnia kellett a felderítőállomás tisztjei közül legalább egy főnek, aki naprakész tájékozottságú volt és bármikor eredményesen intézkedhetett. Az elfogott ellenséges katonák – akiket először a felderítőállomásra kellett kísérni – közül egyszerre nagyobb létszám nem tartózkodhatott a felderítőállomás körletében. A kikérdezést követően a hadifoglyokat haladéktalanul tovább kellett szállítani. A kihallgatások fontosabb eredményeit, illetve a felderítéssel kapcsolatos teendőket és különösen azok eredményeit rögzíteni és szigorú titokként kellett kezelni. A felderítőállomások naponta, illetve szükség szerint tettek jelentést. Ezért ezen iratok biztonságos zárásáról is gondoskodni kellett, hogy csupán az arra illetékesek nyerhessenek betekintést a tartalmukba.¹⁷

A hadrakelt (tábori) hadseregek, illetve hadtesteik felderítőállomásai számára betekintést és beleszólási lehetőséget kellett biztosítani a hadművelési területen belüli mozgásokat, különösen pedig az arcvonal átlépését lehetővé tevő okmányok kiállításába.

A hadrakelt (tábori) hadsereg belső biztonságának az elősegítése – bár fontos feladat volt – mégis csupán másodlagos teendőt jelentett. A felderítés fő feladatát az ellenség kikémlelése alkotta. A felderítőknak személyes benyomásaik és az ellenséggel kapcsolatban álló személyek óvatos kipuhatolása útján több kérdésre is választ kellett keresniük.

Az ellenség első vonalának tekintetében fel kellett deríteniük:

- az ellenséges csapatok létszámát, tagozódását és erejét;
- érkeztek-e újabb ellenséges csapatok, milyen létszámmal, mikor, illetve várhatók-e ilyenek;
- a menetben lévő csapatokat;

¹⁶ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 17. §.

¹⁷ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 61–85. §.

- a csapatok állapotát;
- a terep állapotát;
- a raktárakat, a lerakatokat és mindenfajta készlet felhalmozását;
- a közlekedési eszközök és vonalak állapotát, valamint a közlekedés szabályozásának helyzetét;
- a lakosság hangulatát, szellemiségét.¹⁸

Az ellenséges tábori hadsereg mögöttes területeinek tekintetében a felderítés célját képezte:

- valamennyi katonai és politikai folyamat aprólékos megfigyelése;
- valamennyi közvetlenül vagy közvetve a háborúra vonatkozó hivatalos rendelet és hirdetmény figyelemmel kísérése, amelyeket a kormány vagy a helyi hatóságok bocsátottak ki;
- az újságok aprólékos és figyelmes olvasása, a hirdetési részeket is beleértve;
- az érintkezések fenntartása katonatisztekkel és a hadsereg egyéb tagjaival, továbbá távírda- és postaszeméllyzettel;
- a katonáktól és a lakosságtól származó szóbeszéd figyelemmel kísérése;
- a katonai és a politikai szempontból érdekes helyekre tett utazások során megfigyelések végzése.¹⁹

Az ellenséges hadsereg mögöttes területeinek felderítési céljainak eredményes megvalósítása érdekében a megfigyelés tárgyát hat csoportba osztották. Ezek voltak:

- a hadrakelt seregre vonatkozó információk;
- a személyi utánpótlás és a hadászati tartalékok adatai;
- az élelmezés, a felszerelés és általában az utánpótlás témája;
- a közlekedés, a távközlés infrastruktúrája és az erődítési rendszerek;
- a politikai és a gazdasági viszonyok, a lakosság hangulata;
- a vasutak helyzete.²⁰

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetése fontosnak tartotta a felderítést közvetlenül támogató tevékenységek végzését is. Ilyen volt például az ellenséges terület lakossága hangulatának befolyásolása álhírekkel. Ezt többféle módon tartották kivitelezhetőnek. Az egyik lehetséges álhírterjesztő forrás az előőrsök vonalait átlépő őrtjáratok lehettek, amelyek a lakossággal valamilyen érintkezésbe léptek. Ide tartozott továbbá az álhíreket tartalmazó táviratok eljuttatása az ellenséges területekre az

¹⁸ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 35. §.

¹⁹ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 36. §.

²⁰ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 37. §.

elsősorban híre fogékony sajtóorgánumokhoz. Hasonló célt szolgáltak az ellenséges hatóságokhoz, akár az ellenséges haderőhöz látszólag ugyan véletlenül, valójában azonban jól megtervezett módon eljuttatott és kitervelt tartalmú levelek, parancsok, táviratok stb. Rosszindulatú vagy az ellenség hívei által rettegésben tartott vidékek lakosai körében megengedhetőnek tartották túsók, illetve óvadékok szedését, amelyet az ellenségre vonatkozó információk kicsikarása egyik lehetséges eszközének is tartottak.²¹

A felderítőszolgálat tevékenységében részt vevő személyeknek különös gondot kellett fordítaniuk a levelezésükre is. A leveleket folyamatos sorszámmal kellett ellátniuk, hogy azonnal észrevehető legyen, ha valamelyik eltűnik. A titkos üzeneteket lehetőleg vegytintával kellett rögzíteni. Az aláírások kitalált nevek lehettek, amelyekben a címzettekkel előre megállapodtak. Látszatleveleket is kellett küldeni, amelyekben a fedőlegendával harmonizáló tartalmú szövegeket kellett elhelyezni. Ügyelni kellett a borítékok és a levélpapírok sokféleségére is. Az ügynököknek a leveleket elolvasás után meg kellett semmisíteniük. A felderítőknak jelkulccsal is rendelkezniük kellett, amely szükség esetén lehetővé tette számukra táviratok küldését is.²²

A hírszerző állomások vezetőinek meg kellett ismerniük a célterület levelezési szokásait, szabványait, hogy az átlagtól eltérő, feltűnő levél elkerülésére ne kerülhessen sor. A határok lezárásáig lehetőleg a normál postai levelek tömegében tartották indokoltnak megvalósítani a levelezést. Az ajánlott és a postán átvehető levelezést nem tartották célszerűnek. A határok lezárását követően a semleges államokon keresztül – többszöri címzettváltással egybekötött – levelezést tartották indokoltnak. Abban az esetben, ha az ellenséges területtel a levélforgalom már megszűnt, de a határokat még nem zárták le, a helyi megbízható lakosság tagjainak közvetítő küldöncként való felhasználását tartották célravezetőnek. A sürgős információk gyors továbbítása céljából a határ menti postaállomásokra tiszteket telepítettek, akik a leveleket átolvasták és a sürgős információkat a hazai távírdai vonalakon azonnal továbbították. A hazai területeken fiktív címzéseket kellett létrehozni, lehetőleg női nevekkal, hogy a felderítők levelei a címzések alapján ne kelthessenek gyanút. Végezetül pedig a levelek biztonságos átvétele, illetve továbbítása érdekében a helyi postahivatalok vezetőivel szorosan együtt kellett működni.²³

A felderítőmunkában a levelezéshez kapcsolódó körülményekkel jártak el az útlevelek tekintetében is. Fontosnak tartották azt, hogy a felderítőállomások már a háború valószínűvé válásának az időszakában megfelelő mennyiségű, a semleges országok által rendszeresített útlevéllel rendelkezzenek. Ezekkel az útlevelekkel pedig a felderítőket minél hamarabb el kellett látni. Az útlevelek érvényességének kezdetét vissza kellett dátumozni, hogy az érvényesség kezdete ne legyen összekapcsolható a háború kezdetével és lehetőleg több éves érvényességgel kellett kiállítani, hogy a felderítők azt több ízben is felhasználhassák. Az útlevelek tartalmáról – különösen a fiktív névre szóló útlevelek esetében – pontos másolatot

²¹ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 42–45. §.

²² Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 50. §.

²³ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 51. §.

kellett készíteni, hogy azok belföldi tartalmát illetően az esetleges „megkeresések” esetében kielégítő válaszokat lehessen nyújtani. Az útlevelek belföldi adatokat rögzítő tartalmát az illetékes hatóságok tudomására kellett hozni, hogy azok szükség esetén megfelelően reagálhassanak.²⁴

A felderítőállomások irodáit fel kellett szerelni különböző típusú levélpapírokkal, amelyek a vegytintával és a hagyományos tintával való írásra egyaránt alkalmasak voltak. Ügyelni kellett arra is, hogy az irodák a célterületen szokásos borítékokkal is rendelkezzenek. Emellett az irodákat el kellett látni a felderítőmunka során valószínűsíthetően szükséges pecsétekkel és bélyegzőkkel, a vegytintás íráshoz, illetve azok előhívásokhoz szükséges vegyszerekkel, továbbá jelkulcsokkal.²⁵

A felderítőállomásokon egységes formátumú nyomtatványokon rögzítették a felderítési adatokat. Ezek az űrlapok az Osztrák–Magyar Monarchiában egységesek voltak, bár a tartalmuk nyilvánvalóan eltérően alakult. Kétségtelenül előnyt jelentett azonban az egységes szempontrendszer, amely lehetővé tette, hogy a különböző hadszínterektől átvezényelték is gyorsan megértsék az új hadszíntér felderítési adatait, és hogy ezek az adatok eredményesen összesíthetők és összevethetőek legyenek akár az Osztrák–Magyar Monarchia valamennyi hadszínterére kiterjedően.

A felderítő-főállomásokon 12féle rendszeresített nyomtatványt vezettek. A jelkulcsokat tartalmazta az I. számú minta. A II. számú mintában voltak találhatóak az „átlépőjegyek”, vagyis a hadművelleti területre kiállított utazási okmányok. Az ellenség tábornoki karának és más kimagasló személyiségeinek, csapattesteinek, valamint hadihajóinak a nyilvántartására szolgált a III. számú minta. A IV. számú mintában az ellenséges tábori hadseregről készült jelentések fontosabb adatait rögzítették, nevezetesen a jelentések forrásait, idejét, tárgyát és rövid tartalmi kivonatát. A levelezési iktatókönyv – V. számú minta néven – a levelezéssel kapcsolatos információkat rendszerezte, így a levelek sorszámát, címzését, tartalmát a kapcsolódó kulcsokkal. A „Küldetési regiszter” alkotta a VI. számú mintát. Ebben rögzítették a felderítők nevét, fizikai és szellemi tulajdonságait, korábbi munkahelyeiről származó jellemzéseket, a felderítéshez fűződő korábbi kapcsolatait, a küldetés célját, helyét, idejét, továbbá eredményeit, illetve körülményeit. A pénztárkönyv alkotta a felderítőszolgálat számára kötelezően előírt nyomtatványok közül a VII. számú mintát. A pénztárkönyvben kellett vezetni, hogy mikor, hol, kinek, milyen összeget és milyen pénzben fizettek ki, annak a nem konkrét meghatározásával, hogy az összeget miért kapta a felderítő és az átadásnál ki volt az átadó. Ide kellett csatolni az esetleges bizonylatokat is, ha ilyenek voltak. A felderítőállomások által használt úti okmányok nyilvántartására szolgált az ún. „Nyilvántartó”, amely a VIII. számú mintát képezte. Ez a minta tartalmazta, hogy melyik nyilvántartott okmányt ki, mikor és hol használta. Végül pedig a IX., a X., a XI. és a XII. számú minták az ellenséges tábori hadseregek több szempont szerinti felmérésének összegzését tartalmazták.²⁶

²⁴ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 52–56. §.

²⁵ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) 57. §.

²⁶ Felderítő-szolgálati utasítás. (Anleitung zum Kundschaftsdienste.) I–XII. minták.

Az Osztrák–Magyar Monarchia felderítőszolgálatát döntően Oroszország, a Balkán és Olaszország irányában végzett felderítést. Az I. világháború során, illetve azt közvetlenül megelőzően azonban az Osztrák–Magyar Monarchia felderítése a francia és a brit hírszerzéssel is szembekerült.

A szövetséges felderítőszervezetet a Nachrichtenbüro, azaz a Német Császárság felderítőszervezete képezte. Az Evidenzbüro és a Nachrichtenbüro 1910-ben közös memorandumban foglalták össze a két felderítőszervezet együttműködési szempontjait és lehetőségeit. Ezen okmányban foglaltak szerint valósult meg az első világháború során a Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia felderítőszervezeteinek az együttműködése.²⁷

Az *olasz* felderítéssel már korántsem volt ilyen egyértelmű a helyzet. Olaszország eredetileg az Osztrák–Magyar Monarchia potenciális szövetségesének számított, de fokozatosan eltávolodott a Habsburg Birodalomtól, míg végül 1915-ben a központi hatalmak ellen vonult hadba.²⁸

Az olasz kormány 1902-től intenzív felderítőtevékenységet folytatott az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. Amíg 1911-ben például az Osztrák–Magyar Monarchiában 34 személyt tartóztattak le az olaszok javára végzett kémkedés gyanújával, addig Itáliában a Habsburg Birodalom javára végzett kémkedés gyanújával csupán négy főt. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének vezérkari főnöke, gróf Franz Conrad von Hötzendorf tábornagy már 1907-ben indítványozta az Olasz Királyság elleni preventív háborút. A javaslatát azonban nem fogadták el. 1911-ben pedig – amikor a vezérkari főnök és a külügyi vezetés között ellentét támadt – gróf Franz Conrad von Hötzendorf tábornagy távozott tisztségéből. Ekkor azonban az olasz felderítés már változatos módon és jelentős létszámmal folytatott felderítőtevékenységet az Osztrák–Magyar Monarchia ellen.²⁹

Az olaszok igyekeztek kihasználni a lehetőségeiket. Jelentős mértékben támaszkodtak az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő olasz lakosságra, amelynek körében élénk propagandát fejtettek ki. Az olaszok egyik kedvelt felderítési módszere volt, hogy valamilyen egyesület álcája mögé bújva végezték a felderítőmunkát. Ilyen egyesület volt például a „Dante Alighieri” társaság, amelynek legális célja az olasz nyelv terjesztése volt. Hasonló szerepet töltött be a „Club Alpino Italiano” turistaegyesület – amely az olasz–osztrák határon az osztrák erődrendszer kikémlésében játszott jelentős szerepet – és a „Lega Nazionale” társadalmi szervezet, amely még az Osztrák–Magyar Monarchia részéről támogatásban is részesült. Az olasz felderítést jól szolgálták az olasz terjeszkedés

²⁷ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. p. 14. Franklin, Budapest, 1936.

²⁸ 1888-ban létrehozták az Osztrák–Magyar Monarchia, Németország, Románia és Olaszország közötti négyes szövetséget. 1896-ban azonban Olaszország – amikor Abesszíniában vereséget szenvedett – Franciaország felé fordult. 1896. IV. 27-én az új olasz miniszterelnök kijelentette, hogy Olaszország nem fogja támogatni a szövetségeseit – azaz a Német Császárságot és az Osztrák–Magyar Monarchiát –, ha azokat angol–francia együttes támadás éri. 1898. XI. 21-én pedig véget ért a 10 éve tartó francia–olasz vámháború. 1900-ban létrejött az olasz–francia egyezmény, amelyben Olaszország szabad kezet kapott Tripoliban, egyben pedig elismerte Franciaország jogát Marokkóra. 1902. IV. 17-én ugyan meghosszabbították a hármasszövetséget, de ettől kezdve az olaszok aktivizálták az Osztrák–Magyar Monarchia ellen irányuló felderítésüket.

²⁹ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. p. 301. Franklin, Budapest, 1936.

céljából létrehozott szervezetek, mint például az 1878-ban alapított „Irredent” radikális egyesülés, amely az olaszul beszélők egy országban való egyesítését, valamint a „Mare Nostro”, amely az Adria feletti egyeduralkodó megszerzését tekintette céljának.

Az olasz felderítés változatos módon igyekezett megvalósítani a céljait. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje olasz származású tisztjeinek egy részét is sikerült az olasz hírszerzés szolgálatába állítani. Őket „amici”-nek hívták. Az „amici”-k nem pénzért, hanem meggyőződésből vállaltak felderítőmunkát. Hozzájuk hasonlóan az Osztrák–Magyar Monarchia közigazgatásában foglalkoztatott tisztviselők egy része is az olaszoknak kémkedett. A dél-tiroli vasútvonalakon a fontosabb tároló- és felrakodó helyek bérlői szinte kivétel nélkül olaszok voltak, akik a vasúttal kapcsolatos információikat megosztották az olasz felderítéssel. Egyedülálló volt az a helyzet, hogy az olasz pénzügyőrségnek – amely békeidőben a határőrizeti feladatokat is ellátta – az Osztrák Császárság területén is voltak állomásai, őrházai. Ezeket pedig a kémkedés melegágyává fejlesztették az olaszok. Az olasz katonai és tengerészeti attasék is végeztek kémtevékenységet. 1906-ban az olasz katonai attasénak ezért kellett távoznia az Osztrák–Magyar Monarchiából.³⁰ (5. melléklet)

Franciaország és Nagy-Britannia hírszerzésével az Osztrák–Magyar Monarchia főként a Balkán térségében szembesült (6. melléklet), bár a dualista államalakulathoz akkreditált brit és francia katonai, illetve tengerészeti attasék nyilvánvalóan végeztek felderítőtevékenységet is. Emellett a brit és a francia hírszerző szolgálat – általában egy-egy célfeladat eredményes teljesítése érdekében – az Osztrák–Magyar Monarchia ellen irányuló konkrét tevékenységet is megvalósított. Ilyen akció volt például, amikor a Deuxième Bureau, a francia vezérkar hírszerző irodájának filmes stábnak álcázott csoportja feltérképezte a Keleti-Beszkiédek és a Máramarosi-havasok hágóit. Ezt a térképet használta – mint a térségről a szövetséges hatalmak rendelkezésére álló legpontosabb térképet – az I. világháború során a cári haderő a Brusilov-offenzíva során.

A *brit* felderítőszolgálatot 1874-ben alapították. Felfejlesztése azonban 1904-ben vett lendületet, amikor – a francia–angol katonai egyezmény nyomán – valószínűvé vált, hogy szárazföldi háború esetén Nagy-Britannia a franciák oldalán fog részt venni a harcokban. A britek elsősorban a Német Császárság irányában végeztek felderítést. (7. melléklet)

A *francia* hírszerző szolgálat a vezérkar alárendeltségében működő hírszerző iroda formájában megvalósuló működésének a története Bonaparte Napóleon császárságáig nyúlik vissza, amely Cabinet Topographique elnevezéssel 1852-ig működött. A katonai hírszerzést 1871-ben elnöki rendelettel szervezték újjá Deuxième Bureau elnevezéssel. A francia felderítőszervezet gyors ütemben fejlődött, és a XIX–XX. század fordulójára már nem maradt el a többi európai nagyhatalom felderítőszervezetétől.³¹

³⁰ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. pp. 299–301. Franklin, Budapest, 1936.

³¹ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. pp. 25–35. Franklin, Budapest, 1936.

Az Osztrák–Magyar Monarchiával szomszédos országok közül ellenséges érzületű volt Olaszország, Szerbia, Románia és Oroszország. Valamennyien folytattak felderítést az Osztrák–Magyar Monarchia ellen.

A szerb felderítés tevékenységét a délszláv lakosság befolyásolása, az Osztrák–Magyar Monarchia elleni uszítás jellemezte. A cél a délszlávok egyesítése volt a szerb királyi család vezetése alatt. A szerbek által erősített irredentizmus Bosznia-Hercegovina 1878. évi annektálása, majd az 1908. évi okkupációja nyomán erősödött föl. A szerb felderítést is – az olaszokéhoz hasonlóan – a különféle egyesületek keretében megvalósított tevékenység jellemezte. Ide sorolható – a kultúr-, a sport-, az antialkoholista, a diák- és más szervezetek mellett – a „Narodna Obrana” egyesület, amelynek valamennyi szerb hírszerző a tagja volt. A szerb felderítőket az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő délszlávok jelentős része támogatta.³²

A román felderítés is dolgozott az Osztrák–Magyar Monarchia ellen, bár az 1883. X. 30-án kötött háromoldalú (osztrák–magyar, német és román) egyezményt aláírta Románia is. A románok azonban Janus-arcú módon cselekedtek. Az olaszok magatartását látva semlegességi nyilatkozatot tettek, az elégtelen felszereltségükre hivatkozva. 1914-ben azonban Oroszországgal jóindulatú semlegességi szerződést kötöttek. Ezzel lényegében eldőlt, hogy a Román Királyság melyik szövetségi rendszer mellett fog hadba lépni. Románia azonban kivárt, hogy minél kedvezőbb ajánlatot kaphasson hadba lépéséért, illetve meg akarta várni a központi hatalmak teljes kimerülését. 1916-ban azonban az antant türelme elfogyott és színvallásra kényszerítette Romániát. 1916 augusztusában Románia Franciaországgal, Oroszországgal és Nagy-Britanniával katonai egyezséget kötött, ebből fakadóan pedig támadást indított az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. A Román Királyság a tétovázó magatartásának időszakában is végzett felderítést az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. A román felderítést is – a szerbhez hasonlóan – az jellemezte, hogy tevékenységének jelentős részét nem a klasszikus értelemben vett felderítőmunka, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő román lakosság uszítása alkotta. Ennek egyik eszköze volt a „Ligo Kulturalle”, amely Erdély román lakossága körében szította az elégedetlenséget és a magyargyűlöletet. A románok ellenséges tevékenysége azonban differenciáltabb volt, mint a szerbeké. Az „Albino” pénzintézet például rejtetten a „Nagy-Románia” ideát szolgálta az egyoldalú pénzügyi és birtokpolitikájával.³³

Kétség kívül az orosz felderítés volt az Osztrák–Magyar Monarchiával szomszédos országok felderítőszervezetei közül a legjelentősebb. Oroszországban is – hasonlóan az európai országokhoz – a vezérkar alárendeltségében működött a katonai felderítőszolgálat. Az orosz birodalom méreteiből fakadóan azonban a haderő magasabb parancsnokságaihoz telepített felderítőapparátusok lényegében önálló felderítőszervezetekként tevékenykedtek, bár a központi adatfeldolgozás természetesen Oroszországban is működött. Az orosz haderő – az orosz–japán háború tapasztalatai nyomán – minden határ menti katonai kerületnél kémosztályt hozott létre. Az orosz birodalom európai területén három kémosztály is folytatott felderítőtevékenységet az Osztrák–Magyar Monarchia ellen. E kémosztályok voltak az Osztrák–Magyar Monarchia katonai terminológiájában felderítő-főállomásoknak

³² PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. pp. 298–299. Franklin, Budapest, 1936.

³³ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. pp. 301–305. Franklin, Budapest, 1936.

nevezett szervezetek orosz megfelelői. Az Osztrák–Magyar Monarchia ellen irányuló tevékenységet kifejtő orosz kémosztályok székhelyei Varsóba, Kijevbe és Odesszába települtek. A varsói kémosztály tevékenysége megoszlott a Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia között. A kijevi kémosztály feladatához tartozott – bár tevékenységét főként az Osztrák–Magyar Monarchia kikémlése alkotta – a balti államokkal szomszédos és németek által lakott területek felderítése is. Az odesszai orosz kémközpont – Románián keresztül – elsősorban Magyarországot igyekezett kikémleni. Az orosz felderítőtevékenységet a bőséges anyagi fedezet jellemezte. A XX. század elején az Evidenzbüro csupán néhány százezer forint költségvetéssel rendelkezett, az orosz kémosztályok viszont milliós nagyságrendű összegek felett diszponáltak. Az orosz felderítés stílusa némileg eltért az olasz, a szerb és a román felderítőszervezetektől. Az orosz felderítőmunkában nem kapott olyan hangsúlyt a ráhatás az orosz határokon kívüli nyelvtestvérekre, mint a másik három ország esetében. Ezzel szemben viszont nagy tömegeket (több ezres nagyságrendben) alkalmaztak ügynökként. Ebből fakadóan kétség kívül számos használhatatlan információt is kaptak, összességében azonban – a nagy számok törvényének megfelelően – a kellő információk is megszerzték. További sajátos vonásnak tekinthető, hogy az orosz felderítés előszeretettel alkalmazott zsidókat ügynökként. Kétségkívül jó álca volt a kereskedelmi utazások mögé bújtatott felderítés. A hátránya azonban az volt, hogy – a katonai felkészültségük hiányosságaiából fakadóan – ezek a jelentések sokszor laikusnak bizonyultak. Az orosz felderítésnek a határ menti orosz rendvédelmi szervezetekkel való együttműködése is kiváló volt.³⁴

Az Osztrák–Magyar Monarchiával határos ellenséges államok felderítőszervezetei közül kétségkívül az orosz felderítés volt a legjelentősebb. Ezen kívül még megállapítható, hogy az antanthatalmak a központi hatalmak bekerítésére törekedtek. Ezt jól mutatja a központi hatalmak ingadozó szövetségeseinek a leválasztása, ezen országok felderítőszervezetei tevékenységének az Osztrák–Magyar Monarchia ellen fordítása. Az is egyértelmű továbbá, hogy az antant által végzett felderítőmunkának részét alkotta a központi hatalmak államainak a felbomlasztására irányuló tevékenység. Ez a legszembeűnőbb módon a szerb és a román hírszerzés tevékenységében volt észlelhető. Az Osztrák–Magyar Monarchia elleni felderítés vezető országa Oroszország volt. Oroszország szövetséges rendszerben betöltött helyének az esetleges változása esetében a felderítés helyzete Délkelet-Európában alapvetően megváltozott volna. Ebből a szempontból évszázados távolságból visszatekintve megállapítható, hogy a térségben az orosz felderítés domináns helyzete egyértelmű volt.

Az is nyilvánvaló, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felderítőszervezete, az Evidenzbüro a kor élvonalbeli szakmai elvárásainak megfelelt ugyan, de a költségvetése meglehetősen szerény volt, illetve a hazai hírszerzés tevékenységében nem kerültek előtérbe olyan cselekmények, amelyek a célországok államainak a felbomlasztására irányultak. Ezt többé-kevésbé a kortársak is felismerték. Ebből fakadt az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje vezetésének az a szándéka, hogy a civil közigazgatást a felderítés segítségébe békében és háborúban a lehető legintenzívebben bevonja.

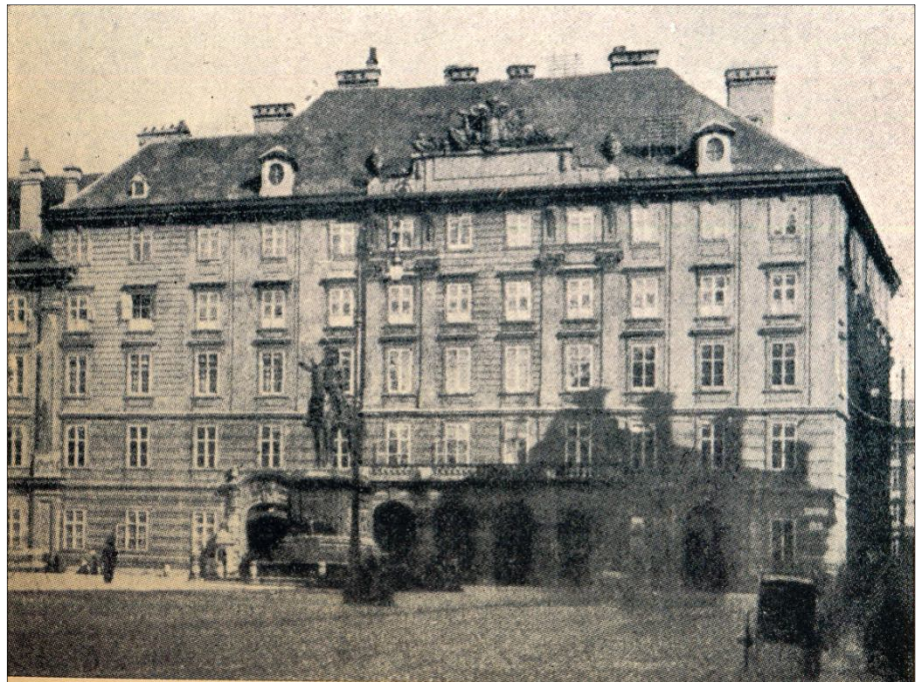
³⁴ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. pp. 43–51. Franklin, Budapest, 1936.

**Anton von Kalik tábornok,
az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje nyilvántartó irodájának
első vezetője³⁵**

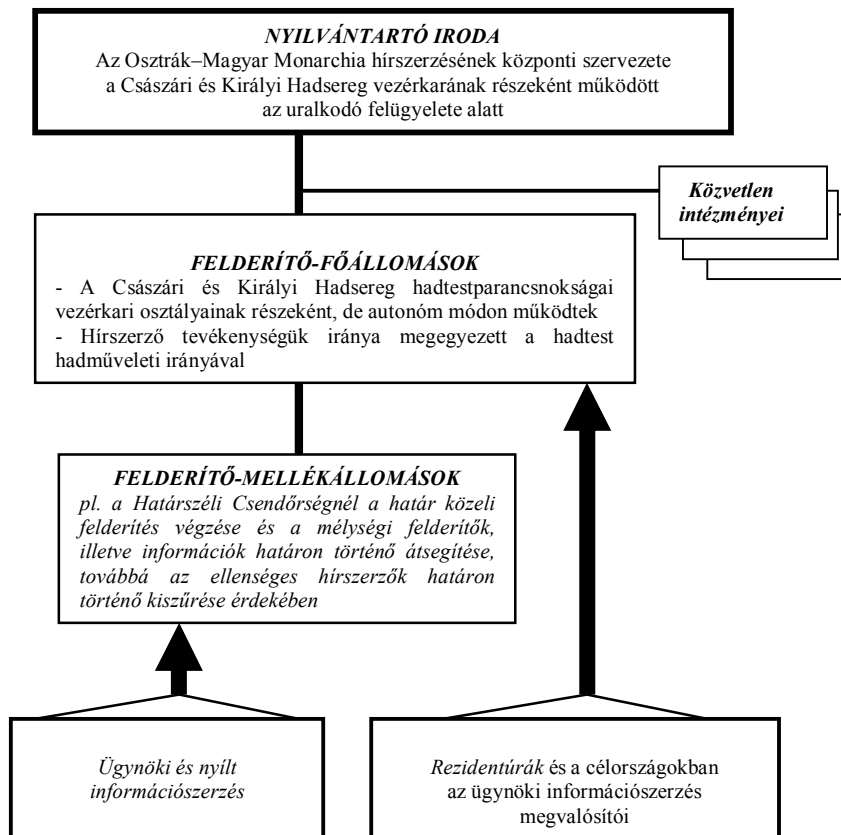

³⁵ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. I. kötet. p. 321. Franklin, Budapest, 1936.

Az Evidenzbüro székhelye Bécsben³⁶

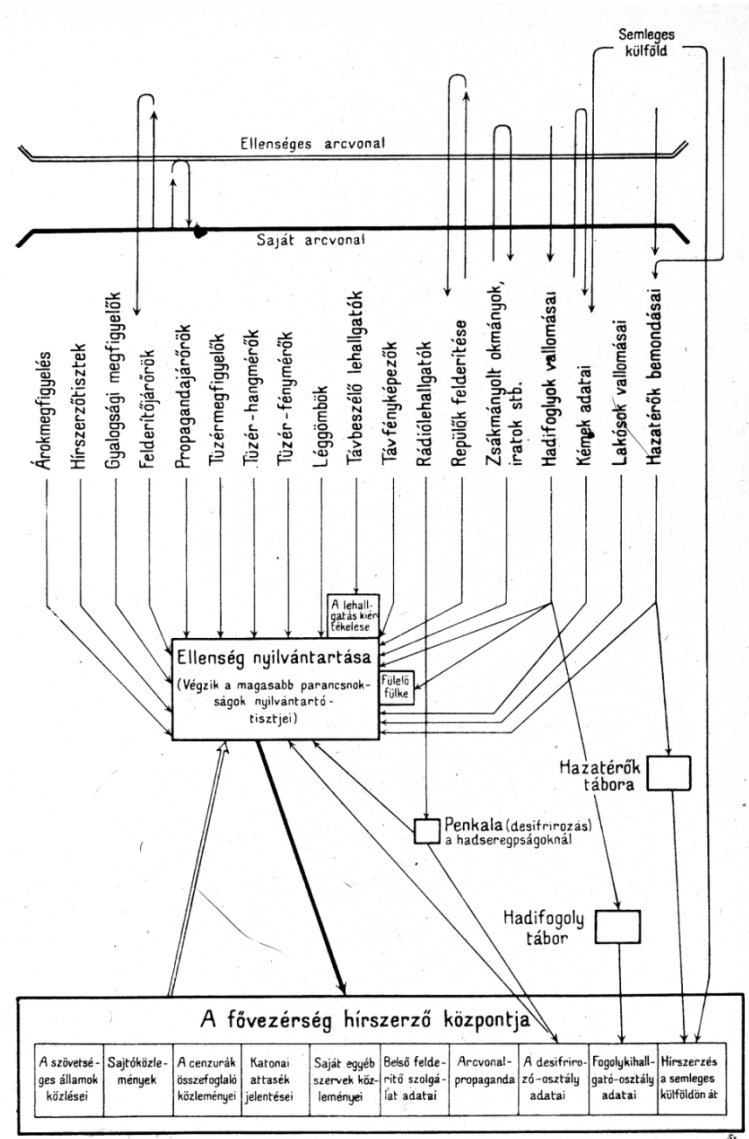

³⁶ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. p. 61. Franklin, Budapest, 1936.

Az Evidenzbüro elvi vázlata³⁷

³⁷ PARÁDI József: Csendőrség a határőrizetben. Typico Design, Budapest, 2003. p. 178.
(Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2.)

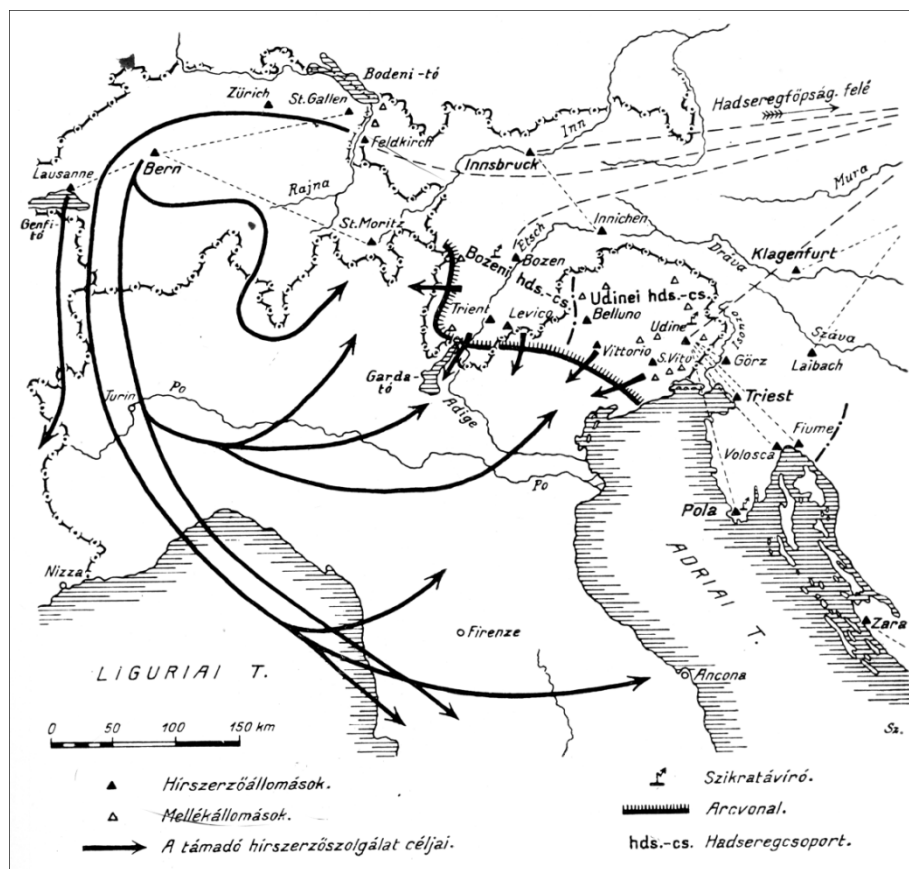
Az Osztrák–Magyar Monarchia I. világháborús felderítésének elvi vázlata³⁸

Ronge: „Kriegs- und Industrie-Spionage“ c. műve nyomán.

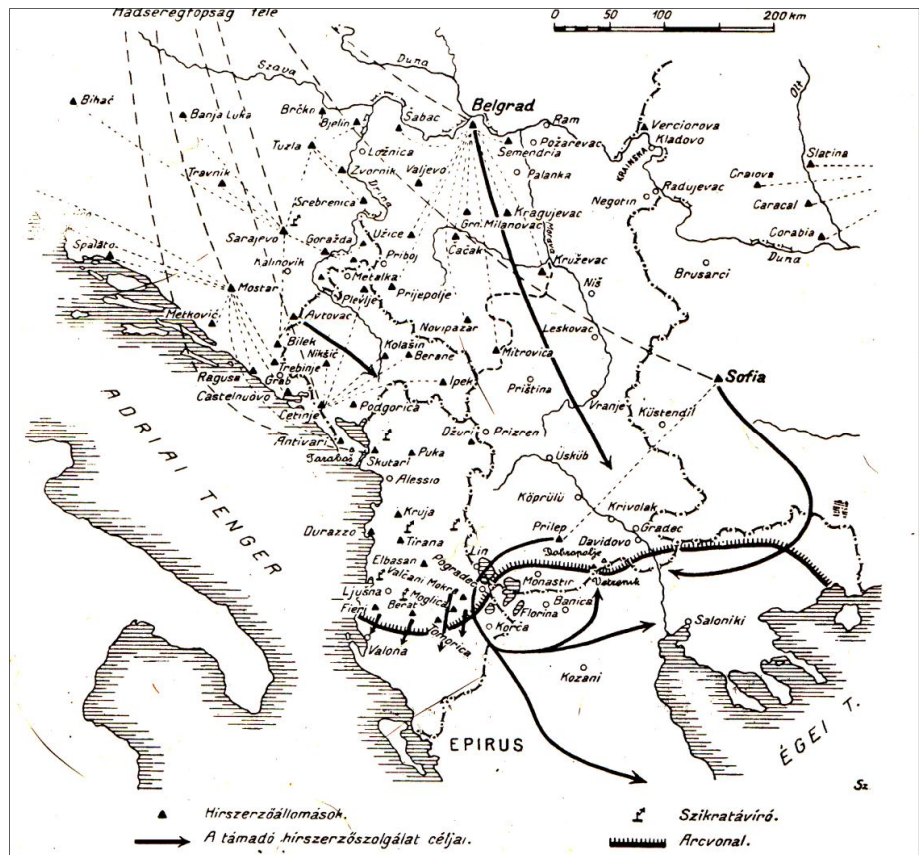
³⁸ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. p. 312. Franklin, Budapest, 1936.

Az Osztrák–Magyar Monarchia olasz hadszínterén működtetett hírszerző állomásai³⁹

³⁹ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. p. 249. Franklin, Budapest, 1936.

**Az Osztrák–Magyar Monarchia Balkán-hadszintjén telepített
hírszerző állomásai⁴⁰**

⁴⁰ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. p. 237. Franklin, Budapest, 1936.

Az Intelligence Service székháza Londonban, a Downing Streeten⁴¹

⁴¹ PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. II. kötet. p. 123. Franklin, Budapest, 1936.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARTNER Ramona: Hírszerzés a dualizmuskori Magyar Királyságban. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis), XXII. évfolyam, 26. szám, 2012.
- BÁRCZAY Oszkár: A hadügy fejlődésének története. I. kötet 350 p., II. kötet 678 p. MTA, Budapest, 1895.
- HOLMES Richard (szerk.): A háborúk világtörténete. Katonai újítások, amelyek megváltoztatták a történelem menetét. (The World Atlas of Warfare.) Ford. FÉLIX Pál. Corvina, Budapest, 1992.
- PARÁDI József: Csendőrség a határőrizetben. (Rendvédelem a határokon a XIX-XX. században, 2.) Tipico Design, Budapest, 2003. 186 p.
- PARÁDI József: Felderítő szolgálat az Osztrák–Magyar Monarchiában. In: BODA József – PARÁDI József – REGÉNYI Kund Miklós (szerk.): 1872 Felderítő-szolgálati utasítás. Anleitung zum Kundschaftsdienste. Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 2014. (A magyar rendvédelem-történet hagyatéka, 1.)
- PILCH Jenő: A hírszerzés és kémkedés története. I. kötet. 402 p., II. kötet 366 p., III. kötet 386 p. Franklin, Budapest, 1936.

**AZ ELLENÁLLÓ TEVÉKENYSÉG
AMERIKAI FELFOGÁSA**

Az amerikai haderő Összhaderőnemi Különleges Művelési Egyeteme¹ az MH 34. Bercsényi László Különleges Művelési Zászlóalj szervezésében 2015. január 12. és 16. között „Az ellenállás alapelvei”² címmel tanfolyamot szervezett az MH 86. Szolnok Helikopterbázison. Az előadásokon a résztvevők az ellenálló tevékenység alkotóelemeiről, céljairól és az alkalmazott eljárásokról kaptak tudományos igényű áttekintést.

Az ellenállás alapfogalmai

Az ellenállás³ két formája: a hatalmon lévő kormánnyal, illetve a megszálló erőkkel szemben szervezett. Az ellenállás kiváltó oka lehet a kormányzat alkalmatlansága arra, hogy gondoskodik a lakosság alapvető szükségleteiről. Kezdődhét politikai sérelmek miatt, illetve kulturális okokból (társadalmi, vallási feszültségek alapján) is. Jellegzetességei, hogy van politikai és katonai oldala is, amelyeket gyakran önálló szervezetek képviselnek, a lakosság meghatározó szereplő, továbbá elhúzódó konfliktust jelent. Sikerét befolyásolja, hogy rendelkezik-e kül-, illetve belföldi támogatókkal, támogatása nyílt vagy fedett, résztvevőinek van-e valamilyen – lehetőség szerint az ország területén kívüli – menedéke, illetve milyen szervezettségű és létszámú biztonsági erővel kell szembenéznie.

Ellenállási mozgalmak kialakulhatnak:

- előre nem tervezett módon, valamilyen eseményre adott válaszként;
- előre tervezetten, ilyenkor a kiváltó esemény csupán ürügy;
- végül hátramaradt erőkből szerveződve, amelynek két típusa lehetséges: megszállásra történő felkészülésként, valamint felszabadító erők érkezésének előkészítéseként szerveződő ellenállás.

Az ellenállás célja, hogy aláássa a kormányzat, illetve a megszálló erők elfogadottságát a lakosságon belül és a nemzetközi közösségben. Ehhez diplomáciai, katonai, gazdasági, valamint kommunikációs területen kell támadni a kormányzatot, illetve a megszálló erőket.

¹ Joint Special Operations University – JSOU.

² Principles of Resistance.

³ Az Amerikai Egyesült Államok haderőjének vonatkozó doktrínája (JP 1-02) szerint az ellenállási mozgalom (*resistance movement*) „egy ország polgári lakossága egy részének szervezett erőfeszítése törvényesen beiktatott kormány, illetve megszálló hatalom ellen, továbbá az államrend és a stabilitás megzavarására”.

Az ellenállási mozgalmak ideológiájuk alapján kizáró vagy befogadó mozgalmak lehetnek, míg szervezeti felépítésük szerint tömegmozgalmakról, elitmozgalmakról, illetve élcsapatra építő mozgalmakról beszélhetünk. Vezetésüket tekintve központosított, illetve decentralizált mozgalmak léteznek.

Az ellenállás célja

Az ellenállás szándéka lehet a kormányzat/társadalom teljes megváltoztatása, a megszálló erők kiűzése, a felszabadító erők érkezésének előkészítése, valamilyen engedmények kikényszerítése a kormányzattól, illetve önálló irányítással rendelkező (autonóm) terület kialakítása az országon belül. Az erőszakos ellenállási mozgalmak a következő három szakaszra oszthatók: rejtőzködő, gerilla-hadviseléses, mozgalmi harcok.

A *rejtőzködő szakasz*⁴ jellemzője, hogy ilyenkor történik a mozgalom kialakítása titkos szervezetként. A vezetők képzése és a támogatási források felkutatása mellett a cél beszivárogni a kulcsfontosságú intézményekbe, szervezetekbe. Ekkor kezdődik az árnyékkormányzat⁵ kialakítása.

A *gerilla-hadviseléses*⁶ (*aszimmetrikus*) *szakaszban* kis léptékű erőszakos cselekményekkel rombolják a kormányzat hitelességét. Ezek a cselekmények egyszerre szolgálják a mozgalom és céljai megjelenítését a lakosság előtt, egyúttal növelik a mozgalom tagjainak magabiztosságát. A mozgalom egyre több kormányzati feladatot is magára vállal.

A *mozgalmi harc*⁷ során az ellenállók egyre nagyobb léptékű és egyre inkább a hagyományos hadviselés módszereit idéző harci cselekményeket hajtanak végre. A folyamat végére a kormány megbukik, vagy a megszálló erők visszavonulnak, és a mozgalomnak kell ellátnia a kormányzat feladatait.

Az ellenálló mozgalom meghatározó elemei

Az ellenállás sikerének értékelése során figyelembe kell venni, milyen kényszerítő körülmények indítják útjára a mozgalmat. Ilyen lehet a lakosság számára elfogadhatatlan megszállás, az etnikai vagy a vallási alapú jogegyenlőtlenség, az alapvető szükségleteknek a lakosság széles körét érintő hiánya és a szólásszabadság korlátozása.

A lakosság viszonya a mozgalomhoz meghatározó: a többség részéről legalább hallgatólagos támogatás szükséges, amihez kívánatosnak kell találniuk a végcél, emellett kellően karizmatikus mozgalmi vezetőkre is szükség van. Sokszor olyan személy lesz a vezető, aki rendelkezik politikai, katonai tapasztalattal, továbbá befolyása van a lakosság körében.

⁴ Latent phase.

⁵ Shadow government.

⁶ Guerilla warfare.

⁷ War of movement.

A sikerhez figyelembe kell venni az adott térség területi jellemzőit (szegedt, tagolt terep és az államhatár térsége a legkedvezőbb a mozgalom rejtkehelyének⁸), a gazdasági és szociális viszonyokat is.

Az ellenállás formái

Az ellenállási mozgalom erőszakos és erőszakmentes módszereket is alkalmazhat. Ezek általában szervezetszerűen is elkülönülnek egymástól, az ország különböző részein az ellenállás más-más szakaszában alkalmazzák őket. Az ellenállás gyakran nehezen különíthető el a terrorizmustól, megnevezése elsősorban azon múlik, hogyan viszonyul hozzá az értékelő személy.

Az ellenállás első formája a *polgári engedetlenség*.⁹ Ennek során az állampolgárok nyilvánosan ellenszegülnek valamilyen elfogadott kormányzati elem által hozott törvénynek, rendelkezésnek. Az engedetlenség feltétele, hogy a végrehajtója tisztában legyen cselekedete törvénybe ütköző voltával és előre megfontoltan vállalja ezt.

A *felforgatás*¹⁰ során a lakosság egyes tagjai – esetenként a kormányzaton belül titokban tevékenykedő személyek – olyan cselekedeteket hajtanak végre, amelyek célja a hatalom katonai, gazdasági, pszichológiai, illetve politikai erejének, és ehhez kapcsolódóan a közhangulat gyengítése.

A *szabotázzsal* az ellenállási mozgalom politikai vagy katonai szempontból előnyös helyzetet kíván elérni valamilyen erőforrás vagy képesség szándékos rombolásával, akadályozásával.

Végül a *gerilla-hadviselésben* irreguláris erők gyorsan változó, kis léptékű műveleteket hajtanak végre rendőri és katonai erők ellen, illetve alkalmanként más felkelő csapatok ellen is. Ezeket a műveleteket önállóan, valamint nagyobb léptékű politikai-katonai terv részeként is végrehajthatják.

Az ellenálló mozgalom alkotóelemei

Az ellenállási mozgalmak szervezetében a feladatok alapján *földalatti mozgalomról*,¹¹ *gerillákról*,¹² *támogató elemről*,¹³ valamint *árnyékkormányzatról* és *száműzetésben működő kormányról*¹⁴ beszélhetünk.

A *földalatti mozgalom* sejtekből kialakított hálózat. A sejtek általában kis létszámúak, földrajzi alapon, illetve feladatok szerint szerveződnek. A földalatti mozgalmat a mozgalom vezetése irányítja, meghatározza annak céljait és stratégiáját. Tagjai felelősek a célok politikai szintéren történő megfogalmazásáért, ez az elem hozza létre és működteti az árnyékkormányzatot. Tagjai között vannak

⁸ Safe haven.

⁹ Civil unrest/Disobedience.

¹⁰ Subversion.

¹¹ Underground element.

¹² Guerilla element.

¹³ Auxiliary element.

¹⁴ Government in exile.

olyanok, akik csak az ellenállással foglalkoznak, és olyanok is, akik csak idejük egy részét fordítják erre. Feladata a felforgatás, a hatalom intézményei működésének akadályozása beszivárgással, hírszerzéssel. A földalatti mozgalomnak kell kidolgoznia a menekülési útvonalakat, toboroznia és biztosítani a mozgalom anyagi támogatását, valamint a lakosság megnyerését.

A *gerillák* (fegyveres harcosok) alkotják a mozgalom katonai szárnyát. Általában katonai szervezetben működnek, jobbra a lakossági és a kormányzati központoktól távol. A gerillák támadásai méretükben és gyakoriságukban az ellenállási mozgalom erősödésével együtt növekednek.

A *támogató elem* fedetten működik, hírszerzési és elhárítási adatokkal látja el a gerillákat. Tagjai biztosítják a gerillák utánpótlását, gondoskodnak a szükséges menekülési útvonalokról.

Az ellenálló mozgalom fedésben működő sejtjei

A *sejtek* az ellenállás különböző elemeinek egymástól és a mozgalom nyíltan működő részeitől elkülönülten működő csoportjai. Az ellenállás a sejtek alkalmazásával valósítja meg a fedett működést, és így növeli a mozgalom túlélőképességét.

Az ellenállás valamennyi eleme sejtekre osztva működik, kivéve a mozgalom politikai szárnyát – ide értve a száműzetésben működő kormányt is. A sejtek csoportokba,¹⁵ illetve hálózatokba és alhálózatokba¹⁶ szerveződnek. A sejtek a hatékony működés érdekében harcászati önállósággal rendelkeznek, a hadművelleti és a hadászati szintű irányításukat azonban a mozgalom vezetése végzi, közvetítőkön keresztül. A sejtek irányításához a vezetés közvetítőket alkalmaz, akik kizárólag az üzenet átadóját és annak címzettjét ismerik, így elfogásukkal nem nyerhető ki az ellenállás túlélése szempontjából kritikus információ. Az ellenállási mozgalmak gyakran az internetes közösségi médiát használják közvetítőként, nehezítve felderíthetőségüket.

Az ellenálló mozgalom földalatti alkotóeleme

A földalatti mozgalom feladata ideológiát biztosítani az ellenállásnak, egyúttal szervezni a mozgalmat. Az ideológia meghatározza az ellenállási mozgalom céljait, erre építve toborozzák a tagokat. Az ideológia időben változhat, különösen a mozgalom sikere esetén.

A vezetés adminisztratív és műveleti feladatokat is ellát, szervezetét ennek megfelelően szükséges kialakítani. Alapvető cél az adminisztratív feladatok központosítása, a műveleti feladatok decentralizálása. A szervezet felépítését befolyásolhatja az ellenállási mozgalom meghatározó stratégiája, illetve tagjai származása. A szervezet alapegysége a sejt, két típusa a műveleti és a hírszerző sejt.

¹⁵ Branch.

¹⁶ Network, sub-network.

A *műveleti sejt* általában nem hajt végre harcászati feladatokat: pénzt gyűjt, propagandát alkalmaz, politikai célokat szolgál. A *hírszerző sejt* a kormányzatra és a rendvédelmi erőkre vonatkozó hadászati, hadműveleti és harcászati értesítéseket gyűjt, vezetője közvetetten (futárokkal, postaládákkal) tart kapcsolatot sejtje tagjaival. A sejtek párhuzamosan és sorosan is rendeződhetnek. Előbbinél a cél az egyes sejtek kiválthatósága, a meglévő értesülések megerősítése. Utóbbit olyan feladatoknál érdemes használni, amelyekhez jelentős erőforrások szükségesek, illetve ahol a részfeladatok megoszthatók.

A földalatti mozgalom gyakorlati munkája a toborzás, az erőforrások megteremtése és a biztonság biztosítása.

A *toborzás* a cél és az ideológia alapján történik, és azt a rendvédelmi erők jelenléte korlátozza, valamint befolyásolja az ellenálló mozgalom fejlettségi szakasza, az egyes feladatokhoz szükséges személyek elérhetősége, a lakosság megcélzott rétege és a toborzás módja. A mozgalom korai szakaszában kevés, de erősen ellenőrzött tag alkotja az ellenállási mozgalmat. A középső szakaszban a cél az egyensúly a tagok ellenőrzése és az új tagok beszerzése között, míg az utolsó szakaszban az ellenállás lendületének növekedésével együtt növekszik a toborzottak száma is. A toborzás helyszíne lehet minden olyan hely, ahol a toborzásra kiszemelt személyekkel rendszeres találkozóra van lehetőség. Módszere lehet sorozás, kényszerítés, személyes kapcsolat vagy ideológiai kötődés.

Az *erőforrások megteremtése* során pénzügyi forrásokról, kiképzésről és logisztikai feladatokról beszélhetünk. A pénzügyi források lehetnek külföldiek vagy belföldiek; előbbi esetben a törvényes (más államok, nem állami szervezetek) és törvénybe ütköző (hamisítás, csalás), utóbbinál önkéntes (adomány, kölcsön, kereskedelem) és kényszer hatása alatti (rablás, zsarolás) pénzügyi hozzájárulásról lehet szó. A kiképzés kis létszámban, hosszú idő alatt, kiképzőtáborban vagy online történik.

A *biztonság* különösen a mozgalom kezdeti szakaszában fontos. A mozgalom titkosságának – bizalommal, a közös ügygel és személyes kapcsolatokkal történő – megőrzése biztosítja a vezetők életben maradását. A mozgalom biztonságának fenntartására, az újoncok ellenőrzésére az egyes sejtek elkülönítése,¹⁷ a fegyelem és a rendszeres hűségeskü, valamint a fogságba esés, a sejt lelepleződése esetére meghatározott feladatok szolgálnak.

Az ellenálló mozgalom politikai felépítése

Az ellenállás földalatti csoportjai mellett, illetve azok részeként a mozgalmak irányító funkcióit a száműzetésben működő kormány és az árnyékkormányzat láthatják el.

A *száműzetésben működő kormány* jellemzően a hatalmon lévő rezsim vagy a megszálló erők által elűzött, harmadik szereplő által befogadott, a lakosság egy része vagy egésze által legitimnek tekintett kormány. Száműzetésben működő kormány

¹⁷ Compartmentalization.

alakulhat továbbá az elnyomó rezsim elleni válaszként is. A száműzetésben működő kormány végzi az ellenállás stratégiai irányítását és ellátja annak nemzetközi képviselőjét.

Az *árnyékkormányzat* az ellenállás működési területén, a hatalmon lévő kormányzattal párhuzamosan működik. Az árnyékkormányzat az ellenállás tevékenységének helyi irányítása mellett állami-közigazgatási feladatokat is elláthat, ami kihívást jelent a hatalmon lévő kormányzat számára és előkészíti az új kormányzati struktúra kialakítását. Az árnyékkormányzat tagjai az ellenállás földalatti csoportjaiból kerülnek ki.

Az ellenállás *területi parancsnokságai*¹⁸ az ellenállás minden irányú tevékenységét földrajzi területekre elosztva irányítják. A területi parancsnokságok alárendeltségében *szektorparancsnokságok* működhetnek.

A logisztikai infrastruktúra kialakítása

Az ellenállás pénzügyi támogatói külföldi kormányok, nem kormányzati szervezetek, az ellenállókkal megegyező nemzetiségű, más országokban található közösségek és magánszemélyek lehetnek.

Az ellenállás logisztikai tervének a logisztikai irányítás, a beszerzés, a tárolás, a szállítás és az elosztás kérdéseire kell kiterjednie. A logisztikai támogató rendszer sejtekből áll, azok redundáns módon, egymástól elkülönülten működnek.

A híradó/kommunikációs rendszer felépítése

Az ellenállás híradó/kommunikációs rendszere a belső kommunikációra felhasznált fedett rendszerekből és a külső kommunikációra használt nyílt és fedett rendszerekből áll.

Az ellenállás a fedett rendszert az irányító, a támogató és a fegyveres csoportok, valamint az árnyékkormányzat és a száműzetésben működő kormány közötti kommunikációra alkalmazhatja. A külső szereplőkkel folytatott kommunikációra fedett és nyílt rendszerek egyaránt alkalmazhatók. Ezekkel a rendszerekkel a száműzetésben működő kormány, a helyi lakosság, a nemzetközi közösség, illetve az ellenállást támogató harmadik szereplők között valósul meg a kommunikáció.

Az ellenállás híradórendszere felosztható továbbá technikai és nem technikai eszközökre. Technikai eszközök lehetnek: rádió, mobil- és vezetékes telefonok, az internet, ezen belül a szociális média. Nem technikai eszközök például a személyes találkozók, a futárok, a rejtékhelyeken hagyott üzenetek.

Az ellenállás kommunikációs rendszere az információcsere mellett propagandacélokat is szolgálhat. A propagandával az ellenállás ismétlődő, manipulatív üzeneteivel elsősorban a célközönség véleményét formálja számára kedvező módon. A propaganda fő célpontjai a konfliktusban semleges csoportok,

¹⁸ Area command.

szervezetek és személyek meggyőzése, a támogatók eltökéltségének fenntartása és növelése, valamint a hatalmon lévő rezsim támogatottságának és moráljának a csökkentése.

A felforgatás és a szabotázs

A *felforgatás* a hatalmon lévő rezsim katonai, gazdasági és politikai erejének csökkentése, ezzel párhuzamosan az ellenállás támogatottságának erősítése a lakosság moráljának és lojalitásának a gyengítésével. A felforgatás részeként az ellenállás tagjai beszivároghatnak a kormányzati intézményekbe, demonstrációkat szervezhetnek, lázongásra, bojkottra szólíthatnak fel, valamint lassíthatják vagy akadályozhatják a munkavégzést a kormányzat számára kulcsfontosságú intézményekben vagy üzemekben. Az ellenállás e célok elősegítése érdekében politikai akciócsoportokat, szakszervezeteket, tudományos és ifjúsági szervezeteket, a média szereplőit stb. használhatja fel.

A *szabotázs* a nemzetvédelem szempontjából jelentős eszközök, létesítmények, felszerelések rongálására vagy megsemmisítésére, azok működőképességének a csökkentésére irányuló, összehangolt tevékenység. A szabotázs a felforgató tevékenység részének, annak fizikai megnyilvánulásának tekinthető. A szabotázstevékenység célpontjainak kiválasztásakor a célpont fontosságának, megközelíthetőségének, helyrehozhatóságának/javíthatóságának, sérülékenységének, felderíthetőségének/propagandaértékének, illetve a támadás tágabb értelemben vett – a civil lakosságot is érintő – hatásainak vizsgálata¹⁹ szükséges.

A menekülési útvonalak és a búvóhelyek működtetése

A menekülési útvonalak célja az ellenállási mozgalom tagjainak a védelme. Ezek az útvonalak mindig kétirányúak: erőforrások ki- és bejuttatására egyaránt alkalmasak. A menekülési útvonalak szakaszai elkülönülnek egymástól, ezzel óvja a szervezet a támogató elemhez tartozó tagjai biztonságát. A menekülési útvonalak tervezése során olyan megoldásokat kell keresni, amelyek hosszú ideig változatlanok maradhatnak, figyelembe kell venni, hogy használatuk általában egyszer lehetséges, amely során nincs lehetőség hibázni. A menekülési útvonalak fenntartása és bővítése mindenkor nagy erőforrás-ráfordítást igényel, részben a támogató elem különleges lehetőségei, részben a kiválthatóság biztosítása miatt.

A *biztonsági lakások*²⁰ a menekülési útvonalhálózatok lényegi pontjai. Lehetnek ideiglenesek, szükséglakások és állandó lakások. Minden ilyen helyen élelemhez és vízhez, nyugvóhelyhez juthatnak a használóik, valamint a további útvonalra vonatkozó utasításokat is kaphatnak. Fenntartóik általában csak egy ilyen helyet ismernek, illetve a következő biztonsági lakáshoz vezető útvonalra vonatkozó általános információkkal rendelkeznek.

¹⁹ Criticality, accessibility, recuperability, vulnerability, effect, recognizability – CARVER.

²⁰ Safe houses.

Felkészülés a megszállás vagy a fegyveres konfliktus utáni időszakra

Az ellenállásnak folyamatosan készülnie kell a konfliktust követő időszakra. Ennek keretében lehetőség szerint meg kell kímélnie az ország kritikus infrastruktúráját, ki kell választania a jövő kormányzati struktúra kulcspozícióit betölteni képes személyeket, fel kell készítenie a lakosságot a hatalomváltásra, valamint meg kell akadályoznia, hogy a megbuktatni kívánt rezsim saját ellenállási mozgalmat hozzon létre. A fegyveres konfliktus befejezését követően kiemelt feladat a fegyveres csoportok feloszlása, illetve integrációjuk az újonnan felállított reguláris haderőbe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az amerikai haderő Összhaderőnemi Különleges Műveleti Egyeteme által az MH 34. Bercsényi László Különleges Műveleti Zászlóalj szervezésében 2015. január 12. és 16. között megrendezett „Az ellenállás alapelvei” című tanfolyamon elhangzott előadások anyaga.
MH 86. Szolnok Helikopterbázis, Szolnok, 2015.

HORVÁTH ISTVÁN ÖRNAGY

ELSŐKÉNT A HARCMEZŐRE

"Érted, Hazám!"¹
(a GROM jelmondata)

Előszó

Külföldi szerepvállalásról, nyílt és fedett műveletekről, terrorizmus elleni fellépésről szóló szakmai fórumokon, megbeszéléseken, konferenciákon sokszor kerül szóba a világ egyik legjobb elit alakulataként számon tartott egység, a JW GROM,² azaz a lengyel különleges erők neve. Akik még nem hallottak erről a speciális rendeltetésű aegységről, azok általában a fegyverzetére, a képességére és az alkalmazhatóságára kíváncsiak, pedig maga a szervezet ennél sokkal több. A GROM jelképe egy villámot³ a karmai között tartó sas, az alakulat pedig egy szenvedéllyel, némi fanatizmussal bíró baráti társaság, egy nagy család. Tagjainak kemény munkája, kitartása és professzionális szaktudása a bizonyítéka annak, hogy tevékenysége értelmet nyer mind a hazai, mind pedig a külföldi alkalmazásai során.

1. kép. A JW GROM emblémája⁴

A lengyel különleges katonai egység (JW GROM) megalakulása

Kanyarodjunk vissza a kezdetekhez. Lengyelország földrajzi helyzeténél fogva a különböző történelmi korszakok folyamán számos ország támadásának volt a célpontja, legyen az porosz, francia, német vagy szovjet. Természetesen a háborúk során a kor hagyományosnak mondható lengyel „reguláris” erői mellett mindig is jelen voltak a speciális feladatokkal megbízott katonai csoportok, amelyek többek között az ellenség utánpótlást szállító szekerein, a hírvivőkön, a magas rangú parancsnokokat szállító lovas kocsikon, vagy az előrevonást végrehajtó gép- és harcjárműoszlopokon hajtottak végre lesállást, végeztek egyéb titkos feladatokat, szabotázsakciókat.

¹ „Tobie Ojczyzno!”

² Jednostka Wojskowa Grupa Reagowania Operacyjno-Manewrowego.

³ A „grom” magyarul villámcsapást jelent.

⁴ www.liveleak.com/view?i=bc3_1358955373; letöltés: 2015.05.27.

Ahhoz, hogy e kiemelt feladatok végrehajtása sikerrel záruljon, egy mentálisan és a rendkívül magas fizikai igénybevételre jól felkészített, a lehető legjobban felszerelt és kiképzett állományra volt szükség.

A XX. század második felére a nemzeti szeparatista, a politikai, az ideológiai és a vallási fanatikus terrorszervezetek kinőtték regionális szerepüket és terjeszkedésbe kezdtek, így a hagyományos katonai műveletek háttérbe szorulásával és az aszimmetrikus harcászati módszerek változásával az elit alakulatok szerepe is megváltozott, már nemcsak külföldi alkalmazásra, hanem belföldi bevetésre is készen kellett állniuk.

A nemzetközi terrorizmus terjedése ún. „tűszabadjító/terrorelhárító” egységek⁵ létrejöttét eredményezte, amelyek országonként hol a belügyminisztérium, hol a védelmi minisztérium alárendeltségébe kerültek.

1977-ben az Amerikai Egyesült Államok katonai vezetése több év halogatást követően arra a következtetésre jutott, hogy külpolitikája révén igenis célpontja lehet a különböző terrorista szervezeteknek, szélsőséges csoportoknak, ezért a Különleges Művelési Erők⁶ keretében egy olyan beavatkozó egység létrehozása mellett döntött, amely adott esetben képes állampolgáraik kiszabadítására, terrorellenes műveletek végrehajtására, érdekeltségeik védelmére mind az ország területén,⁷ mind a tengerentúlon. Az Amerikai Egyesült Államok Különleges Művelési Erőinek 1. számú Művelési Osztágának – Delta Force – létrejöttével közel egy időben Nagy-Britannia nem egy önálló, vagy más katonai szervezetbe integrált kötelék felállítását mellett döntött, hanem a már meglévő Különleges Légi Szolgálat⁸ képességeinek tárházát bővítette.⁹

Amíg az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia a terrorelhárító egységek felállítását a haderőn belül valósította meg, addig több európai ország – pl. Németország, Franciaország és Belgium – a belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó speciális rendeltetésű rendőri egységek létrehozása mellett döntött.

Az 1970–80-as évekre Lengyelország ugyan már több kommandós egységgel is rendelkezett, de ezek vagy csak kifejezett katonai műveletekre (diverzánstevékenység, ellenséges kommunikációs rendszerek megsemmisítése stb.), vagy csak terrorelhárító-bűnüldözői feladatokra kaptak felkészítést.

1982-ben – miután a Jaruzelski-rendszerrel és az 1981-ben bevezetett hadiállapottal szemben álló lengyelek¹⁰ elfoglalták Lengyelország berni nagykövetségét – Edwin Rozlubirski vezérőrnagy, a Honvédelmi Bizottmány elnöke javasolta a kor kihívásainak megfelelő, gyorsreagálású, külföldön és belföldön egyaránt bevethető különleges erő felállítását. Bár az ötlet megvalósítása kezdetben

⁵ High Response Unit – HRU.

⁶ Special Force – SF.

⁷ Természetesen a 70-es évek óta felállításra került a SWAT taktikai beavatkozó egység (Special Weapons And Tactics), amelyet terrorelhárítás és szervezett bűnözés, valamint a súlyosabb fegyveres bűncselekmények esetén vetnek be.

⁸ Special Air Service – SAS.

⁹ E képességek elég hasznosnak bizonyultak az észak-írországi nyílt és fedett műveletek végrehajtása során.

¹⁰ Magukat Lengyel Forradalmi Gárdának nevező négyfős lengyel emigráns csoport.

nehézségbe és elutasításba ütközött, az időközben bekövetkezett események azonban végül megalapozták egy ilyen szervezet létjogosultságát.

A JW 2305, azaz a Különleges Műveleti és Gyorsreagálású Csoport megalakítására végül az 1990-es évek elején a Lengyelországon keresztül Izraelbe kivándorló oroszországi zsidók útját biztosító lengyel személyeknek¹¹ az iszlám szélsőségesek támadásaival szembeni védelme,¹² illetve lengyel diplomatákat ért bejrúti merénylet kapcsán került sor.

A szélsőséges fegyveresek véres libanoni leszámolását követően a Mazowiecki-kormány belügyminiszter-helyettese, Krzysztof Kozłowski a „Híd Műveletet” megszervező Sławomir Petelicki alezredest bízta meg egy olyan különleges egység felállításával, amely az ehhez hasonló helyzetekben külföldön is képes megvédeni a lengyel állampolgárokat.¹³

2. kép. Sławomir Petelicki alezredest¹⁴

Petelicki a szervezet létrehozásával kapcsolatos munkákat saját,¹⁵ illetve nemzetközi – elsődleges amerikai és brit – tapasztalatokra alapozva kezdte meg 1990 januárjában. A csoportot ugyan hivatalosan 1990. július 13-án alakították meg, a „Harcra kész”¹⁶ minősítését azonban csak 1992. június 13-án szerezte meg.

A kötelék megalakítását követő első két év az állománytáblában szereplő helyek feltöltésével, azaz a szerződéses katonák, tisztok, tiszthelyettesek kiválasztásával, felkészítésével, a speciális feladatok végrehajtásához szükséges felszerelés, fegyverzet, gép- és harcjárművek beszerzésével telt.

¹¹ Diplomátáknak, a LOT lengyel légitársaság alkalmazottainak.

¹² Operation Most – Híd Művelet.

¹³ A kormány döntéséhez az is hozzájárult, hogy hírszerzőforrások szerint a Híd Művelet kapcsán a Hezbollah és Népi Front Palesztina Felszabadításáért merényleteket helyezett kilátásba Lengyelországban.

¹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/S%C5%82awomir_Petelicki; letöltés: 2015.05.27.

¹⁵ Több éven át a belbiztonsági szolgálat operatív tisztjeként dolgozott.

¹⁶ Combat Ready.

A szervezet magját a már meglévő különleges rendeltetésű katonai és rendőri erőkben átjelentkező személyi állomány adta, akik átképzésüket követően váltak az egység teljes jogú tagjaivá. A jelöltek többek között a lublinieci 1. különleges műveleti zászlóaljtól, a 6. légimozgékony dandártól, a 48., az 56. és a 63. különleges műveleti századoktól, hajdani ejtőernyős alakulatoktól, rendőri terrorelhárító kötelékekből, a wroclawi katonai akadémia szakembereiből, a haditengerészet harci búváraiból és felderítőkatonáiból kerültek ki.

Szervezeti felépítés

A JW GROM Lengyelország különlegesen képzett terrorelhárító katonai alakulata. Az alakulat az öt speciálisan képzett lengyel katonai alakulat¹⁷ egyike.

Szervezeti felépítését kettős rendeltetéséből adódó feladatrendszere határozza meg, így egyes elemei rendőri, míg más elemei katonai jellegre utalnak.

A GROM (Varsó, Gdansk) alárendeltségét tekintve a krakkói Különleges Műveleti Parancsnokság irányítása alatt áll. A közel 500 fős zászlóalj négy speciális rendeltetésű századból épül fel, amelyek mindegyike – brit mintára – valamilyen területre szakosodott, így hegyi, ejtőernyős, vízi és sivatagi műveletekre. A századok különleges műveleti egységekből állnak, amelyek belföldi alkalmazás esetén 4–6 fős csoportokban dolgoznak,¹⁸ míg külföldi bevetéseik alkalmával az alegységek szervezetét további specialistákkal duzzaszthatják fel. Természetesen – a lehetséges alkalmazási kockázatok, a behatolási pontok és az átvizsgálandó objektum méretétől függően – a hazai bevetések során is el lehet térni ettől a létszámától.

A GROM legkisebb szervezeti egysége a négyfős alcsoport, amelynek tagjai legalább két terület szakértői. Így a csoport több tagja is képzett rádiótávírássz, fegyverspecialista, tüzszerész, vegyész, egészségügyi alapképzéssel rendelkező, valamint ért gép- és harcjárművek vezetéséhez. A csoport rendelkezik többek között felderítő elemző-értékelő szakemberrel, villamosmérnökkel, IT-operátorral, pirotechnikussal és más technikusokkal.¹⁹ Nekik köszönhetően a más műveleti csoportokkal, rendőri szervekkel vagy katonai kötelékekkel történő együttműködés zökkenőmentes. Mivel a GROM feladatai elég sokrétűek, és célpontjaik bárhol lehetnek a világban, ezért a csoportok mindegyik tagja rendelkezik a kijuttatáshoz vagy műveleti alkalmazáshoz elengedhetetlen ejtőernyős-, búvár- és hegyi képesítéssel.

Együttműködés külföldi különleges erőkkel

A szervezet megalakulása óta kiemelkedő kapcsolatot ápol a nemzetközi különleges katonai és rendőri egységekkel, hogy módszereiket megismerve eredményesen tudjanak fellépni a terroristák és a szervezett bűnözői csoportok ellen.

¹⁷ Agat, Formoza, GROM, Komandosów, Nil.

¹⁸ A különítményhez általában – feladattól függően – mesterlövészpárt rendelnek (mesterlövész és megfigyelő).

¹⁹ Pl. ajtók, záruk nyitására szakosodott szakemberekkel.

Szoros együttműködés jellemzi az amerikai DEVGRU²⁰ és a Delta Force, valamint a brit SAS egységekkel, amelyek már az „első lépések” során is jelentős támogatást nyújtottak. Kétoldalú és nemzetközi együttműködés, közös képzések, gyakorlatok és műveletek keretében számos lengyel GROM-oktató és operátor fordult már meg más európai, amerikai és közel-keleti ország speciális rendeltetésű egységeinél – legyen az katonai vagy rendőri szervezet.

A fent említettek mellett a következő szervezetek is a GROM együttműködő partnerei között vannak:

- a brit SBS (Special Boat Service);
- az amerikai Zöltsapkások;
- a német GSG 9 (Grenzschutzgruppe 9) terrorelhárító alakulat;
- a német KSK (Kommando Spezialkräfte) különleges katonai alakulat;
- az amerikai főkák (Navy Seal);
- a holland UIM (Unit Interventie Mariniers);
- a belga SFG (Special Forces Group);
- az írországi ARW (Army Ranger Wing);
- az olasz 9. légi rohamezred (9° Reggimento d'assalto paracadutisti);
- a francia tengerészgyalogság ejtőernyőezrede;
- a kanadai JTF2 (Joint Task Force 2);
- a norvég KJK (Kystjegerkommando) és HJK (Hærens Jegerkommando);
- a cseh Urna (Útvar rychlého nasazení);
- a svéd különleges erők;
- az izraeli Sayeret Matkal.

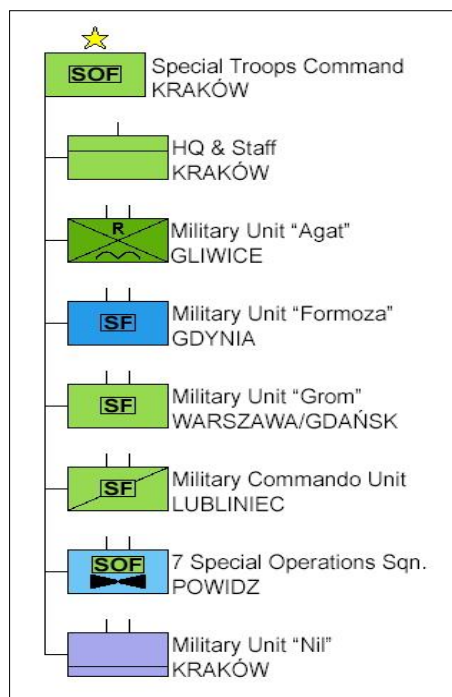
Alárendeltsége

A GROM megalakulásától 1999. október 1-jéig a belügyminisztérium irányítása alá tartozott, de akkor – feltehetően amerikai kérésre és az ország NATO-csatlakozása kapcsán – a nemzetvédelmi minisztérium vette át. Egyes elemzők szerint a szervezet külföldi alkalmazásával indokolták az alárendeltség megváltoztatását, illetve a más országokkal közösen végrehajtott műveletek során jelentkező együttműködési, a partnerországok védelmi tárcája és a lengyel belügy között jelentkező gondokkal. A szervezet közvetlen alárendeltségét tekintve a Lengyel Különleges Műveleti Erők Parancsnokság irányítása alá tartozik, ő határozza meg számára a belföldi és a külföldi feladatait.

A szervezet feladatrendszere

A GROM nem más, mint egy olyan speciális rendeltetésű szervezet, amely bármely időjárási és éghajlati körülmény között, nappal és éjszaka, békében és háborúban egyaránt végrehajtja a számára meghatározott hazai és szövetségi feladatokat.

²⁰ United States Naval Special Warfare Development Group.

3. kép. A JW GROM alárendeltsége²¹

Tevékenységét a közvetlen műveletek, a terrorelhárító akciók, a nem hagyományos hadviselés jellemzi, így:

- túszszabadítás;
- lengyel állampolgárok evakuálása háborús övezetből;
- különleges felderítőtevékenység;
- közvetlen műveletek (leszállás katonai menetoszlopokon, rajtaütés repülőtereken, kikötők elfoglalása);
- terrorelhárító műveletek épületben, tömegközlekedési eszközön, repülőgépen;
- kiemelt figyelmet érdemlő objektumok, létesítmények őrzés-védelme;
- VIP személyek, gépjármű-menetoszlopok védelme, biztosítása;
- gerilla-hadviselés;
- katonai és nem katonai egységek támogatása;
- katonai tanácsadás;
- harci kutató-mentési feladatok végrehajtása (CSAR²²).

²¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Polish_Special_Forces; letöltés: 2015.05.27.

²² Combat Search and Rescue.

A Különleges Műveleti Erők Parancsnoksága által részükre kijelölt feladatokat önállóan, vagy szükség esetén más speciális rendeltetésű erőkkel közösen – Agat, Formoza, Nil – hajtja végre.

Az ún. „zöld taktikákhoz”, azaz a mélységi felderítésre, ellenséges vonalak mögött végrehajtott diverzáns akciókra – mint például tálib parancsnokok kiemelésére/likvidálására –, a helyi lakosság megnyerésére az Agat támogatását szokták biztosítani az előljárók, míg a „kék műveletekhez”, azaz tengeri célpontok – hajók, olajfűrő platformok stb. – ellen folytatott felderítő-, terrorelhárító és túszzabadító műveletekhez a Formozát rendelik hozzá.

4. kép. „Zöld művelet” és „kék művelet”²³

A harci egységek által végrehajtott műveletek sikere nemcsak azok magas szintű felkészítésének eredménye, hanem a felderítő- és hírszerző tevékenységet folytató szervek – többek közt a Nil – áldozatos munkája is. Ez a szerv biztosítja ugyanis a feladatok végrehajtásához szükséges, az objektumra, a célszemélyre és a műveletre vonatkozó háttér-információkat.

Az Agatot az amerikai Rangers mintájára azért hozták létre, hogy „nehéz technikájával” – páncélozott gép- és harcjárműveivel – képes legyen támogatást nyújtani a GROM, a Formoza és egyéb különleges erők számára. A szervezet egyik legfontosabb feladata a műveleti terület feletti ellenőrzés átvétele, a szükséges „zárások” végrehajtása, menekülési útvonalak blokkolása, a behatoló csoportok kivonásának biztosítása.

A 7. különleges műveleti repülőszázad a légierő egyik különleges műveletre specializálódott, Mi-24 (Hind) és Mi-17 (Hip) típusú helikopterekkel és V-22 (Osprey) típusú repülőgéppel felszerelt köteléke, amely a különleges erők műveleti területre vagy a célobjektumhoz történő légi kijuttatásáért, a műveletben részt vevő erők légi támogatásáért felelős, legyen az tengeri vagy szárazföldi hadszíntéren.

²³ www.zoom.mon.gov.pl/galerie/formoza-agat-grom-i-jwk-w-objektywie-rbsphotoscom/;
letöltés: 2015.05.27.
<https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435729672./425223454211062/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.

5. kép. Az Agat biztosító erői²⁴

Jelentkezés a GROM-hoz

Hogyan lehet valaki a GROM tagja? Hónapról hónapra sok fiatal, katona és rendőr fejében fordul meg, hogy a különleges erők tagja legyen. Azok a nők és férfiak, akik a GROM operátorai szeretnének lenni, meg kell, hogy feleljenek a különleges műveleti erők különböző szűrővizsgálatain, majd az azt követő képzési programokon.²⁵

Az ún. harcoló beosztásokra és az őket támogató alegységekhez a jelölteket:

- aktív katonák;
- tartalékosok;
- és a rendőri szervek tagjai közül választják ki.

A GROM tagjainál a felvételi követelmények az alábbiak:

- lengyel állampolgárság;
- büntetlen előélet;
- állandó belföldi lakóhely;
- a rendfokozati állománycsoporthoz meghatározott iskolai végzettség vagy szakképesítés;
- egészségi, pszichikai és fizikai alkalmasság (repülőorvosi alkalmasság);
- rendezett családi, illetve magánélet;
- nem kifogásolható életvitel, illetve hozzájárulás az ezzel kapcsolatos ellenőrzés lefolytatásához;

²⁴ <https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435727734./487049981361742/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.

²⁵ Maga a szelekció és a műveleti képzés az amerikai Navy Seal, Delta Force és a brit SAS, SBS eljárásaihoz hasonló.

- tudomásul vétele annak, hogy szolgálati viszonya fennállása alatt szolgálata törvényes ellátását tudta és beleegyezése nélkül, törvényes keretek között ellenőrizhetik;
- egyes alkotmányos jogok törvény szerinti korlátozásának elfogadása;
- nemzetbiztonsági ellenőrzéshez való hozzájárulás;
- titoktartási kötelezettség vállalása;
- dokumentummal igazolt nyelvtudás.

Tiszthelyettes-jelölteknél a fentiekén kívül még:

- érettségi bizonyítvány;
- legalább tizedesi vagy azzal egyenértékű rendfokozat szükséges.

Tisztjelölteknél elvárás:

- főiskolai/egyetemi végzettség;
- legalább alhadnagyi vagy azzal egyenértékű rendfokozat.

Megjegyzés: Más társszervektől²⁶ érkező jelöltek szolgálati ideje – beleértve a katonai szolgálati időt is – nem lehet hosszabb 10 évnél.

A fent felsorolt követelményeknek megfelelt jelentkezőknek a következő dokumentumok másolatát kell elküldeniük a szervezet humánerőforrás részlegének e-mail²⁷ címére:

- kísérelőlevél;
- a webhelyen közzétett, kitöltött felvételi kérdőív;
- a jelenlegi beosztására vonatkozó kinevezési parancs másolata;
- előléptetési parancs másolata (ha a beosztáshoz rendszeresített vagy elérhető rendfokozat megszerzése előléptetés útján valósul meg);
- szerződéses szolgálati/tartalékos jogviszonyra vonatkozó parancs másolata (ha van ilyen);
- hivatásos szolgálati jogviszonyra vonatkozó határozat vagy annak kivonata (ha van ilyen);
- nemzetbiztonsági tanúsítvány másolata (ha van ilyen);
- bizalmas információk kezelésére és azokba való betekintésre vonatkozó engedély (ha van ilyen);
- repülőorvosi alkalmassági vizsgálat minősítése;
- szolgálati igazolvány másolata;
- végzettséget, képesítést igazoló okirat hiteles másolata.

²⁶ Rendőrség, Hírszerző Szolgálat, Határőrség.

²⁷ 2305.rekrutacja@mon.gov.pl; letöltés: 2015.04.30.

Kiválasztási folyamat

A jelentkezési feltételeknek megfelelt személyeknek különböző kiválasztási fázisokon²⁸ kell átesniük. Az eljárásokat brit és amerikai mintára alakították ki a szervezet alkalmazási sajátosságai során szerzett tapasztalok figyelembevételével. A felvételi eljárás magában foglalja a pszichológiai és a fizikai alkalmassági vizsgálatot, illetve a terheléses tesztet, amely a szélsőséges fizikai erőpróbák mellett nézi a jelöltek mentális és pszichés állapotát. A pszichológiai vizsgálat csoportos tesztírásból – intelligencia, műveltségi tesztek stb. –, műszeres vizsgálatokból és pszichológussal történő elbeszélgetésből áll.

A speciális rendeltetésű erők katonáinak kiképzése, trenírozása során nem szabad figyelmen kívül hagyni a hazai (doktrinális) és a szövetségi különleges műveletekre vonatkozó hivatalos szabályzók által előírt alapelveket és az ott meghatározott követelményeket, a már megszerzett tapasztalatokat. Ezeknek az irányelveknek a figyelembevételével lehet időnként megújítani a szervezet képzési rendszerét.

A kiválasztást követő kiképzési rendszer egymásra épülő, összetett folyamat, amely közel két évet vesz igénybe, azt nagy gyakorlati és éles művelési tapasztalattal rendelkező hazai és nemzetközi kiképzők irányítják. A kiképzőrészleg mindig törekszik a valóságot legjobban megközelítő élethelyzetek, korábbi szituációk²⁹ beállítására, amelyek számos esetben akár keményebbek is, hiszen a feladatok végrehajtása során számtalan előre nem látható, bonyolult helyzettel kell megküzdeniük a különleges művelési csoport tagjainak.

A felvételi-kiképzési program rendszerint több modulból, egymástól elkülöníthető szakaszokból áll, amelyek a következők:

- toborzás-kiválasztás;
- alapkiképzés;
- szakkiképzés;
- keresztképzések.

A képzés a GROM-nál sohasem fejeződik be, hiszen az ún. „Long Life Learning”-et³⁰ alkalmazva mindig új ismereteket kell elsajátítani ahhoz, hogy a szervezet a terroristákkal és a szervezett bűnözői csoportokkal fel tudja venni a harcot. Legyen az egy új terroristaeljárás, egy új, akár házilagosan készített fegyver, robbanóanyag vagy módszer alkalmazása.

²⁸ Az alkalmassági vizsgálatok célja annak megállapítása, hogy a szervezet egy meghatározott munkakörében végzett tevékenység által okozott megterhelés a jelölt számára milyen igénybevételt jelent, és annak képes-e megfelelni.

²⁹ Az akció után a csoport tagjai ún. „Lesson Learn”-t, azaz a tevékenység elemzését, kiértékelését hajtják végre.

³⁰ Élethosszig tartó tanulás.

Kiválasztás

A különleges alakulatokhoz történő bekerülés és a bennmaradás a rendkívüli követelmények miatt nem egyszerű dolog. Ha ez nem lenne így, akkor bárki kommandóssá válhatna, és akkor már nem speciális képességekkel, felszereléssel és magas fokú tudással és feladatrendszerrel felruházott szakemberekről beszélhetnénk. A szervezetnek mindig csakis a legjobbak kellene, akik a képességeiket és a fizikai adottságaikat folyamatosan fejlesztik, és minden időben alkalmasak feladataik maradéktalan végrehajtására.

Mint ahogy pár gondolattal előbb említettem, az egységhez való belépés első lépcsőfoka a kvalifikációs eljárás, amelynek során adott (egészségügyi, fizikai, és mentális) követelmények alapján történik meg a leginkább megfelelő személyek kiválasztása, illetve az alkalmatlanok kiszűrése. Az első megmérettetésen megfelelt GROM-jelöltek – azaz akik megfeleltek az alkalmassági vizsgálatokon és a pszichológiai felmérésen³¹ – kerülhetnek be a következő fázis résztvevői közé.

Tapasztalatok szerint a második szűrőn a huzamosabb időn keresztül – egy hétig – tartó magas fokú fizikai igénybevételt nem bíró jelöltek, mentálisan gyenge, illetve alulmotivált pályázók akadnak fenn, míg néhányan egészségügyi sérülés miatt kénytelenek befejezni a próbatételt. A magashegyi viszonyok között végrehajtott kombinált kiválasztást a Besszádokban, a Külső-Keleti-Kárpátokban rendezik meg évente két alkalommal, tavasszal és ősszel. A szervezet kiképzői azért is választották ezeket az időpontokat, hogy az évszakokra jellemző időjárási viszonyok is „segítsék” a mérési adatok hiteles és gyors megszerzését. A felmérés során kiemelt figyelmet fordítanak a bátorságra, a félelem leküzdésére, a bezártságtól való félelemre és a tériszonyra mint mérési területre. A „kombinált” kiválasztás során a jelölteknek alvásmegvonás mellett különböző feladatokat kell megoldaniuk egyénileg vagy csoportban, nappal és éjszaka (pl. tájékozódás terepen, kötélmászás, akadályelemek leküzdése stb.).

6. kép. Kiválasztás a Besszádokban³²

³¹ A pszichológiai vizsgálat különböző tesztekkel és személyes meghallgatásból, elbeszélgetésből áll.

³² <https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435727609./655291941204211/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.
<http://creatiopr.pl/13-krokow-do-jednostki-agat>; letöltés: 2015.05.27.

Magát a szelekciós folyamatot az ún. „play-off” rendszer jellemzi, azaz amennyiben a jelölt – a kiválasztási folyamat bármely fázisában – az előírt felvételi normának nem tesz eleget, vagy nem teljesíti azokat, automatikus kizárását vonja maga után. Tehát a felvételizőnek nemcsak a bemeneteli követelményeknek kell megfelelnie, hanem minden kiválasztási fázison, illetve az azt követő különböző alap-, szak- és speciális felkészítéseken a lehető legjobb teljesítményt kell mutatnia.

7. kép. GROM-jelöltek kiválasztása³³

Mivel a GROM-hoz minden évben nagyon sok jelentkező³⁴ szeretne csatlakozni, így a szervezet személyügyi részlegének és a kiválasztási folyamatokban részt vevő szakembereknek lehetőségük van minőségi „leválogatásra”, azaz a legkiválóbb fegyveres és rendvédelmi jelöltek kiszűrésére. Sok jelölt álma, hogy „kommandós” legyen, és közülük sokan teljesítik is az alkalmassági vizsgálat előírt feltételeit, de csak keveseknek (1–5%) adatik meg, hogy megkezdhessék az alap-, a szak- és a speciális tréningeket. A jelölteknek nemcsak az akadályokat kell venniük, de folyamatosan versenyben is vannak egymással, hiszen a GROM-nak csak a legjobbak kellene. Minden egyes mérést követően felállítanak egy rangsort, amely kihatással lesz a végső eredményre, azaz a felvételt nyert személyek névsorára. Ez akár azt is jelentheti, hogy 80 jelentkező közül pl. csak az első 30 kezdheti meg az alapképzést, bár 35–45 fő jutott túl az első szűrőn.

Az alkalmassági vizsgálat a következőkből áll:

- szabad küzdelem (önvédelmi ismeretek ellenőrzése);
- „bátorságpróba” (vízbe ugrás 10 méter magas toronyból);
- egészségügyi vizsgálat oxigénhiányos környezetben;
- úszásfelmérés;³⁵

³³ www.grom.wp.mil.pl/en/28.html; letöltés: 2015.05.27.

³⁴ A JANE's adatai szerint a GROM-hoz jelentkezők zöme 26–30 év körüli személy.

³⁵ A fizikai felmérést a nemzetvédelmi miniszter 2010. február 10-én kiadott rendelete tartalmazza nemenkénti és korcsoportonkénti megbontásban.

- víz alatti feladatok megoldása (búvárkodás);
- 100 és 3000 méter síkfutás;
- húzódzkodás;
- felülés;
- lesiklás kötélpályán;
- kötélmászás függeszkedve;
- 10×10 méteres ingafutás;
- törzshajlítás súllyal két percig.

Kiképzés

Alapkiképzés

A következő lépcsőfok a felvételi válogatáson megfelelt, kiváló fizikummal, valamint kiemelkedő mentális és intellektuális képességekkel rendelkező önkéntesek (katonák és rendőrök) alapkiképzése, amely közel sem azonos a reguláris erőknél tartott katonai alapkiképzéssel. Az ún. „basic training”-re azért van szükség, hogy a különböző katonai és rendőri szervezetektől érkezett jelöltek tudásszintjét azonos szintre hozzák, ami a későbbi szak- és speciális tréningek alapját képezi. Mivel a haderő bármely alakulatától, bármely rendőri kötelékből és a tartalékos állományból is lehet a szervezethez jelentkezni, így elképzelhető, hogy a pályázók alapismeretei megkopottak, hiányosak vagy idejétmúltak. Az alapkiképzés célja ezen ismeretek felelevenítése és bővítése a különleges művelti feladatokhoz kapcsolódó speciális fogásokkal, módszerekkel, pl. menet végrehajtása, lesállítás, rajtaütés, rejtett figyelő üzemeltetése stb.

Természetesen – mint minden nyugati képzési rendszernél – itt is nagy hangsúlyt fordítanak a fizikai erőnlét – elsősorban az állóképesség – fokozott javítására, önvédelmi ismeretek elsajátítására. A több stílust is magában foglaló (az izraeli krav magához hasonló), fegyverrel, késsel vagy szükségeseszközökkel végrehajtott közelharcfogások célirányosan a művelti feladatok során jelentkező vagy esetleges szituációkra készíti fel a „hallgatókat”.

A testnevelési kiképzés során a hagyományos állóképességi feladatok (különböző futófeladatok) mellett speciális, bonyolult, nehéz akadálypálya-komplexumokat kell szintidőre leküzdeni.

Az alapkiképzés egy másik fontos része a lökiképzés, amelynek során a rendszeresített lőfegyverek (adott esetben a potenciális ellenség fegyvereinek) kezelését tökéletesen elsajátítják. Ez magában foglalja a lengyel haderő reguláris kötelékeinél és az egységénél rendszeresített összes fegyver szakszerű kezelését, alkalmazását. Az alaplőfeladatok végrehajtása mellett kiemelt szerepet játszanak az egyesével, tűzpárban, alcsoport- vagy csoportkötelékben végrehajtott szituációs lögyakorlatok. Ezen feladatokat a szervezet saját nyílt vagy fedett löterén, a brit terminológia szerinti „ölőházban”,³⁶ illetve a haderő kiképzési objektumaiban

³⁶ Killing house.

hajtják végre. Mind a fizikai állóképesség, mind a lökiképzés tekintetében fontos a készség szinten tartása, így ezeket a kiképzés későbbi szakaszaiban, a szakkiképzés során is rendszeresen gyakorolják.

A lökiképzések során a GROM elsődlegesen a terroristák megsemmisítésére, nem pedig azok elfogására törekszik, habár a bűnüldöző szervek szempontjából számos alkalommal jobb lenne egy „nyelv” (fogoly) ejtése.³⁷

8. kép. Egyes és csoportos lökiképzés³⁸

A GROM egyes lögyakorlatai során nem elég jól löni, a memóriát is használni kell. A lövőnek meg kell jegyeznie azon „célszemélyek” arcát, akiket ellenségnek tekinthet, és azokat is, akik még benn tartózkodnak az adott objektumban. Az esetek jelentős részében a kiképzők „véttlen célok” fizimiskáját is úgy válogatják össze, hogy megnehezítsék az operátorok dolgát. A cél nemcsak az, hogy a szükséges személyt semmisítsék meg, hanem hogy ezt taktikailag helyesen, kellő sorrendben, fedezék használatával és a lehető leggyorsabban hajtják végre.

Az általános katonai ismeretek (tereptan stb.) felelevenítése, elmélyítése mellett szerepet kapnak a műszaki ismeretek, így a robbantási gyakorlatok, ahol a katonák megismerkednek a különböző pirotechnikai anyagok, robbanóanyagok és robbanószerkezetek különböző fajtáival, azok alkalmazhatóságával, kezelésének szabályaival és felismerési jegyeivel. A képzés ezen területén kiemelt figyelmet fordítanak a terroristák által oly kedvelt háziilag készítésű robbanószerkezetekre³⁹ és azon harceljárásokra,⁴⁰ ahogyan ezeket a szélsőséges csoportok alkalmazzák.

Nagy hangsúlyt fektetnek a katonák magas szintű egészségügyi kiképzésére, hiszen a feladatok végrehajtása közben számtalan esetben fordulhatnak elő komoly sérülések, sebesülések, de szervezetszerű orvost nem mindig vihetnek magukkal bevetésre. Az egészségügyi kiképzést rendszerint életszerű körülmények mellett hajtják végre, gyakran kórházi szakmai gyakorlattal is kiegészítve (a brit SAS

³⁷ E megszerzett képességeket a GROM operátorai sok alkalommal használták már a JPEL (Joint Prioritized Effects List) személyek ellen indított „Kill or Capture” műveletek során.

³⁸ <https://www.facebook.com/InstructorZeroInPoland/photos/pb.1508572742732837.-2207520000.1435729201./1510083935915051/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.
<https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435727526./714476981952373/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.

³⁹ Improvised Explosive Device – IED.

⁴⁰ Tactics, Technics, Procedure – TTP.

képzéséhez hasonlóan). A képzés során a jelöltek elsajátítják a sebesültek, a sérültek ellátásával kapcsolatos ismereteket, az egészségügyi evakuálás előírásait, az életben tartó fogásokat. A GROM állományának a 75%-a rendelkezik „combat medic” vagy „paramedic” képesítéssel.

„A korábbi ABV fegyverkezési hullám hozományaként napjainkra új típusú veszélyforrásként jelölték meg az ABV-fegyverek gyártásához szükséges anyagok, eszközök, szellemi termékek proliferációjából fakadó fenyegetést. Az ellenőrzés alól kikerült és kisebb felfegyverzett csoportok tárházat bővítő ABV-eszközök szerepet kaphatnak kisebb helyi háborúkban.”⁴¹ Napjaink terrorizmus veszélyeztette időszakában ismét felértékelődött az ABV-környezetben történő alkalmazás eshetősége, ezáltal kiemelt jelentőséget kapott az ABV-fegyverek elleni védelem. A GROM felkészítésének részét képezi a vegyi, a biológiai, a radiológiai és a nukleáris fegyverek alkalmazásával, valamint az ellenük történő hatásos védekezés módszereivel kapcsolatos ismeretek elsajátítása.

A különleges egységek felkészítésében megkülönböztetett szerepet kap a komplex, ún. „SERE”-kiképzés⁴² eredményes végrehajtása. Ezen a képzésen a jelölteket kirakják egy lakott területtől távoli helyen, ahol mindamelllett, hogy túl kell élnie, menekülnie is kell az őt kereső katonák elől. A fogságba esett katonát különböző kihallgatási módszereknek vetik alá, hogy megtapasztalja, mi várna rá adott esetben. A tréning során a kiképzők törekednek arra, hogy a valóságot lehető legjobban megközelítő élethelyzetekbe hozzák a növendékeket, hogy lássák azok teherbíró képességét mind pszichológiai, mind fizikai szempontból.

Szakkiképzés

A különleges műveleti erők katonái kiképzésének ezen időszakában található meg a szélsőséges éghajlati viszonyokra történő felkészítés (hegyi, mocsaras, sarkvidéki, illetve sivatagi környezetben és dzsungelben történő kiképzés). A GROM vezetése a sivatagi és a dzsungelképzést – hazai lehetőségek hiánya miatt – nemzetközi együttműködések keretében oldják meg. A szakkiképzés részét képezi az alkalmazási területre való ki- és visszajuttatási módszerek elsajátítása (földi, légi, vízi).

Természetesen ne felejtjük el, hogy a szakkiképzés célja az egység alaprendeltetéséből adódó feladatokra, azaz a terrorelhárító és különleges műveleti feladatokra történő felkészítés. A felkészítés sarkalatos pontja a speciális terrorelhárító technikák, módszerek és eljárások megismerése és elsajátítása. Itt a különleges egységek tagjai először elméleti ismereteket sajátítanak el a terrorizmussal, az ismert szervezett bűnözői csoportokkal, valamint az azok által alkalmazott módszerekkel kapcsolatban, majd megtanulják a terroristák elleni harc szabályait, annak eljárásait, módszereit. Így például az orosz maffia (volt KGB-ügynökök, katonák) módszereit is elsajátítják.

A képzés ezen fázisában a növendékek elsajátítják az épületharcászat és a városi hadviselés sajátosságait, a külön erre a célra épített kiképzési objektumokban,

⁴¹ BEREK Tamás: A jövő tisztjeinek ABV védelmi felkészítésének iránya az ABV jártasság követelményeinek függvényében. In: Hadmérnök, V. évfolyam 2. szám, 2010. június. pp. 5–16.

⁴² Survival, Evasion, Resistance, Escape.

épületmakettekben hosszasan gyakorolják az egyes épületekbe, helyiségekbe történő behatolás, illetve a túszzabadítás különböző változatait. Az épületharcászat fogásait a különböző megfigyelési módszerekkel egészítik ki, majd az épület alaprajzát felhasználva építik meg annak makettjét, ahol begyakorolják az éles bevetés előtt a mozzanatokot. A gyakorlatok során a jelöltek minden egyes mozdulatát test- és külső kamerák rendszere rögzíti, hogy az akciót később kielemezhesék.

9. kép. Kijuttatási módszerek⁴³

A műveletet megelőző előkészítő fázisban – az előjáró szervektől, a Nil-től vagy önállóan – begyűjtik az ellenségre, így annak szervezetére, fegyverzetére és módszereire vonatkozó adatokat, valamint az adott műveleti terület (ország, régió) földrajzi és etnikai sajátosságait, történelmét, a lakosság és a kormány politikai törekvéseit, geopolitikai erőfeszítéseit. A GROM-jelöltek az épületharcászatot felül elsajátítják a különböző repülőgépek, autóbuszok, vasúti szerelvények, hajók, tengeri platformok „visszafoglalásának” fogásait, azokat készségszintre fejlesztik.

⁴³ <https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435727525.742499799150091/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.
<https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435727631.634233099976762/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.
<https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435727631.632327990167273/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.
<https://www.facebook.com/JwGrom/photos/pb.195845237210178.-2207520000.1435728896.247624452032256/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.

10. kép. Behatolás az „objektumokba”⁴⁴

Specializáció

A képzés utolsó szakaszában történik a különleges műveleti erők katonáinak a szakosodása, a szakbeosztásra történő felkészítése. Ez a szakosodás egyrészt a katonák csoporton belüli „területválasztását”, másrészt a csoport várható alkalmazási módja szerinti szakosodást jelenti. Így a csoporton belül mindenkit legalább két szakbeosztásra készítenek fel, ennek megfelelően hadműveleti, felderítő-, műszaki, híradó-, egészségügyi, fegyverspecialista-, mesterlövész- stb. kiképzésen vesz részt.

A szakosodás aszerint történik, hogy a csoportot milyen környezetben és milyen módon tervezik alkalmazni, így a csoport szakosodhat például szabadeséses ejtőernyős, búvár-⁴⁵ és magashegyi műveletekre, vagy gépjárműves tevékenységre.⁴⁶

A képzés részét képezi még a nyelvi ismeretek elsajátítása, amelyet főleg a külföldi bevetések alkalmával – akár Afganisztánban vagy Irakban is – használhatnak. (A GROM-operátorok legalább két idegen nyelvet beszélnek tökéletesen.)

⁴⁴ <https://www.facebook.com/247556788633824/photos/pb.247556788633824.-2207520000.143572504./879523108770519/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.
www.belaruspartisan.org/multimedia/241368; letöltés: 2015.05.27.

<https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435727745./447826678617406/?type=3&theater>; letöltés: 2015.05.27.

⁴⁵ A JW GROM operátorai a tengeri alap műveleti képzést a svéd haditengerészet Különleges Taktikai Parancsnokságának bázisán, Karlskronában kapják.

⁴⁶ Ez a képzés a különböző gépjárművek alkalmazását, vezetéstechnikai tréningeket tartalmaz.

Felszerelés, fegyverzet

A GROM tagjai feladataik függvényében maguk választják ki az ahhoz szükséges fegyvereket, eszközöket, hogy minden eshetőségre fel legyenek készülve. Így a különböző fegyverek, gép- és harcjárművek közül válogathatnak.

Karabélyok, rohampuskák, sörétes puskák:

- 5,56 mm-es HK 416 gépkarabély;
- 5,56 mm-es Bushmaster M4A3 rohampuska (gyakran M203 gránátvetővel felszerelve);
- 5,56 mm-es Bushmaster XM15E2S karabély;
- 5,56 mm-es Steyr AUG gépkarabély;
- 5,56 mm-es Kbs wz. 1996 Beryl;
- 5,56 mm-es MSBS gépkarabély;
- 7,62 mm-es AKM gépkarabély;
- 7,62 mm-es Kbs wz. 1988 Tantal;
- 7,62 mm-es Kbs wz. 1989 Onyx;
- 12/76-os Remington 870 Tactical Express.

11. kép. 5,56 mm-es Bushmaster XM15E2S karabély⁴⁷

Pisztolyok:

- 5,7 mm-es FN57;
- 9 mm-es Glock 17 és 17T;
- 9 mm-es Heckler & Koch USP;
- 9 mm-es SIG Sauer P226 és P228;
- 9 mm-es SIG Sauer SG 551;
- 45 ACP Colt 1911;
- 45 ACP Heckler & Koch Mark 23;
- különböző űrméretekben IMI Desert Eagle Mark XIX.

⁴⁷ www.bushmaster.com/firearms/XM-15.asp; letöltés: 2015.05.27.

12. kép. 45 ACP Colt 1911⁴⁸

Géppisztolyok:

- 5,56 mm-es FN F2000;
- 5,56 mm-es FN Minimi Para és TR verziói;
- 5,56 mm-es Heckler & Koch G36;
- 5,56 mm-es Heckler & Koch HK416 D10RS;
- 5,56 mm-es Heckler & Koch HK416 D14RS;
- 5,7 mm-es FN P90TR;
- 7,62 mm-es Heckler & Koch PSG1;
- 9 mm-es Heckler & Koch MP5.

13. kép. 5,56 mm-es FN F2000⁴⁹

Mesterlövészpuskák:

- 5,56 mm-es KAC SR–25;
- 7,62 mm-es Heckler & Koch PSG1;
- 7,62 mm-es Mauser 86;
- 7,62 mm-es Mauser SP66;
- 7,62 mm-es SZVD;

⁴⁸ www.wikiwand.com/de/Colt_M1911; letöltés: 2015.05.27.

⁴⁹ www.fnherstal.com/primary-menu/products-capabilities/rifles/general/product/182/232/182/1/_/fn-f2000R-standard.html; letöltés: 2015.05.27.

- 12,7 mm-es PGM Hecate II;
- 50-es kaliberű Baret M107 rombolópuska;
- 50-es kaliberű Baret M82 rombolópuska;
- 308-as kaliberű AWM-F;
- 308-as kaliberű Remington 700;
- 308-as kaliberű Sako TRG-22;
- 338-as PGM;
- 408-as Cheyenne Tactical.

14. kép. 308-as kaliberű Sako TRG-22⁵⁰

Géppuskák:

- 7,62 mm-es PKM;
- 7,62 mm-es UKM 2000;
- 50-es kaliberű Manroy M2 QCB.

15. kép. 50-es kaliberű Manroy M2 QCB⁵¹

⁵⁰ www.thefirearmblog.com/blog/2011/10/20/sako-trg-m10-sniper-weapon-system/;
letöltés: 2015.05.27.

⁵¹ www.altair.com.pl/news/view?news_id=12729; letöltés: 2015.05.27.

Páncéltörő fegyverek:

- 60 mm-es LRM vz. 99 ANTOS kézi páncéltörő fegyver;
- Rafael Spike páncéltörő rakéta;
- Saab Bofors AT4 páncéltörő rakéta;
- Saab Bofors Dynamics Carl Gustav M3 hátrasiklás nélküli fegyver;
- Zeveta RTG (RPG–75–TB) kézi páncéltörő fegyver.

Harc- és gépjárműtípusok:

- HMMWV (M1165A1) négykerékkihajtású többcélú harcjármű;
- Land Rover Defender terepjáró gépjármű;
- Mercedes Benz (G-osztályú Atego1323 AK) terepjáró gépjármű;
- Oshkosh MRAP robbanás elleni védelemmel ellátott többcélú harcjármű;
- Star teherautó;
- Tarpan Honker (Skorpion III) terepjáró gépjármű;
- Toyota gépjármű (Land Cruiser Hilux) terepjáró gépjármű;
- Volvo teherautó stb.

16. kép. Mercedes Benz (G-osztályú Atego1323 AK) terepjáró gépjármű⁵²

Ismert vagy feltételezett, a GROM által végrehajtott műveletek

Az GROM fennállása óta számos nyílt és fedett műveletben vett részt, amit fényképek, videók igazolnak, ám néhány művelet a mai napig titokban maradt az avatatlan szemek előtt. A GROM által végrehajtott bizonyított és feltételezett műveletek a következők:

- 1990–1992: személy- és objektumvédelem a „Híd Művelet” során;
- 1991: hat CIA-ügynök Irakból történő kimenekítésének támogatása;

⁵² <https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM/photos/pb.160217290711681.-2207520000.1435727733./528698063863600/?type=3&theater/>; letöltés: 2015.05.27.

- 1992: az ún. Macierewicz-aktákat⁵³ szállító gépjármű-menetoszlop biztosítása;
- 1992: a sikkasztással gyanúsított Art B vezetők őrizetbe vétele (politikai és gazdasági botrány);
- 1992: az orosz maffia és a balkáni szervezett bűnözői csoportok elleni fellépés;
- 1994: részvétel a „Demokrácia helyreállítása” fedőnevű akcióban⁵⁴ Haitin az amerikai 3. különleges műveleti harccsoport alárendeltségében 55 fővel;
- 1994: részvétel Angolában elrabolt négy lengyel mérnök kiszabadításában;
- 1995. június: részvétel a boszniai szerbek által élő pajzsként használt két lengyel katonatiszt kiszabadításában;
- 1996: részvétel az UNTAES⁵⁵ műveletben Kelet-Szlavóniában (a „Kis Virág” művelet⁵⁶ keretében háborús bűnösök, többek között Slavko Dokmanović, a „vukovári mészáros” felkutatása és elfogása), a hajdani Jugoszlávia területén VIP személyek, kisebbségi vezetők kísérete, stratégiai fontossággal bíró objektumok védelme;
- 1996: William G. Walker amerikai nagykövét koszovói és macedóniai védelmének biztosítása;
- 1997: József Oleksy lengyel kormányfő letartóztatása az elhíresült „Olin-ügy”⁵⁷ kapcsán (a megtervezett akciót nem hajtották végre);
- 1998: szélsőséges csecsen fegyveresek által elrabolt öt lengyel állampolgár kiszabadítása;
- 1999: William G. Walker amerikai nagykövét koszovói és macedóniai védelmének biztosítása;
- 1999: háborús bűnösök felkutatása és elfogása a balkáni hadszíntéren;
- 1999: tüzérségi célpontok megjelölése a szerb haderő vonalai mögött;

⁵³ Antoni Macierewicz belügyminiszter június 4-én a törvénnyel kapcsolatosan nyújtotta át a Szejm marsalljának, helyettesének és a frakciók egy-egy képviselőjének azt a 64 nevet tartalmazó listát, amelyen olyan vezető politikusok, miniszterek, helyettesek, illetve Lech Wałęsa államfő neve szerepelt, akik a belügy szerint együttműködtek a kommunista állambiztonsági szolgálatokkal.

⁵⁴ Operation Uphold Democracy.

⁵⁵ The United Nations Transition Administration in Eastern Slavonia.

⁵⁶ Operation Little Flower.

⁵⁷ 1995. december 21-én Andrzej Milczanowski belügyminiszter a Szejm előtt a KGB-vel való együttműködéssel vádolt meg József Oleksyt, a baloldali kormány miniszterelnökét. Milczanowski verziója szerint Oleksy (fedőneve: „Olin”) éveken át együttműködött a KGB lengyelországi képviselőivel, Vlagyimir Alganovval, majd annak utódjával, Grigorij Jakimisinnel.

- 2000: részvétel észak-írországi fedett műveletekben;
- 2001: háborús bűnösök felkutatása és elfogása Koszovóban;
- a 2001. szeptember 11-ei tragikus eseményt követően a GROM egyik kiemelt feladata (szövetséges kötelék keretében) missziós szerepvállalás pl. Afganisztánban, Bahrainben, Kirgizisztánban, Kuvaitban és az Indiai-óceánon;
- 2001: felderítési feladatok végrehajtása a lengyel kontingens afganisztáni kitelepülését megelőzően (feladatai közé tartozott a számukra kijelölt tartományok felderítése, az azt övező régiók, fegyveres csoportok elemzése, esetleges behatásuk mérlegelése a NATO különleges műveleti erőinek keretében);
- 2002–2003: hajózás tilalmi rendszabályok betartásának ellenőrzése, az Irakkal szemben kivetett olajembargó betartatása, fegyvercsempészet megakadályozása, hajók átvizsgálása a Perzsa (Arab)-öbölben, az Irak-ellenes műveletekben részt vevő hadihajók védelme 24 fővel;
- 2002–2004: részvétel az afganisztáni műveletekben 16 fővel a bagrami légibázison (VIP személyek védelme, járőrtevékenység, objektumok őrzés-védelme, részvétel titkos műveletekben);
- 2003: a dél-iraki Umm Kaszr kikötőjének elfoglalása az amerikai Navy Seal egységeivel együttműködve;
- 2003–2005 és 2007–2008: részvétel a „Tartós Szabadság”⁵⁸ műveletben 194 fővel, a bagdadi lengyel nagykövetség védelme, részvétel fedett kutató-felszámoló műveletekben az amerikai egységek mellett (Huszeint támogató csoportok, arab zsoldosok elleni felszámoló műveletek, a diktátor parancsnokainak és magas rangú vezetőinek felkutatása és semlegesítése);
- 2004: olasz állampolgárok kimentése;
- 2007-től folyamatosan: afganisztáni különleges műveleti feladatok végrehajtása Ghazni tartományban a Task Force White Eagle lengyel kontingens keretében (Task Force 49), célszemélyek felderítése, ún. kiemelő műveletek⁵⁹ végrehajtása, részvétel túszzabadító akciókban;
- 2012: külföldi és lengyel szurkolók védelme a labdarúgó-Európa-bajnokságon;
- 2015: részvétel az Iszlám Állam ellen folytatott különleges műveletekben (feltételezés).

⁵⁸ Operation Iraqi Freedom.

⁵⁹ Kill or Capture Operation.

Az alakulat parancsnokai

- Sławomir Petelicki dandártábornok
1990. június 13. – 1995. december 19.
- Marian Sowinski dandártábornok
1995. december 19. – 1997. december 6.
- Sławomir Petelicki dandártábornok
1997. december 7. – 1999. szeptember 17.
- Zdzisław Żurawski ezredes
1999. szeptember 17. – 2000. május 26.
- Roman Polko ezredes
2000. május 26. – 2004. február 11.
- Tadeusz Sapieryński ezredes
2004. február 11. – 2006. február 23
- Roman Polko dandártábornok
2006. február 23. – 2006. november 8.
- Piotr Patalong ezredes
2006. november 8. – 2008. március 25.
- Jerzy Gut ezredes
2008. március 25. – 2008. július 24.
- Dariusz Zawadka ezredes
2008. július 24. – 2010. augusztus 6.
- Jerzy Gut ezredes
2010. augusztus 6. – 2011. július 28.
- Piotr Gaśtał ezredes
2011. július 28. –

Az alakulattal kapcsolatos dilemmák

Mint minden országban, így Lengyelországban is számos kérdés fogalmazódott meg a különleges rendeltetésű erők tekintetében, legyen az a GROM, a Formoza vagy a Nil. Az egyik legfőbb kérdés a pénz, a másik pedig az állomány kibocsátása.

A legtöbb politikust az a kérdés foglalkoztatja, hogy megéri-e ilyen horribilis összegért kiképezni ezeket az operátorokat, fenntartani a szervezetet, folyamatosan önteni bele a pénzt az újabb és újabb emberek képzésére, a felszerelés beszerzésére, ha a képzést követő pár év múlva az operátorok a szervezet elhagyására kényszerülnek.⁶⁰ Számos esetben a területen kimagasló tudásszinttel felvértezett emberek a pályát elhagyva külföldi testőri vagy zsoldos munkát vállalnak, rosszabb esetben „átállnak” az alvilág oldalára és szolgálják azokat, akik ellen korábban küzdöttek. Így a GROM létjogosultságát egyre többen megkérdőjelezik.

⁶⁰ Másik oldalról nézve, egy bizonyos kor felett az operátorok reakcióideje, fizikai teherbírása csökken, így „alkalmatlanná” válnak a feladatra.

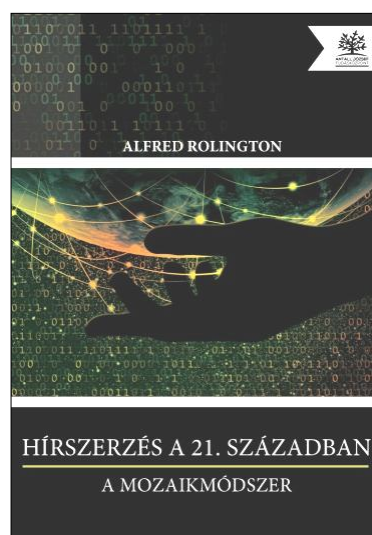
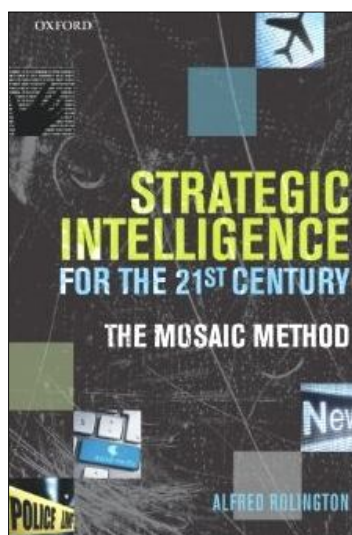
FELHASZNÁLT IRODALOM

- BEREK Tamás: A jövő tisztjeinek ABV védelmi felkészítésének iránya az ABV jártasság követelményeinek függvényében.
In: Hadmérnök, V. évfolyam 2. szám, 2010. június. pp. 5–16.
- <http://blog.gunfire.pl/en/2012/11/30/%E2%80%9Dmy-13-years-in-the-grom-military-unit%E2%80%9D-%E2%80%93-book-review/>
- <http://en.specialforces-memorabilia.pl/collection/grom/>
- http://en.wikipedia.org/wiki/JW_GROM
- http://en.wikipedia.org/wiki/Polish_Special_Forces
- http://grom.mil.pl/uzbrojenie_pliki/UZBROJENIE.HTM
- http://hu.wikipedia.org/wiki/JW_GROM
- <http://information.usnavyseals.com/2010/03/who-are-the-poland-special-forces.html>
- <http://mapa.targo.pl/jw-grom-warszawa~5415687/obiekt-wojskowy/adres>
- <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/7951?t=Specjalsi-odbili-Kopernika>
- <http://sofrep.com/allied-special-forces/polish-grom/#ixzz3PAidwPwf>
- <http://specialoperations.com/28603/jw-grom/>
- <http://specialoperations.com/29407/behind-scenes-gallery-polish-grom-training/>
- http://www.altair.com.pl/magazines/article?article_id=1579
- <http://www.answers.com/topic/jw-grom>
- <http://www.grom.mil.pl/>
- <http://www.grom.wp.mil.pl/en/index.html>
- <http://www.grom.wp.mil.pl/pl/10.html>
- http://www.jednostki-wojskowe.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=680&Itemid=54
- <http://www.jwgrom.pl/>
- <http://www.jwgrom.pl/selekcja>
- <http://www.militaryfactory.com/smallarms/grom-special-forces-weapons.asp>
- <http://www.militaryphotos.net/forums/archive/index.php/t-208358.html>
- http://www.monch.com/mpg/images/stories/military-technology/lastpublished/2014/mt_8-2014_contents.pdf
- <http://www.pinterest.com/jordannoble556x/jw-grom-jednostka-wojskowa-grupa-reagowania-operac/>
- <http://www.shadowspear.com/2009/01/grom/>
- <http://www.special-ops.org/jw-grom-from-poland/>
- <http://www.tvn24.pl/polska-i-swiat,33,m/grom-ramie-w-ramie-z-seals,319868.html>
- <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/002/653hsdpu.asp>
- <http://www.wojsko-polskie.pl/pl/k/642>
- <http://www.wonderslist.com/10-best-special-forces-world/>
- https://twitter.com/Polska_Zbrojna/media
- <https://twitter.com/WojskaSpecjalne>
- <https://www.facebook.com/JednostkaWojskowaGROM>

DR. VIDA CSABA ALEZREDES

**HÍRSZERZÉS A 21. SZÁZADBAN:
A MOZAIKMÓDSZER – KÖNYVISMERTETŐ**

2015-ben jelentősen bővült a nemzetbiztonság elméletének magyar nyelvű szakirodalma azzal, hogy az Antall József Tudásközpont kiadásában megjelent Alfred Rolington „*Hírszerzés a 21. században: A mozaikmódszer*” című¹ művének magyar fordítása.²

A könyvvel kapcsolatban több személyes élményem is van, kezdve azzal, hogy 2013-ban, az eredeti kötet európai megjelenését követően azonnal megvásároltam. Interneten rendeltem meg a könyvet, amelyet annak ellenére érdeklődéssel olvastam, hogy nyelvezete elég nehézkes volt.

Véleményem szerint a szerző a korábbi előadássorozata alapján állította össze a kötetet. A műben lévő tudományos eredményeket és megállapításokat felhasználtam a tudományos kutatásomhoz, valamint – ajánlott szakirodalomként – bedolgoztam a nemzetbiztonság elméletével kapcsolatos tantárgyaimba. Ezt követően mindenkinek ajánlottam a kötetet, így a magyar kiadás későbbi szakmai lektorának, aki jó kapcsolatot ápol a Tudásközponttal.

¹ ROLINGTON, Alfred: Strategic intelligence for the 21st century: The mosaic method. Oxford University Press, 2013. ISBN 978-0-19-965432-1

² ROLINGTON, Alfred (Fordította: Szabó Mihály): Hírszerzés a 21. században: A mozaikmódszer. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2015. ISBN 978-963-87486-3-8

Így nagyon vártam már a könyv magyar kiadását, amely – hála a fordítónak – sokkal olvashatóbb lett, mint az eredeti változat. Ennek köszönhetően már a hallgatók és a témakör iránt érdeklődők számára is könnyebben érthetővé vált. Megállapítható, hogy a Tudásközpont gondozásában megjelent mű valóban hiánypótló, mert – a nemzetbiztonság elméletének széles külföldi szakirodalmában – az első olyan mű, amelynek magyar nyelvű fordítása megjelent. Ezt fogalmazta meg Dr. Tóth Péter³ is a könyv hivatalos bemutatóján.⁴

Eddigi angolszász szakirodalmi kutatásaim alapján megállapíthatom, hogy vannak más olyan tanulmányok is,⁵ amelyeket inkább alapműveknek lehet tekinteni a nemzetbiztonság elméletének (a hírszerzés) területén, mint a Rolington-művet.

A kötetrel kapcsolatos szakmai vitát alapvetően a szerző személye, Alfred Rolington határozza meg, ezért először a szerző „szakmai” háttérét kell áttekinteni, hogy jobban megértsük a kötet mondanivalóját.

Alfred Rolington (a képen⁶) még az 1980-as évek elején, a Coventryben lévő Warwick Egyetemen szerzett filozófia és irodalom szakon egyetemi diplomát, s már akkor is foglalkozott információelmélettel. Először újságíróként dolgozott egy számítástechnikai folyóiratnál, amely végig meghatározta a pályafutását. Az 1990-es évektől 13 évig a Jane’s cégnél, majd 2008-tól négy évig az Oxfordi Egyetem elemző részlegét vezette. 2012-ben részt vett a Kiberbiztonsági Hírszerző vállalat létrehozásában, amelynek az egyik igazgatója. Biztonságpolitikai szakértőnek tekintik, aki az információszerezés-hírszerzés területére szakosodott, valamint külsős tanácsadó volt több hírszerző szolgálatnál, így az amerikai Központi Hírszerző Ügynökségnél, valamint a brit Titkos Hírszerző Szolgálatnál, de a NATO számára is adott tanácsokat. A Jane’s-nél szerzett tapasztalatai alapján a kereskedelmi hírszerzés területén rendkívül jártasnak számít. A szerzőnek eddig csak a „*Hírszerzés a 21. században*” című könyve jelent meg, amelybe véleményem szerint az addigi tapasztalatait, ismeretrendszerét dolgozta fel.

Azért tekintettem fontosnak a szerző háttérének ilyen részletes ismertetését, mert hasonló művekhez képest sokkal jobban meghatározta a vizsgált kötet világát és tartalmát. A szerző a hírszerzésről írt könyvet úgy, hogy soha nem dolgozott nemzetbiztonsági szolgálatoknál, csupán a kereskedelmi (üzleti) hírszerzéssel foglalkozott, így alapvetően a nyílt forrású hírszerzésben van gyakorlati tapasztalata. Ez alapján a könyvben az üzleti hírszerzés elméletének felhasználásával dolgozta fel a hírszerzés komplex (kormányzati) rendszerét. Időnként ugyan jelezte, hogy a nyílt mellett létezik titkos információszerezés is, de annak részleteit nem ismertette.

³ A Nemzeti Közszerzési Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar dékánja.

⁴ A könyv hivatalos bemutatóján április 25-én a Millenárisos megrendezett XXII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon volt.

⁵ Például a Loch K. Johnson által szerkesztett kiadványokat, vagy azokat, amelyekből Rolington idéz a művében.

⁶ <http://bc03.commongroundconferences.com/Main-Speakers/index.html>; letöltés: 2015.05.20.

A kötetben folyamatosan bírálja a nemzetbiztonsági (hírszerző) szolgálatok eddigi szakmai tevékenységét, és az általuk alkalmazott eljárásokat elavultnak tekinti. Ezért dolgozta ki saját módszerét, amely a kötet utolsó részében található. Kívülállóként teszi meg a hírszerző közösséget érintő bírálatait, amelyek mögött számos esetben látható, hogy nem rendelkezik a szolgálatok belső életével kapcsolatos ismeretekkel. Ennek következtében több alkalommal nem megfelelő következtetéseket von le, például amit a hírszerzési ciklus elavultságáról ír (84. oldal). Sok esetben keveri a hírszerzés elméleti kereteit a gyakorlati eljárásokkal, valamint nem különíti el a hírszerzés különböző szakaszait, mint például az adatszerzést, az adatfeldolgozást/előértékelést, az elemzés-értékelést, valamint a tájékoztatást. Egyes esetekben túl nagy jelentőséget tulajdonít a részletkérdéseknek, alaposan körbejárja azokat, de végül nem ad választ az általa felvetett kérdésekre. Néha elveszik a részletekben. Például a kötet elején az információs társadalommal kapcsolatos okfejtésében is hasonlóan jár el. A részletek kiragadása vezet oda, hogy nem komplex módon vizsgálja a hírszerzői munkát, hanem egyes mozzanatok alapján von le következtetéseket.

Hiányosságai ellenére a kötet nagy értékének kell tekinteni, hogy a szerző a megírása előtt jelentős mennyiségű szakirodalmat dolgozott fel. Összegyűjtötte a hírszerzés elméletében napjainkban meghatározó szereplők elméleteit, így a kötetből megismerhetjük többek között Sherman Kent, Julian Richard, Artur S. Hulnik vagy éppen Robert M. Clark gondolatait. Ebből kifolyólag a könyvből nagyon jó képet kapunk a nemzetbiztonsági elmélet jelenleg vizsgált problémáiról. A szerző a közelmúlt nemzetbiztonsági rendszert érintő eseményeiből számos példát hoz fel, de csak az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia vonatkozásában. Szélesebb kitekintésre még kísérletet sem tett.

A kötetet a szerző bevezetésre, valamint három részre, 12 fejezetre osztotta fel, eközben az általánostól a konkrét irányába tartott, és a végén – egyfajta katarzisként – felvázolja a mozaikmódszerre vonatkozó saját elméletét. Ez alapján lényegében jól felépített tanulmányról van szó, amelyet alátámaszt a szerző tanulmányok kiadásában szerzett gyakorlata.

Már a bevezető részben is látható, hogy a szerző az információs társadalom forradalmáról ír a hírszerzési rendszeren belül, és központi szereplőjének a nyílt információszerzést tekinti, mert más hírszerzési ágakról csak marginálisan ír.

Az **első részt** három fejezetre (1–3.) osztotta, amelyben továbbra is az információ robbanásszerű mennyiségi változását tekinti alapnak, és véleménye szerint ez változtatta meg a társadalom, valamint azon belül a hírszerzés alapjait.

Az első fejezetben kísérletet tett a hírszerzés fogalmának és rendszerének a bemutatására. Az információszerzésnél már eleve a nyílt forrásokból származó információkra helyezi a hangsúlyt, így minimalizálja a többi hírszerzési ágból származó információk jelentőségét. Ezt egy történeti, hidegháborút követő áttekintéssel egészíti ki, kiemelten a fenyegetettségek oldaláról vizsgálva. Már az 51. oldalon az új hírszerzési ciklus szükségességéről ír, mert a nemzetbiztonsági szolgálatok nem veszik figyelembe a nyílt információszerzés új lehetőségeit.

A második fejezetben már részletekben is elemzi az új médiumok (vagyis nyílt információszerezési lehetőségek) megjelenésének hatásait a hírszerzésre.

A harmadik fejezet egyfajta történelmi visszatekintést tartalmaz, amelyet a kötet egyik legjobb részének lehet tekinteni. A szakirodalomban ritkán található ilyen jól összefogott, és nem elhúzott, közhelyeket tartalmazó elemzés. A kínai hadművészet hét klasszikusának felvázolásával (73–76. oldalon) a hadművészet történelmével foglalkozó tanulmányokon is túltesz.

A **második részt** négy fejezetre (4–7.) osztotta, amelyben a globalizációval kapcsolatos változásokat elemezte.

A negyedik fejezetben egy érdekes elméletet vázolt fel, amely a globalizáció folyamatát három (Global 1.0, 2.0, 3.0) szakaszra osztotta fel. Igaz, az eredeti elmélet Thomas L. Friedmantól származik. A felosztás rendkívül érdekes, mert az első szakaszt a betűnyomtatás megjelenésétől, a másodikat a kapitalizmus elterjedésétől, míg a harmadikat az internet elterjedésétől számítja.

Az ötödik fejezet az új (nyílt) információforrásokkal foglalkozik, ebben bemutatja az internet kialakulása után megjelenő új információszerező lehetőségeket. Jó áttekintő képet ad az internet lehetőségeiről, valamint bemutatja a mély (deep) web és a sötét (dark) web funkcióját. Az internet adattartamának 95–96%-át kitevő területekkel nem foglalkozik elég mélyen, valamint szóba se hozza a kiberhírszerzés (CYBINT) szerepét.

Csak a hatodik fejezetben merészkedett a titkos információgyűjtés, valamint a hírszerzési műveletek területére, de a fejezet elején már problémákba ütközött az elhárító és a hírszerző műveletek szétválasztásával és funkciójával kapcsolatban. Jó gondolatokat találunk, amikor a hírszerzői propagandaműveletekről olvasunk (119–123. oldal).

A hetedik, kultúrával foglalkozó fejezet egy kicsit mellékágnak tekinthető, mert a szerző csak beerőszakolta a kötet gondolati vonalába, ami megmutatkozik a fejezet kilenc és fél oldalas hosszában is.

A **harmadik rész**, amely már öt fejezetből (8–12.) áll, a kötet fő üzenetét tartalmazza. A szerző kutatási eredményeit ebben a részben osztotta meg. A nyolcadik fejezetben ismertette a hírszerzés rendszeréről alkotott – kritikai hangú – véleményét, amelyet a kilencedik fejezetben kiegészít az elemző és a döntéshozó közötti kapcsolatrendszer vizsgálata.

A hírszerzés bemutatása során kitér a hírszerző ágakra, amelyben néhány keveredést találhatunk, mert a rádióelektronikai felderítést (SIGINT) elkülöníti a rádiótechnikai felderítéstől (ELINT), amelynek viszont részévé teszi a kiberhírszerzést (CYBINT), illetve szétválasztja a képi felderítést (IMINT) és a geoinformációs felderítést (GEOINT), valamint külön hírszerzési ágaknak tekinti a technikai adatszerzést (TECHINT). Az általánosan elfogadott felosztástól történő eltérések mellett ugyanakkor új és jó elképzelésnek tekinthető, hogy a közösségi hálózatokból folytatott információszerezést (Social Media Intelligence – SOCMINT) önállóan kezeli. Ezt követően kevesebb, mint egy oldalt szentel a titkos információszerezés rendszerének.

A hírszerzési ágak rövid bemutatását követően a szerző egyből „nekiront” a szerinte elavult és túlhaladott hírszerzés jelenlegi módszerének, vagyis a hírszerzési ciklusnak, valamint a hírszerzés működésének. A hibák felsorolásánál nem használta fel a kötetben többször említett Robert M. Clark elméletét, amelyet a „*Hírszerző elemzés-értékelés: Célközpontú megközelítés*” című⁷ könyvében leírta. Az elemző-értékelők és a döntéshozók kapcsolatának felvázolása során ugyan bebizonyítja annak fontosságát, de abban nem foglal állást, hogy ennek a kapcsolatnak milyen szorosnak kell lennie, illetve milyen buktatói vannak.

A tizedik, a gazdasági hírszerzésről szóló fejezet a könyv egyik legjobban kidolgozott része, ami abból is fakad, hogy a szerző ennek a szakértője. A fejezet értékes része a Jane’s-szel kapcsolatos visszatekintés, amely jó példát mutat a nyílt információkkal üzletelő magáncégek számára. A fejezet nagyon jól írja le a gazdasági hírszerzés rendszerét és folyamatát, amelynek ciklikus voltát is jól mutatja be (151. oldal).

A 11. fejezet a bűnügyi hírszerzés brit rendszeréről szól, de nem a szerző, hanem két szakértő tollából (David Phillips és John Phillips), akik a kenti rendőrségen dolgoznak/dolgoztak. Számos problémát felsorolnak, amelyek jelentős része távol áll a hírszerző és az elhárító tevékenységtől.

A 12. fejezet a kötet fő eleme, amelyben a szerző felvázolta a mozaikmódszerét, valamint összefoglalta a kötet fő üzeneteit. A felvázolt mozaikmódszer – amely szerint „*a hírszerzők olyan látszólag érdektelen adatokat és információkat gyűjtenek, amelyek összeállítva új hírszerzési információt alkotnak*”⁸ – jelentős jogi problémákat vet fel a demokratikus országokban a nemzetbiztonsági szolgálatok számára, mert jogi szabályozás tiltja a titkos információgyűjtést olyan esetekben, amelyek erre nem adnak konkrét indokot. A szolgálatok csak azokon a területeken folytatnak információszerzést, amelyekre a jogszabályok felhatalmazzák őket. A hírszerző szolgálatok nem semmisítik meg a külföldre vonatkozó megszerzett adataikat, hanem adattárakban tárolják, így a későbbiekben is felhasználhatóak különböző értékelések elkészítéséhez. Az elhárító szolgálatok a belföldről szerzett adatokat a jogszabályokban meghatározott ideig tárolhatják.

A szerző által kidolgozott új hírszerzési modell, vagyis a stratégiai hírszerzés, a posztmodern módszer is kérdéseket vet fel, mert a hírszerzés folyamatából kiszakít egy-egy részletet és azt önállósággal ruhazza fel, de nem vizsgálja annak következményeit, mert az elemzés-értékelést nem lehet információszerzés nélkül végrehajtani.

⁷ CLARK, Robert M.: *Intelligence analysis: A target-centric approach*. CQ Press, 2010. ISBN 978-1-60426-543-9

⁸ ROLINGTON, Alfred: *Hírszerzés a 21. században*. p. 180.

Ennek alapján a Rolington által felsorolt nyolc elemet a hírszerzés rendszerében az alábbi mozzanatokként lehet beazonosítani:

Sz.	Rolington-féle felsorolás	A hírszerzés klasszikus elmélete alapján
1.	Feladat és vízió	A felhasználói információigények meghatározása, valamint a hírszerzés megtervezése és megszervezése
2.	Napi tájékoztatás és vita	A napi hírszerzés (Current Intelligence) tájékoztatási szakasza
3.	Hírek és elemzések	Adatfeldolgozás és elemző-értékelő munka
4.	Hírszerzési ciklus	A klasszikus hírszerzési tevékenység
5.	Stratégiai tervezés	Az adatszerző szervezetek információszerző tevékenységének irányítása
6.	Szenáriótervezés	Elemző-értékelő munka
7.	Mozaikmódszer	Elemző-értékelő munka
8.	Tervezési konferencia	Visszacsatolások rendszere, az adatszerző szervezetek információszerző tevékenységének irányítása

1. táblázat. A Rolington-féle elmélet összevetése a klasszikus elmélettel
(Szerk.: Dr. Vida Csaba)

A fentiek alapján megállapítható, hogy Rolington elmélete is a klasszikus hírszerzési ciklus alapjaiból indul ki és annak felel meg, így azt alapvetően a hírszerzési tevékenység újfajta csoportosításának lehet tekinteni.

A fentiekben felvázolt problémák ellenére a mű jó tanulmánykötetnek tekinthető, de a helyén kell kezelni, vagyis a címét ki kellene egészíteni az üzleti hírszerzés szóval vagy a nyílt információszerezéssel, mert sajnos a titkos információszerezéssel csak marginálisan foglalkozik. Ezért alapvetően az üzleti hírszerzés után érdeklődők számára ajánlom a kötetet, vagy azoknak, akiknek már alapszintű ismereteik vannak a hírszerzés világról, így azt ki tudják egészíteni egy újfajta nézőponttal, amelynek központi eleme a nyílt információszerezés. A nemzetbiztonság elméletével foglalkozók számára új gondolatokat tartalmaz, így továbbra is ajánlani fogom a hallgatók számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alfred Rolington:
Strategic intelligence for the 21st century: The mosaic method.
Oxford University Press, Oxford, 2013. ISBN 978-0-19-965432-1
- Alfred Rolington (Fordította: Szabó Mihály):
Hírszerzés a 21. században: A mozaikmódszer.
Antall József Tudásközpont, Budapest, 2015. ISBN 978-963-87486-3-8
- Robert M. Clark:
Intelligence analysis: A target-centric approach.
CQ Press, 2010. ISBN 978-1-60426-543-9

E SZÁMUNK TARTALMA

MEZŐ ANDRÁS ALEZREDES

AZ EURÓPAI REGIONÁLIS BIZTONSÁGPOLITIKAI KOMPLEXUM

A Magyar Honvédség biztonságpolitikai elemzéseinek és előrejelzéseinek elkészítéséhez a regionális biztonságpolitikai komplexumok elmélete nyújt alkalmas módszertani alapokat. Az elmélet fogalomrendszerének és tartalmának tisztázása nemcsak a kutatóknak, hanem a biztonságpolitikai tanulmányokat folytató hallgatóknak is segítség az elvek megértésében. A formálódó európai uniós szuperkomplexum kedvező továbbfejlődésének feltétele az EU belső kohéziójának és az európai intézményeknek az erősödése. A szuperkomplexum kialakulásának kedvezőtlen forgatókönyve az Európa és Oroszország között növekvő feszültség révén valósulhat meg.

Kulcsszavak: biztonság, regionális biztonságpolitikai komplexum, Európa, EU, posztszovjet.

DR. BÉKÉSI LÁSZLÓ – PALLOS JUDIT

A HOLLAND ÉS A DÉL-KOREAI TERÜLTFEJLESZTÉS MAHANI ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Írásunk a dél-koreai és a holland területi és regionális tervezés fejlődését elemzi a hatvanas évektől napjainkig, a gazdaság, a fejlesztési tervek, az FDI és a csebolok területfejlesztő hatásának és az építészeti projektek vizsgálatával. Számos jel mutat arra, hogy Dél-Korea a fenntartható és zöld fejlődés, a K+F és a csúcstechnológia egyik központjává válhat. Ugyanakkor fel kell hívnunk a figyelmet a koncentrált tervezés és gazdaság kockázataira. A dél-koreai területi tervezést a holland gyakorlattal vetjük össze az egyik első geopolitikai stratégia, Mahan admirális gondolatainak aktualizált alkalmazásával. Bár ő száz éve az erők koncentrálásának kérdésével foglalkozott katonai szempontból, de problémafelvetése a mai gazdaságban is érvényes.

Kulcsszavak: területi tervezés, centrum, periféria, koncentráció, dekoncentráció, koncentrált dekoncentráció, méretgazdaságosság vs. kockázatok, Hollandia, Dél-Korea, Mahan.

LAKATOS ZSOLT ALEZREDES

AZ EURÓPAI UNIÓ VÉDELMI KÉPESSÉGEINEK HIÁNYAI, A FEJLESZTÉSEK FŐ IRÁNYA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HÍRSZERZÉS TERÜLETÉRE

Az Európai Unió tagállamainak politikai nézetkülönbségei nem teszik lehetővé a közös európai haderő megalakítását. Az EU ambíciószintje béke- és humanitárius műveletek végrehajtására koncentrált, de ezek végrehajtását nehezítik a védelmi hiányosságok és a tagállamok folyamatosan csökkenő védelmi kiadásai.

CONTENTS

LIEUTENANT COLONEL ANDRÁS MEZŐ

THE EUROPEAN SECURITY COMPLEX

The regional security complex theory provides suitable system for the Hungarian Defence Forces in the field of international security analysis. The clarification of concepts and content of the theory enables not just researchers, but also students to understand better the principles. The conditions for the favourable development of the emerging European supercomplex are the further strengthening of EU's internal cohesion and the consolidation of European institutions. The unfavourable scenario for the development of the supercomplex might happen via growing tension between Europe and Russia.

Keywords: security, regional security complex, Europe, EU, post-Soviet.

LÁSZLÓ BÉKÉSI DR., PhD – JUDIT PALLOS

MAHANIAN COMPARISON OF DUTCH AND SOUTH KOREAN SPATIAL PLANNING

This paper analyses how the South Korean and Dutch territorial and regional planning have been developed through decades since the 1960's. Focus is on how the economy, the territorial development plans, the FDI, and the so called chaebols affect territorial developments, as well as on different architectural projects still under construction. Many signs suggest that South Korea will be a major centre for sustainable and green development, besides being R+D and high-tech centre already. However, we should note that concentrated planning and economy are not without risks. The South Korean regional policy will be compared with the Dutch experience and will be analysed using the hundred year old ideas of one of the first geopolitical strategist, Admiral Mahan. Although he built up a theory of using concentrated military forces, today his theory can be used for understanding basic economic questions as well.

Keywords: spatial planning, core, periphery, concentration, deconcentration, concentrated deconcentration, economy of scale vs. risks, The Netherlands, South Korea, Mahan.

LIEUTENANT COLONEL ZSOLT LAKATOS

SHORTFALLS IN THE DEFENCE CAPABILITIES OF THE EU, MAIN DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT, WITH FOCUS ON INTELLIGENCE

The political disagreement of the member states of the European Union hamstrings the formation of the common European army. The level of ambition of the EU focuses on peace and humanitarian missions; however the execution is hampered by defence shortfalls and continuously decreasing defence budget.

Kulcsszavak: Európai Unió, Európai Védelmi Ügynökség, védelem, hírszerzés, hiányosság.

SZALONTAI GÁBOR ÖRNAGY

AZ ISZLÁM RADIKALIZMUS EURÓPÁBAN ÉS NEMZETBIZTONSÁGI KIHÍVÁSAI – I.

Az iszlám és a Nyugat, benne kiemelten Európa kapcsolata a 2001. szeptemberi eseményeket követően rendszeresen a figyelem központjába került és kerül napjainkban is, azt többnyire a konfrontáció jellemezte. A cikk alapvetően az iszlám radikalizmus európai megjelenési formáival, valamint az Európai Unió és a tagállamok válaszlehetőségeivel foglalkozik, de a probléma megértése érdekében az iszlám alapjait és az európai muzulmán közösségek helyzetét is bemutatja. A téma aktualitása miatt a cikk említést tesz a szíriai és az iraki válságkörzetbe utazó európai állampolgárokról, illetve a jelenség okozta biztonság kihívásokról is.

Kulcsszavak: Európa, iszlám, terrorizmus, nemzetbiztonság, kihívások.

DR. PORKOLÁB IMRE EZREDES

A HIBRID HADVISELÉS ELLENI STRATÉGIA FELDERÍTŐ VONATKOZÁSAI

A cikk megvizsgálja, hogy az újonnan egyre nagyobb szerepet kapó irreguláris szereplők és a hagyományos hadviselés integrációjaképpen létrejött hibrid hadviselési forma milyen hatással van az információs hadszíntérre és milyen lehetőségeket lehet egy hibrid agresszorral szemben foganatosítani. A szerző hangsúlyozza, hogy egy hibrid hadviselés ellenes stratégia (HES) túlmutat a katonai összetevőn, különböző összetevők integrációját követeli meg és összkormányzati megközelítést feltételez, amely tárcaközi képességfejlesztésekre és a jelenlegi stratégiai elképzelések felülvizsgálatára ad lehetőséget, illetve javaslatot tesz a felderítőszervek számára, hogy proaktív módon részt vegyenek ebben a folyamatban.

Kulcsszavak: irreguláris, hibrid hadviselés, tárcaközi, hibridellenes stratégia (HES), felderítés, hírszerzés.

KŐSZEGVÁRI ZSUZSA DÓRA FŐHADNAGY

A DÉLKELET-ÁZSIAI ORSZÁGOK FEGYVERES ERŐI – FÜLÖP-SZIGETEK

Az Amerikai Egyesült Államok és a NATO politikai és katonai vezetőit, valamint szakértőit egyre nagyobb mértékben foglalkoztatja az ázsiai országok növekvő katonai potenciálja és az esetlegesen kialakuló regionális konfliktusok lehetősége. Az új amerikai politika legfőbb célkitűzése, hogy megakadályozza fegyveres konfliktus kialakulását az ázsiai térség országai között, ugyanis annak az egész világra nézve súlyos következményei lennének.

Keywords: European Union, European Defence Agency, defence, intelligence, shortfalls.

MAJOR GÁBOR SZALONTAI

**THE ISLAMIC RADICALISM IN EUROPE
AND ITS CHALLENGES FOR THE NATIONAL SECURITY – I.**

Since the 9/11 attacks the relationship between the Islam and the West, especially in Europe has been in the focus of attention, and it is mostly marked by confrontation. This article is mainly about the Islamic radicalism existing in Europe, and the possible responses of the EU and its member states. However, in order to understand the problem, the article deals with the basics of Islam and the situation of European Muslim communities as well. The article also mentions the current phenomenon of European citizens traveling to crisis area of Syria and Iraq and its security challenges.

Keywords: Europe, Islam, terrorism, national security, challenges.

COLONEL IMRE PORKOLÁB DR., PhD

**COUNTER-HYBRID WARFARE STRATEGY
AND ITS INTELLIGENCE ASPECTS**

In this article the author introduces the recent changes in irregular warfare, concentrating on the integration of the irregular warfare actors and the conventional players, which is called hybrid warfare and its effect on the information domain. The author highlights that a counter-hybrid strategy must have a whole of government approach, and it necessitates the re-evaluation of current strategic thinking, as well as and opens up possibilities for future whole of government capability building. In this article his main focus is the intelligence aspects of hybrid warfare and makes suggestions for intelligence personnel to proactively take part in the creation of a new counter-hybrid strategy.

Keywords: irregular, hybrid warfare, whole of government, counter-hybrid strategy, intelligence.

FIRST LIEUTENANT ZSUZSA DÓRA KŐSZEGVÁRI

**THE ARMIES OF SOUTHEAST ASIAN COUNTRIES –
THE PHILIPPINES**

The political and military leaders of the USA and the NATO are more and more concerned about the military potential of the Asian countries and the possibilities of a regional conflict. The main aim of the new American politics is to prevent an armed conflict from evolving between the countries of the Asian region as this would have a serious effect on the whole world.

Az Amerikai Egyesült Államok legfontosabb érdeke, hogy a térség országaival, főként Kínával olyan kapcsolatot alakítson ki és tartson fenn, amely biztosítja a térség biztonsági helyzetének megőrzését és megakadályozza a konfliktusok eszkalálódását, és hogy az érintett országok tárgyalásos úton rendezzék a nézetkülönbségeket. Ennek érdekében erősíti együttműködését több délkelet-ázsiai országgal, főként a Fülöp-szigetekkel.

Kulcsszavak: Délkelet-Ázsia, Fülöp-szigetek, fegyveres erők.

VRÁNICS DÁVID – ÜVEGES ANDRÁS FŐHADNAGY

PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEK FEJLŐDÉSE

A pilóta nélküli légi járművek – más néven drónok – olyan repülőeszközök, amelyeket a földről operátorok irányítanak, vagy autonóm módon előre programozott feladatot hajtanak végre. Míg a drónoknak ezer fajtája létezik, addig alapvetően három csoportba sorolhatjuk őket: egyes eszközök a haderőknek felderítő- és megfigyelőtevékenységet végeznek, más civil drónok a médiának és a szórakoztatásnak szolgáltatnak adatokat, az utolsó kategória a rendvédelmi szervek és a mezőgazdasági vállalatok számára gyűjtenek információt, illetve tudományos tevékenység végrehajtására készültek.

Kulcsszavak: drón, UAV, UAS, pilóta nélküli repülőgép.

DR. PARÁDI JÓZSEF

AZ EVIDENZBÜRO – AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA FELDERÍTŐSZERVEZETE

Az Osztrák–Magyar Monarchia dualista államalakulatában egyetlen felderítőszervezet működött, az Evidenzbüro, amely a haderő vezérkari főnökének az alárendeltségébe tartozott. Az Evidenzbüro az Osztrák–Magyar Monarchia hadba lépése esetén valószínűsíthető hadműveleti irányokban fejtett ki felderítőtevékenységet. Az Evidenzbüro feladatát az idegen haderők feltárása és a hadipotenciálok felmérése alkotta. Az Evidenzbüro alapvetően az orosz birodalom, a Balkán és Olaszország irányában tevékenykedett. A német Nachrichtenbüroval kötött együttműködési megállapodás szerint ugyanis a felderítési irányokat a két szövetséges ország felderítőszervezetei megosztották egymással, bár az orosz birodalmat mindkét szervezet célterületnek tekintette, azon belül viszont nem ugyanazokat a régiókat. A két szövetséges ország, a Német Császárság és az Osztrák–Magyar Monarchia felderítőszervezetei költségvetésük tekintetében ugyan egy súlycsoportba tartoztak, de ezen belül az Evidenzbüro költségvetése jóval szerényebb volt, mint a Nachrichtenbüroé. Az orosz felderítésnél pedig mindkét szervezet költségvetése nagyságrendekkel szerényebb volt.

Az Evidenzbüro szorosan együttműködött az Osztrák–Magyar Monarchia katonaiattasé-szervezetével. Az Evidenzbüro a nyílt és a titkos információszerzés módszereivel egyaránt élt. A bécsi központjában naponta 72 külföldi folyóirat érkezett, amelyek tartalmát a szakértők gondosan kiértékeltek. A célterületeken rezidentúrák működtek, amelyek a titkos információszerzés eredményeit továbbították a központba.

The most important interest of the USA is to form and maintain such a relationship with the countries of the region, especially with China, that can ensure that the security of the region can be sustained and the escalation of the conflict can be prevented; moreover, that the involved countries can deal with their conflicts through negotiations. In order to reach this goal, it has strengthened its cooperation with a number of Southeast Asian countries, especially with the Philippines.

Keywords: Southeast Asia, the Philippines, armed forces.

DÁVID VRÁNICS – FIRST LIEUTENANT ANDRÁS ÜVEGES

DEVELOPMENT OF UNMANNED AERIAL VEHICLES

Unmanned aerial vehicles (UAV), also known as drones, are aircraft either controlled by ‘operators’ from the ground or fly autonomously following a pre-programmed mission. While there are dozens of different types of drones, they basically fall into three categories: those that are used for reconnaissance and surveillance purposes in different armed forces, another civilian drones are used for entertainment and for the media, and the last category, which supports law enforcement, agricultural companies and scientific activities.

Keywords: drone, UAV, UAS, Remotely Piloted Aerial Vehicle.

JÓZSEF PARÁDI DR., CSc

THE EVIDENZBÜRO – THE INTELLIGENCE ORGANISATION OF THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE

In the Austro-Hungarian Empire only one military intelligence organisation existed - the Evidenzbüro. It was subordinated to the chief of general staff. The Evidenzbüro’s activity was directed against those countries, which were assessed possible enemies in a future war, namely the Russian Empire, Italy and the Balkans. Its task was to collect information on their armies and military potential. According to the cooperation agreement concluded with the German Nachrichtenbüro, these two allied intelligence organisations directed their activities against different countries, although the Russian Empire was an intelligence target for both organisations. The budgets of the Evidenzbüro and the Nachrichtenbüro were much smaller than that of the Russian intelligence organisation.

The Evidenzbüro worked closely with the Austro-Hungarian military attaché organization. The Evidenzbüro used both the open and the covert methods for information gathering. Evidenzbüro’s headquarters in Vienna received 72 foreign journals per day; their contents were thoroughly evaluated by experts. Intelligence groups were operating in the targeted countries, which collected secret information and passed it to Vienna.

Az Evidenzbüro számára 1872-ben külön szolgálati szabályzatot is létrehozta „Anleitung zum Kundschaftsdienste.” [Felderítő-szolgálati utasítás] címmel. Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai veresége után az utódállamok számára e szolgálati utasításban foglaltak alkották a kiindulási alapot a saját felderítőszervezetük létrehozásához, az Evidenzbüro szakemberei pedig az utódállamok felderítőszervezeteinek az alapítói lettek.

Kulcsszavak: közös hadsereg, Evidenzbüro, katonai hírszerzés, Osztrák–Magyar Monarchia, katonaiattasé-szolgálat.

ERDÉSZ VIKTOR HADNAGY –
TAMÁS GÁBOR HADNAGY

AZ ELLENÁLLÓ TEVÉKENYSÉG AMERIKAI FELFOGÁSA

Az ellenállás olyan, a fennálló politikai állapot megváltoztatására irányuló tevékenység, amely – akár tervezetten, akár spontán módon kezdődik – meghatározott elemekből épül fel és jól körülírható szakaszokon esik át. Az ellenállás sajátosságainak megértésével fokozható a haderő ellenálló szervezetek elleni tevékenységének hatékonysága. E mellett a megszálló erők elleni fellépés előkészítése a békeidőszaki országvédelemnek is fontos eleme.

Kulcsszavak: ellenállás, felforgatás, szabotázs, gerilla-hadviselés, száműzetésben működő kormány, árnyékkormányzat.

HORVÁTH ISTVÁN ŐRNAGY

ELSŐKÉNT A HARCMEZŐRE

A JW GROM Lengyelország terrorelhárító egysége, amelyet 1990. július 13-án hoztak létre válaszul az országot ért terrorfenyegetésekre. A GROM – amely mennydörgést jelent – egyike a Lengyel Haderő öt különlegesen képzett katonai alakulatának. Tevékenységét a közvetlen műveletek, terrorelhárító akciók, nem hagyományos hadviselés jellemzi. A publikációm során átfogó képet szeretnék adni az egység megalakulásáról, szervezetéről, feladatrendszeréről, a GROM-hoz jelentkezők kiválasztásáról és kiképzéséről, valamint a műveleteik során alkalmazott eszközökről és fegyverekről.

Kulcsszavak: JW GROM, operátor, különleges műveleti erők, Slawomir Petelicki, HRU, Jednostka Wojskowa Grupa Reagowania Operacyjno-Manewrowego, SF.

In 1872, a special booklet was issued for the Evidenzbüro's personnel titled "Anleitung zum Kundschaftsdienste" (appr. SOP for intelligence activity). After the WWI., this booklet helped the successor states to organise their own military intelligence services. Also, the former experts of the Evidenzbüro became the founders of these services.

Keywords: joint army, Evidenzbüro, military intelligence, Austro-Hungarian Empire, military attaché organization.

SECOND LIEUTENANT VIKTOR ERDÉSZ –
SECOND LIEUTENANT GÁBOR TAMÁS

AMERICAN UNDERSTANDING OF RESISTANCE

Resistance is an activity directed at changing an existing political condition, and – whether it starts spontaneously or in a planned way – consists of well-defined elements and moves through specific phases. Understanding the characteristics of resistance increases the effectiveness of counter-insurgency operations conducted by militaries. Moreover, preparing for countering the actions of any occupying force is an important element of peacetime national defense.

Keywords: resistance, subversion, sabotage, guerilla warfare, government in exile, shadow government.

MAJOR ISTVÁN HORVÁTH

FIRST ON THE BATTLEFIELD

The JW GROM is Poland's elite counter-terrorism unit. The unit was officially activated on July 13, 1990 in response to terrorist threats. GROM, which stands for "thunder" is one of the five special operation forces units of the Polish Armed Forces. They are trained to respond to a variety of threats and unconventional warfare roles, including anti-terrorist actions and projection of power behind enemy lines. In my publication, I would like to give an overall picture about the formation and the structure of the organization, the tasks of the unit, selection of the candidates, the different training areas of the HRU, the weapons and equipment which are used during the operations.

Keywords: JW GROM, operator, Special Operation Force, Slawomir Petelicki, HRU, Jednostka Wojskowa Grupa Reagowania Operacyjno-Manewrowego, SF.

CONTENTS

SECURITY POLICY

LIEUTENANT COLONEL ANDRÁS MEZŐ

THE EUROPEAN SECURITY COMPLEX

LÁSZLÓ BÉKÉSI DR., PhD – JUDIT PALLOS

**MAHANIAN COMPARISON OF DUTCH AND SOUTH KOREAN
SPATIAL PLANNING**

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

LIEUTENANT COLONEL ZSOLT LAKATOS

**SHORTFALLS IN THE DEFENCE CAPABILITIES OF THE EU,
MAIN DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT,
WITH FOCUS ON INTELLIGENCE**

MAJOR GÁBOR SZALONTAI

**THE ISLAMIC RADICALISM IN EUROPE
AND ITS CHALLENGES FOR THE NATIONAL SECURITY – I.**

COLONEL IMRE PORKOLÁB DR., PhD

**COUNTER-HYBRID WARFARE STRATEGY
AND ITS INTELLIGENCE ASPECTS**

FACTS ABOUT COUNTRIES

FIRST LIEUTENANT ZSUZSA DÓRA KŐSZEGVÁRI

**THE ARMIES OF SOUTHEAST ASIAN COUNTRIES –
THE PHILIPPINES**

R & D

DÁVID VRÁNICS – FIRST LIEUTENANT ANDRÁS ÜVEGES

DEVELOPMENT OF UNMANNED AERIAL VEHICLES

HISTORY OF INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

JÓZSEF PARÁDI DR., CSc

**THE EVIDENZBÜRO – THE INTELLIGENCE ORGANISATION
OF THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE**

FORUM

SECOND LIEUTENANT VIKTOR ERDÉSZ –
SECOND LIEUTENANT GÁBOR TAMÁS

AMERICAN UNDERSTANDING OF RESISTANCE

MAJOR ISTVÁN HORVÁTH

FIRST ON THE BATTLEFIELD

LIEUTENANT COLONEL CSABA VIDA DR., PhD

**STRATEGIC INTELLIGENCE FOR THE 21ST CENTURY:
THE MOSAIC METHOD – BOOK REVIEW**

FOR READERS

CONTENTS

OUR AUTHORS

CONDITIONS OF PUBLICATION

A KÖTET SZERZŐI

Dr. Békési László	PhD, a Budapesti Corvinus Egyetem adjunktusa
Erdész Viktor	hadnagy, a KNBSZ munkatársa
Horváth István	őrnagy, a KNBSZ munkatársa
Kőszegvári Zsuzsa Dóra	főhadnagy, a KNBSZ munkatársa, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Lakatos Zsolt	alezredes, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Mező András	alezredes, az MH Kiképzési és Doktrinális Központ munkatársa, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola doktorandusza
Pallos Judit	a Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar Nemzetközi kapcsolatok Doktori Iskola doktorandusza
Dr. Parádi József	CSc, ny. főiskolai tanár
Dr. Porkoláb Imre	ezredes, PhD, NATO-Allied Command Transformation, Nemzeti Összekötő Képviselő, képviselővezető
Szalontai Gábor	őrnagy, a KNBSZ munkatársa
Tamás Gábor	hadnagy, a KNBSZ munkatársa
Üveges András	főhadnagy, a KNBSZ munkatársa
Dr. Vida Csaba	alezredes, PhD, a KNBSZ munkatársa, egyetemi adjunktus, az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj ösztöndíjasa
Vránics Dávid	a Nemzeti Közszolgálati Egyetem hallgatója

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK:

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona;
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, amely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20–21 gépelt oldal); a kéziratot Times New Roman 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban, elektronikus adathordozón (CD-n), és lehetőség szerint egy kinyomtatott példányban is kérjük megküldeni;

- lehetőség van a kézirat interneten történő megküldésére is, a felderito.szemle@knbsz.gov.hu e-mail címen. A kézirathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja. A kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük meg, de a szerző kérésére azt visszaadjuk;
- a közleményhez „Rezümét” kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez 3–5 kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven.
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni.

A KÖZLEMÉNYEKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul)

REZÜMÉ (magyarul, angolul)

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul)

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések jegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszámok jegyzetekre utalnak, amelyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében lévő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005. ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1994. pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19–20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993. 47. évf. 6. sz. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; letöltés: 2012.04.19.

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat sorszáma (pl. 1. ábra.);
- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrása (vagy: Szerkesztette: ...);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELÉRHETŐSÉGEINK

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.

Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

E-mail: felderito.szemle@knbsz.gov.hu

Dr. Vida Csaba alezredes
06(1) 386-9344/5300, HM 65-300
e-mail: vida.csaba@knbsz.gov.hu

Deák Anita alezredes
06(1) 386-9344/5115, HM 65-115
e-mail: deak.anita@knbsz.gov.hu